Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Partiëele herziening onzer wetboeken: historisch-staatsrechtelijk beschouwd

https://hdl.handle.net/1874/253158

lletes
raj.
76.

A. qu.
192

BOEKBINDERIJ
van
H. W. YWEMA.
UTRECHT.

1 Katz, S. Partiëele herziening onzer wetboeken. Histor.-staatsrechtelijk beschouwd. *Acad. proefschr.* Haarl., 1875. A. qu. 192

2 Rees, R. van. Het personenvervoer op de spoorwegen, in verband met de wet van 9 April 1875 (Stb. N° 67.) *Acad. proefschr.* Utr., 1875. A. qu. 192

3 Raedt, J. A. Onderzoek naar de voormalige en hedendaagsche politieke uitzetting in het Moederland en in Nederlandsch-Indie. *Acad. proefschr.* Rott., 1875. A. qu. 192

4 Bremer, G. J. W. Een rechtsdraaiend appelzuur. *Acad. proefschr.* Assen, (1875.) A. qu. 192

5 Liebergen, A. J. H. van. Over febris puerperalis. *Acad. proefschr.* Breda, 1875. A. qu. 192

6 Moll, A. C. H. Over het ontstaan en de operatieve behandeling van epispadie. *Acad. proefschr.* Rott., 1875. A. qu. 192

7 Coenen, Guil. F. H. De comparationibus et metaphoris apud Atticos praesertim poetas. *Diss. inaug.* Traj. a. R., 1875. A. qu. 192

8 Pareau, A. H. De pomp-barometer, een toestel voor dissociatie-onderzoek: *Acad. proefschr.* Utr., 1875. A. qu. 192

1875-76
Rector C. H. C. Grimm

III, 1

PARTIËELE HERZIENING

ONZER

WETBOEKEN.

Het is een der treurige gevolgen van wetten, die men ontwassen is, die belemmering zijn in stede van beginsel, dat zij den echten zin voor wettige waarheid vervalschen. Gelijk men sluikt onder een niet redelijk verbod, zoo bieden de meest-vaste regels van uitlegging op den duur geen weerstand aan het klimmend gevoel eener niet-voldane behoefte.

J. R. THORBECKE.

(Antwoord aan een lid der Staten-Generaal.
Leidsche Ct. van 13 Sept. 1843.)

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT
1780 5528

PARTIËELE HERZIENING

ONZER

WETBOEKEN.

Historisch-staatsrechtelijk beschouwd.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TOT VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in het Romeinsch en Hedendaagsch Recht,

AAN DE HOOGESCHOOL TE UTRECHT,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

Dr. C. H. C. GRINWIS,

GEWOON HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE,

MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAT

EN

VOLGENS BESLUIT DER RECHTSGELEERDE FACULTEIT,

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

op Vrijdag den 24sten September 1875,

des namiddags ten 2 ure,

DOOR

S. KATZ,

geboren te Zalt-Bommel.

HAARLEM. — W. C. DE GRAAFF.

1875.

Gedrukt bij J. F. Haeseker, Haarlem.

AAN MIJN OUDERS.

Aan het einde mijner academische studiën genaderd, bij het afsluiten van een tijdvak, dat de gelukkigste oogenblikken mijns levens bevat, mag noch kan ik nalaten, een woord van dank te richten tot allen, die mij gedurende dat tijdvak met zooveel heusche bereidvaardigheid hebben ter zijde gestaan.

In de eerste plaats geldt die dank den hoogleeraar Asser, die mij sinds den aanvang mijner studiën door raad en daad verplichtte, en ten slotte niet slechts de ongezochte aanleiding bood tot het schrijven van dit proefschrift, maar ook bij 't uitwerken van het onderwerp zijn hooggewaardeerde opmerkingen niet onthield. Niet minder echter den hoogleeraren van Tienhoven (sedert, helaas, van 't Athenaeum Illustre gescheiden!), Willeumier en de Bosch Kemper, welke laatste mij uit den schat zijner ervaring zoo menigen practischen wenk schonk, en tot zijn keurige rechtsgeleerde bibliotheek met onbekrompen gastvrijheid den toegang opende. Ook mijn hooggeachte promotor, professor Fruin, houde zich verzekerd van mijn innige erken-

telijkheid voor de zorg en belangstelling, waarmee hij, in weerwil zijner ernstige en veelvuldige werkzaamheden, de ontwikkeling dezer proeve volgde.

Niet allen kan ik noemen, aan wie te dezer plaatse een woord van dank gepast ware. Toch zij het mij vergund, dien openlijk te brengen aan mijn leermeesters, de hh. F. Roeff, dr. D. E. W. Wolff en prof. J. P. N. Land. Uit moeilijke dagen des verledens is hun naam mij een onvergetelijke herinnering.

Wat de *stof* en *behandeling* van dit proefschrift betreft, ik zal er niet over uitweiden. Beiden spreken voor zichzelf. Alleen dit moet ik opmerken, dat ik, te midden van vele andere beslommeringen, moeite noch inspanning heb ontzien, om het aan billijke verwachtingen te doen beantwoorden. Is mij dit *niet* gelukt, men zou mij onrecht doen door gebrek aan goeden wil als de oorzaak te beschouwen. De taak groeide zoo geweldig onder mijn handen; zij leverde bij iedere schrede zulke ongedachte moeilijkheden op; zóóveel viel te onderzoeken en na te sporen, 't welk niet of noode te bereiken bleek, dat ik, wilde ik niet nòg uitvoeriger worden, soms een behandeling moest volgen, die mijzelven niet bevredigde; de toevlucht moest nemen tot hulpmiddelen; hier en daar onvolledig en onstelselmatig moest zijn, en na den omvang, die desniettemin 't historisch gedeelte had verkregen, mij in 't tweede ('t pragmatisch) deel, meer dan mij ter wille der eenheid lief was, beperken moest.

Ik maak mij overigens geen illusiën omtrent de beteekenis van mijn arbeid. Lokte 't onderwerp mij eigenaardig aan, en behandelde ik het met toenemende liefde, om voor mijzelven ten aanzien van een zoo belangrijk vraagstuk een wetenschappelijke overtuiging te erlangen, ik ben niet aanmatigend genoeg te gelooven, dat 't ook anderen dus zal gaan. Daartegenover echter bemoedigt mij de uitspraak van een man als de hoogleeraar van Hall [1]): Inwijdingsverhandelingen, bij 't verlaten der hoogeschool, door studenten geschreven, leveren doorgaans, en uit den aard der zake, veeleer bewijzen van welbesteden tijd dan bijdragen tot bevordering der wetenschap, waartoe zij behooren [2]).

Uit dát oogpunt zou ik wenschen, dat mijn proefschrift werd beschouwd. Grootere pretentie bezit ik niet.

S. K.

---

[1]) *Bijdragen tot Regtsg. en Wetg.*, 1827, dl. II, bl. 1.

[2]) Vgl. tevens: mr. T. M. C. Asser, *Het Bestuur der Buitenl. Betrekkingen*, bl. 8, en mr. A. A. de Pinto, *Themis*, 2de verz., dl. VI, bl. 179.

INHOUD.

EERSTE AFDEELING.

HOOFDSTUK I.

Blz.

De wetgevende arbeid in Nederland van 1813—1838 1

HOOFDSTUK II.

De wetgevende arbeid in Nederland van 1838—1869 20

HOOFDSTUK III.

De wetgevende arbeid in Nederland van 1869—1872 88

HOOFDSTUK IV.

De wetgevende arbeid in Nederland van 1872—1875 205

TWEEDE AFDEELING.

Inleiding 286

HOOFDSTUK I.

Beginsel van wetgeving 289

HOOFDSTUK II.

Voorbereiding der wet 314

HOOFDSTUK III.

De Raad van State 329

BIJLAGE.

Herziening van het Reglement van Orde der Tweede Kamer 344

EERSTE AFDEELING.

HOOFDSTUK I.

DE WETGEVENDE ARBEID IN NEDERLAND VAN 1813 TOT 1838.

§ 1. Zijn schitterende proeven van wetgevend beleid inderdaad van nature vreemd aan ons volk? Indien men de werking en toepassing van vroegere wetten en verordeningen tot maatstaf neemt, zou men schier overhellen tot een bevestigend antwoord op die vraag. Doch daarbij zou men over 't hoofd zien, dat de politieke gesteldheid, de autonomie van staten en steden, noodwendig tot verwarring moest leiden, waardoor de vruchten der wetgeving te loor gingen. Openbaarde zich in Engeland en Frankrijk reeds vroeg een meer *algemeen* gewoonterecht, gaandeweg in 't eerste rijk door parlementsacten, in 't laatste door koninklijke „etablissementen" en ordonnantiën tot dwingende eenheid gebracht [1]), de versnippering onzer gewesten, eerst in allerlei hertogdommen, graafschappen, baronieën, heerlijkheden en markten, later in souvereine provinciën, door de Unie van Utrecht slechts zwak aaneengesnoerd [2]), sloot het denkbeeld van eenheid reeds *à priori* uit. Tevergeefs hadden Karel V en Philips II beproefd [3]), in dezen chaos eenige

1) Vgl. Dupin, *Précis Historique du Droit Français* (*Opuscules*, Paris, 1851), bl. 171, 174, 180 vgl.

2) Zie Mr. Pieter Paulus, *Verklaring der Unie van Utrecht*, met de vertaling van 't Lat. werk van Mr. N. Bondt. Utrecht, J. van Schoonhoven en Co., 1775. Vooral dl. I, bl. 54, *et passim*. — Bor, XVIIIe boek, bl. 34; *Vaderl. Historiën*, dl. X, bl. 375; Aitzema, *de Herstelde Leeuw*, enz. Vgl. tevens de *Resol. van de Extraordinaris-Vergadering der Staten-Generaal*, op 14 Sept. 1717.

3) Door de *Ordonnantie, Statuit ende Edict van Karel op het faict van de Seevaerte van den* 19 *Julius* 1551 en de *Nader(e) Ordonnantie, Statuit ende*

verbetering te brengen. Tevergeefs gingen er uit den boezem der Staten bij herhaling stemmen op, die 't onhoudbare van den toestand betoogden [1]) — 't feit, dat nog heden elk, die zich op de studie van internationaal recht en vergelijkende wetgeving toelegt, bij voorkeur de Nederlandsche juristen der 17e en 18e eeuw, een de Groot, een Bynkershoek, een Noodt, een Voet, een Schulting raadpleegt, teekent eigenaardig den toestand. Met enkele trekken schildert Thorbecke dien welsprekend [2]), en te nauwernood beseffen wij, in onze dagen van versnelde gemeenschap, den „last en de plagerijen", waardoor, uit juridisch oogpunt, eene reis van slechts weinige dagen, van 't eene deel des lands naar 't andere, zich kenmerkte. Elke vierkante mijl grondgebied had hare eigene jurisdictie en handhaafde de toepassing met naijverig oog. Inbreuk op de onbeduidendste keuren werd schier als landverraad aangemerkt, en straffen, die den spot drijven met de vruchtbaarste verbeelding, omringden de onschendbaarheid van handvesten en plakkaten [3]).

Wèl moesten 't eminente geesten zijn, die in dezen doolhof den draad behielden! Gelijk men van de Chineezen verhaalt, dat zij den mannelijken leeftijd naderen, alvorens het reusachtig alphabet in hun geheugen is opgestapeld, zoo werd menig bekwaam Nederlandsch rechtsgeleerde grijs, alvorens de verspreide kenbron-

---

Eeuwig Edict op het faict van der See-vaart, dd. 19 Oct. 1563. Verwer, *Nederl. Seer.*, bl. 54; Taco van Glins, *Aenmerkingen over de zeerechten*, enz., Amst. 1727, bl. 26.

1) In die van Holland b. v. ten jare 1688, 1725 en 1727. Zie prof. Mr. G. W. Vreede, *De regeering en de natie sedert* 1672 tot 1795. Amst. 1845, bl. 58 vlg.; voorts den *Algemeene Konst- en Letterbode*, 1805, no. 13, bl. 198 en vlg., bl. 201 en 203.; Nienhuis, *Acad. Voorlez.* I, § 1, bl. 7 en 11, *in notis.*

2) Vgl. zijne *Schets eener geschiedenis der provinciaal-burgerlijke wetgeving in de Republiek der Vereenigde Nederlanden*, opgenomen in de *Ned. Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving*, verzameld en uitgegeven door mrs. C. A. den Tex en J. van Hall, I, 1839, bl. 35. Later verscheen het opstel afzonderlijk in de *Historische Schetsen*. ('s Hage bij Nijhoff, 2de druk, 1872, bl. 38 vlg.)

3) Men raadplege mr. Laurens v. d. Spiegel, *Verhandeling over den Oorsprong en de Historie der Vaderl. Rechten*, bl. 113; voorts: Cornelii Neostadii

nen van het Nederlandsch recht volledig onder zijn bereik waren geraakt. Slepende processen sproten daaruit voort. Rechtszekerheid, dat onwaardeerbaar voordeel van het staatsverband, werd niet bereikt; routine, knevelarij en willekeur woekerden te weliger, en de rechters mochten al „eerlijk, onpartijdig, onomkoopbaar" zijn, 't recht in de Vereenigde Gewesten was traag, slecht en duur [1]).

Curiae Hollandiae, Selandiae et Westfrisiae Decisiones, tam supremae quam provincialis, Lugd. Bat. 1627 (een aantal, soms wonderlijk-verwarde, doch altijd interessante rechterl. beslissingen, sedert 5 Mei 1580, gevolgd door korte verhandelingen „*de Feudi Jur. scripti Holl. Westf. successione*" en „*de Pactis Antenuptialibus rer. jud. observ.*"); Pieter Bort, *de Nagelaten Werken*, 1745: II, 403; V, 797; VI, 899. Ook Bynkershoek wees ten jare 1710 in zijne *Observationes Juris Romani* op de „onvolledigheid, onzekerheid en duisterheid" der vaderlandsche rechten.

1) Vgl. Nienhuis, *Acad. Voorl.*, I, § 1, bl. 1—13; voorts., *in notis*, II. — In de aanteekeningen bij Merula (ed. 1781, bl. 107) vinden wij den wensch van den raadsheer Heemskerk geuit, „dat onder de zaken, waarin hij wel zou willen vóór zijn dood, ten nutte van het gemeenebest, eenige verbetering zien; is de verdrietige *langwijligheid* van de rechtspleging die, ofschoon zij volgens zijn begrip geen eigentlijke inbreuk op de vrijheid zelve geeft, nogtans voor een aanzienlijke vlek aan een vrij land komt te verstrekken." Ja, er waren zelfs bepaalde personen, solliciteurs genaamd, later de klerken en procureurs, die, als de stukken in handen van den griffier gesteld waren, en de zaak alzoo in staat van wijzen was, bij de raadsheeren bij geschreven biljetten moesten aanhouden, om de uitspraak der zaak te recommandeeren en af te bidden. Indien de prozaïsche functie dezer solliciteurs hun dichterlijk vuur niet uitgedoofd had, werden die wenschen zelfs in een rijmenden vorm aan de raadsheeren geopenbaard. Uit de voorbeelden (verg. van Alphen, *Papegaai*, II, bl. 88) hier aangehaald, blijkt, welken tijd de afdoening van een proces innam:

Ed. Mogende Heeren,
Gelieft te termineren
Een seecker oud Proces,
Dat al een jaar *vijf ses*
Met Stucken en Bewysen
Hier hangt in staet van wysen,
Misschien achter de deur
Van synen Rapporteur,
Niet tusschen Os ende Esel,

De grootste zegen, dien de omwenteling van 1795 ons bracht, was dan ook de val der uiteenspattende Unie — een nauwere centralisatie, waartegen vooroordeel en vooringenomenheid, sleur en baatzucht aanvankelijk nog wel haar remmende kracht beproefden, doch die ten slotte zegevierde, en voor 't eerst, bij de geboorte der „een- en ondeelbare" Bataafsche natie 't overdreven *selfgovernment* van provinciën en gemeenten als ballast over staatsboord wierp.

Een nieuwe, tot heden onbekende phase trad ons volksleven daarmee in. Bleken de aanvankelijk-opgewekte verwachtingen ook overdreven, de bezwaren schier onoverwinnelijk, zoodat de in 1798 en 1801 herhaalde eisch naar wetboeken, waarin het burgerlijk en strafrecht op nationalen grondslag zou zijn saamgegevat [1]) in de staatsregeling van 1805 zelfs verdween [2]); koning Lodewijk sloeg de hand aan den ploeg [3]), en bij 't einde zijner regeering ontvingen wij 't eerste nationale Wetboek van Burgerlijk Recht, Koophandel, Strafrecht en Rechtspleging [4]) — zij 't ook dat het tweede, helaas, niet in ernstig beraad werd genomen, en het laatste nimmer in werking trad [5]).

Neen, maar Roemer van Wesel,
Eerbiedigh Advocact, enz.

Niet minder beteekenend was 't, dat een solliciteur in een geschil, waarin gelast was bij memoriën te schrijven, in zijn biljet tot afdoening in 1680 schreef, dat „geen saecken werden getermineert; 't is om de luiden, die rechtvaerdige saecke hebben, dul ende krancksinnich te werden, door sulck disteleren." Mr. D. Binger, *Weekbl.* no 3317, bl. 3.

1) Art. 28 der Staatsreg. van 1798 en art. 84 Stsrg. 1801. Mr. W. J. C. van Hasselt, *Verz. van Ned. Stsrg. en Grondwett.* Amst., 1869.

2) Vgl. echter 't *Staatsbesluit* van 8 Juli 1805. Van Hall, *Handl.*, bl. 33.

3) Zie Nienhuis, *Acad. Voorlezingen*, 1ste deel, 1ste stuk, § 3, bl. 19—21; van Hall, *Handleiding tot de Beoef. van het Burg. Regt*, § 19, bl. 33—36.

4) Een voortreflijk werk, geredigeerd door mrs. A. van Gennep, M. S. Asser en J. van der Linden, onlangs op nieuw uitgegeven door prof. mr. T. M. C. Asser, vooral (ook in den vreemde) om de grondige behandeling van 't zee- en assurantierecht geprezen, en bij de studie van ons handelsrecht letterlijk onmisbaar.

5) *Het Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland*, samengesteld door de hh. mrs. J. E. Reuvens, C. T. Elout en P. van Musschenbroek, den 18

De Fransche codificatie toch, van 1800—1811 door den wil des geweldigen met taaie volharding in 't leven geroepen, werd in dat laatste jaar, het tijdstip onzer inlijving, ook de *onze* [1]). En toen, in November 1813, de Fransche overheersching werd afgeschud, en 't »Herboren Nederland" zich gereed maakte, op nieuw een plaats in te nemen onder de Staten van Europa, was een der „haastigste" daden, eerst van 't algemeen bestuur [2]), daarna van den souvereinen vorst zelven, aan dat vreemde recht voor 's hands kracht te schenken [3]). Men begreep dat, wat men op dat recht ook had af te dingen, het ten minste bestond en werkte, terwijl alleen de toekomst zou toonen, of en in hoeverre we, op eigen bodem, iets beters zouden telen [4]). Wel werd bij 't bekend besluit van 11 Dec. 1813, *Stbl.* no 10, aanvankelijk het strafrecht gewijzigd; wel ondergingen ook enkele deelen van het burgerlijk recht en de procedure van lieverlede eenige hervormin-

---

Nov. 1808 door Lodewijk Napoleon aangekondigd, werd den 3 Februari 1809 ingevoerd. Zie Kemper, *Inl.*, bl. 113—146.

Het *Wetboek Napoleon, ingerigt voor het Koninkrijk Holland*, geredigeerd door mrs. A. van Gennep, B. P. van Wesele Scholten en J. J. Loke, den 24 Febr. 1809 gearresteerd, begon met 1 Mei 1809 kracht te hebben. Gratama, *Regtsg. Mag.*, bl. 137—168 en 529—541.

Het *Wetboek op de Regterlijke Instellingen en de Regtspleging*, door mrs. A. L. Farjon, Both Hendriksen en Fockema bewerkt, den 20 April 1809 aan het Wetg. Lichaam aanboden, goedgekeurd, en op 14 Juli 1809 afgekondigd, doch wegens het niet invoeren der *nieuwe* (!) „rechterl. inrichting" nooit in werking getreden. Zie v. d. Poll, *Verz.*, bl. 462, *Kon. Court.* van 21 April 1809, de Pinto, *Regt. Org.*, bl. 2—9.

1) Op 1 Januari en 1 Maart 1811, met een groot aantal Fransche wetten en besluiten over bijzondere onderwerpen. Nienhuis, *Acad. Voorl.*, I, § 4, bl. 26; Rondonneau, *Collection des Lois Françaises*, etc., Parijs, 1811, 6 dln.; Fortuin I, bl. 70, 77.

2) Besluit van 1 Dec. 1813, *Stbl.* no 3, art. 6: „Het Algemeen Bestuur heeft besloten, alle de justitiele authoriteiten te gelasten, om bij provisie en tot daaromtrent nadere bepalingen zijn gemaakt, *voort te gaan regt te spreken, overeenkomstig de thans in vigueur zijnde wetten*." (Reeds bij de proclamatie van 21 Nov. 1813 voorbereid.)

3) Besl. van 11 Dec. 1813, art 1, en 15 Dec. 1813, art. 2, *Stbl.* no. 10 en 11.

4) Zie de Pinto, *Handl. tot het Burg. Wetb.*, 2 uitg., bl. 22.

gen [1]). Doch daarbij bleef het. Het vierde eener eeuw oefenden de Fransche codes hier onbeperkte heerschappij uit.

§ 2. Een blik op dit 25jarig tijdvak getuigt, hoe de leidende arbeid zich als ware 't om één spil bewoog: de vaste, ernstige, zelfbewuste wil van Willem I, wiens scherpstgeteekende karaktertrek, onverzettelijke doortastendheid, hier althans wonderen verrichtte. Cijfer dezen trek weg, en 't gansche gebouw stort ineen. Steeds was het de koning, die zijn raadslieden met moed en vertrouwen wist te bezielen. Hij, en hij alleen, schraagde de kloeke plannen van Kemper, Falck en Reuvens, die af wilden wijken van den platgetreden weg der alledaagsche gemakzucht, de hernieuwde suprematie van 't Romeinsche recht, grondslag en rif der Fransche codes, zoo niet fnuiken, dan toch beperken wilden, en met de volksovertuiging, waarin 't Germaansche recht steeds zoo krachtig had geworteld, voort wilden bouwen langs historische lijn. Beter dan één begreep de koning de eischen van het oogenblik; uitstekend was dan ook zijne keus van degenen, wier organiseerende geest den eersten aanlag had te ontwerpen, en slechts zelden verwierp hij — tenzij het hem werd opgedrongen — uit persoonlijke voorkeur of antipathie steun en bijstand tot bevordering van 't welslagen [2]).

Gelukkig stond hij in die veelbewogen dagen niet alleen. Zijn „rechterhand in storm en branding" was mr. C. F. van Maanen, een der werkzaamste geesten, welke de eerste helft der XIXde eeuw heeft opgeleverd.

Welke gebreken van Maanen als staatsman hebben aangekleefd; hoeveel hem, niet ten onrechte, is geweten van de lusteloosheid, waarin de regeering van Neerlands eersten koning ten slotte uitmondde; hoeveel *droeve* herinneringen de Belgische onlusten aan zijn beeld mogen vastknoopen — de nationale wetgeving was het levensideaal van dezen zeldzaam-gouvernementeelen man,

---

1) Vgl. bl. 19.

2) Zie 't „voor en tegen" van dit oordeel bij Thorbecke, *Hist. Schetsen*, in 't artikel over Anton Reinhard Falck, bl. 171—191 (inzonderheid 173—174); Voorduin, *Gesch. en Beg.*, I, 581.

en geen oogenblik werd hij ontrouw aan dat ideaal [1]). Onwrikbaar was daaraan zijn zorg en beslommering gewijd. Daar was hem geen concessie te zwaar, geen inspanning te hevig, zelfs geen nieuwigheid — hoezeer zij hem stuitte — te schrikbarend, zoo dat lievelingsdroombeeld slechts werd verwezenlijkt. En ongetwijfeld ware zijn pogen reeds jaren te voren met gunstigen uitslag bekroond, had de onzalige rivaliteit tusschen Noord en Zuid niet stap voor stap den steilen weg versperd.

§ 3. Eigenaardig is dan ook 't verschil, waardoor de wetgevende arbeid, voor en na 1830, zich onderscheidt. In de eerste drie periodes [2]) een felle worsteling tusschen de Noordelijke en Zuidelijke Provinciën, in welke laatsten de liefde voor de Napoleontische codes met den dag schijnt toe te nemen, en in wier verzet tegen de Noord-Nederlandsche rechtsbegrippen en rechtsbeginselen de afwijkende volksaard, zeden, godsdienst en bronnen van bestaan zich afspiegelen. In de laatste periode een eendracht, een ijver, een geestkracht, een lust om rekening te houden met nationale rechtsoudheden, in staat om elken hinderpaal uit den weg te ruimen. 't Was of een drukkende last was afgewenteld; of men eindelijk eens recht „'t huis", vrij van de vreemde drukte en de vreemde wangunst, alle kleine, onderlinge veeten vergat, om 't bewijs te leveren, dat Oud-Nederland, na België's afval, niet verzwakt, maar veeleer sterker geworden was.

Ook het schipperen had thans een einde. De tallooze kunstmiddeltjes, waarmee men weleer het onvereenigbare had trachten saam te voegen [3]), waren overbodig geworden. Men kon meer eenheid, meer beginsel, meer systeem brengen in de verspreide deelen, en al verloor de zuurdeesem, die zoolang praktijk en

---

1) Zie *Tijdgenoot*, II, 1842, bl. 135—136 en 165—167; mr. W. C. D. Olivier, *Herinneringen aan Mr. J. R. Thorbecke*, bl. 57 en 74; Voorduin, *Gesch. en Beg.*, I., bl. 27, in *notis*, *et passim*.

2) Vrij algemeen wordt de wetgevende arbeid vóór '38 in vier tijdvakken afgedeeld. Diephuis, *Het Ned. Burg. Recht.*, dl. I, bl. 136.

3) Vgl. Jonas Daniel Meijer, *de la Codification en général et de celle de l'Angleterre en particulier*, Amst. 1830, bl. 143, *in notis*.

vorming had doortrokken, ook thans niet zijne werking; al had de herziening, na '30 ondernomen, grondiger en degelijker kunnen, ja moeten zijn — wij wonnen veel. Terecht wees de minister van Maanen dan ook in zijne circulaire van 25 Sept. 1838, no. 8, op de talrijke en gewichtige afwijkingen, die de „nieuwe aera onzer volksontwikkeling" u in de nationale wetgeving had gebracht.

§ 4. Een andere opmerking, hier op hare plaats, geldt het strafrecht. Hier bovenal was hervorming dringend noodig. Op geen enkel gebied des bedrijvigen levens is de dwinglandy van vreemde regelen ondraaglijker. In welk opzicht teekent de volksgeest zich zuiverder af dan in zijn afwijkingen en vergrijpen, en welk palladium steunt een nationaliteit krachtiger dan een oorspronkelijke, met den eigen beschavingsgraad overeenkomstige strafwet? Men zou zelfs zeggen, dat de eerste en voornaamste zorg zich in deze richting had behooren te bewegen, want sinds de vroegste eeuwen had in deze gewesten een zeldzame verwarring, ja, erger nog: een gruwelijke barbaarschheid de lijfstraffelijke rechtspleging beheerscht. Gewoonterecht was daar natuurlijk willekeur: een gril van 't oogenblik. Kon men overigens in 't burgerlijk en handelsrecht zijn toevlucht nemen tot Rome's „eeuwige wijsheid" — al heeft ook de historische school bewezen, hoe ontzaggelijk die wijsheid overdreven werd! — dat wij de *libri terribiles* [1]) zouden navolgen, kon geen ernstige gedachte zijn. De *Constitutio Carolina Criminalis* was in deze landen nooit feitelijk ingevoerd [2]); Maximiliaans Landrecht te nauwernood uit de geschriften van een Ommelander vrederechter bekend, en de beide ordonnantiën van Philips II — van 5 en 9 Juli 1570 — 't strafproces

---

1) XLVII en XLVIII der Pandecten, IX van den Codex.

2) Ofschoon tot Beccaria, met de ordonnantie van Frans I, steunpunt en toevlucht der criminecle wetgeving in Europa. Rossi, *Traité de Droit Penal*, 4de uitgaaf, Parijs 1872, bl. 47. Zie tevens: *Code Criminel de Charles-Quint, vulgairement appelé* la Carolina, par Vogel, grand-juge des gardes Suisses (1734.); dr. K. G. Wächter, *Gemeines Recht Deutschlands*, Leipzig, 1844.

regelende [1]), hoezeer Pestel [2]), Voorda, Bilderdijk [3]), M. C. van Hall [4]) den arbeid van Viglius van Zuichem van Aytta prijzen, hadden altijd te worstelen met den weerzin, die eeuwen lang alles opwekte, dat afkomstig was van den gehaten „Spanjool." Zoo bleef alleen de *usus fori* over en de literatuur. En welke literatuur! Men huivert, als men bedenkt, welk een invloed b. v. Carpzovius uitoefende, wiens met bloed geschreven standwerk mr. D. van Hogendorp de moeite nam, „van wege de hooge voortreffelijkheid," in 't Nederlandsch te vertolken [5]). En Jodocus de Damhouder [6]), en Simon van Leeuwen [7]), en Bavius Voorda [8])! Inderdaad, nergens bestond bij ons grooter behoefte aan een Hercules, niet louter met den wil, maar bovenal met de kracht bedeeld, om den Augiasstal te reinigen.

De crimineele wetboeken van 1804 en 1809 kenmerkten zich door eigenaardige verdiensten, 't is waar. In de lijst van hun tijd waren ze ongetwijfeld als *verbeteringen* te beschouwen. Doch 't

---

1) Mr. G. de Wal, *Oratio de Claris Frisiae Ictis*, bl. 46; mr. A. Oudeman, *Over de Rechtskracht der Crim. Ordonn. van Philips II in ons Vaderland*, *Ned. Jaarboeken*, 1842, bl. 174.

2) *Comment. de Rep. Bat.*, § 92.

3) „Gelukkig" noemde deze 't land, waar de ordonnantiën golden!

4) *Over den verlichten geest en strekking der ordonn. van Filips II*. Rechtsg. Verh., 1838.

5) *Verhandeling der Lyfstraffelyke Misdaaden en hare berechtinge.* Naar 't voorschrift des gemeenen rechts, getrokken uyt de schriften van den heer Benedictus Carpzovius, r. g. raad van 't keurvorstendom Saxen, en daaruyt in de Nederduitsche spraeke overgebracht door mr. Diderik van Hogendorp, 2 dl., Rott., Jan Daniel Beman, 1752.

6) *Praxis Rerum Criminalium*, Antwerpen, 1554; Wurzburg, 1641. Zie Zachariae, *Versuche der Verbrechen*, I, § 60, II, bl. 20.

7) *Manier van procederen in civiele en criminele zaken.* Amsterdam, 1639.

8) De toenemende beoefening van 't natuurrecht, door mannen als Trotz, Pestel, Luzac en Cras gepredikt, voorspelde een beteren dageraad. Simon van Slingelandt had reeds door de — scherpe — resolutie van 19 Oct. 1723 beproefd, een eind te maken aan de ellendige rechterlijke organisatie en de volslagen rechtsonzekerheid. Doch 't bleef bij *pogingen*: „de veelheid der crimineele juridictiën baarde overal conflicten." Wie kent niet de geestige schets daarvan in van Lennep's *Ferdinand Huyck?*

eerste werd door 't laatste verdrongen, zonder ooit in werking te zijn getredèn, en 't tweede...helaas, ook dit beleefde nauw:

„*l'espace d'un matin!*"

Alvorens 't nog de vuurproef der kritiek had kunnen doorstaan, maakte 't plaats voor den *Code Penal.*

§ 5. Is 't niet wonderlijk? Juist op *dit* gebied had de nationale scheppingskracht iets oorspronkelijks kunnen stichten. Hier *was* iets goeds, iets grootsch te vormen. De grond lag braak — ik geef het toe — doch de wetenschap had luide gesproken, en wie met helderen blik het standpunt mat, waarop ons volksleven zich bevond, had zijn naam kunnen verbinden aan een „meesterstuk." Vanwaar dan dat, waar het burgerlijk recht althans, zij 't met horten en stooten, en hier en daar wel-eens in vreemden trant, werd geregeld, het strafrecht zoo stiefmoederlijk bleef misdeeld — indien ge 't niet wilt toeschrijven aan ons traditioneel gebrek aan wetgevend genie? Bezaten wij geen criminalisten, die, evenknieën van Kemper, ons ontwerpen hadden kunnen leveren, waaruit, ook op strafrechtelijk gebied, studie, ervaring, menschenkennis spraken? Helaas, vergeten wij 't niet, dat juist Kemper's *chef d'oeuvre* door inhoud en verdeeling getuigt van onze luttele geschiktheid voor legistatieven arbeid. Loochen 't vrij — ruim een halve eeuw heeft het zegelmerk der waarheid op de uitspraak gedrukt — hoe voortreffelijk, nog heden ten dage, uit wetenschappelijk oogpunt 't ontwerp-Kemper zij, de omslachtige, leerstellige aard, die 't als *wetboek* veroordeelt, bewijst, hoe zelfs onze verhevenste geesten de eigenschappen misten [1]), waarmee de wetgever moet geboren worden; die door studie en ervaring te wekken, te schaven, te leiden zijn, doch die, evenals Cicero's natuurwet [2]), in geen boeken *scriptae*, *sed innatae sunt; quas non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus; ad quas non docti sed facti, non instituti, sed imbuti sumus* — eigen-

---

1) Bentham, *Traités de Legislation Civile et Pénale* (*publiés en Français par* Et. Dumont de Genève), Parijs, 1802, formuleert deze vrij streng in zijn *principes généraux de législation*. I, bl. 1—140.

2) *Pro T. Annio Milone*, cap. IV, § 11.

schappen, die men niet, als de talenten van 't dagelijksch leven, met een dosis goeden wil erlangen kan, maar waartoe men als ware 't het veldheerstalent der „geestelijke strategie" moet bezitten [1]).

§ 6. Hoezeer Willem I, „wars" zelfs van de schaduw van parlementarisme [2]), voor niets zoozeer huiverde als voor het denkbeeld der „volkssouvereiniteit", had de grondwet van '15 toch geen plaats gelaten, 't zij voor 't tribunen-stelsel van Napoleon I, 't zij voor absolute willekeur in den trant van Justinianus. Men mocht er behagen in scheppen of niet, met de volksvertegenwoordiging *moest* gerekend worden: *ex plenitudine maiestatis* viel geen *corpus juris* meer te octroiceren. Een krachtig, vasthoudend vorst, een man uit één stuk, die onwrikbaar vertrouwde op zijn roeping, mocht in die „gebonden vrijheid" uiteraard geen behagen scheppen, wat baatte 't al of neiging en sympathiën in strijd waren met den „grondtoon der eeuw"? De slotsom was toegeven, aanvankelijk aarzelend, schoorvoetend, van lieverlee met kalmte en overleg, eindelijk in de overtuiging, dat verzet niet louter een hersenschim, maar bovendien een *gevaar* voor de dynastie was. Als van zelf echter vloeide, uit 's konings gedwarsboomde geestesrichting, de onmogelijkheid voort om dat machtig, majestueus gebouw op te trekken, waarvan hij wellicht eens gedroomd had. Het nieuwe tijdperk, 't welk hij in Nederlands geschiedenis

---

1) Men denke aan Justinianus en Napoleon. Toch geldt hier vooral de les van Dumont, t. a. p., bl. XXVI (*discours préliminaire*): „*La facilité est le piège des hommes mediocres et ne produit jamais rien de grand. Ces météores, créations subites d'un atmosphère enflammé, brillent un instant et s'éteignent sans laisser de trace.*" Wat verkwikkelijker schouwspel zou onze wetgeving, met al onze zwakheden en gebreken, opleveren, als men dit in 't oog had gehouden, en daarbij had geluisterd naar Thorbecke's woord: „Regels beramen en volgens die regels inrichten zijn twee verschillende dingen." . . . „De minister kan een uitnemend bestuurder zijn en de genie van wetgeving missen." *Aant. op de Grondwet*, I, bl. 178. — Vgl. verder: Opzoomer, *de Staatkunde van Edmund Burke*, bl. 16, en *Tijdgenoot*, III, bl. 173.

2) Cf. mr. L. Ed. Lenting, *Schets van het Ned. Staatsbestuur* (1ste dr.), bl. 6, *in notis*.

opende, had er, onder gunstiger omstandigheden, allicht de gelegenheid toe geboden. Het Rousset mocht hij hebben gedacht [1]: „*A nôtre époque il ne faut que vouloir pour faire encore de grandes choses!*" Doch weldra had ook hij ingezien: „*que la science a ses audaces comme nos armées* [2])", en dat, waar die *audace* na den tiendaagschen veldtocht een onding was geworden, zelfs „*le travail le plus opiniâtre et invincible*" alleen kon leiden tot 't geen prins Napoleon in zijn „vrede-speech" van 1 Augustus 1849 aldus omschreef: „*Les lois que nous avons peuvent être plus ou moins défectueuses, mais elles sont susceptibles de perfectionnement* [3])". — 't „Vertrouw op de *toekomst!*" werd leuze: — een pleister op de schrijnende wond. Nu 't *ideaal* niet te bereiken viel, achtte men ook 't minder-volmaakte goed, mits het slechts spoedig in het *Staatsblad* verscheen, en ook uit dien hoofde miste de „nationale wetgeving" die, na zooveel weeën, in 1838 werd ingevoerd, dat oorspronkelijke, 't welk haar tot de draagster van een echt Nederlandsch volksrecht zou hebben gekroond; die hoogere wijding, welke, te harer tijde, de *Fransche* wetgeving had onderscheiden, en welke eens van de Romeinsche had doen getuigen, dat daaruit sprak: „die scharfe und doch allseitige, Recht und Richterstand befriedigende, unerschütterliche logische Weisheit der Juristen, die nicht blos als Lehrmaterial sich darstellte, sondern in den Aussprüchen jener Geister als unübertrefbar sich ausprägte [4])." 't Was lang niet alles goud wat er blonk. 't Scherpstuitkomend gebrek der constitutioneele staatsregeling, de talrijke phasen, welke een ontwerp heeft te doorloopen, alvorens het met kracht van wet wordt bekleed, de wijzigingen, welke 't kruisvuur van stelsellooze amendementen en subamendementen daarin brengt, deden ook toen — men mag wel zeggen: niet minder jammerlijk dan thans, al bracht de regeering zelve destijds de amen-

1) *De la redaction et de la codification rationelles des lois*, bl. 80.

2) Rousset, t. a. p.

3) Rousset, t. a. p.

4) Von Langenn, *Melchior von Ossa*, aangehaald bij dr. C. O. Müller, *Lehrbuch der Institutionen*, Leipzig, 1858. Vorwort, VII.

dementen der volksvertegenwoordiging in de voordrachten over! — haar invloed gevoelen, en ware 't onderwerp er niet te ernstig toe, meer dan eens zou de gedachte rijzen aan de bekende parabel van den muis-barenden berg.

§ 7. Intusschen — wij wenschen 't recht om te gispen ons ten deele te verwerven door een loftuiting. Terwijl de naburige Germaansche stammen zich uitputten in een onvruchtbaren beginselstrijd [1]) en niet inzagen, welk een invloed wrevel en haat tegen den pas-verjaagden overweldiger op de eerste uitspraken der historische school uitoefenden, lieten wij ons geen oogenblik van den rechten weg voeren. Bij ons stond het, sinds den aanvang, vast, *dat* we een nationale wetgeving zouden hebben, in welken geest ze ook mocht uitvallen. En nu vergete men niet, dat wij met nog oneindig grooter bezwaren hadden te kampen dan Duitschland. De uitspraken der wetenschap, de ervaring der jurisprudentie werden daarenboven lang niet altijd in den wind geslagen. Men bespeurt integendeel, hoe ernstig de eersten werden geraadpleegd, en al heeft de hoogleeraar Opzoomer (bij de verklaring van 't Burgerlijk Wetboek) met dialectische scherpte op menig verzuim, zelfs in *dit* opzicht, gewezen, de vraag blijft aan de andere zijde open, of hier niet, voor een groot deel, verschil van gevoelen in 't spel was. *Dit* evenwel is zeker: twee klippen vermeed de Nederlandsche wetgever bij de vele, waarop hij strandde. Wat Feuerbach de „*Oeffentlichkeit und Mündlichkeit der Rechtspflege* [2])" noemde,

---

1) Cf. A. W. Rehberg, *Ueber das Code Nap. und dessen Einführing in Deutschland*, *Hanover* 1814, een werk waarvan J. D. Meijer veel goeds getuigt: *De la codification*, enz., bl. 154.

2) Ongelukkig genoeg bleef men halverwege staan. De voorloopige instructie in strafzaken wordt door het uitsluiten der verdediging allertreurigst ontsierd. Met nadruk wees reeds jhr. mr. de Bosch Kemper daarop in zijn *Wetboek van Strafvordering aan ervaring en wetenschap getoetst*, *Ned. Jaarb.*, IXe dl., 1ste st., bl. 60. Niemand bestrijdt dit beginsel thans meer; men gaat zelfs een stap verder, en vordert *absolute* openbaarheid.

„La publicité," zegt Cormenin, „cette reine des pays libres, veille avec ses yeux toujours ouverts pendant le repos des nuits et la fatigue du jour; elle

werd bij ons in beginsel aangenomen, en de kleinachting, die 't Pruisische Landrecht tegenover de rechtsgeleerdheid en hare priesteren aan den dag had gelegd, niet slechts als gevolg van Voltaire's diatriben, maar bovenal wegens de treurige achterlijkheid, in geestelijken en zedelijken zin, der Duitsche balie, verduisterde nergens ons gezond verstand [1]). Geen Nederlandsch rechtsgeleerde van gezag, die voor de geheime en schriftelijke procedure een lans brak [2]). Niemand, die den ouden roem, de kunde, 't vernuft en de eerlijkheid onzer rechtsgeleerden dermate verdacht, dat hij, als in Pruisen, hen „overtollig" poogde te maken. Zelfs Falck, hoe warm voorstander overigens ook van Bentham, durfde diens antipathiën tegen de *homines togati* der wet niet aan: de *lijdelijkheid* des rechters werd, ten minste in 't privaatrecht, gehandhaafd, en 't commissarissen-systeem, waarmee men elders beproefde, advocaten, procureurs en notarissen ten grave te doemen, vond ten onzent niet één enkelen aanhanger.

§ 8. Een derde misslag, dien men, in verband met den tweede, vermeed, was een al te subtiele schifting en onderscheiding van „gevallen" (casuïstiek). Niet overal schreef men enkel het beginsel met zijn noodzakelijke afwijkingen in de wet. Hier en daar bedroeft men zich zelfs over „specificatiën en exempels", die misplaatst zijn en tot verwarring leiden. „*Qui dicit de uno negat de altero!*" zou men toch maar al te licht geneigd zijn te meenen. Men ontweek nochtans niet met opzet de beginselen, om louter toepassingen op te sommen, en wel eindelooze, maar nimmer toereikende kansen te berekenen [3]).

---

fait, non moins au moral qu'au matériel, plus que la moitié de la police du royaume.

„Il n'est pas bon, non plus ni pour eux ni pour nous, que les magistrats dorment sur leur siège!"

1) Cf. J. D. Meijer, t. a. p., bl. 144 vlg., dr. A. Gneist, *der Rechtstaat*, bl. 143 en 196, *in notis*, 55.

2) Vgl. mr. D. Binger, *De schriftelijke en mondelinge rechtspleging*, Amst. 1869, geschreven met het oog op 't ontwerp tot algemeene herziening van 't Wetb. v. Burg. Rechtsv. (van 1865.)

3) J. D. Meijer noemt, t. a. p., bl. 147, *noot*, die „enumeratie" zelfs een physieke onmogelijkheid. „On connait," zegt hij, „les calculs sur le nom-

De vaderlandsche wetgever koos in dit drieledig opzicht een hoogst-vrijzinnig standpunt.

§ 9. Gaan wij thans, met een enkel woord, den 25jarigen codificatie-arbeid in bijzonderheden na. Wij zullen daaruit leeren, met hoe bitteren nood die arbeid van stapel liep. Maar bovenal, hoe hier van niets minder sprake kan zijn dan van een gewrocht, door één geest bezield, *aus einem Gusz* geschapen. Het beeldgieten in ééns was reeds toen geen kunst, die onze wetgevende macht verstond. „Een arm afzonderlijk, een been afzonderlijk, het hoofd afzonderlijk, een hand en een voet afzonderlijk, een romp in gedeelten, en daarna de verschillende ledematen zoo goed doenlijk ineengepast, bevestigd, en afgevijld, zoodat zij sluiten." Ziedaar de kunst van wetgeving, gelijk zij steeds ten onzent werd beoefend...

Enkele trekken volstaan. De literatuur over 't onderwerp is zoo weelderig, dat men, zonder zich aan nietsbeteekenende herhalingen te bezondigen, moeilijk uitvoerig kan zijn. De Bosch Kemper [1]), Voorduin [2]), Asser [3]), Nienhuis [4]), van Hall [5]), Diephuis [6]), de Pinto [7]), Opzoomer [8]) hebben onze legislatieve ontwikkelings-geschiedenis van alle zijden toegelicht, en alleen als overgang tot den wet-

---

bre de combinaisons possibles de quelques faits simples, par exemple des lettres de l'alphabet: quel n'est pas celui des contingences posibles? Il faut trentre-quatre chiffres pour exprimer le nombre des différentes combinaisons possibles des lettres de l'alphabet." Zie *l'Encyclopedie*, bij 't woord *combinaison*.

1) *Ontwerp van een Burgerlijk Wetboek* (*van* '20). Voorrede, bl. III-VIII.

2) *Gesch. en Beg. der Nederl. Wetboeken*, Utrecht, 1837 en vlg.

3) *Het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek vergeleken met het Wetboek Napoleon*, 's Hage en Amst., 1838, *inleiding*, *et passim*.

4) *Academische Voorlezingen over het Ned. Burg. Regt*, Groningen, 1849, I, bl. 1—73.

5) *Handl. tot de Beoefening van het Burg. Regt in Nederland.*, Amst., 1851. *Passim*.

6) *Het Nederl. Burgerl. Regt*, Groningen 1869, I., bl. 11—16, 120—145.

7) *Handl. tot het Burg. Wetb.*, 3de dr., 's Hage, 1849.

8) *Aant. op het Burg. Wetb.*, Leiden en Amst., 1849, en thans het *Burg. Wetb. verklaard* (1865—1875), nog onvoltooid.

gevenden arbeid na '38 heeft een kort schema in deze proeve reden van bestaan.

De meeste zorg werd aan 't Burgerlijk Wetboek besteed. 't Was het eerste en voornaamste, dat de wetgevende macht bezighield. De overige wetboeken leverden oneindig minder moeite op. Principiëele quaestiën stonden ook bij deze wel op 't spel; doch met niet zoo sterke „tegeningenomenheden" viel daarbij te worstelen, en de vereeniging met België had daarop niet dien geduchten invloed uitgeoefend, welken als van zelf een wetboek ondervond, dat het gansche sociale leven beheerscht.

§ 10. Van 1813 tot 1820 drukte de strijd zich in deze enkele vraag uit: „Zullen we iets oorspronkelijks leveren, of slechts navolgen? Zal de wetgeving inderdaad nationaal zijn, of slechs den naam dragen?" Eerst na eene worsteling van ruim 7 jaren werd die vraag beslist, en wel in laatstbedoelden zin.

Toen het lot van 't tweede ontwerp-Kemper (van Nov. 1820) in de belangrijke zitting der Tweede Kamer op 22 Februari 1821 was beslist; toen de „groote meerderheid" in commité-generaal de Inleiding van 73 artikelen had verworpen, was de verdere weg als aangewezen. Zóó goed gevoelde Kemper dit, dat hij onmiddelijk zijn ontslag vroeg uit zijne betrekking tot de wetgevings-commissie [1]); en al werd dit ontslag hem niet gegeven, al protesteerde de regeering bij koninklijke boodschap van 15 Maart 1821 tegen den onmiskenbaren wil der volkvertegenwoordiging, het bleef bij dat protest. Aldra zond ze een nieuw ontwerp van inleiding, thans groot 15 artikelen, in, de commissie van redactie werd verfrischt en vergroot, een nieuwe wijze van beraadslaging vastgesteld [2]), en als met den stormpas werden thans de onderscheidene titels afgewerkt. Beide Kamers sponnen even ijverig aan de „breede taak", en reeds no. 13 van het *Staatsblad* van 't jaar 1826 kondigde voorloopig den laatsten titel af. 't Is waar, niet altijd was het, ook toen, in 's lands hoogste raadzalen even kalm en geleidelijk toegegaan; de titel, aan eigendom gewijd b. v.,

1) Vgl. de Bosch Kemper, t. a. p., bl. VII.

2) Diephuis, t. a. p., bl. 132.

vond eerst bij de *derde* redactie genade, doch dit belette niet, dat na zesjarige inspanning het doel bereikt scheen.

Niets echter was *onjuister* dan deze schijn. Reeds in 1829 werd een aantal „herzieningswetten" [1]) vastgesteld tot „verbetering van redactie", wegruiming van antinomieën, doorloopende nommering van artikelen, en afscheiding der *Algemeene Bepalingen van Wetgeving* van het Burgerlijk Wetboek („voor hetwelk zij zich geplaatst vonden.") En nog nauwelijks was de datum bepaald, waarop het wetboek kracht zou erlangen (1 Februari 1831), of zie, daar barstte de omwenteling van '30 uit; de Zuidelijke Provinciën scheurden zich van de Noordelijken los, en alles lag weer overhoop. De regeering verdaagde de invoering thans bij kon. besl. van 5 Jan. 1831 *onbepaald*, en eene nieuwe herziening werd op touw gezet. 't Kon. besluit van 24 Febr. 1831, *Stbl.* no. 6, gaf doel en strekking aan. „Uit aanmerking," zoo heette 't daar, „dat, uithoofde der staatkundige gebeurtenissen, welke binnen dit koningrijk hebben plaats gehad, het wenschelijk en doelmatig kan worden geacht, om de reeds aangenomene Wetboeken, mitsgaders de Wet op de Organisatie der Rechterlijke Macht en het Beleid der Justitie te doen herzien, en in overeenstemming te brengen met de belangen van de Oud-Nederlandsche Provinciën," enz.

't Was of de koning, in weerwil van het „nationale machtsbetoon," reeds toen den uitslag der worsteling voorzag, en de „trouwe Gewesten" uit de tweeslachtigheid wilde verlossen, waarop de „noodlottige samenkoppeling met België" ons was te staan gekomen.

In negentien ontwerpen werd de beoogde herziening van 't Burg. Wetboek saamgevat, en, van eene uitvoerige memorie van toelichting vergezeld, den 22 Febr. 1832 bij de Tweede Kamer ingediend, waar ditmaal alleen de leer van voorrecht, pand en hypotheek op eenigen — doch zeer lichten — tegenstand stiet. Vlug en geleidelijk liep de laatste herziening van stapel, en in April was ze geheel ten einde gebracht.

---

1) Mr. J. van Hall, *Handl.*, bl. 43.

Een gelijke, voortdurende metamorphose ondergingen de overige wetboeken. Ook hier gold de herschepping niet telken reize de geheele wetboeken, maar, zij 't al minder dan bij 't Burg. Wetboek, steeds enkele titels [1]), die, inzonderheid met 't oog op onze eigenaardige behoeften, onze scherp-uitgedrukte nationale type en traditiën, na den afval der Noordelijke Gewesten omwerking behoefden.

Het geheele samenstel der wetboeken erlangde, krachtens art. 1 van het kon. besl. van 10 April 1838, met den klokslag van middernacht tusschen den 30sten Sept. en den 1sten Oct. van dat jaar verbindende kracht. En...

Als men, zoover gekomen, dat telkens keeren en wenden, schaven en veranderen, geven en nemen, én van geheele wetboeken én van bijzondere groepen aandachtig heeft gevolgd, vergete men niet te lezen wat een hooggeschat beoefenaar van 't Nederlandsch recht, aan het slot eener sierlijke geschiedkundige verhandeling, als in geestdrift uitroept:

„Sedert dien tijd is het, dat Nederland zich wederom (?!) verblijden mag in 't bezit eener *eigene* wetgeving, in de taal des lands geschreven, ingericht naar onze behoeften, zeden en gewoonten, die de uitdrukking bevat van den algemeenen wil des Nederlandschen Volks, waarop de overeenstemming van Koning en Staten het zegel van wettigheid en nationaliteit heeft gedrukt."

§ 11. Verliezen wij daarbij niet uit het oog, dat de Fransche wetgeving ten onzent voortdurend bij gedeelten was herzien.

Men denke slechts aan:

't Souverein besluit van 11 Dec. 1813 (*Stbl.* no. 10), houdende wijziging van het strafrecht en de rechtspleging in strafzaken [2]);

de wet van 12 Juni 1816 (*Stbl.* no. 26), bevattende „nieuwe bepalingen en formaliteiten," in acht te nemen bij scheiding en deeling van boedels, waarbij minderjarigen of daarmee gelijk gestelden betrokken waren, gelijk ook bij den verkoop hunner onroe-

---

1) *Acad. Voorl.*, I., bl. 62—64 en 69—70.

2) Voorduin, *Gesch. en Beg.*, I., 1, bl. 333, en den Tex, *Encyclopaedie* § 464, halen nog andere wijzigingen in 't bestaande strafrecht aan.

rende goederen; voorts bij den verkoop van onroerende goederen, behoorende tot boedels, onder beneficie van inventaris aanvaard;

de wet van 2 Aug. 1822 (*Stbl.* no. 33), vroeger art. 3 der wet van 14 Juni 1822, en oorspronkelijk bestemd een deel van 't nieuwe Burg. Wetb. uit te maken. Deze wet, later art. 2 der wet, houdende Alg. Bep. der Wetg. van het Koningrijk, schafte art. 1 van den C. N. af;

twee wetten van 10 Jan. 1824 (*Stbl.* no. 13 en 14), op het *recht van opstal* en het *erfpachtsrecht*, den 1 Jan. 1825 in werking getreden en later, gewijzigd, als 6e en 7e tit. van 't IIde Boek in ons Burg. Wetb. opgenomen;

art. 7 der wet van 26 Juni 1822 (*Stbl.* no. 12), thans art. 88 B. W., bij eene wet van 23 April 1827 in werking gebracht en waarbij den koning 't recht werd geschonken, om, in afwijking van art. 164 C. N., dat alleen van *oom* en *nicht*, *moei* en *neef* sprak, ook aan schoonbroeder en schoonzuster dispensatie te verleenen van 't verbod, in art. 163 C. N. vervat, om met elkaar in 't huwelijk te treden;

de wet van 22 Dec. 1828 (*Stbl.* no. 84), waarbij de hypotheek, ook zonder hernieuwing na verloop van 10 jaren, in stand werd gehouden. Door deze bepaling, sinds art. 1236 B. W., werd art. 2154 C. N. ingetrokken;

de wet van 16 Mei 1829 (*Stbl.* no. 34), houdende aanvulling van eenige gapingen in het Wetboek van Strafrecht;

de wet van 24 April 1836 (*Stbl.* no. 13), betrekkelijk de misdaden van valsche munt en muntschennis;

de wet van 10 Mei 1837 (*Stbl.* no. 21), houdende tijdelijke aanvulling der bepalingen omtrent de enkele en bedriegelijke bankbreuk.

HOOFDSTUK II.

DE WETGEVENDE ARBEID IN NEDERLAND VAN 1838—1869.

§ 1. Dat niet allen even gunstige verwachtingen zouden koesteren van de pas tot stand gekomen wetboeken was te voorzien. Elk menschelijk werk heeft zijn vrienden en vijanden, en hoe warmer de loftuitingen der eersten klinken, des te feller woedt doorgaans de kritiek der laatsten. Verwonderlijk was het dan ook niet, dat tegenover de overdreven voorstelling van jhr. mr. H. M. A. J. van Asch van Wijk [1]) de ongenadige aanvallen stonden van Lipman, de Pinto, Luzac, e. a.[2]). Over 't algemeen nochtans gevoelde men, dat we een kloeken zet vooruit hadden gedaan, en de sympathie daarover werd niet verheeld. De transactie, waarmee enkele belangrijke vraagpunten waren beslecht, mocht den lieden uit één stuk verdrieten, de vele officiëel en de niet minder talrijke officieus geconstateerde misslagen konden — hoe betreurenswaard op zichzelf [3]) — de groote beteekenis van het feit der codificatie

1) Lid van de Tweede Kamer en der Staatscommissie van redactie voor de Ned. Wetgeving. Voorduin, *Gesch. en Beg.*, I, *voorrede.*

2) Men zie b. v. Lipman's opstel *Over de Codificatie in Nederland*, waarin die geleerde schrijver o. a. zegt:

„Een blik op de *resultaten* leidt ons tot de zekere gevolgtrekking, dat, welke aanspraak ook de regeering, sedert het herstel der onafhankelijkheid van Nederland tot de troonsbeklimming van den tweeden koning moge hebben op den dank der tijdgenooten en de bewondering van de nakomelingschap, die aanspraak geenszins kan berusten op *wetgevende voortreffelijkheid*."

3) Vergl. Nienhuis, t. a. p., I, bl. 132, *in notis* 2.

niet geheel in de schaduw stellen. Er was thans een stevige grondslag gelegd voor de praktijk, en op dien positieven bodem kon de wetenschap de rechtspleging des te gemakkelijker voorlichten [1]). 't Argument, dat wij nu toch eigenlijk in hoofdzaak slechts een „barbaarsch-vertolkte" uitgaaf der Napoleontische wetboeken bezaten [2]), werd weerlegd door eene verwijzing naar van de Spiegel's *Verhandeling over den Oorsprong en de Historie der Vaderlandsche Rechten*, ten betooge, dat, wat men eeuwen lang had beschouwd als inheemsche, in rechte lijn van de oudste bewoners afstammende *costuimen* en *herkomsten* [3]) eigenlijk aan de veroveraars dezer landen was ontleend, en grootendeels uit de *leges Salica* en *Ripuariorum*, naast 't *breviarium Aniani*, in de keuren en statuten overgegoten [4]), voor zoover althans „*de vijf sin-*

---

1) „Was uns im Grossen und Ganzen am meisten helfen kann, ist allein der wissenschaftliche Geist, der das Geschäft des Juristen, auch das gewöhnliche practische Geschäft, zu veredeln im Stande ist. Allein der wissenschaftliche Charakter des Rechts kann der Ausübing des Rechts eine edle und haltbare Grundlage geben." Von Savigny, *Zeitschr. für gesch. Rechtsw.*, dl. III, bl. 45.

Vgl. prof. den Tex, *Over Wetenschap en Wetgeving in dezelver noodwendig verband*, *Ned. Jaarboeken*, 1839, dl. I, bl. 1—39.

2) Ook deze bewering is van mr. Lipman afkomstig, daarin levendig bestreden door mr. F. de Markas. In 't zooeven genoemd artikel betoogt L., dat de wetgever, in stede van aan de Fransche wet, gelijk haar voegde, onder de bronnen van ons recht een uitstekende plaats aan te wijzen, haar een zoo *overwegend* gezag heeft ingeruimd, dat het *nieuwe* (Nederl.) recht niet anders dan als *dialect* schijnt te verschillen, en wij „in de orakels van de Fransche jurisprudentie ook de onze erkennen, tot onredbaar bederf onzer eigene rechtsbeoefening."

3) Vgl. W. A. Rijksvrijheer van Spaen, *Historie der Heeren van Amstel, van Ysselstein en Mijnden* (ter opheldering van Wagenaar). In den Haag, bij Immerzeel & Co., 1807, bl. 2 en vlg.

4) V. d. Spiegel, t. a. p., bl. 49—69. Onder de natiën, welke door Karel den Groote van wetten voorzien zijn, schijnen de Saksers en Friezen wel het meest van hunne voorvaderlijke rechten behouden te hebben. *Poeta Saxo* (*cit. Heineccio in Hist. Juris Romani*):

Tum sub judicibus, quos rex imponeret ipsis,
Legatisque suis permissi legibus uti

nen" der rechters ze niet, van tijd tot tijd, uit louter *aequitas cerebrina* hadden in het leven geroepen. En waar met scherpte op misslagen en feilen werd gewezen — daar klonk het bescheid, dat deze, eens aangewezen, licht te verbeteren vielen; dat het recht, voor het volk geschreven, overigens gelijken tred moest houden met de voortschrijdende rechtsovertuiging van dat volk, en dat dus van zelf, binnen langer of korter tijd, de ongezochte aanleiding zich zou voordoen, om de „steenen des aanstoots" uit den weg te ruimen. De rechtvaardigheid echter gebood, om enkele, zelfs grove feilen den ganschen arbeid niet uit de hoogte te veroordeelen [1]).

Ook het *stelsel*, in onze wetgeving gevolgd, verdiende, naar men meende, over 't algemeen *niet* den blaam, dien 't bij enkelen vond. Wat een onzer scherpste en schranderste dialectici getuigt

---

Saxones patriis, et libertatis honore.

En in *die Sachsenspiegel*, opgesteld in de XIIIde eeuw, zijn nog veel overblijfsels der oude wetten, gelijk Epko van Repkau, de samensteller, te kennen geeft in de voorrede:

Dieses rechts habe ich nicht erdacht,
Es habes vor alten auf uns bracht
Unsere gute vorfahren.

En elders:

Dise recht haben vor alter zeit,
Unsere forherun hergebracht.

Zooals ook met opzicht tot de Friezen aangeteekend is, dat het verdrag, door Karel den Groote met hen gemaakt, inhield, dat de rechters en graven, welke de Frankische koningen over hen stellen zouden, het volk naar zijne va derlijke wetten moesten regeeren. Wagenaar, *Vad. Historie*, dl. I., bl. 443.

1) Prof. Asser, *Voorrede tot de nieuwe uitgave van het eerste ontwerp van een Nederlandsch Wetboek van Koophandel* (ontwerp van 1809), zegt dan ook terecht: „Waar bevoegde beoordeelaars eene wetgeving berispen, zijn steeds een aantal onbevoegden gereed, om, in nog scherper bewoordingen, de kritiek te herhalen. Het is eene uitstekende gelegenheid, om door middel van welgekozen gemeenplaatsen zich in de oogen der goê gemeente als een groot rechtsgeleerde voor te doen. Voorzeker een goedkoop gekochte roem! De taak van hem, die de wetgeving tegen hunne aanvallen tracht te verdedigen, is op verre na zoo dankbaar niet."

van 't Burg. Wetb. werd, op enkele uitzonderingen na, reeds toenmaals tot onze geheele codificatie uitgestrekt:

„In wijsgeerige en rechtsgeleerde geschriften is de rechtsstof vaak in andere orde behandeld. Maar geen stelsel is hier het eenig-redelijke. Tegen elke verdeeling heeft de theorie, en niet minder de praktijk, haar bezwaar."

Met uitzondering van enkele gebreken, waarop hij wees, behoort, volgens mr. O., de in ons wetboek gevolgde verdeeling zelfs niet tot de minst-doelmatige [1]).

§ 2. Dit alles echter mocht men ter vergoelijking aanvoeren, in 't algemeen was de toon ongunstig.

't Helderst blijkt dit, als we ons een oogenblik met de afzonderlijke wetboeken bezighouden.

Vlijmende kritiek viel aan het Burgerlijk Wetboek ten deel: niet slechts bij *buitenlandsche* rechtsgeleerden, ook bij Nederlandsche [2]). Wel gold die kritiek minder den inhoud

---

1) Mr. C. W. Opzoomer, *Het Burg. Wetb. verklaard* (1865), dl. I, bl. 7 en 8.

2) Prof. Fruin, *Oratio de privati juris nostri Codicibus assidue corrigendis et supplendis*, *Annales Academici*, 1865—1866, bl. 101 *et passim*. Evenals Opzoomer stelt deze geleerde ons Wetboek *beneden* het Fransche. Scherp laakt hij de leer van 't bezit (een doorwrochte studie over dit onderwerp leverde de Amsterd. rechter mr. P. R. Feith in zijne verhandeling „*Over bezit en bezitacties.*" *Nieuwe Bijdr.* (1866), dl. XVI, bl. 614—699.) „Promulgatus scilicet," zegt de heer Fruin, „postquam F. A. Hallius nihil in eo vel bene constitutum vel bene descriptum esse ostendit"; die der deelbare en ondeelbare obligatiën („in codice nostro ita confusa, ita sine ulla ratione tractatum, ut vere dicatur Labyrinthus"); de regelen omtrent de nietigheid van rechtshandelingen wegens gebreken zijn „zoo geheel zonder eenige orde door 't geheele wetboek verspreid, zoo duister en onderling strijdig", „ut irritos et inutiles reddant omnes Iurisconsultorum interpretandi conatus" (bl. 102). Gansche hoofdstukken van het recht zijn eenvoudig overgeslagen. Zoo noemde men van de universitas rerum slechts in 't voorbijgaan den naam (bl. 102); bij de leer van 't statutum reale werd alleen aan de *res immobiles* gedacht, de mobiles daarentegen klakkeloos overgeslagen (bl. 103); actiën en exceptiën ging de wetgever stilzwijgend voorbij; de gewichtige vraag „utrum ea, quae temporalia sunt ad agendum perpetua necne sint ad excipiendum," beant-

dan den vorm; men erkende, dat de *beginselen* omtrent de gewichtigste onderwerpen goedkeuring verdienen [1]), als b. v. de leer van den eigendoms-overgang, de zakelijke rechten, het hypothecaire stelsel (al moge dit ook in bijzonderheden wijziging behoeven), het bepaalde omtrent de uiterste willen en die vele afwijkingen van den Franschen Code, waarvan thans velen in Frankrijk zelf verbetering eischen, of die, zooals de bepalingen omtrent den burgerlijken dood, den conventioneelen lijfsdwang ter zake van wanbetaling der pachtpenningen, enz., daar reeds uit den oorspronkelijken Code gelicht zijn [2]); zelfs gaf men toe, dat (op oordeelkundige wijze) was gebruik gemaakt van het „oude recht onzer gewesten;" doch overigens werd de *vorm* en de blindheid voor de lessen der praktijk, „vruchtbare moeder eener gezonde kritiek" vernietigend doorgehaald. „Als men ons wetboek vergelijkt met het Fransche," zegt mr. Opzoomer, die hierin echter wel eenigszins ver schijnt te gaan, „en bedenkt, hoevele jaren van rijke ondervinding er tusschen liggen, dan keert men met schaamte zich van den vaderlandschen arbeid af [3])." En verder: „Het Fransche wetboek is voor zijn tijd een meesterstuk, het onze ook voor zijn zooveel lateren tijd een zeer gebrekkig werk. Het is of men bij ons vaak willens blind is geweest. Hoe dikwijls heeft men het vreemde wetboek slaafs gevolgd, waar zijn onjuistheid in het oog sprong, hoe zelden heeft men willen zien bij het licht, dat in Frankrijk reeds lang was opgegaan. En waar men op de eene plaats had veranderd, daar had men op de andere zijn eigen werk weer vergeten, en nam men een trouwe vertaling over, wat nu allen zin verloren had [4])." Een zach-

---

woordt hij slechts bij ééne soort van actie, terwijl hij daarvan bij de rest geen gewag maakt; de obligatio naturalis wordt slechts eenmaal, zonder eenige definitie, genoemd! (bl. 103).

1) Prof. Asser, t. a. p., bl. XIV.

2) Prof. Asser, t. a. p., bl. XIV en XV.

3) Opzoomer, t. a. p., Voorrede, VI.

4) Opzoomer, t. a. p., VII; Prof. Fruin, t. a. p., wijst op art 1335,

ter oordeel mochten Nienhuis, Diephuis en van Hall [1]) vellen, uit de onvolledigheden, misslagen, zelfs antinomieën, waarop ook zij (als tal van andere commentatoren) wezen, zou men opmaken, dat de Utrechtsche hoogleeraar den bal gansch niet misloeg.

§ 3. Ook het Wetboek van Koophandel achtte men op onderscheidene punten beneden de rechtmatige eischen te zijn gebleven, tegenover de verdienstelijke regeling van zee- en assurantierecht [2]). Minder juist wellicht. Wie ontveinst zich heden ten dage, dat de leer der handelsvennootschappen [3]), van 't wisselrecht [4]),

---

„quo quum agatur de obligationibus dividuis, distinguitur inter heredes, ad quos defuncti possessio quasi juncta descendit, et illos, quibus possessionem petere necesse est." — „Optime hoc discrimen ponitur in Francico Codice," voegt prof. Fruin daarbij, „ridiculum vero est iure nostro, quo nulla talis heredum distinctio est!" — En dan bedenke men 't wel: „Sunt huius generis incuria referti codices nostri!" Verg. daarentegen Asser, t. a. p., bl. XIV.

1) *Regtsg. Bijbl.*, 1843, bl. 325—326.

2) Prof. Fruin zegt, t. a. p., bl. 102: „Quodsi porro animum advertimus ad Codicem Mercatorium, idem plane praebetur spectaculum vel potius eaedum praebenter tenebrae." — En verder: „In Codice Mercatorio non minus multa vel potius plura desunt, quae deesse non oportebat. Compara eum cum Codice eo, quem nuper Germani confecerunt, in quo multa egregie pertractantur, mandatum mercatorium, actio institoria, emtio venditio, alia, de quibus apud nos ne mentio quidem ulla reperitur." Zie vooral bl. 109—111.

3) Prof. de Wall, *Het Ned. Handelsr.*, dl. I., blz. 73—117. Na de veelvuldige gedachtewisseling, daarover hier te lande gevoerd, en de legislatieve voorbeelden, in verschillenden zin, door Engeland, Frankrijk, België en Italië gegeven, had men inderdaad iets beters en volledigers mogen verwachten dan de minister Jolles ons bood. Prof. Asser (*N. Rott. Ct.* van Januari en Februari 1872) toonde dit in bijzonderheden aan.

4) Prof. Fruin, t. a. p., bl. 102; mr. J. G. Kist, *Beginselen van Handelsrecht*, dl. II. (handelsverbintenissen uit schrift), bl 1—260; prof. Visscering, *Het wisselrecht der XIXde eeuw*; mr. A. J. Hovy, *De beginselen van het internationaal wisselrecht*, bl. 14 vgl.; minder streng-methodisch dan wel practisch-bruikbaar: mr. A. J. Zubii, *Het Ned. Wisselrecht*, Amst. 1850; eindelijk, als overal, een uitnemende handleiding voor de literatuur; de Wal, t. a. p., bl. 181—275.

der assignatiën [1]), der makelaardij [2]), van 't faillietrecht [3]), van koop en verkoop [4]), enz., aanvulling, ja, zelfs totale omwerking behoeft? Doch — men vergete 't niet — zoo oordeelt men er *thans* over, nu eene ondervinding van schier veertig jaren de klemmende juistheid heeft gestaafd van Portalis' uitspraak: „*Un code, quelque complet qu'il puisse paraitre, n'est pas plutôt achevé, que mille questions inattendues viennent s'offrir au magistrat* [5]),” thans, nu de handel geheel nieuwe betrekkingen heeft in 't leven geroepen. Ten tijde waarop het wetboek werd ontworpen vermoedde nog niemand, dat al deze vraagstukken zouden rijzen. Verliest men dit niet uit het oog, dan moet men zelfs aannemen, dat enkele, thans verouderde, onderwerpen feitelijk, door 't gezond verstand, het rekening houden met de eischen van 't verkeer en het raadplegen der oude ordonnantiën, waardoor de wetgever zich onderscheidde, oneindig beter zijn geregeld dan bij één onzer naburen. Zoo b. v. wat het wisselrecht betreft. Bij

---

1) Kist. t. a. p., bl. 280—320, de Wal, t. a. p., bl. 283.

2) Als een roode streep loopt de klacht over de *makelaardij* door onze sociale en parlementaire geschiedenis. Prof Fruin toonde, door de levendige schets eener vergadering van „proxenetae”, welke hij „in aliqua urbium nostrorum” bijwoonde, 't onhoudbare onzer wetsbepalingen op dit stuk aan.

Tevergeefs beproefde de heer Wintgens de makelaardij „op modernen grondslag” te regelen bij een wetsontwerp, bestaande uit 10 artikelen, 't welk met de memorie van toelichting en eenige belangrijke adviezen der Tweede Kamer werd aangeboden bij kon. boodschap van 26 Mei 1868. 't Ontwerp kwam nooit in behandeling. (Zie *Bijl.*, Tweede Kamer, 1867—1868, bl. 603—609.)

3) Fruin, t. a. p., bl. 110. Voorts: prof Holtius, *Het Ned. Failitenrecht wetensch. verklaard*, Utr. 1850; mr. A. de Pinto, *Handl. t. h. Wetb. v. Kooph.*, dl. II (*Aant.*), bl. 444—534; prof. de Wal, t. a. p., dl. III.

4) Het eenig voorschrift, op dit epineuse onderwerp betrekkelijk, is, gelijk men weet, het (negatief) art. 99.

5) *Discours Préliminaire*, Locré, *Code Civil*, dl. I, bl. 156. Even behartigenswaard klinkt de verklaring (bl. XIX vlg.): „Nous nous sommes préservés de la dangereuse ambition de vouloir tout regler et tout prévoir. Les besoins de la société sont si variés, la communication des hommes est si active, leurs intérêts sont si multipliés et leur rapports si étendues, qu'il est impossible au legislateur, de pourvoir à tout.”

aandachtige beschouwing zal licht de indruk verkregen worden [1]), dat de terecht afgekeurde mandaatstheorie daarbij wel op den voorgrond geplaatst, maar geenszins consequent volgehouden is, zoodat in werkelijkheid onze wet in dit opzicht reeds menige bepaling bevat, die, ofschoon in haar stelsel ongepast, toch volkomen strookt met de thans meer algemeen als waar erkende leer der verbintenis uit het geschrift [2]). Het onvoldoende der bepalingen omtrent de handelsvennootschap kan ons wetboek niet tot verwijt strekken, daar de beweging in dit opzicht eerst van de laatste jaren dagteekent, zoodat zelfs het Algemeene Duitsche Handelswetboek nog het verouderde stelsel huldigt [3]).

De talrijke vertalingen en bewerkingen, het navolgen, soms woordelijk overnemen in den vreemde [4]) pleiten dan ook voor de kunde en de practische ervaring der ontwerpers die, met overleg, op vele punten 't ontwerp van 1809 raadpleegden. Ik kan prof. Asser echter *niet* toegeven, dat ons art. 1 zoo gunstig afsteekt bij 't eerste van 't Algemeene Duitsche Handelswetboek. M. i. zouden we ons volstrekt niet aan een „bedenkelijken teruggang" schuldig maken [5]), indien wij, in handelszaken, op het voetspoor onzer *emsige* mededingers, aan 't gebruik boven de bepalingen van 't Burgerlijk Wetboek de voorkeur schonken. Het is hier echter de

1) Prof. Asser, t. a. p., bl. XVI.

2) Stelsel van Liebe, *Entwurf einer Wechselordnung für Braunschweig*, 1847, bl. 39, en Kuntze, *Die Lehre von den Inhaberpapieren*, Leipzig 1847, § 84, bl. 342. Verder de auteurs, aangehaald bij Kist, *eod.*, bl. 4, *in nota*. — Phoonsen's *Wisselstijl van Amsterdam* (3de dr. 1737) werd ook in den vreemde gewaardeerd; en dr. Schulin heet ons wisselrecht (in de voorrede van zijn werk over *Niederländische und Grossbritan. Wechsel- und Munzgesetse*) zelfs „voortreffelijk" in vergelijking met het Fransche.

3) Allg. Deutsches Handelsgesetb., artt. 85—249.

4) Zoo ontleende 't Portugeesche wetboek aan het Nederlandsche van 1830 vele onderdeelen (vgl. de Wal, l. l., bl. 20). Ook bij de redactie van het Duitsche van '49 werd ons wetboek zorgvuldig geraadpleegd. Talrijke vertalingen vielen daaraan te beurt. Wij noemen slechts enkelen. Schumacher zette 't, reeds in '27, in 't Duitsch over, Foucher in 't Fransch ('41), terwijl, nog in '66, een Engelsche vertolking verscheen (*The Commercial Code of the Netherlands*).

5) Prof. Asser, t. a. p., bl. XVII.

plaats niet, dit gevoelen uitvoerig te staven. Wellicht heb ik daartoe elders gelegenheid.

§ 4. De wetboeken, aan de formeele zijde van ons recht, aan de procedure gewijd, wekten, wat trouwens zeer verklaarbaar is, minder „hartstochten" op dan 't Burgerl. Wetboek en 't Wetboek van Koophandel. Het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering mocht zich zelfs in betrekkelijke gunst verheugen [1]. „Waarom?" mag men wel vragen. Omdat het zoo weinig rekening hield met onze oude rechtsbegrippen [2]? Omdat daarbij hoofdzakelijk werd vastgehouden aan den Franschen Code de Procedure Civile, in verband met dien van 't kanton Genève [3]? Of wel — de vraag klinke niet paradoxaal — was men reeds zoo ten eenenmale gewoon geraakt aan den deerniswaarden sleur, dat in de burgerlijke procedure van geen stoute hervormingen meer werd gedroomd? Ik denk, dat ook dit motief niet van invloed verstoken bleef. Uit het oogpunt toch van „snel en goedkoop" recht laat onze procedure veel te wenschen.

§ 5. Minder gemakkelijk liep het Wetboek van Strafvordering „door de spitsroeden", en 't is juist daarom alweer opmerkelijk, dat aan *dit* wetboek, in zoo nauw verband met den Code Pénal, de allerminste wijzigingen ten deel vielen. Dat zoowel het stelsel als de uitwerking verwerpelijk, in enkele opzichten zelfs onuitvoerbaar, altijd voor verbetering vatbaar waren, werd bij

---

1) Prof. van Boneval Faure, *Het Ned. Burg. Proces-recht*, Leiden, 1871, dl. I, bl. 22, zegt: „De orde [der Fransche procedure] is [ten onzent] veranderd en verbeterd, en hier en daar werden betwiste punten beslist." Vgl. echter de aanteekening op bl. 20.

2) En de provinciale wetgeving in de Republiek der Vereenigde Nederlanden was „het best gelukt" op het stuk der rechtspleging!! Prof. van Boneval Faure, t. a. p., bl 23, en, *in notis*, bl. 24; Thorbecke, *Ned. Jaarb.*, t. a. p., bl. 35. Cf. tevens R. Hoogerbeets, *Van het Aanleggen ende volvoeren der Processen voor de Respective Hoven van Justitie in Holland*, achter de Groot's *Inleydinge* (bevestigt door mr. Simon van Groenewegen van der Made), t' Amsteldam bij Jan Boom, 1738. (De 1ste druk verscheen in 1644 te Dordregt bij Marten de Both.) — Niet minder belangrijk zijn de mededeelingen van v. d. Spiegel, t. a. p., §§ XVII en XVIII, bl. 135—137.

3) Prof. van Boneval Faure, t. a. p., bl. 14 en 22.

herhaling door even invloedrijke als bezadigde mannen aangetoond [1]). Tevergeefs. Er waren wel nu en dan wetboeken van strafvordering „in bewerking": één lager afgewerkt [2]), een ander werd zelfs ingediend [3]), doch helaas, de snelle wisseling der kabinetten [4]) deed het daarbij steeds blijven. Tal van bedenkingen, bij Kemper opgesomd, bleken steeds geweldiger *cruces* in de praktijk — doch tot heden bukken we onderdanig voor het „monster",

---

1) Vgl. jhr. mr. J. de Bosch Kemper, *Het Wetboek van Strafvordering aan wetenschap en ervaring getoetst*, bl. 5 en vlg. — Mr. D. Tieboel Siegenbeek, *Aanmerkingen en vragen betrekkelijk strafvord., naar aanleiding van mr. J. de Bosch Kemper*, Het Wetb. v. Strafvord. enz. (*Ned. Jaarb. voor Rechtsg. en Wetg.*, dl. I, bl. 421.) — *De Tijdgenoot*, dl. II (1842), bl. 163. — *W.*, no. 192 (van 21 Juni 1841): „*Traag regt*," en no. 388—389 (8 en 11 Mei 1843): *Herziening-Strafvordering*. Vgl. tevens no. 435 (van 19 Oct. '43.) — In no. 388 werd gezegd:

„Bij de zucht tot herziening der wetboeken, welke zich langzamerhand bij de regering openbaart, is het te verwachten en te wenschen tevens, dat spoedig ook eens het Wetboek van Strafvordering aan de beurt zal komen, om die verbetering te ondergaan, waarvan eene nu bijna vijfjarige ondervinding de noodzakelijkheid heeft aangetoond."

2) Ook volgens de verklaring van den minister Wintgens, *Bijl.* Tweede Kamer, 1867—1868, bl. 214.

3) Door den minister van Lilaar, den 23 Sept. 1869.

4) Sedert de invoering der Grondwet van '48 hadden wij (Vgl. de tabel in 't *Staatkundig en Staathuishk. Jaarboekje*, 1874, bl. XX—XXIII) 170 ministers, als: van buitenlandsche zaken 21, van justitie 19, van binnenlandsche zaken 17, van marine 19, van finantiën 18, van oorlog 22, van koloniën 22, van r. kath. eeredienst 17, van overige eerediensten 15.

Ik sla hierbij alleen de *a. i.* over, en reken 't optreden van denzelfden dignitaris *tijd.*, *waarn.* of in *verschillende* kabinetten telkens voor een *afzonderlijk* ministerie.

Eenigen dezer waren het slechts gedurende dagen: — v. Wichers 81 dagen, Lightenvelt 67, Mutsaers 16, Pické 101, v. Hall 15 (1860), v. d. Goes v. Dirksland 60, Lotsy (2de min.) 19, Booms 24, Cornets de Groot 17, enz.

Even als dat der vlinders, is het ministeriëele leven van sommigen dus zeer kort geweest.

Het langst achtereen heeft een portefeuille gehad: Forstner van Dambenoy, t. w. 5 jaren, 5 maanden, 21 dagen, dan Lotsy (1e ministerie) 4, 7, 15, en Thorbecke 4, 5, 19.

en strompelen morrend *à la queu* der beschaving voort. Het zou dan ook inderdaad een voorrecht zijn, als de aanneming der thans-voorgestelde rechterlijke organisatie ons eindelijk — gelijk de voorgangers van den heer van Lijnden dat steeds voorspiegelden — aan een waarlijk bruikbaar Wetboek van Strafvordering hielp [1]).

§ 6. Rezen de meesten dezer bezwaren van lieverlee, in den loop der tijden, naarmate de nooit-stilstaande behoefte der praktijk ze openbaarden, daar waren er toch, die sinds het eerste oogenblik de rechtsgeleerden bezighielden.

In bijzondere mate gold dit de wet op de rechterlijke inrichting [2]), die nooit, bij wien ook, op liefde en bewondering had mogen bogen, steeds als een noodhulp, een *pis-aller* was beschouwd.

Toch strekte 't niet om te gemoet te komen aan de talrijke geopperde bezwaren, dat de regeering reeds drie jaren na de invoering het wijzigen dier wet aan de orde stelde. Nog minder om een groot beginsel van codificatie te doen uitmaken.

Integendeel. Men moet veeleer zeggen, dat het regeeringsvoorstel, zonder juist vrees te wekken voor den „berg van extravageanten," waaronder 't Beiersch Wetboek was „begraven [3])," louter ten doel had, het meest-verwerpelijke in de „pygmaeënwet" te consolideeren.

Wat toch geschiedde er?

In de zitting der Tweede Kamer van 9 Maart 1841 werden aangeboden de drie volgende wetsontwerpen:

---

1) Ongelukkig opent het voorloopig verslag der commissie van rapporteurs (*Bijl.* Tweede Kamer, 1874—1875, 121, 10, blz. 13 vgl.) daarop weinig uitzicht. 't Is of ons Parlement telkens nieuwe argumenten vindt, om de „vurig-gewenschte" hervorming te verijdelen.

2) Het ligt niet in mijn bedoeling, een volledig repertorium der wijzigingswetten sins 1838 saam te stellen. Slechts bij de voornaamsten sta ik stil. De dorre opsomming, waartoe ik, naar volledigheid strevend, zou vervallen, heeft weinig aantrekkelijks. Evenmin gewaag ik, anders dan *pro memorie*, van niet tot stand gekomen ontwerpen. *Multorum camelorum onus!*

3) Prof. den Tex in de zitting der Tweede Kamer van 19 Mei 1843. V. d. Honert, *Gesch. en Beginselen der Wetten van den* 31 *Mei* 1843. ('s Hage, 1845.) Bl. 33.

I. betreffende de rechterlijke organisatie der provinciën Zuid-Holland, Noord-Holland en Limburg, en sommige punten, den dienst der justitie betreffende;

(bij dit ontwerp werd de crimineele rechtbank van Holland afgeschaft, kregen Noord-Holland, Zuid-Holland en Limburg elk een provinciaal gerechtshof, en werden voorts in Limburg, bij 't instellen van arr.-rechtbanken en kantonger., de rechterlijke functiën geregeld;)

II. betreffende de indeeling der rechterlijke arrondissementen van de provincie Limburg;

(een nadere nominatieve uitwerking der verdeeling, sub I bedoeld.)

III. tot opheffing van den bijzonderen, exceptioneelen rechtstoestand van het hertogdom Limburg;

('t natuurlijk gevolg der beide vorige ontwerpen.)

§ 7. De ontvangst, welke aan deze wetsontwerpen ten deel viel, was geenszins aanmoedigend.

De vrienden der regeering, die uit de loopende geruchten reeds iets „uitnemends" hadden afgeleid, zwegen teleurgesteld, terwijl de onverschilligen, die verbetering der wetgeving toch tot de *pia vota* rekenden, er louter een pogen in zagen om 't „aeloud" provincialisme te vleien — een middel vooral om langen tijd van lastige sollicitatiën bevrijd te blijven, en niet ontkenden, dat de regeering, met dát doel voor oogen, van haar standpunt „zeer verstandig" handelde.

Slechts een kleine groep, bestemd (gelijk het meer met zulke groepjes gaat!) om in den loop der jaren al breeder en invloedrijker te worden, sprak luide hare afkeuring uit.

Zonder genade geeselde zij 't ontwerp.

„Hoe!" riep zij uit. „Jaren lang is er aangedrongen op bezuiniging, op vereenvoudiging; aangetoond, hoe, met besparing van tonnen gouds, een betere rechtsbedeeling kan worden verkregen. Men meende, dat de bestaande gerechtshoven en rechtbanken aanmerkelijk konden worden ingekrompen, en, in stede van aan dezen dringenden wensch gevolg te geven, zonder er zelfs de minste rekenschap mee te houden, breidt de regeering uit!"...

De regeering stoorde zich bitter weinig aan de kritiek, en ging

met onverstoorbare kalmte haars weegs. Natuurlijk werd het oordeel harer tegenstanders daardoor niet lankmoediger. „La science du droit," was hunne leus, „consiste dans *la réfutation des faux principes* autant que dans la *connaissance des véritables* [1])," en met verbittering dienden zij die „refutatie" toe. 't Ruiterlijkst onder de opposanten uitte Lipman zich, en mét hem het pas (in '39) gestichte *Weekblad van het Regt*, dat post had gevat aan de uiterste linkerzijde van 't juridisch „Jonge Holland" dier dagen. „In plaats van doelmatige verbeteringen en noodzakelijke, althans nuttige herzieningen," sprak dit laatste, „waartoe nu juist het geschikte oogenblik daar was, vinden wij niets dan lapwerk en volharding bij rampzalige beginselen en dwalingen." En vervolgens: „Wij hopen dit *ongelukkig ontwerp, dat nieuwe lapwerk, dat voorbeeld van gebrekkige wetgeving, die bevestiging en bekrachtiging van vroegere misbruiken en dwalingen, niet in een wet te zien overgaan* [2])."

§ 8. Allengskens werd de taal zelfs nog heftiger. Een liberaal dagblad der hoofdstad, het *Algemeen Handelsblad*, had de voordrachten geprezen, en nu beweerde men, dat tegen de *afkeuring* in 't *algemeen-zedelijk* belang der natie de verdediging alleen op 't *bijzonder-materiëel* belang van Amsterdam en zijn „koophandelshofje" steunde.

Aan dit beweren werd kleur bijgezet door een beroep op Gijsbert Karel van Hogendorp's [3]) woorden: „Bij art. 182 (der Grondwet van '15) wordt de vrijheid aan de wet gelaten, om één hof te stellen over verscheidene provinciën. Er zijn krachtige redenen voorhanden, om van deze vrijheid gebruik te maken. De achtbaarheid der rechterlijke macht vereischt, dat het getal hoven van beroep niet zonder noodzaak vermeerderd worde. Een groot getal van rechters stelt ons bloot aan de groote zwarigheid van *min-bekwame* rechters te vinden. Behalve deze zwarigheid is er een ander te vermijden, nl. de menigvuldige tractementen, tot bezwaar van de schatkist en dus van de natie."

1) Merlin, *Répertoire*, Ve novation.

2) *W.* 164, van 15 Maart 1841.

3) *Bijdragen*, dl. VIII, bl. 345.

Ook de Tweede Kamer scheen niet bijster ingenomen met de bedoelingen der regeering. De wetsontwerpen waren in Romeinschen trant saamgekoppeld, en daarover klaagde zij luide, omdat men nu niet vrij was in 't verwerpen van 't geen men verwerpelijk achtte. Om 't zeerst werd de *vermeerdering* van 't getal hoven (of „hofjes", gelijk men ze noemde) gegispt. In een der afdeelingen verklaarden vijf leden, dat het groot getal hoven voor een goede rechtsbedeeling „hinderlijk", voor de ware rechtsgeleerdheid „verderfelijk" en voor de uitgeputte schatkist „bezwarend" was. Is 't niet beter, vroegen zij, de bestaanden tot de helft te verminderen dan 't getal op te drijven? Zelfs zij, die „in den gegeven stand van zaken" — uit redenen van billijkheid ten aanzien van Noord-Holland en Limburg — vóór 't regeeringsontwerp zouden stemmen, waren 't in principe eens met de vijf antagonisten.

Wij doen hier natuurlijk slechts een greep uit de vele grieven en bezwaren, omdat 't verschil op *dit* punt het levendigst was, doch ook uit anderen hoofde begroette men den arbeid der regeering niet met buitengewone opgewektheid.

§ 9. Bij de algemeene beraadslagingen over de rechterlijke organisatie waren 't vooral de heeren Op den Hooff, Donker Curtius, Luzac, van Hemert en de Jonge geweest, die tegen 't provincialisme der regeering te velde waren getogen [1]). De laatste had toen verzekerd, dat 't ontwerp hem vrees inboezemde voor de toekomst. „Reeds heeft de Grondwet", sprak de ervaren rechtsgeleerde, „door eene wellicht onvoorzichtige herstelling der oude provinciën, kostbare provinciale instellingen meer dan genoeg doen invoeren en provinciale afscheidingen, denkbeelden en begeerten opgewekt, die bij den onpartijdige eene ernstige bezorgdheid schijnen te mogen doen ontstaan. De voorgestelde inrichting is daarvan, naar mijn oordeel, de treurigste uitbreiding en de sterkste bevestiging, en het zij voorspeld aan de regeering, *dat de dag van berouw daarover zal*

1) Vgl. mr. Uytwerf Sterling, *de Wet van* 18 *April* 1827, *vergeleken met het Ontwerp*. (*Bijdragen* van den Tex en van Hall, dl. IV, bl. 253—384.)

aanbreken. Mijn eenig doel was de openlijke getuigenis af te leggen, dat ik nooit heb willen medewerken tot de daarstelling eener rechterlijke macht, die ik te goeder trouw beschouw als niet gevorderd door de Grondwet, als hoogst-nadeelig voor de bedeeling der justitie, als noodeloos kostbaar, als verkeerdelijk den koning aangeraden en als onstaatkundig!"

Had dit alles toen weinig gebaat, ook thans was 't het geval.

Koeltjes merkte de minister van Maanen op, dat bij dit wetsontwerp geen sprake was vermindering der hoven, maar alleen van de vraag, of ook Noord-Holland en Limburg de hunnen zouden hebben. Al het overige lag buiten den kring dezer voordracht.

En de Tweede Kamer beantwoordde, na eenig tegenstribbelen, die vraag bevestigend, met eene meerderheid, wat 't hof van Noord-Holland betreft, van 37 tegen 15, en wat Limburg aangaat, van 46 tegen 6 stemmen [1]).

Bedoelde wetten zijn vervolgens, onder dagteekening van 26 Mei 1841, in het *Staatsblad*, no. 16 en 17, gepubliceerd.

De oppositie, hernieuwd toen *alle* leden van de crimineele rechtbank van Holland (met toevoeging der h.h. mrs. Cramer en Wiardi Beckman) tot leden van het prov. gerechtshof in Noord-Holland waren benoemd, had derhalve ditmaal niet het minste succes gehad [2]).

Is het, met het oog daarop, niet opmerkelijk, dat thans, 34 jaren later, na ruim acht vruchtelooze hervormingsproeven, een raadsman der kroon — wellicht wederom tevergeefs! — de beginselen, destijds gevallen, ook door Godefroi vruchteloos voorgedragen, overneemt, en de verbetering onzer rechterlijke orga-

---

1) Met smarte werd die uitslag begroet. „Er zal een dag komen," riep men, „waarop Nederland zal treuren over het rampzalig werk van het provincialismus, in onze dagen met zooveel eigenzinnigheid en stijfhoofdigheid tot stand gebracht." (*W.* 245, van 24 Dec. 1841.)

2) Zie *W.*, no. 247; voorts het *Alg. Handelsblad* van 29 Dec. 1841. Daartegen *de Tijdgenoot* (1841), dl. I, bl. 62: „*Vrijmoedigheid en Onbeschaamdheid*", waarop het *W.* puntig antwoordde in nr. 213. Overigens stelde *de Tijdgenoot* zelf zware eischen bij de benoeming van rechterl. ambtenaren. Zie dl. I, bl. 16 en 239; dl. II, bl. 57.

nisatie langs den weg van partiëele herziening tracht te bereiken, o. a. door het afschaffen van 6 provinciale hoven?

§ 10. Zoo waren dan „die olde palen verset [1])", en ofschoon ook toen reeds diepzinnige rechtsphilosophen betoogden, dat de „hartstocht naar werkelijkheid", die de practici — met hun proeven van „gedeeltelijke zuivering" — bezielde, met onoverzienlijke gevaren dreigde, 't gezond verstand zegevierde over 't steile doctrinarisme.

Met Bentham spraken onze staatslieden: „*Entre deux façons d'agir opposées, voulez-vous savoir celle à qui la préference est due? Calculez les effets en bien ou en mal, et décidez-vous pour ce qui promet la plus grande somme de bonheur* [2])."

De uitslag van dit onderzoek was reeds toen niet twijfelachtig.

Is 't geen ijdel schrikbeeld, vroeg men [3]), te zeggen dat, als men zonder eenheid, zonder verband, dan eens hier, dan weer daar, eenige artikelen uitneemt en verandert, en steeds evenveel artikelen moet teruggeven, men een bajert van verwarring tegemoet gaat? Gepast en doeltreffend zou het zijn, die vrees te opperen, wanneer het mogelijk ware, dat in de gedachten des ministers kon opkomen het plan, om successivelijk stuksgewijze een geheel wetboek op die manier om te werken. Maar daarvan is geene quaestie; daar kan geen quaestie van zijn. De tijd voor eene algeheele herziening is nog in de toekomst, maar er zijn ettelijke punten, welke gevoegelijk kunnen gewijzigd worden; de ondervinding van elken dag doet het verkeerde van die bepalingen gevoelen: waarom zal men ze laten bestaan?

Bezondigt men zich niet aan eene niets-afdoende machtspreuk door te verklaren, dat de ingevoerde wetboeken niet ieder oogenblik moeten worden veranderd; dat de kracht der wetten ondermijnd wordt door gedurige verandering, nu eens hier, dan

---

1) Onze vaderen — „van ouds aangekleefd aan de welhergebrachte costuimen en loffelijke herkomen" — achtten dit geenszins een deugd. Van de Spiegel, t. a. p., bl. 91.

2) *Traités de Legislation Civile et Pénale*, dl. I, bl. 140.

3) *W.* van 25 Mei 1843, no. 393: *Herziening der Wetboeken.*

weder daar, aangebracht? Wie geeft het, op zichzelf beschouwd, niet toe, dat zulk een gezegde volkomen waarheid bevat, maar wat kan het afdoen tegen een voorstel, om b. v. de kosten en schaden door eene andere manier van procedeeren tot effenheid te brengen [1]) en dergelijken? Zou de kracht der wet vermeerderen door dagelijks luider wordende klachten over de ondoelmatigheid van enkele harer bepalingen? Of zal men die vermeerderen door de redenen van rechtmatige klachten weg te nemen, zonder die verbeteringen te doen wachten naar eene algeheele herziening [2])?

In een tweetal scherpzinnige betoogen ondersteunde prof. mr. J. van Hall deze denkbeelden in het *Regtsgeleerd Bijblad* [3]); jhr. mr. J. de Bosch Kemper verklaarde in *de Tijdgenoot* onbewimpeld: „Zoo men de wetboeken in overeenstemming wil brengen met de behoefte van het werkelijk leven des tegenwoordigen tijds, dan behoort men voortdurend die wetboeken te ontwikkelen en te verbeteren [4])", en eindelijk zien wij 't stelsel, niet *en bagatelle*, maar als ernstig regeeringsbeginsel gehuldigd.

§ 11. Nauwelijks toch was mr. F. A. van Hall opgetreden als minister van justitie, of hij zond, onder dagteekening van 9 April 1842 (no. 87), aan de ambtenaren van het Openbaar Ministerie eene circulaire, die menigen wenk bevat, ook in onze dagen van groote beteekenis, en lezing en herlezing overwaard, waarin, met 't oog op de wetgeving [5]), het volgende voorkwam:

„Wat ook verschillende rechtsgeleerden denken mogen omtrent de codificatie, omtrent het raadzame, het uitvoerlijke van dat

1) Een zeer gebrekkige regeeringsvoordracht tot intrekking en vervanging van titel VI, boek II, van het Wetb. van Burg. Rechtsv., wegens het vereffenen van *kosten, schaden en interessen, mitsgaders van de kosten van het proces*, werd den 20 Mei 1843 met 27 tegen 21 stemmen *verworpen*. Vgl. daarover een artikel van mr. B. Albarda, *Tijdgenoot*, dl. III (1843), bl. 102.

2) *W.* no. 393, t. a. p.

3) Dl. V (1843), *Ontwerp van wet*, enz., bl. 193; *Partiëele verbet. der Wetg.*, bl. 326.

4) *Tijdg.*, 1842, dl. II, bl. 165; 1843, dl. III, bl. 174.

5) Zie mr. B. van Dorp, *Bijvoegsel tot het Staatsblad*, 1842, bl. 171.

stelsel, zeker is het, dat de meest-ijverige voorstanders daarvan niet kunnen ontkennen, dat in een pas-ingevoerd nieuw stelsel van wetboeken noodwendig leemten moeten voorkomen, en dat de ondervinding daarin allengskens gebreken doet ontdekken, welke niet alleen door de jurisprudentie aangevuld en hersteld kunnen worden.

„Die ondervinding wenschte ik voor ons niet verloren te doen gaan, en zulks des te minder, daar het groote verschil van beschouwing, dat tusschen de voormalige Noord- en Zuid-Nederlanders ook ten opzichte van de inrichting onzer toekomstige wetgeving bestond, maar al te dikwerf eenen noodlottigen invloed op de vervaardiging van die wetboeken heeft uitgeoefend.

„De kennis en ondervinding van al de ambtenaren van het Openbaar Ministerie zullen mij dientengevolge onmisbaar noodig zijn, en worden door mij met aandrang ingeroepen.

„Ik noodig Uw Ed. Groot Achtb. alzoo uit, om mij met den eersten Juli van dit jaar, en vervolgens geregeld iedere zes maanden, te doen toekomen eene opgave:

„1° Van de bedenkingen waartoe, het zij eigen ondervinding, hetzij wetenschappelijke beoefening, gedurende het afgeloopen tijdvak bewezen hebben, dat de verschillende Wetboeken van Burgerlijk Recht, Burgerlijke Rechtsvordering, Koophandel en Strafvordering, mitsgaders de Wet op de Rechterlijke Organisatie, het zij op zichzelf, het zij in betrekking tot elkander aanleiding geven.

„2° Van de bepalingen, in die wetboeken voorkomende, welke gerekend kunnen worden niet te strooken met de zeden, gewoonten of belangen der ingezetenen.

„3° Van de veranderingen, welke het wenschelijk zou zijn, dat tot wegruiming der opgerezene bedenkingen in de wet gebracht worden, bijaldien Uw Ed. Gr. Achtb. deszelfs denkbeelden reeds daaromtrent bepaald mocht hebben.

„Ik verzoek Uw Ed. Gr. Achtb. zich dergelijke periodieke verslagen door de verschillende Heeren Officieren van Justitie bij de arrondissements-rechtbanken van Uw ressort te doen geven, en mij al die rapporten in het oorspronkelijke, te gelijk met dat van Uw. Ed. Gr. Achtb., op te zenden."

't Doel dezer circulaire was natuurlijk, over 't geheele gebied der wetgeving een geregeld en voortdurend overzicht te erlangen; en al mislukte deze poging ook, al leverde zij voor 't vervolg weinig vruchten op [1]), van regeeringswege was deze stap van veel gewicht, en als ware het een vingerwijzing voor de toekomst.

§ 12. 't Tweede gevolg van den goeden wil, die de regeering bleek te bezielen, waren een paar ontwerpen tot wijziging der bepalingen van 't Burg. Wetb en van 't Wetb. van Burg. Rechtsv., op boedelscheiding betrekkelijk.

Reeds spoedig had men ingezien, dat de artt. 1112—1131 B. W. gebrekkig waren [2]). Bij deze was men letterlijk achteruit gegaan. Waar het de vereffening van kleine boedels en de afscheiding tusschen overgebleven echtgenooten en hunne kinderen raakte, kwam er geen einde aan deze verwarring. Onoplosbare quaestiën, elken dag in de praktijk rijzend, bevestigden 't ongunstig oordeel. Tal van verzoekschriften — waaronder niet het minst dat der notarissen binnen 't arrondissement Nijmegen époque maakte — kwamen bij de wetgevende macht in. Steeds luider deed de wensch naar verbetering zich hooren.

De wijzigings-ontwerpen werden dan ook met spanning te gemoet gezien, en, toen ze eindelijk waren gepubliceerd, met „gepaste vrijmoedigheid" beoordeeld [3]).

Weldra onderzocht de tweede Kamer ze in hare afdeelingen [4]). Een ernstig geschil van gevoelen openbaarde zich daar, en

1) Slechts enkele ambtenaren voldeden aan de oproeping. Mr. S. A. Vening Meinesz, *Gesch. der Staatsrechtelijke Bep. betrekk. het vervaardigen van wetten en algem. beginselen.* Acad. proefschr., Amst. 1856, bl. 127—128. Zie ook: *de Tijdgenoot*, dl. III, bl. 175; *Regtsgel. Bijdragen*, 1843, bl. 542: „*Noodzakelijk geachte verbet. in de wetg.*"

2) *Het Burg. Wetb.*, vergel. met het Rom. en Fransche regt, onder toez. van mr. S. P. Lipman, bl. 324—327.

3) Zie *Weekbl.* van 4 Mei 1843, no. 387: *Boedelscheiding-Wetgeving*. Vgl. mr. A. S. van Nierop, *Vragen over Boedelscheiding*, enz., *Regtsgel. Bijblad*, 1843, bl. 225.

4) In de zitting der Tweede Kamer van 3 Maart 1843 waren ze, met begeleidende koninklijke boodschap, ingediend.

menige veer moest het ontwerp er derven. Met eigen handen moest de minister het „verminken." Iets anders, trouwens, was niet mogelijk. Wilde de regeering de voordracht niet verworpen zien, dan moest zij, waar de volksvertegenwoordiging het recht van amendement niet bezat, het oor wel leenen aan de geopperde bezwaren, en de gewichtigste der voorgestelde wijzigingen overnemen.

§ 13. 't Lag in den aard der zaak, dat de algemeene beschouwingen zich groepeerden om 't voornaamste wetsontwerp, dat den gewijzigden titel van *boedelscheiding* uit het Burg. Wetb. bevatte, en wel bijzonder om den aanhef van 't 1ste artikel, luidende:

„De eerste afdeeling van den zestienden titel van het tweede boek, bevattende de artikelen 1112 tot en met 1131 van het Burgerlijk Wetboek, wordt ingetrokken en vervangen door de navolgende bepalingen," terwijl de gewijzigde artikelen dan als onderdeelen volgden, en art. 2 der voordracht de overgangsbepaling behelsde.

Tot algemeene „adstructie" der voordracht had de regeering bij de memorie van toelichting gezegd [1]):

„Veelvuldig zijn de bezwaren geweest, welke de invoering der Fransche wetboeken in de met het Fransche keizerrijk vereenigde Nederlandsche Gewesten ten aanzien der boedelscheidingen en den verkoop der onroerende goederen, waarbij minderjarigen of andere daarmede gelijkstaande personen mede-belanghebbenden waren, hebben opgeleverd.

„Geen wonder dus, dat men, reeds dadelijk na de herstelling van het Nederlandsch volksbestaan, op middelen bedacht was, geschikt om die bezwaren zooveel mogelijk uit den weg te ruimen.

---

1) Vgl. v. d. Honert, t. a. p., bl. 3—5. — Wij staan bij deze gedachtenwisseling opzettelijk eenigszins langer stil, omdat ze over interessante vraagpunten van wetgeving loopt: — een groepeering van „deugden en gebreken" der partiëele herziening, die later wel telkens terugkeert, doch geen enkel maal zoo grondig en actueel. Daarmee vervalt tevens de noodzakelijkheid, om bij iedere wijzigingswet dit lastig „cheval de bataille" onder dak te brengen.

„Aanvankelijk werd daartoe het middel van dispensatie gebezigd; men verzocht en verkreeg verlof om de onroerende goederen, waarbij minderjarigen of daarmede gelijkstaande personen mede-belanghebbenden waren, zonder naleving der wettelijke voorschriften, te mogen verkoopen, even alsof dezelve de eigendom waren van personen, de vrije beschikking over hunne goederen hebbende.

„De onroerende goederen, die bij de verdeeling eener nalatenschap gewoonlijk de grootste bezwaren opleveren, alzoo vooraf verkocht zijnde, kon de boedelscheiding met weinig moeite en zonder eenig bezwaar worden tot stand gebracht.

„Het gevolg hiervan was dat, gelijk zulks in vele andere gevallen plaats greep, het vragen en verleenen van dispensatie der wettelijke voorschriften regel, en derzelver naleving uitzondering was geworden. De regeering, de verkeerdheid van dezen stand van zaken inziende, heeft gemeend, daaraan door wettelijke voorschriften een einde te moeten maken, en de wet van den 12 Juni 1816 (*Staatsblad* no. 26) was daaraan haren oorsprong verschuldigd. Bij die wet was in de eerste plaats geregeld de wijze, om, op eenen eenvoudigen en min-kostbaren voet, te geraken tot den verkoop van onroerende goederen, aan minderjarigen geheel of gedeeltelijk in eigendom toebehoorende, en dezelve heeft, wat dit punt betreft, gedurende hare ruim twee en twintigjarige werking tot weinig bezwaren aanleiding gegeven.

„Bij de invoering der Nederlandsche wetboeken heeft echter die wet hare verbindende kracht verloren, en de bepalingen, daarin vervat, zijn voor het meerendeel vervangen door de artikelen 1119 tot en met 1124 van het Burgerlijk Wetboek, waarbij men, zonder dat dit schijnt opgemerkt te zijn, is teruggekeerd tot een stelsel van meerdere formaliteiten, althans de bij de wet van 1816 geopende gelegenheid tot het openbaar verkoopen van onroerende goederen, welke tot eene nalatenschap behoorden, minder gemakkelijk heeft gemaakt.

„Reeds spoedig na de invoering van dat Wetboek heeft de toepassing van die bepalingen vele moeilijkheden veroorzaakt, waaruit veelvuldige klachten zijn ontstaan, die eindelijk aanleiding

hebben gegeven tot het indienen van uitgebreide vertoogen, waarbij het *ondoelmatige* en *onuitvoerlijke* der bedoelde voorschriften breedvoerig is betoogd.

„De regeering, op middelen bedacht zijnde, ten einde aan deze, door de ondervinding meer en meer gebillijkte klachten te gemoet te komen, had aanvankelijk het voornemen opgevat tot het ontwerpen eener wet, waarbij op dezelfde wijze als bij de boven-aangehaalde van den jare 1816, naast den bij het Wetboek voorgeschreven weg, nog een andere werd gelegd, welke voor de Rechtbanken geopend werd, ten einde, met inachtneming van de belangen der minderjarigen of met hen gelijkgestelden, tot den verkoop der tot eene nalatenschap behoorende onroerende goederen te kunnen geraken.

„Men is echter van dat denkbeeld teruggekomen, wijl zich de bezwaren tegen de bedoelde artikelen niet slechts bepaalden tot de moeilijkheid, om tot den verkoop van tot eene nalatenschap behoorende onroerende goederen te geraken, maar zich ook nog uitstrekten tot de in ieder geval verplichte toedeeling door middel van loting, welke, bij eene ongelijke verdeeling of bij eene scheiding in deelen en onderdeelen, mitsgaders bij de verplichting van een of meer der deelgenooten tot inbreng, onuitvoerlijk is bevonden.

„Bovendien meende men, dat de redactie van het meerendeel der overige artikelen van de eerste afdeeling van den zestienden titel van het tweede boek van het Burgerlijk Wetboek, en vooral de orde, waarin dezelve gesteld waren, noodwendig eene verbetering vereischten.

„De samenvoeging van deze verschillende bedenkingen heeft de regeering tot het besluit gebracht, dat het verkieslijk ware, de geheele eerste afdeeling van den zestienden titel van het tweede boek van het Burgerlijk Wetboek door eene nieuwe redactie te doen vervangen, waartoe het eerste der aangeboden wetsontwerpen is strekkende."

't Voorloopig verslag der centrale afdeeling „betrekkelijk de over de voordrachten in de afdeelingen der Tweede Kamer gehou-

den beraadslagingen" bracht hulde aan de bedoelingen der regeering [1]). Met belangstelling was 't ontwerp ontvangen, en de weldadige bedoeling der regeering was algemeen met dankbaarheid erkend. De overeenstemming echter, die zich ten aanzien van 't erkende goede doel der regeering had geopenbaard, was noch aan de middelen, noch aan den vorm ten deel gevallen, waardoor de regeering dat doel had trachten te verwezenlijken. Beiden hadden aanleiding gegeven tot veelvuldige bedenkingen. Niet minder dan 23 van de 38 leden, die aan de beraadslagingen hadden deelgenomen, hadden den *vorm* afgekeurd.

Het voornemen van het gouvernement om, 't zij een geheelen titel, 't zij enkele artikelen van een of ander wetboek in te trekken en door een gelijk getal anderen te doen vervangen, die dan geacht zouden worden een deel van 't geheel uit te maken, was in de oogen dier leden een maatregel, waarvan het twijfelachtig nut door zooveel „zwarigheden" werd overwogen, dat zij zich „bezwaard" gevoelden, daartoe mee te werken [2]).

„De eenige nuttige zijde, welke dusdanige maatregel schijnt aan te bieden, is dáárin gelegen, dat de ophooping van bijzondere wetten, welke, ook bij het best-samengevoegde stelsel van wetgeving, de veranderde toestand der maatschappij noodzakelijk maakt, zoude kunnen worden voorgekomen; dat iedere wenschelijk-geoordeelde verandering dadelijk de haar toekomende plaats in het geheele samenstel zoude innemen; dat men dus, op ieder gegeven tijdstip en bij iederen herdruk eener officiëele uitgave, een geheel en samenhangend wetboek zoude bezitten, en dat men op deze wijze zoowel de moeilijkheid der nasporing van eene menigte bijzondere wetten, als de noodzakelijkheid om na zeker tijdsverloop de geheele wetgeving te herzien, zoude kunnen voorkomen.

„Dan, tegen deze schijnbaar-nuttige strekking staan, naar het oordeel der leden, de volgende bezwaren over:

---

1) V. d. Honert, t. a. p., bl. 7—9.

2) Vgl. op dit punt de uiteenloopende beschouwingen in de eerste algemeene vergadering der *Ned. Juristen-vereeniging. Hand.*, 1870, II, bl. 40 vlg.

„*a.* dat, bij dusdanige gedeeltelijke vervanging van een gesloten wetboek, de eenheid in stijl, in wetenschappelijke uitdrukkingen en in algemeene beginselen, die bij de tegenwoordige wijze van samenstelling van wetboeken reeds zoo moeilijk te behouden is, geheel zoude verloren gaan;

„*b.* dat aan dusdanige tusschengeschoven gedeelten nimmer het karakter van latere wetten, en dienvolgens de eigenschap zoude kunnen worden ontzegd, om, bij bevonden tegenstrijdigheid, aan vroeger-uitgevaardigde, ofschoon verder in het wetboek geplaatste wettelijke bepalingen te derogeeren;

„*c.* dat daardoor de beoefening des rechts, zoo wat de dagelijksche uitlegging, als wat deszelfs geschiedenis betreft, ten uiterste zoude worden bemoeilijkt;

„*d.* dat de noodzakelijkheid, om een gelijk getal artikelen terug te geven, eene belemmering veroorzaakt, die, òf door weglating van noodzakelijke bepalingen, òf door de samenvoeging van anderen, die niet bij elkander behooren, nadeelig op de samenstelling van zoodanige verbeteringen werkt;

„*e.* dat de noodzakelijkheid, om, na verloop van zeker tijdvak, de geheele wetgeving te herzien, in onderling verband te brengen en op de dan bestaande behoeften der maatschappij te schoeien, in geen geval kan worden vermeden.

„Van deze bedenkingen uitgaande, heeft de bedoelde meerderheid dan ook gemeend, aan de regering in ernstige bedenking te moeten geven, om den voorgestelden weg te verlaten, en in eene bijzondere wet al die voorzieningen op te nemen, welke de ondervinding, zoo ten aanzien der boedelscheidingen zelf als van den verkoop van onroerende goederen, mede aan minderjarigen toebehoorende, en andere verwante onderwerpen, als wenschelijk heeft doen kennen."

Er waren echter ook volksvertegenwoordigers, die de denkbeelden der regeering huldigden — wij zagen dit uit de cijfers. Deze spraken 't gevoelen uit, dat een wetboek één geheel is, en dit, zoo mogelijk, steeds moet blijven; dat, wanneer eene of andere bepaling van een wetboek niet meer aan de behoeften des tijds

voldoet, of wegens moeilijkheid in de uitvoering verandering vordert, de artikelen, waarin dusdanige bepaling vervat is, behooren te worden ingetrokken en door nieuwe en betere bepalingen vervangen, en dat de regeering dus, door den vorm harer voordracht, de handhaving der eenheid in de wetgeving heeft trachten te bevorderen [1]).

Terwijl nu zij, die de gedragslijn der regeering afkeurden, in het eerste artikel 't bewijs meenden te vinden van de *onmogelijkheid*, om het voorgestelde doel te bereiken, wenschten de leden, die den gekozen vorm verdedigden, de benaming *artikel een* te zien wegvallen, en alleen de wilsverklaring van het intrekken en vervangen te behouden.

§ 14. Met „nauwkeurigheid en belangstelling" overwoog de regeering de opgesomde bedenkingen, en trachtte die in eene uitvoerige memorie van beantwoording te wederleggen.

Bezield door 't verlangen om wezenlijke verbeteringen aan te brengen, verklaarde zij zich afkeerig, 't bestaande af te breken, zoo dikwijls de noodzakelijkheid en het belangrijke daarvan nog niet ten volle waren gebleken [2]). Eene herziening van bijzondere gedeelten der wetboeken, zoo dikwijls ervaring of andere gewichtige redenen zulks gebiedend vorderden, was echter haar bepaald oogmerk. Hierdoor zou er telkens in datgene, waaraan de grootste behoefte bestond, het spoedigst worden voorzien, en elk bijzonder in de wetboeken behandeld onderwerp, op de meest nauwkeurige en grondige wijze, door den wetgever kunnen worden onderzocht [3]).

„Wil men slechts eene *geheele* herziening der bestaande wetgeving toelaten," vervolgde zij, „dan zal men óf geheele titels en afdeelingen, te welker juiste beoordeeling eene ondervinding van nog geen vijf jaren weinig of geene gelegenheid heeft gegeven, en waar-

1) V. d. Honert, t. a. p., bl. 9—10.

2) V. d. Honert, t. a. p., bl. 11—17.

3) Ook prof. van Hall onderwierp de aangevoerde argumenten aan een onbevangen onderzoek, en „maakte" ze daarbij zelfs zonder veel omslag één voor één „af". (*Regtsg. Bijbl.*, 1843, bl. 321—326.) Slechts voor *ditmaal* echter. Telkens op nieuw verrezen ze als uit de dooden.

omtrent geen bijzonder onderzoek van rechtsgeleerden nieuwe denkbeelden heeft ontwikkeld, onverbeterd laten liggen, òf nog zeer langen tijd die herziening moeten uitstellen, ten einde, met de vereischte kennis toegerust, iedere wetsbepaling behoorlijk aan de uitkomsten der ondervinding en wetenschap te kunken toetsen.

„In het eerste geval zou de herziening voor een groot gedeelte zonder nut en doelloos zijn, en het is daarom, dat de regeering het thans nog geenszins den geschikten tijd rekent, om tot dezelve over te gaan. Eene geheele herziening na verloop van tijd wil zij niet afkeuren, mits de voorkeur daaraan niet in die mate worde geschonken, dat men dien ten gevolge alle gedeeltelijke verbeteringen, hoe dringend ook gevorderd, tegenhoude, en alzoo de natie bij voorkeur doe gebukt blijven onder een last, welken men nu reeds in staat is van hare schouders te nemen.

„Het thans reeds invoeren van dringend gevorderd wordende verbeteringen zal tevens zijn nut hebben als voorbereidende maatregel van eene algeheele herziening, zoodat dit gewichtig werk, waartoe anders jaren vereischt zouden worden, te zijner tijd spoedig zal kunnen worden ten einde gebracht. In verband hiermede moet de wijze beschouwd worden, die het meest-geschikt kan worden gerekend, om het voorgestelde doel te bereiken. Twee wegen stonden open, òf bij bijzondere wetten dezelfde onderwerpen, die in de wetboeken zelf behandeld zijn, te regelen, òf de redactie der wetboeken, voor zooveel die onderwerpen betreft, te veranderen en te verbeteren. Den laatsten weg heeft de regeering verkozen, en zij blijft van oordeel, dat zij zich daarbij volstrekt dient te houden."

Het bestaan van veelvuldige afzonderlijke wetten, naast de wetboeken, waarin dezelfde onderwerpen behandeld zijn, leverde, naar het inzien der regeering, onmiskenbare bezwaren op. „Getuige moge daarvan, onder anderen, zijn de ophooping van afzonderlijke wetten, hier te lande sedert 1813 ingevoerd." De goede en nuttige zijde der codificatie gaat daardoor geheel verloren, ja het bestaan der wetboeken wordt zonder doel.

Mag al het afzonderlijk bestaan van eene enkele bijzondere

wet kunnen worden aangemerkt als geen gewichtig bezwaar van dien aard opleverende, voor de regeering, die niet bij eene enkele verbetering wenschte te blijven stilstaan, maar daarmede, overal waar zulks noodig zou blijken, verlangde voort te gaan, kon dit geen grond opleveren om ten deze van haar gevoelen af te wijken. Hoe meer zij toch in hare pogingen tot nuttige verbetering voortging, des te meer zou zij worden afgeschrikt door de nadeelen, die haar de groote ophooping van wetten, afgescheiden van de in kracht zijnde wetboeken, voor de oogen zou brengen.

De Staten-Generaal zouden, indien de regeering dien weg had ingeslagen, haar terecht op de nadeelen daarvan hebben gewezen, en omtrent de wetgeving dezelfde klachten hebben doen hooren wegens opeenstapeling van verschillende wetten, welke zoo dikwerf, en nog onlangs, in haar midden omtrent vele finantiëele onderwerpen gehoord waren.

Waar de wet, als een deel van het wetboek, aanstonds de plaats inneemt van dát gedeelte, hetwelk zij bestemd is te vervangen, blijft het wetboek, bij alle veranderingen, in zijn geheel van kracht, wordt het aangevuld en verbeterd, en de verschillende onderwerpen, die het regelt, blijven voortdurend ook alleen daarin behandeld.

Denzelfden vorm van verbetering had men vroeger bij de herziening der verschillende wetboeken gevolgd. Waarom zou men thans een anderen weg inslaan?

Op gelijke wijze was laatstelijk de bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wet, ter vervanging van artikel 12 der Wet op de Rechterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie, ingericht geweest, en deze had uit dat oogpunt geen tegenstand ondervonden. „Bij de aan de Kamer eerlang aan te bieden ontwerpen tot het brengen van veranderingen in het eerste boek van het Wetboek van Strafrecht zal noodwendig op dezelfde wijze worden gehandeld."

In Frankrijk had men eveneens dien weg gevolgd. Zoo was onder anderen bij de wet van 19 Maart 1817 voor artikel 115 van den *Code de Commerce* een ander in de plaats gesteld. Hetzelfde was geschied bij de wet van 16 April 1832, met artikel 164 van den *Code Civil.*

Bij algemeene en groote veranderingen had men zich evenzeer daaraan gehouden, waarvan onder anderen de wet van 28 April 1832, waarbij wijzigingen in den *Code Pénal* gebracht waren, tot voorbeeld kon strekken.

Er was eindelijk nog eene algemeene beschouwing, welke de regeering geloofde, dat zij, die met haar van gevoelen verschilden, voorbij hadden gezien.

„Het geldt hier wellicht minder," sprak zij, „een vraagpunt van blooten vorm dan oppervlakkig zou kunnen schijnen. Wanneer men, eene verandering in een der bepalingen van het wetboek wenschende te brengen, die verandering bij eene afzonderlijke wet daarstelt, als afzonderlijke wet wil doen gelden, dan doet men de oorspronkelijke artikelen van het wetboek niet vervallen; deze behouden hunne wettelijke kracht; immers, zij zullen niet uitdrukkelijk geabrogeerd zijn. En zoo zou men tot oneindige twisten en onzekerheden aanleiding geven; de rechtsgeleerden toch zouden uit twee naast elkander bestaande wetten kunnen redeneren, waarvan de eerste zou blijven bestaan in al die bepalingen, welke met die van de laatste wet in geen formeele tegenspraak zijn.

„Daarom is te recht èn elders èn totnutoe hier te lande begrepen, dat men de artikelen zelf der wet, welke men wil verbeteren, behoort te wijzigen of geheel te abrogeeren, en door nieuwe te vervangen, welke in derzelver plaats geschoven worden.

„Of zal men beweren, dat de artikelen der wet, welke men op het oog heeft gehad te veranderen, stilzwijgend geabrogeerd zijn? Doch dan komt de bedenking, welke men inbrengt, geheel te vervallen. Want waarom zou dan de wetgever in de nieuwe wet niet met ronde en duidelijke woorden datgene uitdrukken, wat met de daad geschiedt? Zóó wordt bij dit voorstel van wet gedaan."

Ter wederlegging van hetgeen verder sub. litt. *a*, *b*, *c*, *d* en *e* tegen het stelsel der regeering aangevoerd was, merkte zij op:

„Ad. *a*. Zeker wordt er bij het stelsel der regeering eenige meerdere zorg vereischt, ten einde niet slechts nuttige en doelmatige voorschriften te geven, maar dezelve ook in stijl en uit-

drukking met het overige der wetboeken zooveel mogelijk te doen overeenkomen.

„Maar dat de eenheid in stijl, in wetenschappëlijke uitdrukkingen en in algemeene beginselen daardoor geheel zou verloren gaan, kan de regeering niet inzien.

„Immers, de wetgever, die de bestaande wetgeving verbetert en herziet, is met die wetgeving ten volle bekend, kent niet slechts den inhoud der verschillende wetsbepalingen, maar evenzeer de wijze van redactie en uitdrukking, en kan zich dus daarnaar gedragen, waar zulks noodig of wenschelijk is. Dáár echter, waar de stijl, in de wetboeken gebezigd, gedrongen is en tot onduidelijkheden en verschil aanleiding geeft, zou men zeker het verlangen naar eenheid te ver uitstrekken, wanneer men die ten koste van de duidelijkheid en zekerheid wilde behouden.

„Wat voorts de *algemeene beginselen* betreft, waarvan men heeft gesproken, de regeering is van oordeel, dat dit meer tot de zaak zelve dan tot den vorm behoort. Zoo dikwijls toch een aangenomen beginsel eenige bepalingen in het wetboek heeft gebracht, zal de wetgever, voor zoo verre hij slechts eenige bijzonderheden in die bepalingen wil veranderen, het aangenomen beginsel ongeschonden laten; wil hij daarentegen het beginsel zelf laten varen, dan zal hij daardoor van zelf geleid worden tot het wijzigen van alle zoodanige voorschriften, als het uitvloeisel van dat beginsel zijn geweest. En tot datzelfde zou hij eveneens verplicht zijn, zoo hij eenig nieuw beginsel *bij eene afzonderlijke wet* had gehuldigd. De beginselen toch, door den wetgever aangenomen, moeten de geheele wetgeving kenmerken, zonder onderscheid of een gedeelte in wetboeken, en een ander gedeelte in afzonderlijke wetten is vervat.

„Ad. *b* en *c*. De opmerking sub *b* gemaakt wordt volkomen door de regeering beaamd; doch zij kan nauwelijks gelooven, dat het ongerief, hetwelk men, als daaruit ontstaande, sub *c* heeft aangewezen, voor een eenigszins afdoend bezwaar tegen haar stelsel kan worden gehouden. Zij wijst alleen terug op de beweegredenen, die haar hebben geleid, op het groot gewicht van allengsche verbetering der wetgeving, op het groote bezwaar van eene

ophooping van wetten naast het wetboek, en vraagt dan, of eenige meerdere moeilijkheid, zoo die al bestond, in het *aanleeren* van het recht, tegen de algemeene belangen kan opwegen?

„Maar ook voor het bestaan van die moeilijkheid is de regeering van oordeel, dat geen voldoende grond aanwezig is. Bij een tegenovergesteld stelsel toch zou de beoefenaar van het recht zeker oneindig meer bezwaar ondervinden in het telkens opsporen van afzonderlijke wetsbepalingen omtrent onderwerpen, in de wetboeken reeds geregeld — wetsbepalingen, van wier bestaan hij dikwijls langen tijd onbewust zou blijven.

„De wet eindelijk, waarbij de verandering in het wetboek gebracht wordt, zal altijd eene aan dat wetboek verknochte wet blijven, om het even, of die als bijwet bij het wetboek moet worden geraadpleegd, of moet worden beschouwd als hebbende eene bepaling van dit wetboek doen wegvallen en door eene andere doen vervangen.

„Ad. *d*. Uit den aard der zaak volgt — en de onderhavige wet althans bewijst het — dat dit zelden het geval zal zijn; maar ook dan wanneer de nieuwe regeling van eenig onderwerp in het wetboek meerdere artikelen mocht vorderen, zal dit gemakkelijk kunnen worden gevonden, door verschillende artikelen, onder gelijke nommers staande, door de bijvoeging der letters *a*, *b*, *c*, enz., te onderscheiden.

„Doch wat daarvan ook moge zijn, het komt der regeering voor, dat het geringe bezwaar, 't welk hieruit mocht ontstaan, geheel verdwijnt tegenover de oneindig grootere en meer wezenlijke voordeelen, uit hare wijze van behandelen voortvloeiende.

„Ad. *e*. Hieromtrent heeft men boven reeds gezegd, dat de regeering eene eindelijke herziening der wetboeken niet wil afkeuren, doch dat de daarin allengs gebrachte verbeteringen haar juist zullen voorbereiden en gemakkelijk maken, en dat het invoeren van zoodanige verbeteringen althans niet naar de algeheele herziening behoort te wachten.

„Wat eindelijk de opmerkingen betreft omtrent *artikel een* en *twee* van dit wetsontwerp, als versterkende de bedenkingen

tegen het daarbij gevolgd stelsel, is de regeering van oordeel, dat dezelve door eene juiste beschouwing der zaak moeten geacht worden te vervallen. Men moet toch de wet, gelijk die wordt afgekondigd en verbindende kracht krijgt, onderscheiden van de daarin vervatte artikelen, welke bij dezelve zijn vastgesteld.

„De wet bestaat zooals die in het *Staatsblad* is opgenomen, even als zulks met al de bijzondere titels der wetboeken het geval is. Daartoe behooren de voorafgaande consideratiën en de vereischten voor den wettelijken vorm, die echter nergens in de wetboeken zijn opgenomen. Evenzoo behooren hier de artikelen *een* en *twee* onmisbaar tot de wet, maar zullen evenmin in het wetboek worden ingelascht, als zulks omtrent eenige der oorspronkelijke wetten, waarbij het wetboek is daargesteld, of omtrent de veelvuldige wetten, waarbij hetzelve is herzien, het geval geweest is.

„De artikelen, ter inlassching in het wetboek ingericht, treden aanstonds in de plaats van die, welke zij afschaffen, en zulks uit kracht van artikel *een* van deze wet, maar niet die wet zelve in den meer eigenlijken zin. Deze behoort alleen in haar geheel in het *Staatsblad* [1]."

§ 15. Het algemeen verslag der centrale afdeeling, 't welk thans volgde, ademde een gansch anderen geest. De gevoerde onderhandelingen werden geresumeerd, de stand der partijen geschetst, en aan 't slot verzekerd, dat de leden, in de verschillende afdeelingen vereenigd, algemeen hunne tevredenheid hadden te kennen gegeven over de vele verbeteringen, die naar aanleiding van 't voorloopig verslag in 't oorspronkelijk wetsontwerp waren gebracht. Met vertrouwen kon de regeering dan ook de openbare beraadslagingen te gemoet zien, en dat vertrouwen werd niet beschaamd. De meeste sprekers juichten 't initiatief der regeering toe, en de heer Romme, die met een zeer zakelijk betoog de debatten opende, sprak terstond de hoop uit, dat men niet uit vormverschillen een zoo heilzame wijziging zou verijdelen. Ook de heer de Backer deed aldus. „Al was ik een verklaard te-

1) Van den Honert, t. a. p., bl. 17.

genstander van de zienswijze der regeering," sprak hij, „omtrent deze vraag van vorm, dan kan dezelve bij mij niet zóó zwaarwichtig zijn, dat ik de daarstelling van het zoozeer wenschelijke en dringend-noodzakelijke zou opofferen *aan vooraf opgevatte en vastgestelde denkbeelden van vorm.*"

Deze laatste tirade was rechtstreeks gericht aan 't adres van den „geachten afgevaardigde uit Leiden" [1]), den heer Luzac, die met groote heftigheid de handelwijze der regeering bestreed, en wiens gedenkwaardige pleitrede het *pièce-de-milieu* der beraadslagingen vormde. Historisch en kritisch toonde hij 't verkeerde van den voorgestelden maatregel aan, en was dan ook met den heer Warin de eenige, die 't artikel ten slotte *afstemde.* Niet slechts omdat hij, op den weg, dien de regeering had ingeslagen, verwarring vreesde, maar tevens omdat daardoor „de gebiedende noodzakelijkheid minder zou worden gevoeld, om onze wetboeken, waarin, ten gevolge van de ongelukkige wijze, waarop zij in de wereld zijn gekomen, zooveel defecten aan te wijzen zijn, *geheel te herzien.*" Dát was de *coup de canif*, waarop de geheele redevoering ten slotte neerkwam. En toen reeds werd het afgesleten beeld der „lappendeken" in geuren en kleuren afgemaald.

§ 16. Gelukkig vond het gouvernement medestanders. IJverig werden hare beginselen gesteund door den heer den Tex, terwijl de hh. Uytwerf Sterling en Nedermeijer van Rozenthal den gekozen vorm wel is waar „verkeerd" achtten, doch geen vrijheid gevoelden, op dien grond alleen hun stem aan 't wetsontwerp te weigeren. 't Oordeel van verreweg het grootste deel der vergadering werd evenwel uitgedrukt door den heer van Dam van Isselt, die zijne verwondering te kennen gaf, dat er bij een wetsontwerp, 't welk de belangen van zoovele duizenden familiën verzekerde, en waarnaar de rechterlijke ambtenaren met zooveel verlangen uitzagen, een zoo levendige strijd werd gevoerd „*enkel over den vorm.*" Dat geschil over den vorm, waaraan de zaak zelf werd opgeofferd, maakte op den geachten spr. een „onaangenamen indruk".

---

1) Een aanduiding, welke deze zich niet dan ongaarne liet aanleunen. Zie van den Honert, t. a. p., bladz. 41.

§ 17. Met nadruk verdedigde de minister van justitie zijn standpunt. Kortelijk zette hij de gronden uiteen, die hem bewogen hadden, in weerwil van 't geen in 't verslag der centrale afdeeling te berde was gebracht, te volharden bij den vorm, aanvankelijk door hem gekozen. Z. i. was die vorm het meest in den geest der voorstanders van wetboeken, „geschreven in de taal des lands, en zoodanig ingericht, dat ieder burger in de gelegenheid is om de wetten, waaronder hij leeft, te leeren kennen, zoodanig als die op dit oogenblik zijn." Wanneer nu een burger het wetboek van zijn land in handen neemt, dan moet hij daarin lezen, wat de wet hem gebiedt, en op de minst-omslachtige wijze daaruit kunnen ervaren, welke verplichtingen de wet hem oplegt. „Dit doel," sprak zijne excellentie, „schijnt mij toe, door den gekozen vorm het best te kunnen worden bereikt."

Waarin verschilt, vroeg de minister vervolgens, het voorstel van wet, zooals het thans ligt, van den vorm, dien Zijn-Edel-Mogende daaraan wil gegeven hebben? Eigenlijk slechts dáárin, dat in het wetsontwerp de artikelen van het Burgerlijk Wetboek, voor zooveel die afgeschaft en door anderen vervangen worden, worden opgesomd, terwijl de geachte spreker uit Leiden bij de wet den geheelen titel, de onderafdeeling van het wetboek, die de boedelscheiding betreft, afgeschaft wil hebben verklaard. Het is verre van mij, om hier spitsvindige aanmerkingen te willen maken, maar ik geloof toch, dat, indien de regeering het denkbeeld eener zoodanige redactie had omhelsd, zij in eene nieuwe moeilijkheid zou zijn gekomen. Er wordt toch hier niet voorgesteld, om de bepalingen wegens boedelscheiding, gelijk de geachte spreker dit verlangde, af te schaften en door anderen te vervangen, maar alleen dat gedeelte dier bepalingen, hetwelk voorkomt in de artikelen, bij de wet opgenoemd. Al de overige bepalingen van het wetboek, tot dit onderwerp betrekkelijk, blijven in volle kracht; uit dit oogpunt dus schijnt de door de regeering gekozen vorm de voorkeur te verdienen. In allen gevalle verschilt hij zeer weinig van dien, welken de spreker voordraagt. Zijne tegen dien vorm gemaakte bedenkingen schijnen mij toe, minder tot de wet zelve betrekking te hebben, dan tot de wijze,

waarop de nieuwe wetboeken, met de daarin gemaakte veranderingen, *voortaan ter Landsdrukkerij zullen worden gedrukt.* Hier beperkt zich het verschil van meening dus eigenlijk tot eene quaestie van uitvoering der wet [1]."

§ 18. Daarmee waren 't geen wij heden ten dage de „algemeene beschouwingen" zouden noemen afgeloopen, en begon de beraadslaging over de afzonderlijke punten: — een wel geanimeerd, doch geenszins stormachtig debat, waarvan de bijzonderheden voor *ons* doel van minder gewicht zijn, en dat eindigde met de aanneming der wet op 29 Mei 1843. Kostbare, omslachtige, duistere formaliteiten, in geringe boedels schier niet na te komen, werden opgeruimd, en maakten voor gezonder regelen plaats. Had de Kamer destijds 't recht van amendement bezeten, wellicht zou nog menige bepaling, die men thans, om niet *alles* te verliezen, liet passeeren, een scherper-afgeronden vorm hebben erlangd. Doch aan de andere zijde moet tot lof van den minister, mr. van Campens Nieuwland, worden getuigd, dat hij, zooveel hem zonder offer van beginselen vergund was, met de wenschen der vertegenwoordiging rekening hield.

Op deze wijze kwam de wet van 31 Mei 1843 (*Stbl.* no. 22) tot stand, die, hoewel ze — blijkens de twistgedingen, waartoe zij sedert aanleiding heeft gegeven [2]) — in de praktijk aan ernstige bezwaren onderhevig is, toch tot dit oogenblik, op de plaats der oude artt. 1112—1131 B. W. geschoven, de materie der boedelscheiding beheerscht.

De eveneens aangenomen wijziging der artt. 695, 696 en 698 van het Wetboek van Burgerl. Rechtsv. werd bij dezelfde wet afkondigd. Ook zij vervingen, in de oude volgorde, de artikelen, wier plaats zij innamen.

Opzettelijk stond ik — gelijk reeds werd opgemerkt — bij de

---

1) Van den Honert, t. a. p., bl. 40.

2) Men vergelijke daaromtrent slechts *de Nederlandsche Wet omtrent Boedelscheidingen*, met aanteekeningen en de voornaamste rechterlijke uitspraken over dit onderwerp, door W. Hoogvliet. En hoeveel twistgedingen zijn sinds de uitgave dezer handleiding (1851, bij Kraay te Amsterdam) niet voorgekomen! Bij *Leon*, ad art. 1112—1131 vindt men slechts de voornaamsten.

behandeling dezer voordracht eenigszins uitvoeriger stil omdat hier voor 't eerst, meer stelselmatig, het vraagstuk der partiëele herziening bij de wetgevende macht aan de orde kwam.

Overigens zou ik de laatste zijn om te beweren, dat het onderwerp, uit economisch oogpunt, niet de ernstigste studie verdiende.

§ 19. Van 1843 tot 1849 leidde de klimmende agitatie tot weinig goeds voor onze wetgeving. Wel werd er bij herhaling in de Tweede Kamer gediscuteerd over hervorming van ons procesrecht [1]); wel werd met volharding voortgearbeid aan een nationaal Wetboek van Strafrecht; gedeelten daarvan vonden zelfs genade in de oogen van H. E. M., doch de afstemming van 't voornaamste boek doemde ten slotte 't geheel weer tot vergetelheid. Daarbij liet men 't voorshands.

Zelfs na de grondwetsherziening van '48 ging het daarmee aanvankelijk niet beter. Opende zich met dezen jaarkring voor 't publiekrecht een der schoonste en vruchtbaarste tijdsgewrichten in Nederland, aan de burgerlijke en handelswetgeving rafelde men liefst niet. Ook in de procedure bleef alles bij 't oude.

Bij art. 5 van de additioneele artikelen der Grondwet van '48 was gebiedend voorgeschreven, dat „zoo mogelijk in deze, in allen gevalle niet later dan in de volgende zitting, een ontwerp van wet betreffende *de* „nieuwe" rechterlijke inrichting bij de wetgevende macht zou worden „voorgesteld." Onuitvoerbaar echter scheen der regeering dit voorschrift. Althans, rechtstreeksche noch zijdelingsche aanmaningen bewogen haar tot dit voorstel. 't Eenige wat zij beproefde was — „broddelwerk" — een greep in 't bestaande, zonder kleur of karakter — zonder vrucht of noodzaak — onhandig tornen aan de „ellendige" organisatie, sinds den aan-

1) De rechterlijke organisatie, door van Hall ontworpen, kwam nooit tot stand. Hetzelfde lot viel ten deel aan een ontwerp tot intrekking en vervanging van den VIden titel, IIde boek, van het W. v. B. R. (op de vereffening van kosten, schaden en interesten en de kosten van het proces.) Den 9 Febr. 1843 ingediend, werd het reeds in de zitting van 20 Mei door de Kamer verworpen. (Zie *W.* no. 366 en 392.) En men huivert als men nagaat, welk een storm de wet betreffende 't tarief van justitie-kosten en salarissen in burgerl. zaken opwekte. Verg. W. 366, 397, 407—412, 416, 418. 420—424.

vang uitgekreten als „slecht" „omdat zij 't recht bederft en omdat zij ons een rampzalige toekomst bereidt [1]): — kortom, 't ontwerp van wet, dat den 19 Febr. 1849 de Tweede Kamer bereikte.

De strekking van dit ontwerp was wonderlijk.

't Beoogde nl. louter: eensdeels, de vermindering van het aantal raadsheeren, uit welke, volgens het bestaande stelsel, bij 't berechten van enkele zaken de Hooge Raad en de provinciale gerechtshoven moesten zijn samengesteld; anderdeels het niet-vervullen, onder bepaalde voorwaarden, van bestaande en toekomstige vacatures bij de provinciale gerechtshoven en arrondissements-rechtbanken.

Dat dit ontwerp schier met wrevel ontvangen werd, en bij 't onderzoek in de afdeelingen tot velerhande bedenkingen leidde, was maar *al* te natuurlijk [2]).

§ 20. Niet slechts keurde men 't beginsel af, waarop 't ontwerp rustte, omdat bij wege van transitoiren maatregel een der grondslagen van 't tot nu gehuldigd stelsel — 't getal raadsheeren, bestemd om over strafzaken te zitten — roekeloos werd ondermijnd: — er bestond een ernstiger grief — een grief, die wij sedert bij elk nieuw wetsvoorstel geregeld ontmoeten — die wij in de *Handelingen* en de *Bijlagen* „met dezelfde wiskunstige zekerheid kunnen opzoeken als de sterrekundige op bepaalde tijden een komeet aan 't uitspansel:" — en wel deze:

Men vreesde door het aannemen der voordracht mee te werken tot vertraging eener *geheele* reorganisatie van de rechterlijke

---

1) *W.* no. 404, van 3 Juli 1843: *Regterl. Org.*

2) De jongste hervormingen in het vaderlandsch staatsrecht hadden groote verwachtingen opgewekt. De vraag omtrent de beste wijze van organisatie onzer rechterlijke instellingen was sinds lang met ijver en belangstelling behandeld; de *communis doctorum opinio* vrij wel gevestigd, en de eisch, in '41 met moeite gesmoord, tot afschaffing van 't grootste deel onzer 11 „provinciale" hoven, 38 rechtbanken en 150 kantongerechten, had zich zelden „snerpender" doen hooren. Was de regeering met de beweging der geesten onbekend, of schortte 't haar — al weder! — aan vormkracht? Cf. mr. L. Asser, *Over de toekomstige regeling van 't Justitiewezen in Nederland;* voorts: (Eens ongenoemden) *Iets over de bezuiniging in het regtswezen van het vaderland.* Gron., 1843. *W.* no. 366.

macht, of dáártoe ten minste, dat de voordracht tot den uitersten termijn, door de Grondwet toegelaten (!!), zou worden uitgesteld. Daardoor zou een staat van overgang in stand worden gehouden, „strijdig met het belang der rechterlijke macht, strijdig met den invloed, dien zij behoort uit te oefenen, strijdig met eene goede rechtsbedeeling." Voeg daar nog bij, dat men zich niet kon overtuigen van de noodzakelijkheid, om het niet-vervullen der vacatures in de rechterlijke colleges met eene vermindering van het getal rechters, 't welk in bepaalde zaken recht moet spreken, gepaard te doen gaan.

Intusschen was men niet ongeneigd, in afwachting der definitieve regeling, de regeering te machtigen, de bestaande en toekomstige vacatures onvervuld te laten. De voorgespiegelde bezuiniging van *f* 50,000 's jaars werkte in deze dagen magisch, en 't resultaat was, dat de voordracht, ondanks haar gebreken, „niet onvoorwaardelijk werd afgekeurd." Vóór alles echter wenschte men overlegging der adviezen van den Hoogen Raad, ja, zoo mogelijk, zelfs van den Raad van State.

De commissie van rapporteurs was 't overigens niet zoo volkomen met de regeering eens, dat de rechtspraak in cassatie *gerustelijk* aan vijf raadsheeren kon worden opgedragen. Men „kon het niet anders dan *inconsequent* noemen, dat, volgens de gedane voordracht, de Hooge Raad voortaan, *bij voorziening in cassatie*, en dus bij 't uitoefenen zijner hoogste functie en eigenlijke rechtsmacht, vonnissen zou met vijf raadsheeren, terwijl te gelijkertijd de bepaling van art. 368 W. v. B. R. onveranderd in stand bleef, volgens welke de Hooge Raad bij rechtspraak in revisie uit elf raadsheeren is samengesteld"

Niet minder tegenkanting vond de vermindering van 't getal raadsheeren *bij de openbare terechtzitting*, nl. van zes op vier. Men meende, dat door die verandering de waarborgen, welke „de tegenwoordige regeling" èn voor den beschuldigde èn voor de maatschappij opleverde, verzwakt werden.

Alleen als „een bloot tijdelijken maatregel" zou de meerderheid, „*met het oog op de dringende behoefte aan bezuiniging* (!)", de voorgestelde vermindering van 't aantal raadsheeren aannemen,

te meer daar 't al- of niet-vervullen der vacatures, naarmate der behoeften en eischen, aan den dienst der justitie verknocht, haar voorkwam een „wel wat gevaarlijke bevoegdheid" te zijn in de handen der *regeering*, en in zekeren zin inbreuk te maken op de prerogatieven der wetgevende macht.

Deze en andere grieven waren vervat in 't verslag der commissie, aan wier hoofd de hh. Godefroi en van der Linden stonden, en dat den 19 Maart 1849 werd uitgebracht.

§ 21. De minister van justitie, mr. Donker Curtius, beantwoordde 't verslag in een uitvoerige memorie. Hij legde daarbij eene nota van enkele wijzigingen over, waarna de commissie van rapporteurs, dd. 17 April 1849, verklaarde, dat „ter zake" geen nieuwe overweging in de afdeelingen gevorderd werd, met andere woorden: dat 't ontwerp rijp was voor de openbare beraadslaging.

In de zitting der Tweede Kamer van 5 Mei daaraanvolgende werd deze geopend, den 7den voortgezet, en den 8sten reeds gesloten. 't Geheele wetsontwerp werd alstoen aangenomen met 49 tegen 15 stemmen.

Hetzelfde lot viel der voordracht ten deel in de Eerste Kamer, waar ze eenige dagen later werd aangenomen met 27 tegen 7 stemmen.

De regeering liet er geen gras over groeien. De koninklijke sanctie was spoedig verleend, en reeds in no. 21 van het *Staatsblad* verscheen de wet van 29 Mei 1849, „houdende bepalingen omtrent eene veranderde samenstelling van de kamers van den Hoogen Raad en der provinciale gerechtshoven, en niet-aanvulling van eenige vacatures, zoowel in laatstgenoemde rechterlijke colleges als in de arrondissements-rechtbanken."

Ruim 't vierde eener eeuw is sedert verstreken.

En wat aanschouwen onze oogen?

In 't voorloopig verslag der commissie van rapporteurs over een wetsontwerp, den 1 Maart 1875 ingediend [1]), waarbij door

[1]) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1874—1875, bl. 121 (1—3). De memoriën van toelichting, welke de drie wetsontwerpen vergezellen, zijn met zorg bewerkt.

de regeering wordt voorgesteld, de wet van 29 Mei 1849 *in te trekken* „met 1 Januari 1876", wordt over dat voorstel den staf gebroken, en, in de gegeven omstandigheden, 't behoud van den bestaanden staat gepredikt.

Op welken grond, denkt ge?

Op geen anderen dan dezen, dat men bij hervorming onzer rechterlijke instellingen moet beginnen „van onder", niet „van boven af"...

Heilige eenvoud! Wel mag men hier zeggen: *tempora mutantur et nos in illis!*

§ 22. Geen der Napoleontische wetboeken werd steeds zoo algemeen, zoo onverdeeld in Nederland verafschuwd als de Code Pénal. De dracontische strengheid en 't totaal gebrek aan wetenschappelijke methode, welke uit elk artikel spraken, maakten 't tot een doorn in 't oog des ontwikkelden, en de heffe des volks, die er 't handtastelijkst mee in aanraking kwam, voelde ook 't zwaarst den „ijzeren arm." Beschouwde Napoleon zelf het (gelijk zijn *overige* codes) slechts als een „tijdelijk instrument [1])", geenszins als een steenen-tafelen-orakel, ten onzent werd het, sinds de invoering, ook als *zoodanig* verworpen: — gedoodverfd als iets „gruwelijks" en „wanstaltigs". Steeds stelliger bleek dit. Met den dag stegen weerzin en klachten. Wetenschap en magistratuur braken eenstemmig den staf over de „misgeboorte [2])."

---

1) Rousset verhaalt op bl. bl. 39 van zijn (merkwaardig) geschrift *de la Rédaction et de la Codification des Lois* (1858) — waarop wij nader gelegenheid hebben terug te komen — dat de Fransche keizer van al zijn wetboeken verklaarde: „*Il faudra les refaire en trente ans.*" In dit opzicht was de geweldigste en gewelddadigste van zijne eeuw dus vrij wat bescheidener dan zijne excellentie de staatsraad van Gennep bij de beoordeeling van ons „eerste en tot dusver laatste algemeen nationaal strafwetboek", waaronder wij van 1 Februari 1809 tot 1 Maart 1811 leefden. Deze heer toch beweerde niets minder dan dat dit wetboek 't beste was, 't welk tot hiertoe is bekend geweest. Cf. Kemper, *Crim. Wetb.*, *Inl.*, bl. 127. Geen wonder trouwens, waar 't een wetsrol betreft, „*ingericht en geschikt voor alle tijden en plaatsen*," en derhalve — dat spreekt — ook „bestand tegen de gedurige veranderingen des tijds!"

2) De schoone les betrachtend van Von Gönner: „Theorie und Praxis, Schu-

en zonder tegenspraak kon de heer Godefroi dan ook verzekeren: dat de C. P. „van het eerste artikel tot het laatste even slecht" [1]) was: — „een bespotting van het recht, een hoon aan de beschaving, een miskenning van het welbegrepen belang van den staat en der burgers [2]),” en waar Barels', overigens hoogst oppervlakkige opmerking: „Zomtijds zijn van de grootste dwingelanden de heilzaamste wetten gegeven" [3]) moge opgaan, hier haaldet gij ze zeker te onpas aan. Even vruchteloos als talrijk waren de pogingen, om iets beters tot stand te brengen. Met loffelijke nauwkeurigheid schetst van Deinse [4]) ons de lange lijdensgeschiedenis, en niet zonder smart merkt men op, hoeveel kostbare nationale tijd daarbij „doelloos" werd verspild.

Steeds gingen de pogingen tot verbetering van de stelling uit, dat alleen *afschaffing* en *vervanging* door een *nieuw* wetboek hier zou baten. Partiëele herziening — zoo redeneerde men — kan onmogelijk nut stichten, waar het gansche stelsel slecht en onhoudbaar is. Elke gedeeltelijke wijziging zou ons van kwaad tot erger voeren, zoo men althans niet 't bespottelijk denkbeeld huldigde, dat het beste stelsel voor een strafwetboek *stelselloosheid* is [5]). En

---

len und Gerichte, Doctrin un Jurisprudenz, beide vereint, geben den Baum des positiven Rechts erst Festigkeit, Leben und Gedeihen — Theorie und gerichtliche Erfahrung sind die beiden Grundsäulen, auf welchen das Gesetzbuch ruhet, wenn beide sich zur Seite stehen, wenn practisch die Doctrin, doctrinell die Jurisprudenz ist." *Ueber Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, Erl. 1815, bl. 240.

1) *Bijbl.*, 1850—1851, *Hand.*, Tweede Kamer, bl. 306.

2) Hoe noodlottig de machtigste denkers der menschheid zoodanigen toestand oordeelden, blijkt uit Schlosser, *Wereldgeschiedenis*, en wel uit twee plaatsen (I, bl. 5, en VII, bl. 161.) Dat de Franschen zich, na '89, zulk een verfoeilijk wetboek lieten aanleunen, staaft, hoe scherp Macchiavelli zag, toen hij zeide: „*Le rivoluzioni morali e politiche della nazioni transformano un popolo d'eroi in un gregge di schiavi.*" Tenzij men de oplossing mocht willen zoeken in dit andere woord: „*Come i buoni costumi per mantenersi hanno bisogno di buone leggi così le leggio per mantenersi hanno bisogno di buoni costumi.*"

3) *Crimineele adviysen*, bl. 169

4) Tot '48 nl. Zie *Alg. Beg. van Strafr.*, § 63—68.

5) In die meening stond Hepp (*Commentar über das neue Württembergi-*

toch — hoe zonderling kunnen de dingen loopen! — het eenige dat Nederland op *dit* gebied tot stand zag komen, was „lap- en knutselwerk". Van Maanen's ontwerp, al was het eerste deel ook in 1839 aangenomen, werd gelukkig nooit *wet*. Ongetwijfeld was deze staatsman daartoe te veel teruggekeerd tot den geest, die 't ontwerp van 1804 bezield had [1]). Doch, vraagt ge, wat geschiedde er dan met 't uitnemend ontwerp van 1847, waaraan vreemdeling en landgenoot om strijd hulde brachten? Dat eener Belgische staatscommissie stof gaf tot de getuigenis: „*Cette production législative mérite de fixer l'attention de tous les amis de l'humanité. La commission l'a examinée avec intérêt et consultée avec fruit. La Neerlande peut se flatter d'etre entrée franchement dans la voie des améliorations* [2])"?

Wij weten het: geen ander lot was daarvoor weggelegd. Onvoltooid bleef het rusten naast den bundel paperassen, bestemd om 't aan te vullen en af te werken, zonder dat die prachtige bouwstoffen ooit of immer iets anders bewerkten dan „dat er een minister van justitie is geweest, die, volgens zijn eigene verklaring, door 't gezicht van dien grooten voorraad bouwstoffen in een duizeling geraakte, die hem belette, het in 1847 gestaakte werk weder op te nemen [3])." Tevergeefs versleten onze naburen, de Saksers, de Beieren, de Pruisen, de Oostenrijkers in dien tijd meer dan één wetboek [4]). Alsof wij vreesden, de volmaaktheid niet te zullen bereiken, en daarom maar liever ganschelijk stilzaten, hielden wij den C. P. niet in eere, neen, maar toch in werking, en stikten slechts nu en dan een nieuwe ruit op het harlekijnspak, zoodat de minister van justitie nog in

---

sche Strafgesetzbuch, I, 15) waarlijk niet alleen, wellicht bij wijze van reactie tegen de al te subtiele stelselarij der meeste criminalisten.

1) Mr. A. E. J. Modderman. *De Hervorming onzer Strafwetgeving.* Kritische beschouwing der wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* no. 102), 1ste ged., *acad. proefschrift* (1863), bl. 9 *et passim.* Wij maakten van dit voortreflijk geschrift een dankbaar gebruik.

2) *Bijbl.*, 1850—51, *Hand.*, Tweede Kamer, bl. 295.

3) Modderman, t. a. p., bl. 9. *Bijblad*, t. a. p., bl. 302.

4) *Bijbl.*, t. a. p., bl. 301.

1850 kon zeggen: „Het strafwetboek, waaronder wij sedert 1811 leven, heeft geene andere wijzigingen ondergaan dan die plaats hadden ten gevolge van het besluit, door den souvereinen vorst in 1813 genomen [1]."

§ 23. Met dit befaamde besluit opent zich de rij der inheemsche proefnemingen.

Dat Willem I, nauw in 't vaderland teruggekeerd, weinig lust gevoelde, de Bonapartistische wetgeving te huldigen, laat zich hooren. En al kon hij niet met één slag de gansche vreemde codificatie opruimen en daarvoor een *nieuwe* in de plaats stellen, waar 't veranderingen raakte, koesterde hij natuurlijk allerminst smaak, die van het vorig *régime* over te nemen. Het wetboek van 1809, dat zich anders in tal van opzichten gunstig onderscheidde, *bleef* derhalve afgeschaft. Doch vermits de C. P. „voor dit land ongeschikt en alzoo geheel ondoelmatig was", werd een breede reeks van „nationale hervormingen" in 't leven geroepen — ten deele nochtans, want de natuur was ook *hier* sterker dan de leer, letterlijk aan het wetboek van 1809 ontleend. Wij wijzen slechts op art. 5 van 't souverein besluit van '13, in verband met de artt. 26—28 van het Crim. Wetb.

Dat kon. besluit — waarvan de opsteller nooit officiëel bekend is geworden, ofschoon 't aan een waarschijnlijk vermoeden niet ontbreekt [2] — schonk ons den „nationalen" wurg- en geeselpaal, de „nationale" galg, het „nationale" langspan, en de „nationale" comedievertooning met zwaard, blinddoek en zand [3].

Hoe luidde 't oordeel over dezen eersten stap?

Ongunstig.

---

1) Scherper nog liet de heer van der Linden zich uit. „Terwijl men," zeide hij, „in Europa in de laatste 20 jaren vijf en twintig nieuwe strafwetboeken heeft gemaakt, blijven wij hier nog altijd onder den Code Napoleon gebukt — zullen wij wellicht nog een halve eeuw moeten voortsukkelen met het slechtste der wetboeken, dat bestaat; dat in verreweg de meesten der landen, waar het ingevoerd werd, reeds is ter zijde gesteld." *Hand.*, Tweede Kamer, 1850—1851, bl. 295.

2) Modderman, t. a. p., bl. 4.

3) *Bijblad*, 1848, bl. 457.

Men noemde dien een „basterd-besluit, dat den C. P. nog bedorven en verknoeid" had; die „*algemeen* als een samenstel van onvolledige, onrechtskundige en overdreven-gestrenge bepalingen, welke het aangenomen strafstelsel (?!) ten eenenmale uit zijn verband rukten, werd afgekeurd [1])."

Ongetwijfeld was deze uitspraak niet in alle opzichten juist. In de lijst van zijn tijd beschouwd, was de *provisioneele* maatregel, die veertig jaren in stand zou blijven, eer philanthropisch te noemen dan anti-nationaal — en art. 12 bewees als tijdelijk palliatief zelfs stellig diensten [2]). De meest-klemmende en gegronde grief echter, die men tegen dit fragment in 't midden had kunnen brengen, was *deze*, dat het den C. P., door de thans ontstane volslagen stelselloosheid, nog onuitstaanbaarder maakte. Dit besluit, nooit in de Zuidelijke Provinciën ingevoerd, vond voor deze zijn pendanten in de besluiten van 9 Sept. 1814 en 20 Jan. 1815 [3]), wier strekking was, den rechter te machtigen, om, in geval van verzachtende omstandigheden, de tuchthuisstraf en den tijdelijken dwangarbeid door eene zachtere straf te vervangen.

§ 24. Inmiddels werd de Code Pénal in Frankrijk zelf voortdurend gewijzigd, naarmate de maatschappelijke ontwikkeling toenam. Dáár was, in vollen omvang, de waarheid gebleken van Montesquieu's beweren, dat „de straffen verzwaard of verlicht worden, naarmate men de vrijheid meer nadert, of zich daarvan verwijdert." De wijzigings-wetten van 1824 en 1832 (van die van

---

1) *Weekbl. van het Regt*, no. 1503; *Bijblad*, 1848, bl. 458—459, waar de rede van den heer Wichers, gehouden in de Tweede Kamer, voorkomt. Strenger vonnis onderging die „groote en onvergetelijke fout", met haar „onhandig snijden" en „bespottelijke overtolligheid" (de *eerloosverklaring*) nergens.

2) Modderman, t. a. p., bl. 5, en, daar genoemd: G. de Wal, *Oratio de historia juris criminalis, errorum humani ingenii teste, prudentiae civilis magistra.* Gron., 1822, bl. 33; voorts: S. Lohman, diss. *de arbitrio judicis generatim, maxime secundum jus nostrum poenale hodiernum, deque art.* 12 *Decreti Regii, dd. XI Dec.* 1813. Gron. 1838, bl. 79, vlg.

3) *Journal Officiel de la Belgique*, no. 87 en 118, C. A. d'Henry, *Commentaire sur les changements opérés dans la législation pénale en Belgique, depuis* 1814 *jusqu'a présent.* Gent, 1826.

'64 kon natuurlijk nog geen sprake zijn) leverden daarvan het bewijs.

In Nederland niets dan verijdelde proeven.

Het wetsontwerp tot *afschaffing van geeseling en brandmerk*, den 2 Juni 1848 der Tweede Kamer toegezonden [1]), werd na 't wisselen der schrifturen [2]) den 11 Juli in beraadslaging gebracht, en met 30 tegen 21 stemmen *aangenomen* [3]). Doch zie, wat gebeurde er? Men had buiten de Eerste Kamer gerekend, die nog in dezelfde maand de voordracht *verwierp*, om voor haar natuurlijk zeer gegronde redenen, die echter niet algemeen gewaardeerd werden, en zelfs zeer „anti-liberaal" werden gescholden.

Dit *échec* was treurig voor de goede zaak. Immers, ware 't voorstel aangenomen, er zou iets, en toch niet genoeg zijn gegeschied, zoodat de drang naar radicale verbetering sinds toen hadde aangehouden. Thans echter staken regeering en volksvertegenwoordiging elkaar beurtelings een hart onder den riem, en moedigden elkander aan, eens een „fermen greep" te doen. Meer niet. Het stelsel der partiëele herziening, bij den Code Pénal steeds zoozeer veroordeeld [4]), zegevierde, en zoo zien wij achtereenvolgens in 't leven treden:

1° de wet van 3 Mei 1851, *Stbl.* no. 44, regelende de verjaring van de straffen, uitgesproken wegens de misdrijven, voorzien in de wetten van 16 Mei 1829 en 1 Juni 1830;

2° de wet van 28 Juni 1851, *Stbl.* no. 68, tot invoering van

---

1) *Bijblad* 1848, bl. 334.

2) Algemeen verslag der Kamer, dd. 26 Juni, *Bijbl.*, bl. 423 en 424. Memorie van beantwoording der regeering en gewijzigd ontwerp: bl. 425—427.

3) Discussiën, *Bijbl.*, id., bl. 457—470.

4) Vgl. hetgeen prof. Willeumier daaromtrent opmerkte in de vergadering van 't *Provinciaal Utrechtsch Genootschap* (sectie voor rechtsgeleerdheid en staatswetenschappen) op 27 Juni 1870. (*Aanteek.*, Utrecht, van der Post, bl. 8.) Daartegen, t. a. p., mr. N. F. van Nooten. Ten onrechte. Volkomen juist toch is o. i. hetgeen in de eerste algemeene vergadering der *Nederlandsche Juristen-vereeniging* (den 8 Sept. 1870) werd opgemerkt door mrs. D. van Eck (*Handel.* bl. 37) en O. W. Star Numan (wiens amendement, dat ons gevoelen huldigde, volkomen in den smaak viel van den staatsraad-rapporteur mr. G. de Vries), bl. 38.

het stelsel van eenzame opsluiting ten aanzien van enkele op te leggen straffen;

3° de wet van 3 Maart 1852, *Stbl.* no. 20, regelende de gevolgen van door den militairen strafrechter uitgesproken veroordeelingen bij later gepleegde misdaad of wanbedrijf.

Daar kon het echter niet bij blijven.

Er moesten „concessiën," en wel „belangrijke concessiën" worden gedaan aan den „geest des tijds", die steeds minder geneigd bleek, zich te bukken onder de dwingelandij van zoovele verouderde straffen — te onuitvoerlijker, wijl de Tweede Kamer steeds zuiniger werd in 't toestaan van gelden voor justitie, en ten jare 1848 zelfs in een bui, 't zij van humaniteit, 't zij van spaarzaamheid — ik vermoed het laatste — het tractement der scherprechters van 't budget had geschrapt. Schavotstraffen waren daardoor zoo goed als onmogelijk geworden, en het „misbruik van het gratie-recht," toch reeds hoog gestegen, klom thans „schromelijk".

§ 25. De man, die aan den zielewensch der Kamer 't oor zou leenen, was dezelfde, die in 1848 vruchteloos had getracht, ons van geesel en brandmerk te verlossen: mr. D. Donker Curtius. Toen hij in 1853 op nieuw als minister was opgetreden, sloeg de Kamer met vertrouwen het oog op hem. En zij bedroog zich niet.

De behandeling van hoofdstuk IV § 3 der staatsbegrooting voor 1854 bood de ongezochte gelegenheid tot wisseling van gedachten.

„Hoe wenschelijk de spoedige invoering van een nieuw Strafwetboek en van een daarmee in verband staande herziening van het Wetboek van Strafvordering ook moge zijn," sprak de Tweede Kamer [1]), „durft men onder de bestaande omstandigheden zich nauwelijks daarmede vleien. Moest werkelijk de hervorming onzer zoo gebrekkige strafwetgeving nog langeren tijd achterwege blijven, dan meenden verscheidene leden bij de regeering er op te moeten aandringen, dat zij bedacht zij, om door partiëele verbetering eenigen der *meest in 't oog vallende* (sic!) leemten in die wetge-

1) *Bijbl.* 1853—54, *Bijl.* bl. 68.

ving weg te nemen. Door eene uitbreiding en wijziging van het besluit van den souvereinen vorst van 11 December 1813, in verband met art. 209 van het Wetboek van Strafvordering, zou reeds veel kunnen gedaan worden, om een einde te maken aan een staat van zaken, waarbij het recht van gratie regelmatig voor de toepassing der strafwet in de plaats treedt. Daarbij konden, in verband met het reeds aangenomen en afgekondigde eerste boek van het Wetboek van Strafrecht, sommige artikelen van den Code Pénal buiten werking gesteld, of ten minste de verplichte toepassing daarvan opgeheven worden. Onder de bepalingen van den Code Pénal, welker dadelijke afschaffing mogelijk is, noemde men voorts de artt. 291 en volgg. Nog wees men er op, dat het dubbel voordeel van eene aanmerkelijke besparing in de gerechtskosten en van bespoedigde rechtsbedeeling zou kunnen worden verkregen, indien de strafwet zóódanig gewijzigd wierd, dat de geringere misdaden ten correctioneele konden worden behandeld."

Daarmee waren de onderhandelingen aangeknoopt, en Donker Curtius was er de minister niet naar, om de heusche bereidvaardigheid der Kamer te versmaden. Zijne memorie van beantw. droeg de kennelijkste blijken van instemming. De opmerkingen der Kamer kwamen volkomen overeen met zijn eigen gevoelen. Hoe vreemd het zij, ook *hij* achtte 't oogenblik minder geschikt, om een geheel Wetboek van Strafrecht te ontwerpen [1]). Raadzaam oordeelde hij het daarentegen, door gedeeltelijke wijzigingen van een *min* of *meer* onregelmatigen toestand (die echter groote voordeelen had gehad en nutte lessen had gegeven!) tot een meer regelmatigen over te gaan.

Weldra zou een ontwerp van wet 's ministers goeden wil staven. Immers, reeds den 14 Februari 1854 werd het bij de Tweede Kamer ingediend, vergezeld van een memorie van toelichting, waarin o. a. de volgende merkwaardige regelen voorkwamen:

„Het heeft een onderwerp van rijpe overweging bij de regeering uitgemaakt, of zij aan het oordeel der vertegenwoordiging een geheel nieuw (!) Strafwetboek zou aanbieden, dan wel zich

1) *Bijbl.*, t. a. p., bl. 110.

voorloopig bepalen tot het voordragen van eenige wijzigingen.

„Voor eene zoogenaamde eindregeling acht de regeering het oogenblik niet geschikt.

„De ondervinding heeft sedert eenige jaren wel geleerd, dat sommige straffen, welke men vroeger voor onmisbaar hield, zonder gevaar uit de strafwetgeving kunnen verdwijnen; maar of men hierin verder kan gaan, daaromtrent is men nog niet op die hoogte, dat thans gestelde regelen vastheid en duurzaamheid zouden hebben.

.....„Of het (thans-ingevoerde) stelsel der afzonderlijke opsluiting goed zal werken is nog onbeslist. Nog zeer onlangs meende men, dat die afzonderlijke opsluiting zich over eene groote tijdsruimte kon uitstrekken en in hare volle uitgestrektheid op voor langen tijd veroordeelden kon worden toepast. Bijna algemeen is men daarvan teruggekomen, en men mag het als een geluk beschouwen, dat niet door eene spoedige eindregeling eene langdurige eenzame opsluiting in onze wetgeving is opgenomen. Langzaam en met groote omzichtigheid zal men moeten nagaan, hoever men met de toepassing dezer straf kan gaan; het pleit is nog niet beslist.

„Maar er is meer: met de steeds klimmende ontwikkeling der maatschappij en de versnelde middelen van vervoer en mededeeling zijn sommige misdaden hoogst-zeldzaam geworden; anderen, gelukkig van minder zwaren aard, zijn toegenomen; zelfs zijn er onstaan, welke men bevorens, immers onder dien vorm, niet kende. Hij, die thans een Strafwetboek wil maken, kan niet volstaan met het spoor van vroegere theorieën te volgen; hij moet scheppen, en daar de ontwikkeling, waarop hier is gewezen, nog slechts in de geboorte is, zal hetgeen heden is geschapen morgen onvoldoende of ondoeltreffend zijn.

»In dezen toestand is het raadzaam, wettelijk slechts datgene te bestendigen, wat de ondervinding geleerd heeft, dat daarvoor vatbaar is, en zich nog niet te wagen aan het daarstellen van een geheel nieuw stelsel van strafrecht. De tegenwoordige voordracht is een *eerste* stap op dezen weg."

Ofschoon het niet ontbrak aan tegenkantingen, was de ont-

vangst, welke aan 't ontwerp te beurt viel, toch bijzonder gunstig. Trouwens, enkele loftuitingen klonken vrij verdacht. Zoo meende 't *Weekblad van het Regt* [1]), dat reeds vijftien jaren lang de partiëele herziening onzer wetboeken met ijver had bepleit, „dat het Nederlandsch strafrecht zóó diep, zóó schandelijk laag gevallen was, dat geene verandering, hoe onbeduidend, hoe onvoldoende, hoe op zich zelve verwerpelijk ook, denkbaar was, die niet tevens een verbetering zou zijn."

't Ontwerp stuitte dan ook op weinig bezwaren. Na bij 't voorbereidend onderzoek eenige wijzigingen te hebben ondergaan, kwam het den 31 Mei en den 1 Juni in de Tweede Kamer aan de orde en werd aldaar op laatstgenoemden dag, door amendementen en sub-amendementen „gezuiverd en verfraaid", met 45 tegen 3 stemmen aangenomen. (Of men ook gevoelde, dat er iets gedaan behoorde te worden!) Alleen mr. J. K. baron van Golstein had in de zitting van 31 Mei met scherpte 't woord tegen de wet gevoerd. De Eerste Kamer was even meegaande. Haar weerstandsvermogen was in zes jaren tijds gebroken. Den 27 Juni keurde ook zij de voordracht goed, en reeds twee dagen later schonk de koning zijn sanctie.

De titel der wet, die oorspronkelijk had geluid: „houdende eenige veranderingen *in de bestraffing der misdrijven*", werd, op grond eener zeer juiste aanmerking van den heer Groen van Prinsterer, gewijzigd in: „houdende eenige veranderingen in de straffen, *op misdrijven gesteld*", niet slechts omdat men geene misdrijven, maar personen straft, doch tevens omdat, waar *be*straffing plaats vindt, niet *ge*straft wordt.

§ 26. Deze wet intusschen stond niet alleen.

Nauw sloten zich daarbij aan twee anderen: die van 28 Juni 1854, *Stbl.* no. 96, en die van 29 Juni 1854, *Stbl.* no. 103.

De *eerste* had ten doel onze militaire strafwetgeving, voor een deel althans, uit de stiefmoederlijke verwaarloozing te verlossen, en ook het krijgsvolk te water (*eenigermate!*) te doen deelen in de vruchten der in de burgerlijke strafwetgeving gehuldigde men-

1) No. 1503.

schelijkheid. Van daar: afschaffing van 't kielhalen en 't vallen van de ra, invoering van kruiwagenstraf; regeling van 't laarzen en 't slaan met handdaggen; aanbeveling aan den rechter om te waken, dat de nog gehandhaafde lijfstraffen der gezondheid niet schaden zouden.

In de *tweede* wet werd het uitsluitend-processuëel gedeelte der wijziging neergelegd. Strafrecht en strafvordering waren ditmaal gescheiden. In tegenstelling tot hetgeen in 1813 was geschied, begreep men, dat beide deelen, zonder verwarring, niet dooreen te strengelen zijn. Van daar de wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* no. 103). Zij had ten doel, door 't uitbreiden van de rechtsmacht der kantonrechters, enkele bepalingen der wet van denzelfden datum, *Stbl.* no. 102, „voor de rechtspleging onschadelijk te maken," en tegelijk enkele door deze laatste wet tot stand gebrachte hervormingen uit te breiden of hare kracht te versterken. Zij verlichtte de taak der rechtbanken, tot compensatie voor de vermeerdering van werkzaamheid, die deze, ten gevolge van het correctionaliseeren van vele misdrijven, zouden bekomen. Zij bevorderde, evenals de wet no. 102, spoediger en minkostbare rechtspleging, zekerder en „heilzamer" veroordeeling [1]).

§ 27. Zoowel in als buiten de Kamer [2]) is tegen deze wet aangevoerd: 1° dat zij min-noodzakelijk was, omdat de misdrijven, door de wet 102 van de rechtmacht der hoven tot die der rechtbanken overgebracht, niet zeer talrijk zijn, en in elk geval niet in vergelijking kunnen komen bij de lange reeks misdrijven, die van de rechtsmacht der rechtbanken naar die der kantongerechten worden overgedragen; 2° dat zij, in strijd met art. 146 en het 5de add. art. der Grondwet, zou praejudiciëeren op de (beloofde!) wet op de rechterlijke organisatie; 3° dat het gevaarlijk is, aan ongegraduëerde kantonrechters de beslissing van moeilijke quaestiën op te dragen.

Onoplosbaar werden deze grieven echter niet geacht. Integendeel. Was de eerste bedenking al niet ongegrond, de wensch des wetgevers, om te gemoet te komen aan de behoefte aan sneller

---

1 en 2) Modderman, t. a. p., bl. 30.

en goedkooper recht, leverde een afdoenden grond op tot hare voordracht. Wat de tweede grief betreft, niemand, die de vergeefsche pogingen des wetgevers, om den eisch der Grondwet na komen, overweegt, zal daaraan heden ten dage meer hechten; en het derde bezwaar was reeds in 1854 ongemotiveerd. De moeilijkheid toch, die een strafrechtsgeding kan opleveren, staat in geen het minste verband met de grootere of mindere zwaarte der bedreigde straf, en men mag aannemen, dat de kantonrechters soms burgerlijkrechtelijke vragen hebben op te lossen, wier moeilijkheid door die eener strafzaak niet licht zal worden overtroffen [1]).

§ 28. Het karakter en de strekking der wet van 29 Juni 1854, *Stbl.* no. 102, werden door den minister aldus geschetst:

1° geen wraakneming meer;

2° zoo min mogelijk een onuitwischbare vlek op den misdadiger te werpen;

3° vrijheid voor den rechter, om de grootere of geringere toerekenbaarheid in aanmerking te nemen [2]).

Geen wonder, dat sommigen in de wet alleen de bedoeling lezen, om de straffen te verzachten, en de wet slechts aanmerken als een verlaging van het straftarief. De heer Modderman heeft echter aangetoond, dat de nauwkeurige beschouwing en vergelijking der wet met den rechtstoestand op het tijdstip harer uitvaardiging ons leeren, dat ze een *vierledige* strekking heeft [3]):

a. strafverzachting, voor zooveel het belang der maatschappij dit gebood of toeliet;

b. vereenvoudiging, zoowel in de rechtspraktijk als middellijk in het oude strafrecht;

c. toenadering tot het strafstelsel, waaraan de toekomst behoort: afschaffing der doodstraf; invoering van een zuiver-cellulair gevangenisstelsel;

d. verwijdering uit de wetgeving van misplaatste zachtmoe-

1) Modderman, t. a. p., bl. 31.

2) *Bijblad*, Tweede Kamer, 1853—54, bl. 1015 en 1016; Eerste Kamer, id., bl. 203.

3) T. a. p., bl. 49. De 1ste, 3de en (gedeeltelijk de) 4de strekking had evenzeer de wet van 24 April 1836, *Stbl.* no 13.

digheid, practische bezwaren en rechtskundige twijfelingen.

§ 29. In weerwil dezer „scherpzinnige waardeering," met feiten gestaafd en krachtig gehandhaafd tegen „onbepaalde en ongemotiveerde veroordeelingen," zooals b. v. die van den Elburgschen kantonrechter van Ittersum [1]), spreekt het van zelf, dat de wet hun, die partiëele herziening van ons Strafwetboek *onverdedigbaar* noemden en met „*brandstichting*" gelijk stelden, bitter slecht voldeed.

Toornend wezen ze er de halfheid, de inconsequentie en de nevelachtigheid [2]) van aan, en betreurden 't vooral, dat de wetgever zich aan een „leap in the dark" had vergrepen, die de oorzaak was van tal van „onoverkomelijke moeilijkheden," en over 't gansche gebied der criminecle rechtspleging een stelselloos schipperen in 't leven riep. Bovenal 't behoud der doodstraf en der dubbele gevangenisstraf [3]) gaf aanstoot, en onverholen, in vollen ernst, werd de vraag gesteld, of „velen van hen, die wij thans in onze gemeenschappelijke gevangenissen opsluiten, niet meer gebaat zouden zijn, wanneer zij tijdgenooten waren geweest van Carpzovius, en dadelijk na hunne eerste misdaad onder de 20,000 door dezen rechtsgeleerde ter dood veroordeelden (*Archiv. des Criminalrechts*, 1854, bl. 543) een plaats hadden bekomen". — „Am Ende," zei men Temme na, „wenn wir die Summe der gegenwärtigen Civilisation betrachten gegenüber der des Mittelalters, welches Strafrecht is grausamer? Es gibt auch eine raffinirte Grausamkeit. Naïv is freilich jetzt die Grausamkeit nicht mehr, aber desto heuchlerischer und scheinheiliger." Doch wij weten het: — oneindig gemakkelijker is 't, ons land met een net van spoorwegen te overdekken en de Zui-

---

1) *Weekbl. van het Regt*, no 1525.

2) Karakteristiek is Multatuli's uitspraak: „'t Is 'n wetgever niet geoorloofd, verkeerd begrepen te worden." (*Ideën*, 2de deel, no 239.) Waar echter een wetgever te vinden, die aan deze ideëele opvatting voldoet? En zijn misverstand en „verkeerd begrip" wel altijd aan den *wetgever* te wijten?

3) De handhaving der doodstraf voor den diefstal „met de 5 matadors" vond reeds toen algemeen afkeuring. Bij de beraadslagingen drongen de heeren Elout en van Reede van Oudshoorn er vruchteloos op aan, ook voor deze misdaad de doodstraf af te schaffen. Zij werd gehandhaafd, en wel op onhoudbaar-zwakke gronden.

derzee droog te maken dan [enkele deelen] onze[r] natie hare verouderde begrippen te doen afleggen.

Wie betwist het generaal Knoop?

§ 30. De eerste belangrijke wet, die vervolgens aan de orde kwam, en — ofschoon slechts aanvullend van aard — een oogenblik onze aandacht zal bezighouden, wijl ze een der weinigen is, die na '38 op ons Wetboek van Koophandel inwerkten, is die van 7 Mei 1856, *Stbl.* no. 32, houdende bepalingen omtrent de huishouding en tucht op de koopvaardijschepen [1]). Bij den lof, aan ons zeerecht ten deel gevallen, als 't oorspronkelijkste, volledigste en beste deel onzer wetgeving [2]), werd steeds geklaagd over de wijze, waarop de handhaving van orde en discipline aan boord was geregeld [3]). De bepalingen, daarop betrekkelijk, werden sinds den aanvang onvolledig geacht. En nu moge men 't ontbreken van de noodige voorschriften toeschrijven aan 's wetgevers wensch, om uit het burgerlijk- en handelsrecht alles te bannen, wat een straf- of politie-rechtelijk karakter droeg, de leemte zelf viel niet te loochenen. De artt. 344, j° 437; 354, 356, 358, 374, 385, 387, alsmede de 4de tit. van 't 2de boek — ziedaar ten naastenbij alles, wat het W. v. K. behelst omtrent de „huishouding en tucht", hoewel b. v., om slechts iets te noemen, de „tallooze vergrijpen," waaraan de schepeling zich, buiten de vier, in art 437 genoemd, kan schuldig maken, „even onmogelijk zijn op te sommen als de sterren aan den hemel te tellen." Reeds in 1842 toonde mr. J. van de Poll [4]) zonneklaar aan, dat deze wetsbepalingen òf *nuda praecepta* zijn, òf getuigen van 's wetgevers bedoeling om daaraan, voor zooveel noodig, op andere wijze wettelijke sanctie te geven en dus waarlijk tot wet te verheffen. Was des wetgevers streven inderdaad geweest, gelijk de heer Beelaerts van Blokland, in de zitting der

---

1) De korte inhoud der wet ontwikkelt prof. Asser, *Schets van het Nederl. Handelsrecht*, bl. 144—147.

2) Mr. L. J. H. Bouman, *Proeve over collisie van schepen.* Rott. 1850. *Inl.*, bl. 14.

3) Mr. C. M. van der Leeuw, *Over de tucht op de koopvaardijschepen.* Leiden, Jacs. Hazenberg Cornsz., 1857; bl. 100 *et passim.*

4) *Proeve eener strafwet voor zeevarenden ter koopvaardij*, bl. 14.

Tweede Kamer op 17 Februari 1826 het had gekenschetst, nl. *ondergeschiktheid* aan de eene en *bescherming* aan de andere zijde tot stand te brengen, dan mocht dit streven veilig als mislukt worden beschouwd.

Naast deze waren de stemmen, die opgingen om verandering en verbetering van den treurigen toestand onzer koopvaardijvloot te bepleiten, talrijk. Bij 't toenemen dier vloot teisterde inzonderheid de desertie de gelederen onzer marine, en weinig of geen baat bood de wet daartegen. Reeds in 1839 was door de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam op voorziening daartegen aangedrongen. Mr. F. A. van Hall steunde die klacht in de *Ned. Jaarb. voor Regtsgel. en Wetg.* [1]). Doch steeds bleef de regeering „doof voor de geuite klachten, blind voor de misbruiken, die als met den dag toenamen, en afkeerig om het goede, dat zich in andere landen vertoonde, over te nemen, of naar de behoefte van ons volk te wijzigen". Zelfs in 1853 nog verklaarde de minister van justitie, dat hij *niet* overtuigd was van de noodzakelijkheid eener wet op de scheepstucht [2]).

§ 31. Dat was echter te erg: de droppel, die den beker deed overloopen. Een vloed van petitionnementen stak op, en 't adres der Dordsche Kamer van Koophandel aan den commissaris des konings in Zuid-Holland (1854) was daaronder stellig het merkwaardigst [3]). Kapitein Tydeman knoopte daaraan merkwaardige mededeelingen vast in zijn *Ervaringen en Beschouwingen van een Zeeman* [4]). De minister werd daardoor letterlijk genoopt, iets te doen, en de vrucht van dezen aandrang was een ontwerp, dat den 29 April 1855 bij de Tweede Kamer inkwam. 't Ontwerp bleef echter in de toenmalige zitting onafgedaan, zoodat de regeering den 20 Sept. van datzelfde jaar een nieuw indiende. In de memorie van toelichting verklaarde zij toen, dat zij „slechts met aarzeling" tot de voordracht was overgegaan. Alleen om aan de talrijke wenschen te voldoen, diende zij deze

1) Deel V, bl 147 vlg.

2) *Bijblad*, Tweede Kamer, 1853, bl. 199. Zitting van 26 November v. d. j.

3) Mr. v. d. Leeuw, t. a. p., behandelt dit adres uitvoerig, bl. 156—158.

4) In *Zeemansleven en Zeemansrecht*. Zie *de Gids* van Juli 1856, bl. 138.

wet in, „die wel is waar de gemoederen van sommigen bevredigde, maar lang niet voorzag in de bestaande behoeften". In 't verslag der commissie van rapporteurs werd dit erkend [1]). En toch, reeds den 31 Maart 1841 was Pruisen ons voorgegaan door een *Gesetz zur Aufrechterhaltung der Mannszucht auf den Seeschiffen*; België door zijn *Code disciplinaire et pénal pour la marine marchande et la pêche maritime* van 21 Juni 1849; Engeland door zijn *Merchant shipping act* van 1 Januari 1851; Frankrijk door 't *Decret disciplinaire et pénal* van 24 Maart 1852 en eindelijk Bremen door zijne uitnemende *Obrigkeitliche Verordnung* van 15 Nov. 1852. Beide laatsten hadden den minister tot richtsnoer niet slechts kunnen maar moeten strekken; doch hij volgde zijn eigen weg, en vrij onzacht werd hij daarover dan ook, in de zitting van 11 April 1856, door den heer Hoynck van Papendrecht terecht gewezen. 't Ontwerp werd veroordeeld als onvolledig en weinig-beteekenend, en moeilijk is de richtigheid van dit vonnis te betwijfelen, als men nagaat, hoevelen der vereischten, door mr. J. A. Molster in zijn *Zeemans-Handboek* opgesomd [2]), in 't ontwerp ontbraken [3]). De minister echter wilde niet „te veel" geven, gelijk hij verklaarde: hij wenschte 't beginsel der partiëele regeling spaarzaam toe te passen, en was overigens van oordeel, dat men aan de vrijheid ontneemt, wat men bij de wet regelt [4])!

Eerst na warmen strijd, en om niet alles te verliezen, vereenigde de Wetgevende Macht zich ten slotte met zijn gevoelen.

§ 32. De eerste 3 van 't uit 31 artikelen bestaande ontwerp, die de vereischten voor den rang van kapitein stelden, werden evenwel *afgestemd*. In 's minister eigen systeem achtte men deze in een zoo „beperkte" wet niet op haar plaats. En ook tegen de 28 artikelen, die werden aangenomen, werd menige rechtmatige aanmerking te berde gebracht. Waarom, vroeg men, wordt in

---

1) Mr. v. d. Leeuw, t. a. p., bl. 160.

2) Zie den 2den herz. en verb. druk, Amsterd. 1854, bl. 37.

3) In de belangrijke bijlagen op mr. van der Leeuw vindt men, onder G., bl. 277, een adres van de Groningsche Kamer van Koophandel, dat de gebreken van 't ontwerp zeer juist kenschetste.

4) Mr. v. d. Leeuw, t. a. p., bl. 164.

deze wet eene definitie van desertie gemist [1])? Waarom de tijd niet vermeld, na welken de afwezige geacht wordt, zich aan desertie te hebben schuldig gemaakt [2])? Ook het boetestelsel werd afgekeurd als weinig-doelmatig, ofschoon men moest erkennen, dat de gevangenisstraf nog gewichtiger moeilijkheden opleverde. Men had de zeelieden noodig; zonder hun arbeid zou het schip stilliggen, en hen op te sluiten, bovenal op zee, was dus allermeest voor reeder en gezagvoerder straf. Sommigen beweerden daarom, dat alleen *lijfstraffen* („executie met een eind touw" en gedwongen water-en-brood-diëet) zouden baten [3]). De politie-maatregelen in 't belang van orde en veiligheid noemde men onvolledig en gebrekkig, en de eenige hoop der ontevredenen bestond dan ook hierin, dat „weldra" vele leemten door algemeene maatregelen van inwendig bestuur zouden worden aangevuld.

Deze verwachting werd niet verwezenlijkt. Gebreken en dubbelzinnigheden te over moge de ervaring ten aanzien der scheepstucht aan 't licht hebben gebracht, geen enkel minister van marine is — althans, uit de resultaten te oordeelen — met zijn ambtgenoot van justitie in overleg getreden tot „afdoende betering [4])."

§ 33. Op 't gebied van 't burgerlijk recht was sinds de omwerking van den titel over boedelscheiding zoo goed als niets geschied. Over 't algemeen stuitte de toepassing van het omvangrijkste onzer wetboeken dan ook niet op overwegende bezwaren. In één opzicht slechts werd gaandeweg de noodzakelijkheid van wijziging, althans van aanvulling, bepleit.

Die aanvulling betrof de artt. 523, 526 en 549 B. W. — in 't belang der nagelaten betrekkingen van vermiste varenslieden.

---

1) In de zitting van 14 April 1856 omschreef de heer Godefroi de „desertie" als: „'t zich verwijderen van boord, met het opzet niet terug te keeren."

2) De Belgische wet stelt dien op 24, de Fransche op tweemaal 24 uren.

3) Mr. v. d. Leeuw, t. a. p., bl. 186.

4) Vgl. 't *Mag. v. Handelsr.*, dl. VII, bl. 196, en dl. XII, bl. 4, beiden *Mengw.* Voorts: 't verslag der jongste enquête-commissie, dd. 17 Maart 1875 (*Gedrukte Stukken*, 1874—75, 7, no. 1—3), vr. 554—555, 2331—2332, 2763—2764, enz.

De aandacht der regeering was daarop dikwijls gevestigd. In onderscheidene adressen hadden gemeenteraden, vereenigingen en personen, bij de scheepvaart betrokken, op het onvoldoende dier artikelen gewezen. In een land, zoo redeneerde men, voor een groot deel door de zee bespoeld, en waar de scheepvaart zulk een aanzienlijken tak van bestaan uitmaakt, zijn ongelukken op zee, zoo door het omslaan van reddingbooten aan de kusten, als door andere oorzaken, geene zeldzaamheden, evenmin als de omstandigheid, dat onder de vele uitzeilende schepen er wel eens een enkel gevonden wordt, dat nooit terugkeert en waarvan men verder niets hoort. Het overlijden der personen, die bij dergelijke ongevallen het leven verliezen, kan gewoonlijk niet worden geconstateerd, en hoewel men meestentijds moreel is verzekerd van hun dood, kan toch het rechtsvermoeden van overlijden eerst na vele jaren worden uitgesproken [1]).

De voornaamste grond tot de klachten was de lange duur, die verloopen moest alvorens een persoon, wier echtgenoot ten gevolge van de eene of andere zeeramp vermist was, kon hertrouwen. En onnatuurlijk was dit niet. In onze zeeplaatsen bevonden zich tal van vrouwen, van wie 't zoo goed als zeker was, dat hare echtgenooten op 't verraderlijk element waren omgekomen, en die, desniettemin, bij gebrek van volkomen zekerheid, gedoemd waren, minstens *elf* jaren lang haar weduwstaat te behouden. Eerst na dien tijd kon de vergunning tot een nieuw huwelijk worden gegeven. Wat was daarvan 't gevolg? Dat de diaconieën of andere inrichtingen van liefdadigheid onder bovenmatig-zware lasten gedrukt gingen. Van hun „broodwinner" beroofd, werden de meeste weduwen, soms met talrijke gezinnen gezegend, armlastig, of wel de jonge, levenslustige vrouwtjes gingen over tot een „vrij huwelijk" — een samenwonen „in strijd met de goede

1) Zie mr. D. B. Le Jolle, *de Wet van 9 Juli 1855* (*Stbl.* no 67), *in verband met den titel van het Burgerl. Wetboek over Afwezigheid.* Acad. proefschrift, Amst. 1861, bl. 7. Vgl. voorts: 1° de *Bijlagen van het Verslag der Handelingen van de Tweeede Kamer der Staten-Generaal*, mem. van toel., bl. 595 vlg.; 2° Oudeman en Diephuis, *Opmerk en Meded.*, 1855, d. XI, bl. 189 vlg.

zeden, en soms weer afgebroken, nadat kinderen, in overspel gewonnen, daaruit geboren waren [1]."

§ 34. Wie weet echter, hoe lang het nog geduurd zou hebben alvorens de wetgever tusschenbeiden trad, had niet plotseling in December 1854 een voorval plaats gehad, dat tot handelen drong. Een rijkbeladen schip, met eene aanzienlijke bemanning en vele passagiers, verzeilde eenige dagen na 't vertrek uit Rotterdam op de Banjaard, een zandbank op onze kusten, en verging er met man en muis. Geen enkel opvarende bracht er 't leven af; met zekerheid was dit te bepalen, en toch — van niemand kon het overlijden wettelijk worden geconstateerd. De ontroering, die dit voorval allerwege wekte, de kreet van schrik, die door 't geheele land weergalmde, vestigden levendiger dan ooit de aandacht op dit onderwerp.

De regeering kon niet langer weerstand bieden aan den algemeenen drang, en bij koninklijke boodschap van 15 April 1855 werd bij de Tweede Kamer een wetsontwerp ingediend, dat aan de „menigvuldige begeerten" te gemoet moest komen.

Bij dit wetsontwerp werd het tijdsverloop van vijf of tien jaren, in de artt. 523, 526 en 549 van 't Burgerl. Wetb. gevorderd tot de verklaring van vermoedelijk overlijden, beperkt tot drie jaren, wanneer de afwezige tot de bemanning of passagiers blijkt behoord te hebben van een schip, waarvan gedurende dien tijd geen berichten zijn ingekomen.

---

1) *Opm. en Med.* van Oudeman en Diephuis, blz. 183 en 184. Het gewicht der geopperde bezwaren werd tastbaar, als men lette op hetgeen de bestuurders van het fonds van liefdadigheid, *de Vereeniging* te Maassluis, meedeelden: hoe nl. de plaats hunner inwoning alleen, in 1849 en 1850, twee schepen verloren had, ter beugvisscherij uitgerust, en één koopvaardij-hoekerschip; hoe die weinig-talrijke gemeente *meer dan* 50 *weduwen* telde, wier mannen geacht werden een prooi der golven te zijn geworden. Daarbij kwam het omslaan van twee sloepen te Hellevoetsluis, in 1850 en 1852, waarbij veertien gehuwde mannen vermist werden, van welke, volgens de door de regeering ingewonnen berichten, slechts vier door 't aanspoelen der lijken in de registers van den burg. stand als overleden konden ingeschreven worden. De meesten dier vrouwen werden bedeeld. Te Scheveningen zelfs van de 39 vrouwen, in 't geval van art. 549 verkeerende, 25 geheel en 5 gedeeltelijk. Sprekende cijfers voorwaar!

Die termijn van drie jaren vangt aan met de laatste tijding van het schip, en zoo er van geene tijding blijkt met den dag van het laatste in zee steken van het schip.

Hetzelfde tijdsverloop van vijf tot tien jaren wordt tot één jaar ingekort, wanneer de afwezige vermist is ter gelegenheid eener noodlottige gebeurtenis op 's lands kusten, binnenlandsche zeeën of wateren, aan eenig vaartuig, aan een deel zijner bemanning of zijner passagiers overkomen.

Met het tijdstip, waarop de gebeurtenis geacht wordt te hebben plaats gehad, vangt de termijn van een jaar aan.

Men merkte op, dat de regeering, om de eenheid te bewaren, niet slechts de vrouwen van vermiste zeelieden en zeereizigers in de gelegenheid wilde stellen, binnen veel korteren tijd een nieuw huwelijk aantegaan, maar tevens de verklaring van vermoedelijk overlijden en de voorloopige inbezitneming van goederen en rechten na dezelfde kortere termijnen wenschte te vergunnen [1]).

§ 35. Deed de regeering wel, door deze wijziging voor te stellen? 't Valt moeilijk te betwijfelen.

In 't algemeen is de termijn, welke onze wet voor de verklaring van vermoedelijk overlijden vordert, lang — veel langer dan vroegere wetgevingen dien kenden, ofschoon eigenlijk juist het omgekeerde plaats behoorde te hebben.

Valt het in onze dagen van versnelde gemeenschap niet veel lichter, teekenen van leven te geven, en de zijnen omtrent zijn bevinden in te lichten dan voorheen?

Toch vorderde, tegenover den tien- of elfjarigen termijn van het Burg. Wetb., Justinianus [2]) tot hetzelfde doel slechts vijf jaren. In de Generaliteitslanden werd — blijkens 't echtreglement der Staten-Generaal, dd. 18 Maart 1656, art. 90 [3]), en de ordonnantie der Staten van Zeeland, dd. 18 Maart 1666, art. 16 [4]), — vóór 1795 hetzelfde tijdsverloop vereischt. Zelfs het Wetboek Napoleon, ingericht voor

1) *Bijl.* 1854—1855, bl. 596, mem. van toel.
2) Nov. XXII, c. 7.
3) *Groot Placaat-boek*, II, p. 2446.
4) *Groot Placaat-boek*, III, p. 594

het Koninkrijk Holland, schijnt er minder aan te hebben gehecht, „een eenmaal aangegaan huwelijk niet lichtvaardig te doen ontbinden." Dit blijkt daaruit, dat de termijn van tien jaren, die volgens art. 525 van ons Burg. Wetb. naar willekeur van den rechter met vijf jaren kan worden verlengd, in 't Wetboek Napoleon voor geen wijziging *per arbitrium judicis* vatbaar was (artt. 198 en 201).

Dat de voorgestelde wijziging aan een algemeen verlangen voldoening schonk, bleek uit de snelle, harmonische wijze, waarop het wetsontwerp de verschillende stadiën doorleefde. Blijkens het voorloopig verslag der commissie van rapporteurs, werd het in de afdeelingen der Tweede Kamer algemeen toegejuicht [1]). Nadat het voorloopig verslag door eene memorie van beantwoording was gevolgd, waarop de commissie van rapporteurs, in haar eindverslag [2]), geen nader onderzoek in de afdeelingen noodig oordeelde, werd de voordracht in de zitting der Tweede Kamer van 25 Juni 1855 zonder beraadslaging met algemeene (55) stemmen aangenomen [3]).

De Eerste Kamer was het met de Tweede in allen deele eens. Blijkens het verslag der commissie van rapporteurs, verklaarden de leden, die aan het onderzoek van 't ontwerp in de afdeelingen deelnamen, bijna eenparig, „dat zij met genoegen deze voordracht hadden ontvangen, die, tot wet verheven, een bezwaar zal opheffen, dat tegen de toepassing der hier bedoelde artt. van het Burg. Wetb. was gerezen, vooral uit het oogpunt der zedelijkheid." De uitslag was dus vooraf te voorspellen: met algemeene (dat was hier 31) stemmen werd het ontwerp ook door de Eerste Kamer aangenomen [5]).

§ 36. Enkele punten slechts hadden in de stukken, tusschen de regeering en de Tweede Kamer gewisseld, aanleiding gegeven tot verschil. Daaronder behoorden er twee, waarvan de kennis voor de toepassing der wet van belang is: 1° of in

1) *Bijlagen*, t. a. p., bl. 698.
2) *Bijlagen*, t. a. p., bl. 752.
3) *Bijbl.*, *id.* 1854/1855, bl. 1023 (*Tweede Kamer*).
4) *Bijblad* (*Eerste Kamer*), id., bl. 151.
5) *Bijblad*, t. a. p., bl. 156.

de gevallen, waarvoor bij deze wet eene uitzondering op de algemeene bepalingen werd gemaakt, de drie dagvaardingen, telkens op een termijn van drie maanden, vereischt werden, en 2° of ook hier toepasselijk mocht geacht worden de bepaling van art. 525 *b* Burg. Wetb., volgens welke de rechter zijne uitspraak tot nog uiterlijk vijf jaren boven den bepaalden tijd kan uitstellen en nadere oproepingen bevelen.

Beide vragen beantwoordde de regeering toestemmend. Twijfel was h. i. zelfs niet mogelijk. Alleen de artt. 523, 526 en 549 werden veranderd. Voor 't overige bleef de geheele titel van *afwezigheid* almede voor die gevallen *ongewijzigd* [1]).

Ook de vrees, door de Eerste Kamer geuit, dat de voorgestelde wijziging van art. 549 verwarring zou te weeg brengen met art. 254, waar geleerd wordt, dat alleen afwezigheid van tien jaren het huwelijk ontbindt, zoodat een huwelijk, volgens deze voordracht gesloten, naar de letter van art. 254, no 2, zou daarstellen de misdaad van *bigamie*, strafbaar bij art. 340 C. P., niet slechts voor de echtgenooten, maar in zekere gevallen ook voor den ambtenaar van den burg. stand, die zulke huwelijken voltrekt [2]), werd met gelukkigen uitslag bezworen. De regeering toonde nl. aan, dat een huwelijk, volgens art. 254, nº 2, *niet* ontbonden wordt door *afwezigheid* gedurende tien jaren en *daarop gevolgd nieuw huwelijk*, maar door de *rechterlijke vergunning* van art. 550 des Wetboeks en *daarop gevolgd nieuw huwelijk* [3]). Dit volgt uit de woorden: „overeenkomstig de bepalingen van de 5de afd. des 19den titels", in art. 254, no 2.

§ 37. Bij de zaakrijke behandeling, welke aan de voordracht ten deel viel, trof het mij, dat de eenzijdigheid der regeering niet helderder in 't licht werd gesteld [4]). Want eenzijdig was het,

---

1) Zie daaromtrent: de memorie van toelichting, *Bijl.*, bl. 596—598; 't voorloopig verslag, *Bijl.* 698—699; de memorie van beantwoording, *Bijl.* 751—752.

2) *Bijblad*, Eerste Kamer, bl. 152.

3) *Bijblad*, t. a. p., bl. 152.

4) Vgl. 't voorl. verslag, § 3, *Bijl.*, t. a. p., bl. 698, en de mem. van beantw., *Bijl.*, t. a. p., bl. 751.

alleen tot hen, die bij rampen *te water* worden vermist, den verkorten termijn van 't rechtsvermoeden te bepalen, en dezen niet uit te strekken tot degenen, die *te land*, 't zij dan *te huis*, 't zij in *logementen*, of *voertuigen*, b.v. *door brand* of *bij watersnood*, zijn omgekomen, zonder dat men hen vindt of herkent. Ik kan mij zeer wel voorstellen, dat 't ook hier in 't belang van orde en zedelijkheid ware, armlastigheid en concubinaat te voorkomen door een vervroegd verlof. Blijkbaar echter was de regeering geheel onder den indruk der jongste rampen, en wenschte zij liefst niets meer te regelen dan 't hoogst-noodige. Dit had echter der volksvertegenwoordiging niet behoeven te beletten, de regeeringsvoordracht aan te vullen, 't geen betrekkelijk weinig moeite zou hebben gekost. Geen enkele ernstige poging echter werd daartoe in 't werk gesteld, en 't bleef ook hier bescheiden bij „een eerste schrede."

Tot dezen dag.

§ 38. De ministers van der Brugghen (1856—1858) en Boot (1858—1860) waren in 't algemeen niet voorspoedig. De „vijf wetboeken" ten minste dankten aan hunne wijsheid weinig of niets. Het eenig-noemenswaardige, dat de laatste bewerkte, was een wet(je) van 3 Juni 1859 (*Stbl.* no. 44), „houdende wijziging en aanvulling der wet van 12 Dec. 1817 (*Stbl.* no 33), met opzicht tot het koopen, enz., van militaire kleedingstukken". Voor 't overige hielden beiden in hun staatkundig „Eintags"-leven zich vruchteloos bezig met den Sysiphus-arbeid van een „vonkelnieuw" Strafwetboek. 't Ontwerp des eersten, dat volgens zijne verklaring „reeds afgewerkt lag aan zijn departement [1]," bleef er verscholen, en de voordracht des laatsten [2]) mocht zich geenszins verheugen in bijval. Aan mannen van beproefde rechtskennis ontlokte zij gegronde verwijten [3]). Bij missieve van 24 April 1860 [4]) trok de minister Godefroi haar dan ook in.

§ 39. Voor de nationale wetgeving valt het te betreuren, dat ook de laatste nauw twee jaren het bestier zijns departements be-

1) *Hand.*, Tweede Kamer, 1857—1858, bl. 98.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1858—1859, bl. 880.

3) Modderman, t. a. p., bl. 32—33.

4) *Hand.*, Tweede Kamer, 1859—1860, bl. 590.

hield. Weinig staatslieden hebben in zoo korte spanne tijds vlijtiger gearbeid dan hij.

En meer nog dan hij verrichtte stond te wachten. Niet slechts voor de strafwetgeving, wier nooden en gebreken hij bij ervaring kende, ook voor de overige deelen van het recht, die in hem steeds een kundig beoefenaar hadden gevonden, wiens ijver en talent zelfs door begaafde tegenstanders werden geroemd [1]).

Helaas, hem werd de gelegenheid ontnomen, zijn denkbeelden rustig uit te werken.

Twee wetten echter dankt het *Staatsblad* (o. m.) aan zijne veerkracht: 1° die van 25 December 1860, *Stbl.* no. 102, houdende aanvulling van art. 10 der wet van 29 Juni 1854, *Stbl.* no. 102, omtrent strafbare poging tot misdaad; en 2° een *nieuwe rechterlijke organisatie.*

Aan de laatste vooral had de heer Godefroi zijne beste krachten gewijd, omdat zij, volgens hem, tot 't uitgangspunt, den grondslag voor *verdere* hervormingen behoorde te strekken; omdat alvorens dáaromtrent eenheid was erlangd van geen ordelijke verbetering onzer wetboeken, en meer in 't bijzonder van die van Burgerlijke Rechts- en Strafvordering, sprake kon zijn [2]).

---

1) Zoo b. v. door mr. van der Linden, in de zitting van 7 Nov. 1860. *Hand.*, Tweede Kamer, 1860—1861, bl. 134.

2) In overeenstemming met de verklaring eener Fransche staatscommissie van '38, belast met de wijziging der rechterl. organisatie ten aanzien der rechtbanken van eersten aanleg: „Tout se tient, tout s'enracine dans notre organisation judiciaire. L'harmonie des dispositions, qui la constituent, en fait un tout parfaitement logique." — Twaalf jaren later verzekerde de heer van Engelen: „Wat wij verwachten is een radicale organisatie der rechterlijke macht, een geheel nieuw werk, een nieuw kleed — geen nieuwe lappen, op het reeds versleten kleed van '38 geplaatst." (*Hand.*, Tweede Kamer, 1850—1851, bl. 96.) Vruchteloos. De toenmalige minister van justitie verklaarde, bij de algemeene beraadslagingen over de staatsbegrooting, dat die rechterlijke inrichting, waarop de Grondwet in haar additioneele artikelen zoozeer aandrong, en waarover men zoo „vervelend" seurde, gerust kon blijven liggen tot de ministeriëele verantwoordelijkheid en het recht van vereeniging, „die als afgetrokken beginselen daar liggen," geregeld waren! (*Hand.*, t. a. p., bl. 229.) — Mr. G. A. Focker gaf in *Themis* (1870) een kritisch overzicht van de „pogingen tot hervorming," sedert '48 aangewend, onder den titel van: „*De inrichting van de rechterlijke macht.*" Bl. 622—664.

Bij herhaling is ons in dit overzicht gebleken, welk verschil van meeningen, schrikbarender zelfs dan elders, zich op *dit* terrein openbaarde. 't Geen de heer van Lynden, in 1850, met fijne ironie opmerkte, mag dan ook toepasselijk heeten op schier al de debatten over dit „rampzalig stiefkind."

„Wijlen keizer Alexander", sprak die geachte afgevaardigde [1]), „heeft eens, den 27 Oct. 1817, te Moskou een ukase uitgegeven tegen de vleierij, waarin hij te kennen geeft, op zijne reizen door zijne staten tot zijn groot leedwezen dikwijls verplicht te zijn geweest, redevoeringen aan te hooren, die onbetamelijke lofspraken bevatten, en op grond daarvan verzocht, en des noods gelastte, hem daarvan voor 't vervolg te verschoonen.

„Ik meen de toepasselijkheid van dit keizerlijk bevelschrift," vervolgde den heer van Lijnden, „op de tusschen deze Kamer en het ministerie gewisselde bescheiden met eenigen grond te mogen betwijfelen; ja; zelfs de vraag te mogen opperen, of 't „*suaviter in modo*" hier wel in allen deele 't „*fortiter in re*" heeft vergezeld."

Er behoorden, in dien stand van zaken, moed en zelfvertrouwen toe, om den strijd aan te binden.

Dat de heer Godefroi beiden aan den dag legde, getuigt voor hem.

§ 40. De klachten over de rechterlijke inrichting hadden steeds denzelfden karaktertrek gemeen gehad. Telkens waren ze aangeheven over de „exorbitante" uitbreiding van één bestanddeel, door het toekennen van een gerechtshof aan iedere provincie [2]).

Onophoudelijk was die klacht vernomen, als de Tweede Kamer gelegenheid vond, hare meening over de bestaande organisatie te uiten. Altijd was er aandrang geweest tot vermindering [3]) van het aantal hoven — een denkbeeld, nu en dan wel doorkruist door een ander, beheerscht door den toenmaligen benarden

1) *Hand.*, Tweede Kamer, 1850—1851, bl. 319.

2) Rede van den hr. Godefroi, in de zitting van 9 Nov. 1860, *Hand.*, 1860—1861, bl. 130.

(3 Vgl. een artikel: *Bezuiniging-Herziening*, in W. 137. (1840.)

finantiëelen toestand, het denkbeeld dat, om tot geheele suppressie der hoven te geraken, vereeniging voorstond van die colleges met de rechtbanken in de prov. hoofdplaatsen. Dat denkbeeld intusschen rees slechts op den achtergrond [1]). „*Vermindering der provinciale hoven!*" bleef steeds de leus.

Aan dien aandrang had 't gebrekkig ontwerp-van Hall, van 1843, het leven te danken. Dit ontwerp stuitte, gelijk wij weten, af op 't beweren, dat art. 180 der Grondwet van '15 een hof in elke provincie *gebiedend* voorschreef.

Vervolgens kwam de schets eener rechterlijke organisatie, opgenomen in 't bekende bezuinigingsverslag van 1848: — afschaffing der hoven en overbrenging hunner rechtspraak in appel bij den Hoogen Raad, afschaffing van dertien arrondissements-rechtbanken, enz. De bezuiniging, die men daardoor erlangde, werd geraamd op *f* 320,000. Toen intusschen de steller van dat verslag een ontwerp in dien geest aanbood, bleek, dat de geheele bezuiniging neerkwam op . . . *f* 34,100 [2]).

Twee andere ontwerpen, die van Donker Curtius en van der Brugghen, werden alleen in de afdeelingen onderzocht. En 't ontwerp-Boot, dat zuiver de schets teruggaf van 't bezuinigingsverslag, werd afgemaakt door een votum der Kamer op 27 Mei 1859, waarbij met 41 tegen 22 stemmen het art. werd verworpen, dat de rechtspraak in hooger beroep van de hoven overbracht naar den Hoogen Raad.

§ 41. De heer Godefroi verloor in dezen doolhof den draad niet. Hij wist wat hij wilde. Bij kon. boodschap van 6 Mei 1860 bood hij der Tweede Kamer een ontwerp van wet aan, houdende 96 artikelen [3]).

De beteekenis dezer wet blijkt het best uit de wijzigingen, welke zij in de bestaande rechterlijke organisatie bracht. Deze waren hoofdzakelijk:

---

1) Godefroi, t. a. p.

2) Scherp werd de „bezuinigingswoede" op dit punt gegispt door mr. Wichers (zelf lid der rechterlijke macht) in de zitting der Tweede Kamer op 7 Nov. 1860. *Hand.*, t. a. p., bl. 97.

3) Ingekomen in de zitting van 8 Mei. *Bijl.*, 1859—1860, blz. 615—632.

1° beperking der bemoeiingen van 't O. M.; bijna overal afschaffing der conclusie *in civilibus*, art. 5;

2° benoeming der rechters-plaatsvervangers en kantonrechters voor 't leven, art. 12;

3° uitbreiding van de rechtsmacht der kantonrechters, artt 40—51;

4° opdracht aan de arr.-rechtbanken van *alle* strafzaken, die niet bij uitzondering behooren tot de rechtsmacht der kantonrechters of van den Hoogen Raad. (Hierdoor verviel het onderscheid tusschen *crimineele* en *correctioneele* zaken). Als „noodzakelijk gevolg van 't beginsel van eenheid" werd het getal rechters gelijk bepaald voor crim. en corr. zaken, en voor beiden een *even* getal. In alle strafzaken *appel* bij de hoven (artt. 52—59).

5° het stelsel van voordrachten of aanbevelingen verviel, behalve die van den Hoogen Raad aan de Tweede Kamer, art. 11, al 2;

6° voor de leden der rechterlijke macht uitsluiting van *elk* bezoldigd ambt, art. 15, al 3;

7° afschaffing van zes hoven [1]);

8° de samenstelling en werkkring van den Hoogen Raad „eenigszins nader geregeld."

§ 42. 't Behoeft geen betoog, dat een wet, die zoo ernstig „in bestaande toestanden ingreep", vele belangen kwetste, en dus buitengewone sensatie wekte. De minister liet zich daardoor echter niet uit het veld slaan. Met spoed werd de behandeling voortgezet. Reeds den 15 Juni werd 't voorloopig verslag der commissie van rapporteurs (met een afzonderlijke nota van mr. Wintgens) uitgebracht [2]). Niet lang daarna verscheen de memorie van beantwoording der regeering, met een nota van wijzigingen [3]).

De commissie van rapporteurs diende den 8 October haar eindverslag in [4]), en den 7 Nov. 1860 begonnen de beraadslagingen in de

1) Er bleven er vijf: te Amsterdam, Leeuwarden, 's Hertogenbosch, Arnhem en 's Gravenhage.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1859—1860, blz. 667—679.

3) *Bijl.*, id., blz. 744—761.

4) *Bijl.*, 1860—1861, blz. 258—260.

Tweede Kamer, waar ze tot 22 Nov. voortduurden [1]). In een schitterende redevoering verdedigde de heer Godefroi den 9 Nov. 1860 zijn ontwerp tegen de geopperde bedenkingen [2]), en met 41 tegen 26 stemmen werd de wet den 22 Nov. 1860 aangenomen.

Lang had de worsteling geduurd, 't is waar, en de grieven der tegenstanders waren menigvuldig gebleken. De een (mr. Wintgens die een „reformwet" had verlangd), achtte de grootste moeilijkheid gelegen in de oplossing der vraag, hoe tweeërlei jurisdictie, de burgerlijke en de strafrechtspleging, aan dezelfde organen op eenvoudige en doeltreffende wijze kon worden opgedraen [3]); een ander (mr. van Golstein) zocht het zwaartepunt der wet in de omschrijving der taak van den Hoogen Raad [4]); een derde (v. d. Feen) in het onderling beroep der rechtbanken [5]); een vierde (v. d. Linden) had van dezen minister „iets geheel nieuws" gewild [6]). Ook de voorstanders eener jury in strafzaken bepleitten hunne beginselen [7]). Terecht mocht de heer van Eck dan ook getuigen, dat wachten tot er *eenstemmigheid* zou zijn verkregen gelijk zou staan met 't gedrag van den reiziger, die niet over de rivier trok, maar liever toefde tot het water zou zijn weggevloeid.

§ 43. Ook in de Eerste Kamer liet de regeering het tot geen uitstel komen. 't Was, of de woorden, door mr. Wintgens aangehaald: „*L'ère des chemins de fer veut en toutes choses plus de rapidité que l'époque du cocher* [8])" zich hier gestand zouden doen.

't Verslag der commissie van rapporteurs, gedagteekend 24 April,

---

1) *Hand.*, Tweede Kamer, 1860—1861, blz. 97—279.

2) *Hand.*, id., bl. 130.

3) *Hand.*, id., bl. 101.

4) *Hand.*, id., bl. 99.

5) *Hand.*, id., bl. 133.

6) *Hand.*, id., bl. 134.

7) Dát hadden, trouwens, velen reeds lang gedaan. Zie b.v. 't *W.* van 5 Febr. 1849 (no. 988).

8) Ontleend aan 't rapport eener commissie uit het Fransche Corps Législatif, over de wet van 21 Mei 1858, tot wijziging van het Wetb. van Burg. Rechtsvordering.

werd in de zitting van 22 Mei 1861 uitgebracht [1]). Onmiddellijk volgde de memorie van beantwoording der regeering (*zonder datum* [2]); en na eene beraadslaging van ongeveer twee dagen (27—29 Mei [3]) werd de wet dien laatsten dag met 25 tegen 11 stemmen aangenomen.

Twee dagen later schonk de koning zijne goedkeuring, en de wet van 31 Mei 1861 verscheen vervolgens in no. 49 van het *Staatsblad* [4]).

Thans meende men — en niet zonder grond — een belangrijke zege te hebben bevochten. Hoe spoedig echter ging die illusie in rook op! Art. 96 der wet bepaalde, dat zij op 1 Januari 1862 „of op een vroeger door Ons te bepalen tijdstip" in werking zou treden. Doch, helaas, al aanstonds werd de invoering tot een volgend jaar verdaagd. En zoo ging het telkens. De wet prijkte op 't papier, doch de tegenstand bleek zoo sterk, dat de invoering steeds werd verijdeld. Vruchteloos beproefde de minister van Lilaar aan den halfslachtigen toestand een eind te maken. Bij kon. boodschap van 2 Nov. 1868 werd de gedeeltelijke invoering voorgesteld. Op nieuw bleek de vertegenwoordiging onwillig, en schier twee jaren later ging die onwil in verzet over, toen de Tweede Kamer (den 23 Juni 1870) door 't *verwerpen*, met 48 tegen 12 stemmen, van den considerans van een wetsontwerp, houdende wijzigingen in 't Wetb. van Burg. Rechtsvordering (door welken considerans de invoering der wet van '61 met eene daarop gebaseerde rechterlijke indeeling werd beoogd) „Godefroi's schepping" definitief „afbestelde."

Na negen jaren lang in 't *Staatsblad* te hebben geschitterd, was dus ook deze „proefwet" mislukt, en zij, die tot elken prijs de cassatie in burgerlijke zaken wenschten afgeschaft te zien, al zou daardoor ook 't „schoonste sieraad in Themis' tempel" worden opgeofferd, aarzelden niet, daarover luide te ju-

1) *Hand.*, Eerste Kamer, 1860—1861, blz. 126—138.

2) *Hand.*, id., bl. 138—147.

3) *Hand.*, id., bl. 159—187.

4) Vgl. voor de geschiedenis der totstandkoming: mr. J. W. Staats Evers, *De Wet, houdende eene nieuwe Recht. Organ.* Amst. 1861.

belen. Als leidend beginsel voor de toekomst wezen ze (telkens opnieuw!) op 't geen van Hogendorp eens „zoo meesterlijk" had geformuleerd: „De achtbaarheid der rechters wordt geboren uit hunne bekwaamheid, uit hun klein getal, uit hunne ruime bezoldiging" — drie voorwaarden, waaraan, naar men beweerde, *niet* werd voldaan door de wet van '61, die (ofschoon de „rechterlijke achtbaarheid" ook háár toch niet onverschillig kon zijn!) in haar grondslagen nog steeds 't vigeerend stelsel huldigt [1]).

Intusschen — afbesteld of niet, nog steeds bestaat de wet. Zoolang art. 5 der Alg. Bep. niet uitsluitend op het Burgerlijk Wetboek, maar op onze gansche wetgeving van toepassing blijft, kan de Tweede Kamer alleen niet willekeurig ter zijde zetten, wat door den koning, „den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal" op grondwettige wijze is tot wet verheven [2]).

Hebben volgende ministers van justitie, bij 't voorstellen van zoo hemelsbreed uiteenloopende herzieningsplannen, dit wel altijd ernstig in het oog gehouden?

---

1) *W.* no. 3223: „*Wat nu?*"

2) Nienhuis, *Acad. Voorl.*, dl. I, bl. 161; Opzoomer, *Aant. op de Wet, houd. Alg. Bep.*, Leiden en Amst., 1848, ad art. 5.

HOOFDSTUK III.

DE WETGEVENDE ARBEID IN NEDERLAND VAN 1868—1872.

§ 1. Jaren verstreken — dorre, onvruchtbare jaren, hoofdzakelijk gewijd aan politieke twisten, zonder krachtigen wil en leidend besef, om aan de klimmende eischen van 't maatschappelijk leven recht te doen wedervaren. De „gezwollen woordenrijkheid van het parlement" bleek nooit zoo overtuigend. Denk eens een enkele uitzondering weg [1]), en noch onze burgerlijke en handels-, noch onze strafwetgeving ziet gij gebaat bij 't „*ôte-toi-que-je-m'y-mette*"-stelsel, dat van '62—'68 't alpha en omega in 't staatkundig steekspel uitmaakte. De Tweede Kamer werd ontbonden — tweemaal zelfs! — doch noch de ontwerpen tot hervorming onzer civiele en crimineele procedure, noch de resultaten eener staatscommissie, die belast was geweest met eene *nieuwe* regeling van ons hypotheekwezen [2]), vonden meer dan

1) Zoo b. v. de wet van 22 April 1864, *Stbl.* no 29, houdende bepalingen voor 't geval van wanbetaling van boeten in strafzaken.

2) Behalve 't belangrijk ontwerp dezer commissie — dat, wat daarop zij aan te merken, ongetwijfeld een beter lot verdiende dan 't gevonden heeft — was reeds bij kon. boodschap van 5 Jan. 1860 der Tweede Kamer aangeboden een ontwerp van wet „betreffende de wijze van overdracht van onroerende zaken en daarmede in verband staande verbeteringen van het hypothecair stelsel." Dit ontwerp is met de mem. van toel. te vinden in *Bijl.*, 1860, Tweede Kamer, bl. 377—390. Vgl. mr. K. A. J. Colenbrander, *Verbetering van 't Hypothecair Stelsel in Nederland*, *Nieuwe Bijdr.*, 1866, dl. XVI, bl. 5—100. — Het wetsontwerp van den heer van Lijnden te

voorbijgaande aandacht. Een geweldige omkeer in de geesten openbaarde zich dan ook in dat kracht- en moedeloos tijdvak. Der koenste verwachting werd de bodem ingeslagen; de veerkrachtigste volharding beweek. Schier geen enkele onder onze staatslieden droomde meer van legislatieven vooruitgang. Een loome, lustelooze geest drukte de gemoederen neer. „Behoud van 't verworvene", mits ook dát geen al te groote inspanning kostte, werd het parool. Van 't frisch, levenslustig, bezield en bezielend streven, waardoor de eerste jaren na de grondwetsherziening van '48 zich op staatsrechtelijk gebied hadden onderscheiden, was in de kunstmatige verkiezings-opwinding zelfs de silhouet niet meer te bespeuren. De drang naar nieuwe, stoute, machtige scheppingen was opgelost, niet in fierheid over de *glorious incertainty of the law* — neen, maar in doffen hang naar imitatie [1]). Klonk nu en dan nog eens een vermetele krijgskreet door de lucht, dra stierf hij weg in doodsche rust. Geen weergalm antwoordde. Slechts partijbelangen hadden vat: wie morgen of overmorgen op 't groene kussen zou zetelen — alleen die vraag oefende invloed. Doch ook deze invloed was geen tooverachtige: alleen zóó diep en ernstig, dat hij voor een poos wat vonken deed opdwarrelen uit de rookende asch.

Toen de heer Wintgens — van wiens bekwaamheden een goede dunk heerschte — de portefeuille van justitie aanvaardde, ontstond

---

dezer zake komt mij voor, althans wat 't na 10 jaren inschrijving *eo ipso* vervallen der hypotheek betreft, een gevaarlijke misgreep te zijn.

1) Bij de minste neiging, die de regeering aan den dag legde tot oorspronkelijke hervormingen, waren van de zijde der volksvertegenwoordiging afkeer en afkeuring schering en inslag. 't Eenige, dat aardsche zaligheid scheen te beloven, was 't navolgen van uitheemsche modellen. Dáárop werd steeds aangedrongen; dáártoe met ingenomenheid vermaand. Eigenaardige tegenstelling vormt, met het oog op dezen typischen trek bij onze *patres conscripti*, vooral tijdens 't bewind des heeren van Lilaar, 't voorloopig verslag op van Lijnden's rechterlijke organisatie (*Bijl.*, Tweede Kamer, 1874—1875, no 121.) Elke schijn van intellectuëel onvermogen bij de „Wetgevende Macht" wordt op de laatste plaats schier met verontwaardiging verworpen, en op hartigen toon de bekwaamheid gevindiceerd, om nog steeds, in 't belang der nationale wetgeving, waarlijk goede en grootsche dingen te volbrengen.

in sommige kringen een oogenblik hoop. Doch deze werd spoedig verijdeld. In 't beperkte tijdsgewricht zijner ministeriëele beslommeringen vermocht de heer Wintgens weinig meer dan in grove trekken plannen te ontwerpen, waarvan sommigen, nauw „uitgewerkt" de Tweede Kamer bereikten, anderen slechts de „breede broederschap der dooden" vermeerderden in de ministeriëele archieven.

Toch was er arbeid te over. Reeds wees ik op hetgeen gereed lag. Nog oneindig meer echter was rijp voor beslechting. De preventieve gevangenis, de gijzeling, de revisie in strafzaken in de eerste plaats. Doch tal van *andere* onderdeelen onzer wetgeving hadden nut kunnen trekken van 't geen de ontwaakte geestkracht in Duitschland en Italië op elk gebied der maatschappelijke ordening in 't leven riep. Een bekwaam minister, rechtsgeleerde meer dan politicus, op wien misplaatst zouden zijn geweest de woorden van den dichter:

„Die man draagt als de kerstboom juist zooveel
„Als vader schooltijd en mama routine
„Hem strikten in de takjes..."

had „veel" voor zijne hand te doen gevonden; en schoon, hoe „titanisch" ook, was daarom de taak, die den heer van Lilaar bij zijn optreden wachtte.

§ 2. Over 't algemeen is 't geen aangename roeping, de *histoire contemporaine* te schrijven, doch dubbel zwaar valt ze waar het onderwerp zoo gecompliceerd en meteen zoo „teeder" is, als dáár waar 't geldt een oordeel te vellen over 't werken en streven van het levend geslacht in cultuurhistorischen zin. Niet dan aarzelend stel ik dan ook de vraag, die zich hier nochtans als van-zelf aan ons opdringt: In hoeverre bleek deze minister van justitie berekend voor den arbeid, dien hij vrijwillig had aanvaard? Tóch geloof ik, dat 't in menig opzicht wenschelijk mag heeten, ja, zelfs voor 't doel dezer studie noodzakelijk is, met vrijmoedigheid een antwoord te beproeven. „*De* waarheid is niet voor ons: wij kennen alleen een streven naar waarheid." Ook dat streven echter, mits het zooveel doenlijk objectief zij, heeft haar waarde.

Mocht ik dan mijn oordeel in weinig woorden samenvatten, ik zou zeggen, dat de heer van Lilaar, bij groote voortvarendheid,

arbeidsliefde en lenigheid van geest, èn in de keus der onderwerpen, èn in de wijze van opvatting, èn in de uitwerking zijner voordrachten meestal ongelukkig toetastte. Dat de jaren van zijn bestuur zich onderscheidden als 't begin van een heuchlijker tijdvak is niet te loochenen. Doch evenmin, dat tal van zaken, die dringend voorziening eischten, klakkeloos over 't hoofd werden gezien, terwijl daarentegen punten zonder, of althans van twijfelachtig gewicht, de bemoeiingen der Wetgevende Macht in beslag namen.

Zou 't derhalve van ondankbaarheid getuigen, het goede te miskennen, aan het wetgevend initiatief van den heer van Lilaar verknocht, dit is zeker: slechts door een enkel feit heeft hij de praktijk aan zich verplicht; doch dat feit verbindt zijn naam dan ook aan een der schitterendste zegepralen der humaniteit, aan een der heerlijkste „Errungenschaften" der XIXde eeuw: de afschaffing der doodstraf. De overige onderwerpen, welke hij ter hand nam, en soms minder tot stand bracht dan zag brengen, — van vergeefsche pogingen gewaag ik niet — het verkorten der termijnen bij dagvaarding; de afschaffing der judiciëele boeten; de wijziging van ons erfrecht ten aanzien der vreemdelingen; de opruiming der laatste geeselstraffen en van 't verbod van aankondiging der vreemde loterijen, hadden uit het oogpunt van dadelijk materiëel belang weinig om 't lijf, terwijl een tweede poging, om 't „werkelijk leven" naar den pols te voelen, de z. g. baratteriewet (evenmin gelukkig ontworpen) eerst onder een volgend kabinet haar beslag kreeg.

Men vergunne mij, dit oordeel te staven door een ampele beschouwing der wetten, waaraan de heer van Lilaar zijn naam verbond.

§ 3. *a.* De wet van 7 April 1869, *Stbl.* no. 56, houdende afschaffing der artt. 884 en 957 B. W.

In den regel is ons burgerlijk recht hetzelfde voor vreemdelingen als voor Nederlanders [1]). Zoolang echter geen grootere overeenstemming tusschen de verschillende volken zou zijn verkregen, achtte

---

1) Art. 9 Alg. Bep.

onze wetgever vóór '38 absolute gelijkstelling, in 't belang van eigen ingezetenen, ongewenscht [1]). Uit dien hoofde zijn zoowel in 't burgerlijk- als in 't proces-recht ettelijke uitzonderingen op den regel aangenomen. Verreweg de belangrijksten daarvan (artt. 884 en 957 B. W.) beheerschten 't erfrecht van vreemdelingen in dit koningrijk, terwijl het laatste art. ook op schenkingen wees.

Zij bepaalden, dat „geen vreemdeling bevoegd is, om als erfgenaam op te treden in de goederen, welke zijn bloedverwant, hetzij vreemdeling, hetzij Nederlander, in het koningrijk bezit, dan alleen in de gevallen, waarin een Nederlander van zijn bloedverwant, goederen in het land van dien vreemdeling bezittende, zou kunnen erven, en op dezelfde wijze" — een bepaling, van kracht bij erfopvolging zoowel *ab intestato* als bij wege van testament.

Deze uitzondering op den regel werd in 't Oud-Hollandsch recht niet aangetroffen. Volgens de vaderlandsche rechtsdoctoren kon hier de vreemdeling, in afwijking van 't „Roomsche recht", evenzeer erven als de inboorling [2]). Dit beginsel was inzonderheid aan-

1) Tegenover 't streven van bekwame rechtsgeleerden, om die eenheid van lieverlee te naderen, ontbreekt het niet aan treffende stemmen, die 't onbereikbare daarvan prediken. „Eenheid van wetgeving voor alle volkeren der wereld," zegt mr. A. J. Hovy, t. a. p., *Inl.* bl. 1, „behoort tot die hersenschimmige denkbeelden, wier verwezenlijking wij nooit zullen bereiken."

Sinds het uitspreken van dat oordeel echter zijn we een heel eind opgeschoten. In weerwil der staatkundige beroeringen, die ons werelddeel in de jongste jaren schokten, worden, op maatschappelijk gebied, de internationale banden steeds inniger en hechter, en misschien ware de stelling niet gewaagd, dat mr. Hovy zelf thans, in dit opzicht, niet meer zoo strengongeloovig is. De invloed van vredebonden en vredecongressen, het oprichten van een Institut de Droit International (te Gent) en de toenemende studie van vergelijkende wetgeving, reeds aan de hoogescholen, leidt allengs tot een cosmopolitisme, dat voor de rechtsbetrekkingen der volkeren niet dan heilzaam kan werken.

2) Bij Hugo de Groot, *Inleydinge tot de Hollandsche Regts-geleertheyt* (ed. van 1657), IIde boek, XVIde deel, bl. 99, leest men: „Bij uyterste wille mogen goet *beuren* allerley luyden, ouden ende jongen, soo wel *vremden* als *inborelingen*, alsoo 't regt jegens de uytheemschen die aengaende van ouds gepleegt om goede redenen te niet is gedaen." Iets vroeger (I, XIII, bl. 42) was reeds gezegd: „Oversulx is 't, dat de uytlanders nu erflaten ende beu-

genomen in 't belang van den handel en om „het onderling verkeer met vreemde natiën" aan te moedigen. Eerst onder den invloed van den Napoleontischen Code week men van den goeden ouden regel af, ofschoon — zonderling genoeg — lang vóór de invoering van ons Burgerlijk Wetboek de Fransche wetgever reeds een vrijzinniger stelsel was gaan huldigen. Immers, den 14 Juli 1819 werden de artt. 726 en 912 C. C., gelijkluidend met de artt. 884 en 957 ten onzent, in Frankrijk afgeschaft.

Toen de beschermende wetsbepalingen ten onzent eens geschreven waren, wachtte men zich wel, daarvan af te wijken. De toepassing kwam zelden voor, en uit louter theoretische beschouwingen 't bestaande om te keeren, dit was nooit ons zwak. Van daar dat België ons, als in andere gevallen, ook in deze vóór was, en bij de wet van 27 April 1865 het Fransche voorbeeld volgde.

Slechts noode maakte men zich in Nederland op, om met den tijdstroom mee te gaan. Eerst bij kon. boodschap van 2 Oct 1868 [1]) kwam de regeering met een wetsontwerp te voorschijn, waarbij werden:

afgeschaft de artt. 884 en 957 B. W. (art. 1); en

de bepalingen van art. 951, 2de en laatste lid, artt. 953, 954, 955, 956 en 958 op schenkingen toepasselijk verklaard (art. 2).

De regeering had hier dus — ik geloof zeer ten onrechte! — zonder eenig voorbehoud rechtsgelijkheid tusschen vreemdelingen en Nederlanders aangenomen, in strijd niet slechts met de Fransche (art. 2) en de Belgische wet (art. 4) maar tevens met de Engelsche, die den vreemden erfgenaam „bepaald"-ongunstig is [2]).

De beide aangehaalde artikelen stellen vast, dat, in geval van verdeeling eener zelfde erfenis tusschen buitenlanders en Franschen (of Belgen), de laatsten op de goederen, in Frankrijk (of België) gelegen, vooruit zullen nemen „une portion égale à la valeur

---

ren als inborelingen." Vgl. Groenewegen, *de legibus abrogatis*, ad tit. Cod. *communia de successionibus* (VI, 59). Hetzelfde gold bij versterf.

1) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1868—1869, bl. 147—148.

2) „Bepaald" .. *N'en déplaise* Hroswitha! (Zie *Ned. Spectator* van 22 Mei 1875, no. 21, bl. 166.)

des biens, situés en pays étranger, dont ils seraient exclus, à quelque titre que ce soit, en vertu des lois et des coutumes locales." Met welk doel? 't Is niet twijfelachtig. Met geen ander dan om, zooveel mogelijk, de schade en 't nadeel te voorkomen, dat de Franschen en Belgen door de toepassing van het vreemde recht zouden kunnen lijden, hoofdzakelijk met betrekking tot onroerende goederen [1]).

Onderscheidene leden der Tweede Kamer waren dan ook van oordeel, dat de regeering door haar „misplaatste" vrijzinnigheid meer kwaad dan goed zou stichten, en klaagden er bitter over, dat men niet eenvoudig de Fransche en Belgische bepaling had gehuldigd. Zóó althans ware er reeds harmonie verkregen tusschen drie wetgevingen, en zouden we ons niet schuldig maken aan een „waagstuk", waarvan de gevolgen moeilijk waren te overzien [2]).

De heer van Lilaar daarentegen meende, dat de Fransche en Belgische wetsbepaling slechts een rechtsregel behelsde, die bij de verdeeling altijd wel van-zelf zou worden in acht genomen, zonder dat de wet dien behoefde te sanctioneeren [3]).

Dit gevoelen deelde de Tweede Kamer bij geen voeten of vamen. In hare zitting van 29 Februari 1869 vereenigde zij zich, integendeel, met een amendement (op art. 1) van den heer Heemskerk Az. [4]), waarbij, behoudens enkele wijzigingen [5]), het Fransch-Belgisch principe werd overgenomen.

---

1) Vgl. de redevoeringen van den minister van justitie de Serre in de Fransche Chambre des Députés op 29 Mei 1819, *Moniteur Français* van 30 Mei 1819; der ministers Tesch en Frère Orban, alsmede van de hh. Delcour, Lelièvre en Orts in de Belgische Kamer, *Annales Parlemt. de Belgique*, session 1864—1865, des Repr. bl. 439—444; in den Belg. Senaat van de hh. Mazeman, d'Hanetan, de Robiano, enz., t. a. p., Sénat, bl. 366—369. (Vgl. de *Revue de Droit International*, 1869, 4de afl., bl. 628.)

2) Voorl. versl. der comm. van rapporteurs, dd. 24 Nov. '68 (*Bijl.*, Tweede Kamer, 1868—1869, bl. 699.)

3) Mem. van beantw. (zonder datum), *Bijl.*, t. a. p., bl. 920.

4) Met 29 tegen 25 stemmen. — De discussiën hadden plaats op 19 en 20 Febr. (*Hand.*, Tweede Kamer, bl. 249—265.)

5) De Fransche wet b. v. heeft slechts betrekking op immeubles, waar zij spreekt van „*biens situés en pays étranger*." Voorts zijn de woorden: „*une*

't Bedoelde amendement luidde:

„Indien een nalatenschap, waartoe zoowel goederen in Nederland als buiten 's lands behooren, gedeeld wordt tusschen vreemdelingen en Nederlanders, nemen de laatstgenoemden een waarde vooruit, evenredig naar de mate van hun erfdeel met de waarde der goederen, van welker eigendomsverkrijging zij door buitenlandsche wetten of gewoonten zijn uitgesloten."

De geheele wet werdt vervolgens, aldus geamendeerd, met 47 tegen 8 stemmen aangenomen, en trad reeds den 10 April 1869 in werking.

§ 4. Nu waren schrandere rechtsgeleerden echter van oordeel [1]), dat de wet door dit amendement niet in duidelijkheid had gewonnen. 't Is klaar, zoo redeneerden zij, dat de uitsluiting, waartegen men den inboorling wenscht te beschermen, de zoodanige is, welke hij in den vreemde ondergaat *ter zake zijner hoedanigheid van vreemdeling;* m. a. w.: de bepaling schijnt *niet* toepasselijk op 't geval, waarin de uitsluiting van de in den vreemde gelegen goederen eveneens zou plaats hebben ten aanzien van een inboorling. Toch drukken noch de Fransche, noch de Belgische, noch de Nederlandsche wet dit denkbeeld helder uit. Een nauwkeurige redactie ware nochtans te noodzakelijker geweest, wijl een andere interpretatie van 't artikel mogelijk is — een interpretatie, die door de Fransche jurisprudentie schijnt gehuldigd.

Volgens deze rechtspraak behoort het artikel te worden toegepast in *alle* gevallen, waarin de uitsluiting der Franschen van 't recht om op te volgen in erfgoederen, die in den vreemde zijn gelegen, *niet* voortspruit uit hunne hoedanigheid van vreemdelingen (vermits zij immers eveneens zouden zijn uitgesloten als inboorlingen), maar waar de erfopvolging, in den vreemden staat gebruikelijk, den Franschman mocht beletten, de rechten te doen gelden (erfopvolging bij versterf, wettelijk erfdeel, enz.), welke de Fransche wetten hem in dat geval schenken. Aldus heeft het Fransche Hof van Cassatie art. 2 der wet van '19 toegepast in de

portion égale à la valeur" eenigszins gewijzigd weergegeven. Zie de rede van den heer Heemskerk Az., *Hand.*, t. a. p., bl. 858—861.

1) Vgl. de *Revue de Droit International*, t. a. p.

zaak van Vanoni, waarbij de erfenis betwist werd van een Zwitser, die als erfgenamen had nagelaten een zoon, en twee kleinkinderen, afkomstig van een vooroverleden dochter: de zoon Zwitsersch onderdaan, de kleinkinderen Franschen. Volgens de wet van 't kanton Tessino (gehuldigd bij een vonnis der rechtbank van Valle-Maggio, bevestigd in hooger beroep door het hof van Lugano) had de zoon recht op dric-vierden der erfenis en de twee kleinkinderen te zamen op een kwart. De Code Napoleon daarentegen wees den beiden kleinkinderen de helft der erfenis toe, voor 't geval ze *ab intestato* opvolgden, en een minimum van een *derde* (als legitieme portie), zoo er een testament bestond. En wat maakte de Fransche rechter nu uit? Dat de wet van '19 ten doel had, niet slechts de goederen, in Frankrijk gelegen, volgens de Fransche wet te doen verdeelen (met het oog op art. 3 C. N., betreffende 't *statutum reale* der onroerende goederen), maar dat men de Fransche erfgenamen tevens moest vergunnen, op de goederen, in Frankrijk gelegen, vooraf te nemen een deel, gelijk aan dat, waarvan ze in Zwitserland, ten gevolge der Zwitsersche wetsbepalingen, zouden uitgesloten zijn [1]).

't Is niet waarschijnlijk, dat dit de bedoeling des wetgevers zou zijn geweest. In den tegenwoordigen staat der wetgevingen (behoudens enkele uitzonderingen, als b. v. 't nieuwe Burgerl. Wetb. van het koningrijk Italië, art 8) beheerscht het *statutum reale* de onroerende goederen, zelfs wanneer zij deel uitmaken van een erfenis. Men onderstelt alsdan (ten minste, dat is het meest-aangenomen stelsel), dat er zooveel erfenissen zijn als landen, waar onroerende goederen, daartoe behoorende, zijn gelegen. In dit geval had men, terwijl men bepaalde, dat de in Frankrijk gelegen goederen volgens het Fransche recht zouden worden verdeeld, de toepassing van 't Zwitsersch *statutum reale* moeten eerbiedigen ten aanzien der in Zwitserland gelegen goederen [2]).

---

1) Arrest van 't Fransche Hof van Cassatie, dd. 18 Juli 1859, aangehaald bij Demangeat, in zijne editie van Foelix, *Traité de droit international privé*, dl. II, bl. 121.

2) De *roerende* goederen, die deel uitmaken van eene erfenis, worden altijd beheerscht door de wet van de woonplaats des overledenen. Dit stelsel wordt algemeen gehuldigd.

Beter misschien nog zou het zijn, 't geheele stelsel te verlaten, en dat van 't Italiaansche Burgerlijk Wetboek over te nemen, 't welk wil, dat de erfenis in haar geheel beheerscht worde door de wet van 't domicilie des overledenen, ook wat de onroerende goederen betreft.

Uit de beraadslagingen, in de beide Kamers der Staten-Generaal gevoerd, is echter gebleken, dat het aangenomen amendement van den heer Heemskerk Az. is opgevat in *dezen* zin, dat de „vooruitneming" slechts plaats zou hebben om de inboorlingen te beschermen tegen zoodanige wetsbepaling van een ander land, waardoor zij zouden worden uitgesloten van 't geheel of van een deel der erfenis, of van 't bezit van zekere goederen, *ter zake hunner hoedanigheid van vreemdelingen.*

§ 5. *b.* 't Ontwerp van wet, „houdende vereenvoudiging in het beleid der Justitie en in het Wetb. van Burg. Rechtsvordering", gedurende de zitting der Staten-Generaal van 1855—1856 in de afdeelingen der Tweede Kamer onderzocht, had o. a. voorgesteld (artt. 29 en 30): afschaffing der boeten en schadeloosstellingen in geval van verzet door derden, request-civiel en cassatie.

Dit ontwerp werd echter nooit tot wet verheven.

De heer Wintgens, die „als advocaat bij den Hoogen Raad ervaren had, hoe verderfelijk 't beginsel der boeten van cassatie werkte" [1]), was dan ook nauwelijks aan 't bewind, of hij besloot, die boeten te doen wegvallen. En omdat die boete vooraf moet geconsigneerd worden, kwam „men" — evenals de eerste voorsteller? — op de gedachte, ook de boeten door 't request-civiel en bij vervalsching (welke immers insgelijks geconsigneerd moesten worden) af te schaffen. Men voegde daarbij „als van zelf" de afschaffing der boeten in geval van wraking van rechters en deskundigen, van verzet van derden en van rechtsweigering.

Bij kon. boodschap van 28 Febr. 1868 zond de heer Wintgens zijn ontwerp aan de Tweede Kamer in [2]).

---

1) Redev. van den heer Oldenhuis Gratama in de zitting der Tweede Kamer van 4 Maart '69. *Hand.*, 1868—1869, bl. 984.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1868—1869, bl. 161—163.

't Voorloopig verslag [1]) luidde niet ongunstig voor den ontworpen maatregel, en 't geen daartegen nog was in 't midden gebracht werd in de memorie van beantwoording [2]) zonder veel moeite gerefuteerd.

Inmiddels noopten de staatkundige gebeurtenissen den heer Wintgens de portefeuille van justitie neer te leggen, en verving de heer van Lilaar zijne plaats.

De hoogleeraren van Boneval Faure en de Geer maakten in de *Nieuwe Bijdragen* [3]), bij eene aankondiging van 't geen op wetgevend gebied was omgegaan, o. a. de opmerking, dat in den titel van het wetsontwerp het woordje *de* onnauwkeurig was, daar immers de boeten, in het wetsontwerp afgeschaft, niet waren *alle* boeten en judiciëele schadeloosstellingen in het Wetboek. Zij gaven in bedenking, of niet de artt. 456 § 3, 478, 543, 2°, 732, 3°, en art. 739 W. v. B. R. tegelijkertijd behoorden te worden afgeschaft.

Zonder in de mérites der zaak te treden, zeiden zij: „Als men partiëel wil herzien, moet men een partiëele herziening toch niet partiëel doen."

Blijkens de memorie van toelichting [4]) was dit voor den heer van Lilaar de eerste aanleiding, om in zijn wetsontwerp, 't welk den 7 October 1868 de Tweede Kamer bereikte [5]), de voordracht-Wintgens in dezen zin uit te breiden.

In 't laatste wetsontwerp toch werden:

bij art. 1:

art. 179, 2de lid, W. v. B. R. *gewijzigd;*

de artt. 196, 197 en 198 van dat Wetboek *ingetrokken;*

bij art. 2:

de artt. 391 en 393 W. v. B. R. *ingetrokken;*

---

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 213.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 214. In beide staatsstukken (van 20 en 24 Maart 1868, § 2) werd een uitnemend pleidooi gevoerd voor de partiëele herziening.

3) Dl. XVIII, bl. 229.

4) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1868—1869, bl. 190.

5) *Bijl.*, t. a. p., 190—191.

art. 394, 2de lid, van dat Wetboek *gewijzigd;*

bij art. 3:

de artt. 406 en 407 W. v. B. R., eerste zinsnee, *gewijzigd;*

„ „ 428 en 429 van dat Wetboek *ingetrokken;*

bij art. 4:

de artt. 43, 227, 2de lid, 381, 456, 3de lid, 478, 543, 2de lid, 732, 3de lid, 739 en 853 W. v. B. R. *ingetrokken.*

Art. 5 behelsde de overgangsbepalingen. Zoo zou b.v. de wet inwerkingtreden „op den dag harer afkondiging."

§ 6. Deze wel wat „wilde sprong naar voren" wekte weinig geestdrift bij de Kamer. Achtte men de afschaffing der boeten van cassatie en van request-civiel gewenscht, en vond ook de afschaffing der boeten wegens 't ontkennen van de echtheid der eigen handteekening steun [1]), de thans voor de eerste maal voorgestelde afschaffing der artt. van het Wetboek v. Burg. Rechtsv., die een recht op schadevergoeding toekennen aan verschillende, door gerechtelijke handelingen benadeelde belanghebbenden, mocht zich geenszins verheugen in „algemeene goedkeuring." Zeer vele leden achtten 't noodeloos omslachtig, om alle op zoodanige wijze benadeelde personen naar de rechtsvordering volgens art. 1401 B. W. te verwijzen [gelijk de minister in de mem. van toel. had gedaan]. Wel is waar kon deze rechtsvordering in sommige gevallen als een reconventioneele eisch worden ingesteld, en dan was er minder bezwaar aan verbonden; doch in andere gevallen zou dit niet mogelijk zijn, en de benadeelde zou, door 't afschaffen dezer artikelen, tot het aanleggen eener nieuwe en kostbare procedure worden gedwongen. De argumenten der regeering werden niet overtuigend geacht. „Sommigen" slechts meenden, dat ook de artt. omtrent wraking en rechtsweigering uit ons Wetboek konden vervallen. Doch „het meerendeel" hield voet bij stuk. Waarom, vroeg men ten slotte, moet deze wet verbinden op den dag harer afkondiging? Dergelijke wijziging van het gemeene recht schijnt minder wenschelijk, tenzij er een deugdelijke reden voor bestaat [2]).

1) Voorl. verslag, *Bijl.*, t. a. p., bl. 700.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 701.

§ 7. De minister was niet weinig verwonderd over den tegenstand, dien hij ontmoette. De gronden, pleitende voor de aanvulling van 't oorspronkelijk ontwerp met de afschaffing der artt. 456, al. 3, 478, 543, al. 2, 732, al. 3, en 739 kwamen hem „zoo eenvoudig" voor, dat hij met weinig woorden tot opheldering meende te volstaan.

Men heeft hier te doen, sprak hij [1]), niet zoozeer met *rechtstreeks-schadelijke* als met *overbodige* en in het stelsel van dit ontwerp *niet passende* voorschriften. Het thans geldende recht zal door hunne afschaffing geene wijziging ondergaan. Ook daarna zullen de belanghebbenden wegens onrechtmatig en schadelijk gebruik van de in genoemde artt. bedoelde rechtsmiddelen schadevergoeding kunnen vorderen volgens art. 1401 B. W. De *handhaving* echter van *bijzondere* voorschriften dienaangaande, bij *afschaffing* van alle *overigen* van *gelijken aard* in het W. v. B. R., is niet wenschelijk, omdat zij alleen aanleiding zou kunnen geven tot het *verkeerde* (en door dit wetsontwerp *veroordeelde*) begrip, *dat de ongunstige uitslag een vermoeden oplevert voor de onrechtmatigheid der aanwending van het rechtsmiddel.* De bestrijding in 't voorloopig verslag deed daartegen niets af.

Of de schadevergoeding, die steeds haar grond heeft in art. 1401 B. W., al dan niet gelijktijdig met de hoofdvordering of met de verdediging daartegen (in reconventie) kan gevraagd worden, *is niet* en *kan niet* afhankelijk zijn van een geheel overbodig voorbehoud van het recht op schadeloosstelling in het W. v. B. R. Ten aanzien van de reconventioneele vordering tot schadevergoeding, gevoegd bij de tegenspraak der reclame van in beslag genomen goed (artt. 456 en 543 W. v. B. R.) geeft men dat toe. Maar waarom zou dan de cumulatie der hoofdvordering tot opheffing van een gelegd arrest (artt. 478, 732 en 739 W. v. B. R.) met een accessoire vordering tot opheffing van een gelegd arrest ex art. 1401 B. W. ongeoorloofd zijn? Voor deze onderscheiding achtte de minister geen deugdelijken grond aanwezig.

---

1) Mem. van beantw., *Bijl.*, t. a. p., bl. 813—814

Wat de bepaling betreft, dat de wet in werking zou treden op den dag harer afkondiging — deze bepaling *was ontleend aan 't oorspronkelijk ontwerp*, en had bij de eerste behandeling in de afdeelingen geen tegenstand gevonden. De minister was dan ook van oordeel, dat ze volkomen werd gerechtvaardigd door den aard der voordracht. Zeker! De wet mag in 't algemeen geen gehoorzaamheid aan haar bevelen vorderen, alvorens zij geacht kan worden bekend te zijn aan hen, die haar moeten naleven. Dit beginsel echter blijft buiten toepassing bij een wet, die aan niemand eenige verplichting oplegt, en alleen eenige strafbepalingen als onrechtvaardig afschaft.

Overigens scheen het minder juist, te spreken van „eene wijziging van het gemeene recht." De tijdsbepaling van art 2, al. 3, Alg. Bep., geldt slechts subsidiair. Het art. laat den wetgever de meest-volkomen vrijheid om daarvoor een andere, kortere of langere, tijdsbepaling in de plaats te stellen, of wel te bevelen, dat de wet verbinde onmiddellijk na hare afkondiging [1]).

§ 8. Een amendement van den heer Gratama beproefde (nog vóór de openbare beraadslagingen) den vreemden „uitwas" weg te snijden [2]); doch daarmee waren de preliminariën ook afgeloopen. Den 15 Februari sprak de commissie van rapporteurs haar laatste woord [3]), en den 4 Maart hadden in de Tweede Kamer de beraadslagingen plaats [4]).

Deze duurden slechts één dag. Verschillende leden verklaarden zich daarbij tegen 's ministers zienswijze. De heer Oldenhuis Gratama deed, bij de toelichting van zijn amendement, uitkomen, dat 't thans gehuldigd stelsel z. i. berustte op een volkomen onjuiste opvatting van 't geen door de proff. de Geer en van Boneval Faure in de *Nieuwe Bijdragen* was opgemerkt [5]). Daarom moest het ontwerp worden teruggebracht tot de

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 814.
2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 937.
3) *Bijl.*, t. a. p., bl. 922.
4) *Hand.*, Tweede Kamer, 1868—1869, bl. 984—995.
5) *Hand.*, t. a. p., bl. 984—985.

afschaffing der vooraf te consigneeren boeten bij cassatie, vervalsching, request-civiel en rechtsweigering. De *poena temere litigantium* moest verdwijnen. Volkomen juist. Het nieuwe, betere denkbeeld is, dat ieder zonder straf zooveel „pleiten" kan als hij wil, daar de veroordeeling *in* en de betaling *van* de proceskosten eigenaardig is èn vergoeding van aan anderen toegebrachte schade èn de straf, die de onrechtvaardige pleiter beloopt. Verder echter dient men niet te gaan. Niet *overal* en *altijd* toch is art. 1401 B. W. voldoende tot betering der geleden schade.

De heer Heemskerk Az. vroeg zelfs, of de minister niet een groote verbetering in 't wetsontwerp zou brengen, als hij alleen art. 3 behield, of wel enkel en alleen de judiciëele boeten afschafte en het punt der schadeloosstellingen in 't midden liet [1]). — Een nieuwe, geen verbeterde uitgaaf noemde ook de heer Godefroi deze wet, die door haar „ondoordacht" art. 4 't primitieve ontwerp bedierf. In denzelfden geest sprak de heer Kalff. 't Vonnis, dat deze over 't ontwerp velde, was zelfs nog „doodender". En niet één enkel verdediger stond op, om den minister in deze bange ure de hand te reiken.

Helder besefte deze dan ook het lot zijner voordracht, indien hij niet een goede dosis water in zijn wijn mengde. Vandaar dat, alvorens het debat over art. 1 werd geopend, de voorzitter mededeeling ontving, dat de regeering uit art. 4 de artt. 456, 3de lid, 543, 2de lid, 732, 2de lid, en 739 had gelicht. Daarmee was voor een goed deel aan de bezwaren der Kamer te gemoet gekomen, en had de vermetele *salto mortale* haar „onrechtmatig karakter" verloren [2]). De minister, die wellicht gemeend had, dat 't geen pas gaf, den arbeid eens voorgangers, zonder een enkele wijziging, over te

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 987. Tegenover 't beroep des ministers op de beide Utrechtsche hoogleeraren, voerde de heer Heemskerk aan, dat een ander bevoegd beoordeelaar (eveneens hoogleeraar) hem verklaard had, dat de beoogde uitbreiding „*een ramp voor de praktijk*" zou zijn.

2) Ongelooflijk klonken de woorden des ministers: „Ik meen, m. d. v., *dat onrechtmatige daden zoowel ten grondslag liggen aan 't ontwerp-Wintgens als aan de door mij voorgestelde wijziging.*" (*Bijl.*, t. a. p., bl. 989) . . . Vlak tegen het begeerde en door het vlak verkeerde?!

nemen, werd door de vrijwillige amputatie wel in een vreemden toestand verplaatst, maar de kracht der oppositie was gebroken. Strijdvoeren tegen iemand, die zich overwonnen verklaart en de wapens neerlegt — door de intrekking zijner „nieuwigheden" deed de hr. van Lilaar dit feitelijk — is strijdvoeren tegen windmolens, en 't *ultimum refugium* was nu *dit*, dat enkele „onverzoenlijken" den terugtred der regeering »nog lang niet bevredigend" genoeg verklaarden. Ditmaal echter in strijd met het oordeel der meerderheid, die achteenvolgens de scalpeerplannen van Oldenhuis Gratama [1]) en van Heemskerk Az. [2]) verwierp, en 't wetsontwerp met 30 tegen 19 stemmen aannam [3]).

In dezen vorm bood het der Eerste Kamer zelfs geen stof tot een „gemeenzaam onderhoud". Zonder beraadslagingen en met algemeene stemmen kwam het dáár tot stand.

§ 9. *c*. De gewone termijn van dagvaarding in burgerlijke zaken is, volgens de artt. 7 en 8, al. 1, Wetb. van Burg. Rechtsv., ten minste vijf vrije dagen voor de kantongerechten en ten minste acht vrije dagen voor de rechterlijke colleges. Die termijn wordt verlengd met ten minste acht dagen, wanneer de gedaagde in eene andere provincie woont dan waarin de rechter, welke van den eisch kennis moet nemen, zitting houdt (art. 8, al. 2). Wanneer de gedaagde woont buiten het koningrijk, doch in Europa, is de termijn vier maanden, indien hij woont buiten Europa zes maanden of een jaar, naar de onderscheidingen, vervat in art. 10.

Terwijl nu — zoo overwoog de minister Wintgens — de gewone termijn van dagvaarding (van vijf of acht dagen), in spoedeischende gevallen met verlof van den rechter te verkorten, geen aanleiding geeft tot bezwaar, is daarentegen wijziging van de artt. 8, al. 2, en 10, „met het oog op de in de laatste

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 994 en 995, op art. 1 en 4, telkens met 40 tegen 9 stemmen.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 994, met 25 tegen 24 stemmen.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 995.

jaren zoozeer versnelde middelen van vervoer en gemeenschap," alleszins wenschelijk [1]).

Deze overweging leidde er den minister toe, den 25 April 1868 bij de Tweede Kamer een wetsontwerp in te dienen, waarbij werd voorgesteld:

het 2e lid van art. 8 W. v. B. R. te doen lezen: „Deze termijn zal met ten minste vier dagen verlengd worden, wanneer de gedaagde in eene andere provincie woont dan waarin de rechter, welke van den eisch kennis moet nemen, zitting houdt, ingeval deze provinciën niet aan elkander grenzen" (art. 1);

art. 10 van dat Wetboek te veranderen in: „Wanneer de gedaagde niet in het koningrijk woont, zal de termijn zijn:

„van ten minste eene maand, zoo hij woont in Groot-Brittanje en Ierland, Frankrijk, België, Luxemburg, Duitschland, met Oostenrijk of Zwitserland;

„van ten minste twee maanden, zoo hij woont elders in Europa, of in de kustlanden der Middellandsche zee, of der Zwarte zee;

„van ten minste drie maanden, zoo hij woont in eene der koloniën Suriname of Curaçao;

„van ten minste zes maanden, zoo hij woont op Java of Madura;

„van ten minste vijf maanden, zoo hij woont buiten Europa in eene der hiervoren niet vermelde landen aan deze zijde van de straat van Malakka, de straat Sunda en de kaap Hoorn;

„van ten minste acht maanden, zoo hij woont in een der hierboven niet vermelde landen aan gene zijde van de straat Malakka, de straat Sunda en de kaap Hoorn" (art. 2);

in het derde lid van art. 301 W. v. B. R. te doen vervallen de woorden: „van dezelfde provincie;"

de 1ste zinsnee van 't vierde lid van dit art. te lezen: „De termijn is van ten minste acht vrije dagen, wanneer de gedaagde woont in eene andere provincie dan waarin de rechter, welke van den eisch kennis moet nemen, zitting houdt, ingeval deze provinciën niet aan elkander grenzen" (art. 3); en

---

1) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1867—1868, bl. 451—452.

het 2de lid van art. 738 W. v. B. R. te doen luiden: „De bovengemelde termijn [van acht dagen] zal met vier dagen worden verlengd, indien de schuldenaar in eene andere, niet aangrenzende provincie woont" (art. 4).

Art. 5 eindelijk stelde 't inwerkingtreden der wet vast „op den dag harer afkondiging" [1]).

§ 10. De minister ging uit van de onderstelling, dat wijziging van art. 8, al. 2, en, in verband daarmee, van de artt. 301 en 738 W. v. B. R. weinig toelichting behoefde. Voor dergelijke verlenging van den gewonen termijn bestond, naar zijn gevoelen, niet de minste grond. 't Gevolg toch dier zeer algemeene bepalingen was niet zelden, dat hij die, in eene andere provincie, op veel korteren afstand woont van den zetel des rechters, op veel langeren termijn moet worden gedagvaard dan een ander, in dezelfde provincie woonachtig, die echter verder van dien rechter verwijderd is. Terug te keeren tot het stelsel van termijn-verlenging alleen naar mate van den afstand, zonder zich te storen aan de departementale of provinciale grenzen (art. 1033 Code de Procedure Civile), achtte de regeering even ongewenscht, als dit in 1838 was beschouwd [2]). In theorie pleitte zeker veel voor dit stelsel; maar in de praktijk stuitte men op de groote bezwaren, verbonden aan het vaststellen van deugdelijke afstandwijzers, bij de wet of bij wettelijke verordening [3]).

De verkorting der termijnen voor buiten 's lands wonende gedaagden was eveneens reeds besproken bij 't sectie-onderzoek van 't in '55 aan de Tweede Kamer ingediend wetsontwerp tot vereenvoudiging in 't beleid der Justitie en in het W. v. B. R. Het toen gehuldigd stelsel, overeenstemmende met het bepaalde in de Pruisische wet van 11 Mei 1855 (in 't ressort van 't hof van appèl te Keulen), waarbij de termijn voor eenigen te lang, voor anderen te kort werd gesteld, was niet goed te keuren. Uit dien hoofde had de regeering liever de Fransche wet van 3 Mei 1862 (*Bulletin des Lois*, no. 1025) tot richtsnoer genomen.

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 452.

2) V. d. Honert, *Handb. voor de Burg. Rechtsv.*, § 8.

3) *Bijl.*, t. a. p., bl. 453.

Werkten de „tijdsomstandigheden" den heer Wintgens aan de eene zijde tegen, zoodat het wetsontwerp zelfs het onderzoek in de afdeelingen niet haalde, aan de andere smaakte hij de voldoening, dat de heer van Lilaar (behoudens de verbetering eeniger drukfeilen!) het voorstel onveranderd overnam, en in de volgende zitting (onder dagteekening van 5 Oct. 1868) der Tweede Kamer aanbood [1]) — zonder eenige nadere verdediging.

§ 11. Uit het voorloopig verslag der Kamer [2]) bleek, dat er in de afdeelingen nog-al verschil van gevoelen had geheerscht. Terwijl „verscheidene leden" hunne goedkeurende meening over 't wetsontwerp niet hadden verheeld, konden „verscheidene anderen" zich daarmee volstrekt niet vereenigen. En wat deze laatsten aanvoerden was niet van grond ontbloot. Indien men een geheele herziening van 't W. v. B. R. voor „ondoenlijk" mocht houden, zoo redeneerden zij [3]), dan wenschte men toch een op zichzelf staand gedeelte te wijzigen, en niet een „microscopische fractie" van 't een of ander onderdeel. In dezen geest drong men er op aan, dat alle termijnen, die voor de verschillende handelingen bij de rechtsvordering zijn gesteld, en waarvan eene inkorting wenschelijk ware, in eene algemeene herziening zouden worden samengevat, en deze voordracht alzoo ook tot de termijnen van hooger beroep, van verzet en van cassatie zou worden uitgebreid. Ja, daar waren „anderen", die „nog verder" wenschten te gaan. Zij wilden, op het voetspoor der Fransche wet van 3 Mei 1862, ook de verschillende termijnen, in de artt. 116, 297 (207 ?) en 667 W. v. K. gesteld, beperken. Ook daar, zeiden zij, is de *ratio legis* dezelfde. En waarom kon, zoo de regeering werkelijk een snellere rechtsbedeeling bedoelde, niet de geheele omslag van art. 4, 8°, worden afgeschaft, art. 344 Rechtsv. op alle dagvaardingen in eerste instantie toepasselijk, en eveneens, met intrekking van art. 140 Rechtsv., alle zaken in eersten aanleg voor summiere behandeling vatbaar verklaard wor-

1) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1868—1869, bl. 202—203.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 700.

3) Ofschoon deze h. i. „verre verkieslijk" ware geweest.

den? Deze opmerking werd wel is waar in 't verslag zelf reeds beantwoord, doch hopeloos zwak. Men meende nl., dat aan zoodanige wijze van „uitbreiding" der voordracht 't bezwaar in den weg stond, „dat zij dan toch allicht onvolledig zou zijn."

Overigens was men van oordeel, dat de bepaling van art. 1 de „wanverhouding tusschen afstand en termijn van dagvaarding" niet zou wegnemen. Met klem werd door „enkelen" de „noodzakelijkheid" betoogd, om voortaan alleen den afstand tot maatstaf te nemen. In plaats van: „zal verlengd worden," las men daarenboven liever: „wordt verlengd."

Terwijl „één lid" liefst de thans geldende dagvaardings-termijnen voor het buitenland wilde behouden, vroegen anderen, of er wel veel nut was te verwachten van deze inkorting der termijnen, wanneer de omslag bij de dagvaarding toch dezelfde bleef. Sommige omschrijvingen werden (voorts) „wat onbepaald" genoemd; men wenschte ze nader aangewezen te zien; doch ook de „samenvatting van verschillende streken in groote groepen met langen termijn" werd aangeprezen. Eindelijk las men voor: „zal de termijn zijn" liever: „is de termijn."

Bij art. 1 kwam de wensch te berde, dat 't verschil in behandeling van burgerlijke en handelszaken mocht worden opgeheven, en — zag men „in den tweeden regel van onderen" liever „die" geschreven dan „welke"!!...

Ook hier werd ten slotte de vraag geopperd, waartoe de „onmiddellijke inwerkingtreding" der wet toch moest dienen.

§ 12. 't Gedrag des ministers, toen hij hier voor 't eerst zelfstandig optrad [1]), was juist andersom als bij 't ontwerp tot afschaffing der judiciëele boeten. Had hij daar de uitbreiding van zijn stelsel tot alle mogelijke gevallen bepleit, thans verzette hij zich tegen elke uitbreiding met hand en tand. Iets meer te wijzigen dan die ééne „op zichzelf staande" materie: de termijnen van dagvaarding, met de daarmee verbonden bepaling van art. 738 Rechtsv., weigerde hij pertinent. Terecht was

1) Mem. van beantw. (*zonder datum*), *Bijl.*, t. a. p., bl. 842—844.

z. i. opgemerkt, dat de uitbreiding, die men wenschte, toch allicht onvolledig zou blijken. Men moest daarbij bedenken, dat ons W. v. B. R. *niet* bevat een titel of hoofdstuk over alle termijnen, of over de termijnen in 't algemeen, maar dat bij de onderscheidene acten van procedure — „en 't kan wel niet anders," voegde de minister er laconisch bij — de daarmee in betrekking staande tijdsbepalingen in 't bijzonder zijn behandeld. Gesteld nu eens, dat volledigheid ware te bereiken in ééne wet, die allen zou moeten omvatten, „dan juist zou men kans loopen, meer dan één gevaarlijken greep te doen in 't een of ander onderdeel van een niet (of bezwaarlijk) te splitsen materie." Het was den minister echter aangenaam, de verzekering te kunnen geven, dat een ontwerp van wet „tot nieuwe regeling der termijnen van verzet, appèl, request-civiel en cassatie *binnen weinige dagen* aan de overweging van den Raad van State zou worden onderworpen [1]."

Alle zaken vatbaar te maken voor summiere behandeling achtte de regeering een zoo vermetelen maatregel, dat haar tot voorbereiding daarvan althans de noodige tijd moest worden gelaten... Daar kwamen zoovele gewichtige beschouwingen bij in 't spel, dat men niet onverhoeds een dergelijk beginsel mocht binnensmokkelen; en wat de geopperde wijzigingen in 't Wetb. van Kooph. betreft, dezen oordeelde de regeering in een wet omtrent het gedingvoeren in burgerlijke zaken niet op hare plaats.

Dat art. 1 de wanverhouding tusschen afstand en termijn niet geheel ophief, gaf de minister toe. Doch evenmin viel te ontkennen, dat door dit voorschrift in zeer vele, zoo niet in de meeste gevallen aan de thans-bestaande ongelegenheid zou worden te gemoet gekomen.

De verlenging van den termijn voor 't geval, dat de gedaagde woont in een andere provincie dan die, waar de rechter voor wien hij geroepen wordt zitting houdt, geheel te verlaten, werd — „immers vooralsnog" — niet raadzaam geacht. Tegen het (door sommige leden aanbevolen) Fransche stelsel van berekening der

---

1) Helaas, „ook deze rozelaar droeg nimmer vruchten."

termijnen, eenvoudig naar den afstand, zonder zich te storen aan de provinciale grenzen, bleef de minister het bezwaar, dat de reproductie van art. 1033 C. de Proc. Civ. in ons Wetboek had verhinderd, „overwegend" achten.

Dat de „geheele omslag van art. 4, no. 8, Rechtv." wel zoo gemakkelijk kon worden gemist als sommige leden meenden, betwistte de minister. „Gaarne intusschen" zou men overwegen, voor welke verbetering de wijze van beteekening van exploiten aan in 't buitenland wonenden vatbaar was.

„Tot gedeeltelijke tegemoetkoming" aan de bezwaren, tegen art. 2 gerezen, waren daarin eenige wijzigingen gebracht. Voor Oostenrijk en de niet-Europeesche kustlanden der Middellandsche zee b. v. was de termijn met eene maand verlengd. In *andere* opzichten daarentegen werden „de bedenkingen der Kamer niet gedeeld." Juist echter was het, dat de redactie der laatste al. aanleiding zou kunnen geven tot twijfel ten aanzien der bewoners van de eilanden, gelegen in de daargenoemde straten en die van kaap Hoorn. Deze twijfel was door de regeering opgeheven, door aan art. 2 toe te voegen: „deze daaronder begrepen."

Aan den wensch, om 't verschil tusschen burgerlijke en handelszaken geheel op te heffen, leende de minister niet het oor, daar de spoed, dien de handelsbelangen in den regel eischen, volgens hem, „de handhaving der bestaande onderscheiding vordert..."

Wat overigens de wijzigingen in den stijl aangaat, waarop gewezen was, deze ontmoetten bij den minister niet veel tegenkanting. „De redactie onzer wetboeken," zeide hij, „laat in menig opzicht veel te wenschen over. Daarin bij de toepassing van het stelsel der partiëele herziening verbetering te brengen, schijnt moeilijk en, met het oog op eene wenschelijke gelijkvormigheid van uitdrukking, niet vrij van bedenkingen." Alleen om deze reden was in den tekst geen andere wijziging gebracht dan die, welke de veranderde inhoud vorderde. „Intusschen," merkte de minister op: „tegen de voorgestelde emendatiën bestaat geen bezwaar." In 't

gewijzigd wetsontwerp, 't welk hij bij zijne memorie overlegde, waren ze dan ook overgenomen [1]).

Bij dat nieuw ontwerp was tevens art. 5 vervallen. „Bij nadere overweging" kon „worden toegegeven, dat een bijzondere bepaling voor de inwerkingtreding dezer wet" niet noodzakelijk was.

Niet waar? Inschikkelijker kon de minister zich op 't stuk van „kleinigheden" wezenlijk niet toonen!

§ 13. In de zitting der Tweede Kamer van 16 Febr. 1869 werd het eindverslag der commissie van rapporteurs uitgebracht, en daarbij overgelegd een stel amendementen van den heer Pijnappel, ten doel hebbende:

art. 1 van 't wetsontwerp te lezen: „Het 2e lid van art. 8 van 't W. v. B. R. vervalt;"

de 2e zinsnee van art. 3 van 't wetsontwerp te lezen: „De 1ste zinsnee van 't 4e lid van dit art. vervalt;"

art. 4 van 't wetsontwerp te lezen: „Het 2e lid van art. 738 W. v. B. R. vervalt [2])."

§ 14. Slechts weinig leden namen aan de algemeene beraadslagingen (den 20 en 22 Februari 1869 gehouden) deel [3]), doch dit neemt niet weg, dat de woordenstrijd in 't oogloopend vinnig mocht heeten.

De vóór- en tegenstanders der partiëele herziening — dat „mozaïekwerk", waarvan de hh. van Eck [4]) en Kalff [5]) zulk een afkeer koesterden, en hetwelk de heer de Bosch Kemper niet dan met groote behoedzaamheid „bij dringende noodzakelijkheid" wenschte toe te passen [6]) — hielden een ridderlijk tournooi. De meest-absolute voorstander van het „stelsel" toonde zich de heer Pijnappel [7]). Slechts noode, door de harde lessen

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 844.
2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 922.
3) *Hand.*, Tweede Kamer, 1868—1869, bl. 865—878.
4) *Hand.*, t. a. p., bl. 866 en 868.
5) *Hand.*, t. a. p., bl. 867 en 868.
6) *Hand.*, t. a. p., bl. 866 en 867.
7) *Hand.*, t. a. p., bl. 865 en 868.

der ervaring van vroegere idealen bekeerd, steunde de heer Godefroi zijne opvatting [1]): beide afgevaardigden van Amsterdam mochten voor 's ministers voorstel geen enthousiasme gevoelen, 't beginsel, dat hem leidde, kwam hun voor het eenig-mogelijke te zijn.

Volgen wij den weg, door de hh. de Bosch Kemper en van Eck verlangd, zoo drukte de heer Godefroi zich uit: wij zullen *niets* uitrichten, en *de verbetering onzer wetgeving zal uitblijven ten eeuwigen dage*... Ik heb dan ook niet alleen met genoegen gezien, dat de minister van justitie in dit opzicht het voetspoor van zijn voorganger volgt, maar ik dring er ten sterkste bij hem op aan, op dien weg voort te gaan: dan zullen wij *eindelijk* iets uitrichten en de noodige verbeteringen brengen in onze wetgeving [2]).

Ook de voorstanders echter betreurden 't, dat de regeering bij deze „kleine hervormingen" was blijven staan. De last en moeite bij overdaging, 't verzenden der dagvaardingen langs diplomatieken weg, dit waren belemmeringen, die dringend opruiming eischten. De bewoners onzer koloniën wenschte de heer Pijnappel — en wie is dit niet met hem eens? — niet langer als vreemdelingen behandeld te zien, maar aan hun domicilie te dagvaarden. En waarom zou men voor vreemdelingen het Belgisch en Pruisisch stelsel (nl. 't verzenden der dagvaarding bij aangeteekenden brief) niet volgen? Deze wijze van expeditie levert groote waarborgen op [3]). Hoe het zij, „het tijdverlies, waarmee thans het dagvaarden in 't buitenland gepaard gaat, is bezwaarlijk te bestendigen, en eene internationale schikking onvermijdelijk." De heer Godefroi wees bovendien op den zonderlingen omweg, dien een exploit, b.v. naar Emmerik — op een uurtjen afstands van onze grenzen! — heeft afteleggen.

In de tweede plaats klaagde men er over, dat ook de termijnen van artt. 116, 207 en 667 Wetb. v. Kooph. (verjaring in zake van wisselrecht en die, binnen welken abandonnement van een vergaan schip aan den verzekeraar kan geschieden) niet bij dit

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 865 en 867.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 867.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 865.

wetsontwerp waren verkort [1]). In de memorie van beantw. der regeering was verklaard, dat de noodzakelijkheid dier verkorting nog niet was uitgemaakt, en in elk geval de behandeling *hier* niet paste. Beide opmerkingen oordeelde men echter onjuist. De Fransche wet van 3 Mei '62 had het anders begrepen; eveneens het Duitsche handelswetboek en de Duitsche wisselwet van Mei 1850.

Les lenteurs et les formalités en matière civile impatientent la génération actuelle! Waarom derhalve ook de toepassing van het recht van anticipatie, van vervroeging des termijns van dagvaarding, bij art. 344 Rechtsvord. bedoeld, dat aan den geïntimiteerde in appèl is gegeven, niet tevens aan den gedaagde in eerste instantie toegekend, aan wien de wet dat recht niet, althans niet uitdrukkelijk, verleent? Dezelfde redenen, geldend voor 't appèl, gelden ook voor den eersten aanleg [2]).

Op de spoedige indiening van een wetsontwerp met betrekking tot de termijnen in appèl, cassatie en request-civiel werd ten ernstigste aangedrongen [3]).

Het antwoord van den minister was in menig opzicht een weergalm op zijn memorie. Alleen „wàs de wetsvoordracht omtrent de termijnen in cassatie, enz., thans reeds bij den Raad van State," en voor 't overige zou de regeering „overwegen", en verklaarde zij zich bereid, „voorstellen te doen". Doch 't was zeer „tijdroovend," zich op de hoogte van een departement te stellen, en men moest derhalve een beetje geduld hebben. Overigens — (en dit was volkomen waar) — was er uit de verwarde verslagen schier niet met zekerheid af te leiden, wat de Kamer eigenlijk al dan niet „verlangde."

§ 15. Bij de discussie over de artikelen, waartoe vervolgens werd overgegaan, werd het amendement van den heer Pijnappel op art. 1 verworpen [4]). Doch hetzelfde lot deelde art. 1 van 't regeeringsontwerp [5]), 't welk daardoor vrij pover tot de overda-

1) Rede van den heer Godefroi, *Hand.*, t. a. p., bl. 865.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 868.
3) Door den heer Pijnappel, *Hand.*, t. a. p., bl. 865.
4) Met 33 tegen 24 stemmen. *Hand.* t. a. p., bl. 871.
5) Met 29 tegen 28 stemmen. *Hand.*, t. a. p.

ging werd gereduceerd. De minister nam thans natuurlijk ook de artt. 3 en 4 terug, en het voorstel bepaalde zich dus tot art. 1, als „*Eenig Artikel*" [1]), met toegevoegde verandering der woorden: „*Java of Madura*" (7de al.) in: „*Java, Sumatra of Madura.*"

De laatste wijzigingen bevredigden den heer Kalff slechts ten deele. Hij wenschte voor de dagvaardingen buiten Europa de onderscheidingen te behouden, die men destijds in het W. v. B. R. vond. Hij geloofde niet, dat het goed was, ten deze in veel bijzonderheden te treden. Men zou zich met betrekking tot de landen tot groote groepen kunnen bepalen, meer overeenkomstig met 't bestaande. In dien geest stelde hij een amendement voor [2]), dat, na door de hh. Pijnappel en Godefroi bestreden te zijn [3]), met 40 tegen 5 stemmen werd verworpen, waarna het wetsvoorstel zelf met 46 tegen 1 stem (die van den heer van Beyma thoe Kingma) werd goedgekeurd [4]).

Deze uitslag liet de gemoederen vrij koud. Van zoo weinig beteekenis zelfs werd het wetteke in de Kamer geacht, dat mannen als Thorbecke, Fransen van de Putte, Rochussen, de Roo van Alderwerelt, enz., bij de stemming afwezig bleven [5]).

De dag van 22 Februari 1869 was der regeering over 't algemeen niets minder dan gunstig. De termijnen-wet was er, zij 't al gekortwiekt, ten minste doorgekomen. Een ander voorstel echter, tot intrekking van art. 1 der wet van 29 Mei 1849 (*Stbl.* no. 21 [6]), hetwelk terstond daarna aan de orde kwam, werd met 39 tegen

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 876.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 876.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 877.
4) *Hand.*, t. a. p., bl. 878. — In de Eerste Kamer lokte 't onderwerp zelfs geen beraadslagingen uit. Zonder hoofdelijke stemming werd de wet er den 5 April aangenomen. (*Hand.*, 1868—1869, Eerste Kamer, bl. 217.)
5) Prof. Asser, *Wetgevings-Studiën*, II, bl. 14, zegt: „*Spoedig recht* is zeker een goede zaak. Maar men mag het betwijfelen, of alleen door verkorting van den dagvaardings-termijn dit doel zal worden bereikt. Hiertoe is veel meer noodig. In allen gevalle had men gerust de verkorting der termijnen voor het exceptioneele geval van overdaging tot de herziening van het geheele wetboek kunnen uitstellen."
6) Vgl. bl. 55—58.

13 stemmen verworpen, en vervolgens door de regeering ingetrokken [1]).

§ 16. *d.* Bij kon. boodschap van 27 Nov. 1869 kwam bij de Tweede Kamer een regeeringsvoorstel in „tot afschaffing van de tentoonstelling en van de lijfstraf (geeseling) in de gevallen, waarin deze straffen nog zijn bedreigd."

Dit wetsontwerp bestond uit één artikel, van den volgenden inhoud:

„De straf van openlijke tentoonstelling op een schavot, bedreigd bij art. 3 der wet van 12 Dec. 1817 (*Stbl.* no. 33), en de lijfstraf (geeseling), bedreigd bij de artt. 5, 7 en 33 der wet van 26 Jan. 1815 (*Stbl.* no. 7) worden afgeschaft [2])."

Ook hier weder achtte de minister slechts enkele woorden tot toelichting noodig. „Algemeen erkend" was de stelling, dat deze straffen, feitelijk buiten toepassing, niet meer waren van onzen tijd, en zoo ze nog bestonden, was dit dan ook alleen te wijten aan een onwillekeurige leemte in de wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* no. 102). Bij die wet (art. 24) was geenszins bedoeld de afschaffing der tepronkstelling, eerloosverklaring en geeseling op algemeene schaal. Immers, één publicatie en drie wetten waren toen nog van kracht, waarin die straffen werden bedreigd. Sedert waren twee dier strafbepalingen vervallen, en thans wilde de regeering ook de beide laatsten aan de vergetelheid prijsgeven. Daartoe was het aannemen dezer voordracht noodzakelijk. In de plaats der afgeschafte strafbepalingen achtte de minister geen nieuwe vereischt, daar „bij 't vervallen der te pronkstelling en geeseling paralelstraffen (confinement, na '54 corr. gevangenisstraf en bannissement) in stand bleven [3])."

De commissie van rapporteurs merkte in haar (eerste en laatste) verslag op [4]), dat in de meeste afdeelingen de vraag was gedaan, waarom de tekst der voordracht de afschaffing der be-

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 883.
2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1869—70, bl. 636—637.
3) *Bijl.*, t. a. p., bl. 637.
4) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1397.

doelde straffen beperkte tot de gevallen, in twee bepaald-opgenoemde wetten voorkomende. Met het beginsel en de strekking der wet ware 't veel meer in overeenstemming geweest, indien eene algemeene afschaffing voor alle gevallen, waarin bestaande wetsbepalingen deze straffen nog bedreigen, ware voorgesteld. Ook werd door „eenige leden" gevraagd, of de regeering wel zeker wist, dat er, behalve in de beide aangeduide wetten, niet nog andere bedreigingen dezer straf van kracht zijn. Eene afschaffing in algemeene bewoordingen werd derhalve wenschelijk geacht, al stond daartegenover ook 't gevaar, dat de eene of andere verouderde wetsbepaling haar sanctie zou verliezen.

§ 17. Wat verklaarde nu de heer van Lilaar bij de beraadslagingen [1]? Dat 't der regeering bij nauwkeurig onderzoek niet was gelukt, nog meerdere wetten te ontdekken, waarin, behalve de doodstraf, schavotstraffen waren bedreigd. Nochtans zou men, door de algemeenheid der bewoordingen — gesteld, er werd later nog eens een wet met geeseling of tepronkstelling opgedolven — „allicht de strafbedreiging opheffen, indien die schavotstraffen daarbij alleen mochten staan."

Deze opvatting echter vond in de Tweede Kamer geen onverdeelde bewondering. De heer Heemskerk Az. b.v. wees (in de zitting van 14 Maart 1870) op een besluit (*arreté-loi*), hetwelk nog steeds in Limburg van kracht was, dat nl. van 31 Maart 1815 (op 't vervoer van buskruit), 't welk bijna dezelfde bepalingen behelsde als de wet van 26 Jan. 1815. In art. 22 van dat besluit stond: „et sera en outre puni, selon la gravité du cas, de bannissement *et de peine corporelle* [2]". Een amendement van den heer Sandberg (die liever, in 't ergste geval, de paenale sanctie op een verouderde wet wilde missen dan eventueel geeseling en tepronkstelling zien toepassen) luidde dan ook: „De straf van openlijke tentoonstelling op een schavot en de lijfstraf (geeseling) worden afgeschaft in *al* de gevallen, waarin zij nog worden bedreigd [3]."

---

1) *Hand.*, Tweede Kamer, 1869—1870, bl. 1078.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1079.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1078.

En wat deed de regeering? Verdedigde zij ernstig haar standpunt? Wendde ze althans een poging aan, om haar redactie te handhaven? Volstrekt niet! Wel merkte de heer van Lilaar eenigszins spijtig op, dat de heer Heemskerk er inderdaad in geslaagd was, nóg een wetsbepaling op te delven, waarin een der afgekeurde straffen voorkwam; doch verder ging hij niet. Blijkbaar geneigd aan goede wenken 't oor te leenen, nam hij 't amendement Sandberg eenvoudig over [1]). De heer Heemskerk had in deze handelwijze echter weinig schik. Hij achtte *zulk* een stap in 't duister nu weer „bedenkelijk." Er was gebleken, dat er onzekerheid bestond, en mitsdien deed men z. i. wel, de wet òf uit te stellen, òf af te stemmen [2]). De Tweede Kamer, die anders aan de rechtskennis van den heer H. gaarne alle recht deed wedervaren, beaamde gelukkig geen dezer beide stellingen. Integendeel: met 39 tegen 16 stemmen nam zij 't wetsontwerp aan, en de Eerste Kamer drukte reeds den 30 Maart 1870 de voetstappen harer zuster. Zonder beraadslaging en met algemeene stemmen keurde zij 't voorstel goed.

Den 4 April 1870 (*Stbl.* no. 56) werd de wet vastgesteld [3]).

§ 18. *e.* Bij geen enkel wetsontwerp evenwel trad de onvolkomenheid, waardoor de voorbereiding onzer wetten wordt ontsierd, zoo

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1078—1079.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1079.

3) De heer Godefroi huldigde 't gevoelen van den heer Heemskerk Az. „Het is duidelijk," zegt hij in zijne *Herziening van het Reglement van Orde der Tweede Kamer*, bl. 18 (oorspronkelijk opgenomen in het *Handelsblad* van 6—11 Februari 1871), „dat de Kamer, voor het onverwacht bezwaar staande, de verdere behandeling had moeten uitstellen totdat een nader onderzoek zekerheid zou hebben gegeven; *het voorstel tot dit uitstel had van den heer Heemskerk moeten uitgaan.*" — „Maar," voegt de heer Godefroi daarbij (en hier bepleit hij de noodzakelijkheid van zelfstandige rapporteurs, aan wier arbeid hij veel gewicht hecht), „zou het voorbereidend onderzoek het bezwaar onopgelost hebben gelaten, wanneer de rapporteurs, in plaats van eenvoudig tot de regeering over te brengen de vraag uit de afdeelingen, of de regeering weet, dat bij geene andere, dan de vermelde, wetten de straffen bedreigd worden, zonder zich om onderzoek daarvan te bekommeren, die vraag door eigen studie en nasporing hadden moeten beantwoorden?"

helder in 't licht als bij de behandeling der z. g. baraterie-wet [1]).

De artt. 434 en 435 van het Wetboek van Strafrecht, sprak de regeering [2]), stellen het opzettelijk inbrandsteken van schepen en schuiten strafbaar. Van het laten zinken of op andere wijze vernielen van vaartuigen wordt noch in *dit* artikel noch elders in dit wetboek of in eenige andere wet gesproken. Art. 439, no. 1, dat daarenboven alleen van toepassing is, indien de dader geen eigenaar is van het schip, moet voor deze gevallen geheel onvoldoende worden geacht. Tegen het vernielen van andere, in art. 434 genoemd zaken wordt in de artt. 437, 444 en 445 straf bedreigd; eerstgenoemd art. echter kan onmogelijk tot het vernielen van schepen worden uitgebreid, en mist bovendien alle toepasselijkheid, indien door of op last van den eigenaar is gehandeld.

De ondervinding der laatste jaren heeft de hierdoor in onze wetgeving bestaande leemte door meer dan één voorbeeld aangetoond.

Terwijl toch 't inbrandsteken van schepen, voor de daders zelf met zoo groot gevaar gepaard, steeds tot de zeldzaamheden behoort, kwam het doen zinken of op andere wijze vernielen daarvan ook hier te lande meermalen voor. Reeds in 1859, en later in 1867, is rechtsingang geweigerd tegen schippers, die beschuldigd waren: de een van zijn schip moedwillig te hebben doen zinken, de ander van daartoe pogingen in het werk te hebben gesteld — op grond, dat onze strafwetgeving geen strafbepalingen tegen dergelijke feiten bevat.

§ 19. Vooral het laatste feit gaf aanleiding tot rechtmatige klachten. Onderscheiden kamers van koophandel en andere organen van handel en scheepvaart wendden zich tot de regeering, met

---

1) Vgl. mr. C. Rueb, *de Baraterie*, acad. proeve *over schelmerij van schipper en scheepsvolk*, Leiden 1871, waar het onderwerp historisch-kritisch wordt behandeld, althans tot de indiening van 't ontwerp-Jolles. De heer Rueb vat de beteekenis van het woord baraterie zeer breed op. Hij verstaat daaronder (bl. 51): „*alles wat door schipper of scheepsvolk met strafbaar opzet bedreven zijnde, aan schip of lading, of aan de belangen der daarbij betrokken personen afbreuk doet, of wel tegen de veiligheid daarvan gericht is.*"

2) Mem. van toel., Tweede Kamer, 1869—1870, bl. 635.

verzoek, om in de leemte te voorzien. Met aandrang werd gewezen op de gevaren, waaraan de straffeloosheid der ontrouwe en uit vuig winstbejag gepleegde handelingen van hen, aan wier zorg het schip is toevertrouwd, degenen, die hun leven en bezittingen aan de fortuinen der zee toevertrouwen, blootstellen, en op de hoogst-schadelijke gevolgen, die zoodanige straffeloosheid, al naar mate zij meer algemeen bekend werd, zou kunnen hebben voor de verzekering van Nederlandsche schepen en hunne ladingen, vooral in den vreemde. Aan de erkenning van de juistheid dezer bedenkingen was het wetsontwerp der regeering, dat bij kon. boodschap van 27 Nov. 1869 [1]) der Tweede Kamer werd aangeboden, zijn oorsprong verschuldigd.

't Bevatte een „noodzakelijke" aanvulling (en uitbreiding) van het Wetb. v. Strafrecht. In Frankrijk had deze reeds plaats gehad bij de wet van 10 April 1825 (*Bull. des Lois* no. 663), waarvan de bepalingen op dit punt met enkele wijzigingen zijn overgegaan in 't bekende decreet van 24 Maart 1852 (*Bull.* no. 524). In België was hetzelfde geschied bij de wet van 21 Juni 1849 (*Pasinomie*, no. 386).

§ 20. 't Regeerings-ontwerp telde drie artikelen.

In 't 1ste werd hij, die opzettelijk schepen of andere vaartuigen, die hij weet, dat geheel of ten deele aan een ander toebehooren, zonder diens toestemming doet zinken of door andere dan de in de artt. 434 en 435 W. v. Str. genoemde middelen vernielt of onbruikbaar maakt, gestraft met tuchthuisstraf van 5 tot 10 jaren, en van 5 tot 15 jaren, indien hij de gezagvoerder van het vaartuig is, of dezen vervangt;

't 2de art. strafte hem, die, met het oogmerk om zich of anderen wederrechtelijk te bevoordeelen, of anderen wederrechtelijk te benadeelen, schepen of andere vaartuigen doet zinken, of door andere dan de in de artt. 434 en 435 W. v. Str. genoemde middelen vernielt of onbruikbaar maakt, met 5 tot 10 jaren tuchthuisstraf; en

5 tot 20 jaren tuchthuisstraf bedreigde art. 3: „indien bij een

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 635

der in de vorige artikelen omschreven misdrijven te voorzien was, dat daardoor eenig menschenleven in gevaar kon worden gebracht [1]."

In meer dan één opzicht was de regeering in dit ontwerp afgeweken van de Fransche en Belgische wetten, ofschoon deze op dezelfde gronden berusten.

Art. 89 der Fransche en art. 31 der Belgische wet, hoezeer onderling verschillend wat betreft de bedreigde straffen en de onderscheidingen, daarbij gemaakt, tusschen den gezagvoerder en de overige leden der bemanning, stemmen hierin overeen, dat zij in algemeene uitdrukkingen strafbaar stellen het opzettelijk (*dans une intention criminelle*) vernielen van het schip, zonder onderscheid of dit feit wordt gepleegd door den eigenaar of door een ander, en of het dus al dan niet is een *crime contre la propriété* (C. P., hoofdst. II, tit. II, boek III).

Met dit stelsel had de regeering zich niet kunnen vereenigen. Vandaar 't afwijkend karakter harer voordracht, waarvan zij de afzonderlijke bepalingen vrij kort toelichtte [2] — zóó kort zelfs, dat 't aan onduidelijkheid grensde. Wellicht zou 't debat daarover dan ook bij een weinig meer helderheid veel in omvang hebben verloren. Thans werd naar den geest van menige uitdrukking lang en verschillend gegist.

§ 21. 't Voorloopig verslag [3] werd geopend met het traditioneel debat tusschen „sommige" en „andere" leden over 't nut en de beteekenis der gedeeltelijke herziening. Sommigen keurden haar af, anderen huldigden haar. In dit geval gold het wel is waar minder een „gedeeltelijke herziening, dan wel de aanvulling ten aanzien van een onderwerp, dat in het wetboek geheel over 't hoofd was gezien." Een geheel „nieuw Strafwetboek" bleef echter 't shibboleth. Dat zulk een onderneming niet onmogelijk was, had België in '67 bewezen, terwijl ook door den Noord-Duitschen

---

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 635.
2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 636.
3) Gedagteekend 19 Febr. 1870, *Bijl.*, t. a. p., bl. 1158.

Bond zulk een wetboek opgesteld en aan de overweging van het Bondsparlement onderworpen was [1]).

Overigens waren „eenige" leden van oordeel, dat art. 1 wat vaag was gesteld. Het opzet om eens anders vaartuig te doen zinken is voor de toepassing van straf niet genoegzaam. Het geval toch, dat daarbij een niet strafwaardig oogmerk werd bedoeld, liet zich denken.

Is de strafbepaling ook niet *al* te zwaar — vroeg men verder — wanneer het zeer kleine vaartuigen geldt? Eenige vermindering dáárvoor ware ongetwijfeld wenschelijk. Ook wees men er op, dat, terwijl in den aanhef van schepen en andere vaartuigen wordt gesproken, aan 't slot alleen 't woord vaartuigen wordt gebezigd.

Bij 't 2de art., dat, naar men meende, niets anders kon bedoelen dan strafbaar te stellen 't vernielen van schepen, met het doel zich van de assurantie-penningen meester te maken, miste men 't doen *stranden* tot dit oogmerk. Ook ten deze wenschte men aanvulling.

Het 3de artikel, eindelijk, werd door vele leden rondweg afgekeurd. In de mem. van toel. had de regeering de meening geuit, dat de bepalingen van het W. v. S. ten aanzien van doodslag en moord, ook nadat de wet was afgekondigd, van kracht zouden blijven voor de in deze bedoelde gevallen. Voor 't minst genomen achtte men dit aan twijfel onderhevig. Veel veiliger zou het zijn, om òf de bepalingen, in art. 13 der wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* no. 102) vervat, te volgen, of, wat wellicht 't verkieslijkst ware, een gelijkluidende bepaling in deze voordracht op te nemen als in de laatste al. van art. 51 der wet van 21 Aug. 1859 (*Stbl.* no. 89), houdende bepalingen omtrent het gebruik der spoorwe-

---

1) *Bijl.*, t. a. p. Den 25 Mei 1870 werd het daar aangenomen, om den 1 Jan. 1871 te worden ingevoerd, en den 15 Mei 1871 als „*Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich*" vastgesteld. Vgl. dr. H. Rüdorff, *Notizen*, Geschichte, I, bl. VIII—XII. — Handhaving der doodstraf (en de creatie van het misdrijf, in art. 166 met 1—3 jaar gevangenisstraf bedreigd) ontsieren dit wetboek, dat ook uit anderen hoofde een echt-Pruisischen geest ademt.

gen, voorkomt. Ook in § 320 van 't ontwerp-Strafwetb. voor den N.-Duitschen Bond — zei men [1]) — is de zaak op deze wijze geregeld. „Desalniettemin en evenwel nochtans" verklaarden „zeer vele" leden, dat zij zich (behoudens deze enkele wijzigingen in de redactie) met dit wetsontwerp wèl konden vereenigen.

§ 22. Ook de minister opende zijn memorie van beantwoording [2]) met een praeludium over de partiëele herziening. Volgens hem — de minister verdiepte zich, naar 't scheen, liefst niet *al* te zeer in 't vraagstuk! — werd de radicale verbetering onzer wetboeken daardoor volstrekt niet vertraagd, maar veeleer vergemakkelijkt. „Doortastende verbetering" — dus drukte de minister zich uit — „blijve het doel, maar gedeeltelijke herziening acht de regeering, met vele leden der Kamer, 't beste middel om deze voor te bereiden." Trouwens, 't was volkomen juist opgemerkt: wij hebben hier eigenlijk slechts met een aanvulling te doen, en, hoe men overigens 't principe beoordeele, wijziging van strafbepalingen, in strijd met het algemeen rechtsbewustzijn, zal men nooit kunnen wraken, al geschiedt zij ook bij wijze van partiëelen maatregel.

Dat de redactie van 't art. wat vaag was gaf de regeering niet toe. „Opzet" was h. i. de juiste, technische uitdrukking voor *dolus*. In dien zin wordt het woord gebezigd in art. 4, 1ste boek, W. v. Str. van 1847, en stemt het overeen met het Duitsche „Vorsatz", d. i. „der Entschluss zur Begehung einer mit Strafe bedrohten Handlung," volgens de definitie van Mittermaier, in zijne aant. op Feuerbach's leerboek, a. 1 ad § 54. Voor dit helder en juist-geformuleerd begrip scheen het niet wenschelijk, de onbestemde Fransche uitdrukking *intention criminelle* (vertaald door de nog ongelukkiger gekozen woorden *boos opzet*) in de plaats te stellen. Daarenboven moest men in deze voordracht zoo trouw mogelijk blijven aan den tekst van art. 437 C. P., en dit bezigt, evenals art. 434 en de artt. 50 en 51 der wet van 21 Aug. 1859 (*Stbl.* no. 98), het woord opzettelijk (*volontairement*), zonder meer.

1) *Bijl.*, t. a. p.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1410—1411.

Het is mogelijk, vervolgde de minister, dat de straf bedreiging van dit art. wel eens „te zwaar" zou kunnen zijn, waar het zeer kleine vaartuigen geldt. Maar in dit geval, zoowel als bij andere verzachtende omstandigheden, kan de rechter, ingevolge art. 9 der wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* no. 102) de tuchthuisstraf vervangen door correct. gevangenisstraf van drie tot zes maanden.

De aanvulling van 't woord „schip" aan 't slot nam de minister over.

Wat de tegenstelling tusschen art. 1 en 2 betreft, deze achtte de minister duidelijk. De misdaad van art. 1 is steeds gericht tegen *eens anders eigendom;* bij die van art. 2 is de eigendomsquaestie onverschillig. Ook 't bezwaar tegen art. 3 werd ongegrond geacht. Doodslag en moord, zoo redeneerde de minister, zijn aanrandingen tegen een of meer personen, ondernomen met 't bepaalde opzet om hen te dooden, of althans om hun verwondingen toe te brengen, die den dood ten gevolge hebben. Daarvan is hier, waar niet een persoon, maar een zaak het object van het misdrijf is, geen sprake. Waar de vernieling van een huis of een schip niets anders is dan het *middel* om hen, die er zich *in* of *op* bevinden, om te brengen, bestaat doodslag, moord, of poging daartoe, en daarmee laat het ontwerp zich niet in. Het bloote feit van het gevaar voor menschenlevens is, kan het door den dader worden voorzien, een verzwarende omstandigheid der in de artt. 2 en 3 omschreven feiten. Zijn die feiten daarentegen gepleegd met het bepaald opzet om menschenlevens in gevaar te brengen, dan vallen zij onder de artt. 295 vlg. W. v. St., en de hier voorgestelden blijven buiten toepassing.

§ 23. Inmiddels had de *Vereeniging van Assuradeuren* te Amsterdam betrekkelijk dit wetsontwerp een adres gericht tot de Tweede Kamer. Zij gaf daarin haar twijfel te kennen, of door de voorgestelde bepalingen wel zou worden voorzien in de gebleken leemte der wetgeving, en legde een uitvoerige nota over [1]),

1) Zie 't adres en de nota bij mr. Rueb, t. a. p. (Bijl. C.), bl. 199—205. De meegedeelde regels met de nadere ontwikkeling der slot-periode vindt men op bl. 201.

waarin zij o. a. zeide — en daarin lag het zwaartepunt van haar betoog —:

„Het vernielen of onbruikbaar maken van schepen op zichzelf wordt (in 't regeerings-ontwerp) niet als strafbare daad aangemerkt.

„En toch schijnt het, dat alleen door het aannemen van dit beginsel (strafbaarheid van het vernielen of onbruikbaarmaken van schepen in elk geval, behalve wanneer daartoe een geoorloofde oorzaak bestaat) het doel, dat men zich voorstelt, geheel zal worden bereikt, terwijl dat beginsel ook uit anderen hoofde alleszins te verdedigen is."

In de zitting van 14 Maart werden de algemeene beraadslagingen geopend [1]) en den volgenden dag ten einde gebracht [2]).

Bij de meeste sprekers trad de klacht op den voorgrond, dat de regeering „niet ver genoeg" ging. De heer de Lange drukte daarop ernstig. De minister had z. i. de onderscheiding tusschen 't vernielen van een eigen of eens anders schip moeten laten vallen. Zóó is 't ook — bij een afzonderlijke wet — in Frankrijk en België geregeld. „Tout individu, *qui aura fait échouer un navire*" heet het daar. In beide landen wordt daarbij gevoegd: „*volontairement et avec intention de nuire.*" Dit er bij te voegen zou daarom vooral wenschelijk zijn, omdat er voorbeelden bestaan, waarin, volgens 't W. v. K., 't opzettelijk doen stranden een geoorloofde daad is. Het bewijs van 't oogmerk om anderen te benadeelen of zichzelven te bevoordeelen, dat art. 2 wil, behoort echter niet te worden gevorderd; dit zal in den regel hoogst-zeldzaam zijn. In Frankrijk is dit na '90 vaak gebleken. De inlassching der woorden „*met boos opzet*" kwam den heer de Lange in elk geval wenschelijk voor, terwijl hij 't al of niet voordragen van een amendement zou afhankelijk stellen van 's ministers meerdere of mindere geneigdheid, om de baraterie in haar ganschen omvang strafbaar te stellen [3]).

De hh. Bichon van IJsselmonde en van Eck zouden tegenstemmen. En waarom, denkt ge? Omdat ze niet wilden meewerken tot partiëele herziening onzer wetboeken — „een terug-

1) *Hand.*, Tweede Kamer, 1869—1870, bl. 1080—1083.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1089—1094.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1080.

gang tot den toestand der oude plakkaten, een *désespoir de cause*," door beiden even warm bestreden. De heer Cornelis daarentegen — evenmin een voorstander van partiëele herziening — zou het omgekeerde doen, omdat de herziening van ons *geheel* Wetb. van Strafr. toch nog lang niet in staat van wijzen was.

§ 24. Toen nu de heer van Lilaar den heer de Lange in geen enkel opzicht bijviel [1]), stelde de laatste, in overeenstemming met het betoog der *Vereeniging van Assuradeuren*, voor, „bij wijze van amendement aan art. 437 C. P. de twee volgende al. toe te voegen [2]):"

„Hij, die met boos opzet schepen of andere vaartuigen doet zinken, of door andere dan de in de artt. 434 en 435 W. v. S. genoemde middelen vernielt of onbruikbaar maakt, wordt gestraft met een tuchthuisstraf van 5 tot 15 jaren, indien hij de gezagvoerder van het schip of ander vaartuig is, of dezen vervangt.

„Indien bij dit misdrijf te voorzien was, dat daardoor eenig menschenleven in gevaar kon worden gebracht, wordt de tuchthuisstraf opgelegd voor den tijd van 5 tot 20 jaren, indien de dader gezagvoerder van het schip of ander vaartuig was, of dezen verving, behoudens de strafbepalingen omtrent manslag en moord."

De heer van Naamen van Eemnes klaagde er over, dat dit amendement de zaak eigenlijk nog meer verwarde. In welk verband staat de barateric tot art. 437? In geen enkel. Er behoorde een geheel op zich zelf staande wet te worden voorgedragen — een opmerking, door den minister beantwoord met deze andere, dat wij, zoo we ook in *dit* opzicht alweer onze buren [3]) wilden navolgen, nog lang op de uitbreiding van art. 437 zouden moeten wachten. De weg, dien hij gevolgd had, was daarbij buiten twijfel de juiste. Tot adstructie van dit gevoelen wees de minister

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1080—1081.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1082.

3) Daar is het onderwerp geregeld in de wet op de tucht, in Frankrijk getiteld: „*decret*", in België „*code*" *disciplinaire et pénal.*

op het voorbeeld, in de vorige zitting gegeven, toen een wijziging was gebracht in de artt. 884 en 957 B. W.

Na de repliek van den heer van Naamen van Eemnes [1]), stelde de heer Heemskerk Az. op art. 1 een amendement voor, strekkende om na het woord *zinken* de woorden *of stranden* in te voegen [2]). Kort maar overtuigend lichtte de voorsteller dit amendement toe, waarna de minister — en ook de heer de Lange — het zonder zwarigheid overnamen...

Het besluit der warme, vermoeiende discussie was, dat het gesub-amendeerde amendement van den heer de Lange [3]) werd *aangenomen* met 27 tegen 25 stemmen [4]).

Daarmee vervielen de artt. 1, 2 en 3 van 't wetsontwerp.

Maar — stond de wet, nu de toevoeging, dat zij tot aanvulling zou strekken van art. 437 W. v. S., was verdwenen — eigenlijk niet op zichzelf? De heer de Lange betwijfelde 't niet. Hij wenschte 't verband met art. 437 W. v. S. dan ook uit den considerans te zien lichten, en ofschoon de heer van Eck daartegen een bezwaar ontwikkelde ('t welk de heer de Lange voetstoots oploste [5]), werd ook 't tweede amendement-de Lange, waardoor het regeeringsontwerp, blijkens een nieuwen considerans, een geheel afzonderlijke wet werd, met 35 tegen 17 stemmen aangenomen.

§ 25. Nu, zou men meenen, was de zaak ten einde. Die meening echter zou het omgekeerde van de waarheid zijn. Een vrij ondeugende vraag van den heer van Sypesteyn wierp alles weer in duigen. „Bestaat er geen grondwettig bezwaar," vroeg die geachte afgevaardigde, „om deze wet aan te nemen?" Er staat in de overwegingen: „den Raad van State gehoord," maar op de wet, zooals ze nu is geredigeerd, noch zelfs op haar beginsel, is de Raad van State gehoord. En de Tweede Kamer...? Nauw was

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1083.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1083.

3) Waarvan de aanhef, als zou 't een aanvulling van den C. P. zijn, inmiddels was losgelaten. *Hand.*, t. a. p., bl. 1092.

4) *Hand.*, t. a., p., bl. 1093.

5) *Hand.*, t. a. p., bl. 1093.

op deze omstandigheid de aandacht gevestigd, of — ze maakte *folte-face*, en met 28 tegen 24 stemmen *verwierp* zij ten slotte 't wetsontwerp.

De heer Thorbecke, die *tegen* beide amendementen van den heer de Lange had gestemd, stond ook ditmaal aan het hoofd der verwerpers.

§ 26. Bij een dergelijke negatieve beslissing mocht men 't hoofd niet neerleggen.

De heer Jolles, minister van justitie in het derde kabinet-Thorbecke — dat op het ministerie-Fock volgde — zag dit terecht in, en, niettegenstaande de benoeming eener staatscommissie voor de samenstelling van een Wetboek van Strafrecht, bij kon. besluit van 28 Sept. 1870, no. 18 [1]), bood hij den 24 Mei 1871 der Tweede Kamer een wetsontwerp aan „tot bedreiging van straf tegen de vernieling en de onbruikbaarmaking van schepen en andere vaartuigen door andere dan de in artt. 434 en 435 W. v. S. genoemde middelen [2])."

Blijkens intitulé en considerans stond de wet thans volkomen op haar zelve; overal waren de „schepen" bij de „vaartuigen" gevoegd, en 't „stranden" prijkte naast het „zinken."

Evenmin echter als de heer van Lilaar was deze minister doorgedrongen tot het hart der quaestie. De opmerkingen der Amsterdamsche assuradeuren hadden blijkbaar niet den minsten indruk op hem gemaakt.

Alleen waren de 3 artt. van vroeger in het tegenwoordig ontwerp tot 4 uitgedijd.

Zij luidden als volgt:

„Art. 1. Hij, die opzettelijk en wederrechtelijk schepen of andere vaartuigen, die hij weet, dat geheel of ten deele aan een ander toebehooren, zonder diens toestemming doet zinken of stranden, of door andere dan de in de artt. 434 en 435 W. v. S. genoemde middelen vernielt of onbruikbaar maakt, wordt ge-

---

1) Zeer waarschijnlijk een uitvloeisel van 't eerste Nederl. Juristen-congres, door den heer van Lilaar met welgevallen en belangstelling gevolgd.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1870—1871, bl. 1777—1779.

straft met gevangenisstraf van 1 tot 5 jaren; en indien hij de schipper is, of dezen vervangt, met tuchthuisstraf van 5 tot 10 jaren.

„De poging tot het in dit art. omschreven wanbedrijf is strafbaar. De gevangenisstraf wordt echter bij strafbare poging met een derde verminderd.

„Art. 2. Hij, die met het oogmerk, om zich of anderen wederrechtelijk te benadeelen, schepen of andere vaartuigen doet zinken, of door andere dan de in artt. 434 en 435 W. v. S. genoemde middelen vernielt of onbruikbaar maakt, wordt gestraft met tuchthuisstraf van 5 tot 10 jaren.

„Art. 3. Hij, die door het opzettelijk en wederrechtelijk doen zinken of stranden, of door andere dan de in de art. 434 en 435 W. v. S. genoemde middelen vernielen of onbruikbaar maken van schepen of andere vaartuigen het leven van een ander in gevaar brengt, wordt gestraft met tuchthuisstraf van 5 tot 15 jaren, en ingeval daardoor de dood van een mensch is veroorzaakt met tuchthuisstraf van 5 tot 20 jaren.

„Art. 4. Art. 463 W. v. S. en art. 20 der wet van 29 Juni 1854, *Stbl.* no. 102, zijn toepasselijk op het in art. 1 omschreven wanbedrijf en de poging daartoe."

§ 27. In zijn memorie van toelichting [1]) motiveerde de minister 't door hem ingenomen standpunt: losmaking zijner wet van den C. P. en de *drieledige* onderscheiding, door hem gehuldigd naar aanleiding van 't bepaalde in 't Strafwetboek voor den Noord-Duitschen Bond. § 305 van dat wetboek komt voor onder de rubriek *Sachbeschädiging*, en bedoelt alleen de opzettelijke vernieling of onbruikbaarmaking van *aan een ander* toebehoorende schepen; § 265, gerangschikt onder de rubriek *Betrug und Untreue*, treedt niet in de eigendomsquaestie, maar eischt tot de strafbaarheid van het doen zinken of stranden van het *verzekerd* schip een gequalificeerd opzet of bedriegelijk oogmerk; § 323 eindelijk noemt onder de *gemeingefährliche Verbrechen* het opzettelijk doen zinken of stranden van een schip, wanneer daaruit gevaar voor het leven van een ander ontstaat.

---

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1778.

De artt. 1, 2 en 3 van dit ontwerp stonden in gelijke verhouding tot elkander.

De minister kon op verschillende gronden zich niet vereenigen met het gevoelen van hen, die oordeelden, dat alle opzettelijke aanrandingen van schepen behoorden te worden saamgevat in één artikel. De Fransche en Belgische wetten (van '52 en '49), waarop men zich te dien opzichte beriep, maken geen deel uit van 't gemeene strafrecht en betreffen alleen de leden der equipage. De minister had aan een ruimere opvatting en strengere onderscheiding de voorkeur gegeven.

In plaats van 't „boos opzet", dat hem niet behaagde, had hij de woorden „opzettelijk en wederrechtelijk" gebezigd; en waar hij ten aanzien van de straf was afgeweken van het vorig ontwerp, daar had hij dit gedaan op 't voetspoor van het Noord-Duitsch Wetboek, dat eveneens tegen de aanranding van eens anders eigendom in 't algemeen correctioneele gevangenisstraf bedreigt. Doch de gevangenisstraf wordt tuchthuisstraf, het wanbedrijf misdaad, wanneer het gepleegd wordt door den schipper, aan wien het schip was toevertrouwd, en alzoo 't karakter aanneemt van misbruik van vertrouwen.

Bij de misdrijven, voorzien in de artt. 2 en 3 daarentegen, is de hoedanigheid van schipper geen verzwarende omstandigheid. De ruimte tusschen minimum en maximum is hier voldoende. Ten einde meer overeenstemming te verkrijgen met het W. v. K., de wet op de huishouding en tucht en die op de zeebrieven was de uitdrukking schipper gesteld in plaats van gezagvoerder.

Bij art. 2 was afgeweken van § 265 van 't N.-D. W., dat alleen spreekt van een schip als zoodanig, of waarvan de lading of vracht verzekerd is. Voor deze beperking bestaat geen grond. Het criterium is de bedriegelijke bedoeling, het bepaald oogmerk om zich of anderen wederrechtelijk te bevoordeelen, of anderen wederrechtelijk te benadeelen. De *gevallen* behooren niet te worden opgesomd. Men denke echter slechts aan bodemarij, aan verzekering boven de waarde, enz.

Art. 3 stelt, gelijk wij zagen, een *delictum sui generis*, niet louter een verzwarende omstandigheid strafbaar, gelijk in 't ontwerp-van

Lilaar was geschied. Met § 323 N.-D. Wetboek werd echter als vereischte aangenomen: stellig-objectief gevaar voor een menschenleven, *niet* de subjectieve mogelijkheid bij den dader, om dit gevaar te voorzien.

§ 28. Talrijke vragen en aanmerkingen bevatte 't voorloopig verslag, den 1 Juli 1871 uitgebracht [1]). Slechts weinig sympathie schemerde daarin door. Liefst scheen men den weg op te willen, door den heer de Lange gewezen, en wel volgens de redactie van den heer Godefroi [2]). In de memorie van toelichting, die de hernieuwde indiening van 't ontwerp in de zitting van 1871—1872 vergezelde [3]), hield de regeering echter voet bij stuk. Ook de gronden, in 't nieuw voorloopig verslag aangevoerd, vermurfden haar niet. Erkende ze in haar mem. v. beantw. zelve, dat de overeenstemming, tot dusver verkregen, meer *negatief* dan *positief* was [4]), vermits ook de Kamer de uitdrukking „boos opzet" nu wel leelijk vond, maar er nog iets leelijkers voor in de plaats wilde stellen, nl.: „opzettelijk en zonder rechtmatige beweegreden," zij gaf den moed niet op. Veeleer hoopte zij, door toe te geven aan eenige min-beduidende redactiegrieven [5]), in hoofdzaak haar zin te krijgen.

Niets minder nochtans was 't geval. Reeds was het eindverslag der commissie van rapporteurs verschenen [6]), en meende men de gevaarlijkste rotspunten te hebben omgezeild, toen plotseling de heeren Godefroi en de Lange een simpel amendementje voorstelden, dat echter de zaak totaal verkeerde. Zij gaven nl. niets meer of minder in bedenking, dan in art. 1 te doen v e r v a l l e n de woorden: „die hij weet, dat geheel of ten deele aan een ander toebehooren, zonder diens toestemming [7])." 't Beginsel, twee jaren geleden ter deure uitgeworpen, klouterde aldus, met groote be-

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1882—1883.
2) *Alg. Handelsbl.* van 5 Apr. 1870, Bijv.
3) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1871—1872, bl. 146—149.
4) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1062—1063.
5) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1239—1240.
6) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1333.
7) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1367.

hendigheid, zij 't al in ietwat gewijzigden vorm, door 't raam weer binnen, en beheerschte, meer dan der regeering lief was, ik zou schier zeggen *uitsluitend*, 't „oraal debat."

§ 29. Den 8sten Maart 1872 werd dit in de Tweede Kamer geopend.

Met nadruk verdedigden de hh. de Lange en Godefroi daarbij hun meening [1]).

Scherp was de toon, waarop de eerste de vasthoudendheid der regeering gispte. Hij herinnerde haar de geschiedenis van 't eerste ontwerp. Destijds, zeide hij, was het niet te ontkennen, dat het request van assuradeuren, *zeer* ten onrechte, eene *groote gevoeligheid* had opgewekt bij den toenmaligen minister van justitie, en ik ben niet vreemd aan de meening, dat die gevoeligheid aan het ministerie nog voortduurt, en dat het daarom met eene vasthoudendheid, *die men anders van dezen minister niet gewoon is*, nog altoos hetzelfde *vicieuse* beginsel door de Kamer wil doen aannemen. Bij dit wetsontwerp toch wordt nog altijd verzuimd strafbaar te stellen 't feit, dat een eigenaar zijn schip „wegbrengt" of stranden doet. En toch, die voorziening ware ver van noodeloos, want het geval laat zich denken, dat een eigenaar zijn toegerust schip doet verongelukken, zonder dat het een ander gelukt, het oogmerk aan te toonen, *waarom* hij het gedaan heeft. Ook dán echter behoort het feit strafbaar gesteld te worden. Het doctrinair heenwijzen op een Duitsch wetboek, dat hier niet opging, werd levendig berispt, en de klacht ten slotte niet verheeld, dat door 's ministers volhouden de nationale tijd (hoogst ijdel!) werd verbruikt [2]).

Even ondubbelzinnig uitte de heer Godefroi zich [3]), en, al waarschuwde de heer Jolles tot 't laatste oogenblik tegen 't verkrachten zijner geliefkoosde „drieledige onderscheiding [4])", de volksvertegenwoordiging was wreed genoeg, zich over 't verbreken van 't onderling verband der artt. niet te bekreunen. Integendeel: —

1) *Hand.*, Tweede Kamer, 1871—1872, bl. 876.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 876.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 878.
4) *Hand.*, t. a. p., bl. 878.

met 62 tegen 3 stemmen nam zij 't kwaadaardig amendement aan [1]), en hakte den knoop alzoo, in Alexandrijnschen trant, eenvoudig door.

§ 30. De overige artt. leverden nu geen bezwaar op. *Quod abundat non nocet*, had de heer de Lange gezegd [2]): zoo dacht de Kamer er blijkbaar ook over, en met 66 stemmen tegen 1 (die van den heer van Eck) keurde zij 't wetsontwerp, dat zijn (viertal!) *patres intellectuales* zooveel angst, zorg en hoofdbreken had gekost, in 't geheel goed [3]).

De Eerste Kamer drukte, met algemeene stemmen, reeds in de zitting van 9 April 1872 [4]) haar zegel op deze beslissing, en daarmee nam het „vreemd geval" een einde.

Behoeft het, met het oog op deze ziekte-geschiedenis, nog wel te worden opgemerkt, dat het inderdaad de schuld der volksvertegenwoordiging niet was, indien zelfs bij een zoo alledaagsch onderwerp de minst-betwistbare eischen van het handelsbelang niet werden opgeofferd aan „subtiele haarkloverijen en halsstarrige spitsvondigheid"?

§ 31. *f.* Menigmalen werd de Nederlandsche staatsloterij een „kanker" genoemd, die aan onze gezonde sociale ontwikkeling knaagt [5]), ja, even als de sterke drank, een onzer jammerlijkste volksrampen [6]). Toch werd steeds met een beroep òf op de belangen der schatkist, òf op de speelzucht, den mensch van nature eigen, òf wel eenvoudig „omdat men het te druk heeft aan de departementen van justitie en finantiën", deze vrijwillige belasting op het onverstand en de hebzucht bestendigd. Van lieverlee voegden zich bij den „binnenlandschen gee-

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 879.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 876.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 879.

4) *Hand.*, Eerste Kamer, 1871—1872, bl. 282.

5) Vgl. 't doorwrochte geschrift van mr. G. A. Fokker, *Geschiedenis der Loterijen in de Nederlanden.* Amst., Fred. Muller, 1862, bl. 127 vlg.

6) Zelfs koning Willem getuigde in zijn aanspraak bij de opening der zitting 1827/28 van de Staten-Generaal, „dat zij een schadelijken invloed op de zedelijkheid uitoefent." Fokker, t. a. p., bl. 165.

sel" nog vreemden. Tal van uitheemsche — vooral Duitsche — loterijen overstroomden ons land met hoog-opgeschroefde plannen en prospectussen. Zelfs enkele gouvernementen maakten de speelzucht dienstbaar aan hunne finantiëele belangen, organiseerden premieleeningen, en ook deze vonden op onze beurzen een gretige ontvangst. Dáártegen echter bestonden wettelijke bepalingen: beschermende regelen, waardoor men 't „nationale buitenkansje" hoedde voor verloopen door de „nòg lucratiever" voorspiegelingen van elders; zonder dat de vreemde loterijen daarom op zich zelf onzedelijker of gevaarlijker waren dan de Nederlandsche.

Terecht oordeelde men, dat deze protectionistische begrippen niet langer reden van bestaan hadden, en onophoudelijk werd aangedrongen op afschaffing der wet van 22 Juli 1814, *Stbl.* no. 86, waarbij deze „rechtsstoffe" werd geregeld op een wijze, die, bij onze meer-verlichte opvatting, moeilijk langer kon worden gehuldigd. Art. 410 van 't Wetboek van Strafrecht, dat gevangenisstraf van één tot zes maanden en geldboete van 100 tot 6000 frs. bedreigt tegen allen, die loterijen, bij de wet niet toegelaten, hebben opgericht of gehouden, mocht daardoor zijn toepassing verliezen: dát bezwaar tilde men licht, waar men op nieuw ontslagen zou raken van een overblijfsel der landsvaderlijke „reglementomanie" [1]).

§ 32. De heer van Lilaar toonde een open oor te bezitten voor deze beschouwingen. Ook z. i. lag er in den toestand iets ongezonds, dat verwijderd moest worden. Doch tot een zóó radicalen stap als „sommigen" eischten achtte hij den tijd nog niet gekomen. Van daar dat hij, bij een wetsontwerp, 't welk den 15 Febr. 1870 de Tweede Kamer bereikte [2]), wel voorstelde, de artt. 2 en 4 van 't souverein besluit van '14 *in te trekken*, en daarmee 't verbod op te heffen van „verspreiding of openbaarmaking van berichten, plans of advertentiën van vreemde loterijen," doch het verbod

---

1) Vgl. prof. Asser, *Het souverein besluit van* 22 *Juli* 1814 (*Stbl.* no. 86), *houdende verbod van alle vreemde of particuliere loterijen.* (*Bijdragen tot het Staats-, Provinciaal- en Gemeentebestuur in Nederland*, 1862.)

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, I, bl. 1126 en 1127.

van collecte voor die loterijen (art. 1, 2de lid), gelijk al het overige, handhaafde.

In zijn memorie van toelichting verdedigde de minister deze opvatting door te verklaren, dat de collecte voor loterijen, welke dan ook, is een bedrijf, dat uit zijn aard aanleiding kan en moet geven tot misbruik en bedrog, wanneer 't niet onder staatstoezicht wordt uitgeoefend (?). Zoodanig toezicht bestaat voor de Nederlandsche staatsloterij ingevolge 't hier te lande nog steeds van kracht zijnde keizerlijke decreet van 13 Oct. 1812 (*Bull.* no. 435), *contenant diverses dispositions sur la loterie de Hollande*, en daar dit toezicht onmogelijk is voor vreemde staats- of particuliere loterijen, laat het zich wel verdedigen, voor *deze* de collecte geheel te verbieden, niet in het belang der Nederlandsche schatkist, maar in dat van eerlijkheid en goede trouw en ter voorkoming van schade voor 't publiek. Dit verbod ['t welk „voor zoover den minister bekend was" ook nimmer aanleiding had gegeven tot klachten [1]] behoorde dus in stand te blijven.

Hetzelfde kon niet gezegd worden van de verbods- en strafbepalingen der artt. 2 en 4 van de wet van '14, volgens den considerans dier wet berustend op 't tweeledig motief, dat vreemde loterijen voor het algemeen nadeelig zijn en ten praejudice verstrekken van de Nederlandsche staatsloterij.

Dit laatste mocht, als „in strijd met de rechts- en staathuishoudkundige begrippen van onzen tijd" niet meer gelden, en wat was er van het eerste motief: 't gevaar voor 't publiek? Aangenomen — zoo redeneerde de regeering — dat vreemde loterijen voor het algemeen *meestal* nadeelig zijn, dan blijft het nog de vraag, of het op den weg van 't staatsgezag ligt, dit nadeel tegen te gaan, door eenvoudig alle publicatie van vreemde loterijen hier te lande te verbieden. Waarom háár alleen door een, in de praktijk trouwens onhoudbaar, ostracisme getroffen, en niet zoovele andere gewaagde ondernemingen, negotiatiën met of zonder premiën, naamlooze vennootschappen die, onder allerlei

---

1) *Bijl.*, l. a. p., mem. van toel., bl. 1126.

fraaie benamingen, evenveel, zoo niet meer kans van geldelijke benadeeling opleveren voor hen, die er aan deelnemen?

Er zijn onder al deze ondernemingen goede en slechte. Het ligt niet op den weg van den staat, uit te maken, welke tot het eerste en welke tot het laatste behooren; maar het kan dan ook zijn recht noch zijn plicht zijn, door een onbillijke rechtsbepaling voor allen den weg ter publiciteit af te snijden.

§ 33. De strafwet moet het bewezen bedrog straffen, de politie het voorgenomen bedrog trachten te verijdelen, maar de staatszorg gaat te ver, waar zij, zonder naar bewijzen van gepleegd of voorgenomen bedrog te vragen, eenvoudig een geheele vreemde industrie tracht te niet te doen, omdat deze in hare gevolgen wel eens nadeelig zou kunnen werken voor de Nederlandsche ingezetenen. Waakzaamheid tegen zoodanige nadeelen *moet* en *kan* ook in werkelijkheid alleen worden overgelaten aan het welbegrepen eigenbelang [1]). De vaderlijke zorg des wetgevers leidt op dit gebied tot niets dan willekeur, en moeilijk kan men een anderen naam geven aan 't voor geen tegenbewijs vatbaar vermoeden, dat elke vreemde loterij, al ware zij b.v. volkomen gelijk aan de Nederlandsche staatsloterij, een zóó slechte en gevaarlijke onderneming is, dat zelfs de aankondiging daarvan in een dagblad, op verbeurte van geldboete, moet worden verboden. Speelbanken zijn, volgens art. 410 C. P., in Nederland verboden. Is het daarom strafbaar, in een Nederlandsche courant te adverteeren, dat er te Spa of te Homburg gespeeld wordt [2])?

Daarenboven was, nu na de afschaffing der zegelbelasting [3]) zoovele buitenlandsche couranten hier verspreid werden, in de handhaving der artt. 2 en 4 een onbillijkheid gelegen tegenover de Nederlandsche journalistiek.

En eindelijk — (ook *dit* mocht, volgens den minister, niet wor-

1) Een station, dat wij gelukkig voorbij zijn. Zoowel op 't gebied van 't staatsrecht als op dat der staathuishoudkunde is het overwicht der traagmakende Manchesterschool gebroken.

2) Dit is sedert *feitelijk* onmogelijk geworden.

3) Bij de wet van 9 April 1869 (*Stbl.* no. 60.)

den uit het oog verloren) — sedert '14 hadden zoowel de eigenlijk-gezegde loterijen als de geldleeningen met premiën en de daarop gebascerde bankiersspeculatiën allerlei nieuwe vormen aangenomen, zoodat de vraag, of deze al dan niet hebben het karakter eener loterij (in de beteekenis, daaraan door de wet en de rechtspraak gehecht) dikwijls voor uiteenloopende beschouwingen vatbaar is. Het criterium, dat de loterij van alle andere kansovereenkomsten onderscheidt, moge duidelijk zijn aangewezen in 's Hoogen Raads arresten van 14 Jan. 1851 en 8 Juli 1859 (*Weekbl.* no. 1262 en 2073), als dáárin gelegen, dat hij, die in zoodanige loterijen deelneemt, de kans erlangt, om prijzen of premiën te trekken, *òf om zijn inleg geheel of gedeeltelijk te verliezen* — toch blijft het moeilijk, uit de bloote inzage eener dikwijls opzettelijk duister-gestelde advertentie, waarvan de plaatsing gevraagd wordt, op te maken, of dit criterium in elk bijzonder geval aanwezig is. De lichtvaardigen, die de advertentie op goed geluk maar plaatsen, worden daardoor van beter conditie dan de nauwgezetten, die, bij twijfel, de plaatsing weigeren.

§ 34. De groote meerderheid der commissie van rapporteurs, die reeds den 19 Febr. 1870 haar verslag uitbracht [1]), opperde tegen de strekking van 't wetsontwerp geen bezwaar. Daar waren echter „vele leden", die vroegen, of de voorgestelde maatregel wel ver genoeg werd uitgestrekt. Ook de overige bepalingen der wet van '14 behoorden, naar hun oordeel, te vervallen, als verouderd, onbillijk en ongelijkmatig-werkend. De aanbeveling van loterijen wordt vrijgelaten, wanneer zij door middel van advertentiën geschiedt. Heeft zij echter door middel van collecte plaats, dan blijft de strafbepaling van kracht. De gronden, in de mem. van toel. ontwikkeld, om dit te rechtvaardigen, kwamen gansch niet afdoende voor.

„Nog anderen" meenden, dat het niet tot de roeping van den staat behoort, om in 't algemeen toezicht op de loterijen uit te oefenen, en daarbij de ingezetenen als ware 't tegen schade te

---

1) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1869—1870, bl. 1397—1398.

waarborgen. Ieder behoort in dit opzicht volkomen vrij te worden gelaten.

Omtrent deze vraag waren de heeren echter zeer verdeeld, al werd met kracht door „verscheidene leden" aangedrongen op algeheele intrekking der wet van '14, als zuivere toepassing van 't op den voorgrond geplaatst beginsel [1]).

Daartoe vond de regeering nochtans geen vrijheid. In haar memorie van beantwoording [2]) gaf zij geen „steen van haar vestingen", geen „duimbreedte van haar grondgebied" prijs [3]).

§ 35. Het eindverslag der commissie van rapporteurs volgde den 3 Maart [4]), en in de zitting van 15 Maart daaraanvolgende werden — onmiddellijk na 't *verwerpen* der oorspronkelijke baraterie-wet — de beraadslagingen over ons ontwerp geopend [5]).

De eerste spreker was de heer Fokker, de bekwame, onvermoeide kampioen voor de afschaffing der staatsloterij. Overtuigend toonde hij aan, dat dit wetsontwerp òf te veel òf te weinig bevatte. Te veel, zoo men inderdaad wilde breken met staatsbemoeiing, te weinig, zoo men die in waarheid verlangde. De wet van '14 was, niemand twijfelde er aan, niet langer bruikbaar, en vooral art. 3: „de boeten zullen worden verdeeld, één derde voor den aanbrenger, één derde voor de algemeene armen der plaats en één derde voor den officier, die de calangen doet," in vierkanten strijd met onze tegenwoordige begrippen van strafrecht. Waarom, vroeg de heer Fokker, stelt de minister, die den considerans der wet veroordeelt, ook de afschaffing *dezer* bepaling niet voor? 't Consequentst ware 't zeker, de geheele wet af te schaffen, en als de minister zijn collega van finantiën dan eens aan 't verstand bracht, dat de Nederlandsche staatsloterij, dat „onzedelijk middel eener verlegen schatkist," gelijk van Hogendorp haar noemde,

---

1) Gelijk reeds in *W.* no. 2318, van 4 Nov. 1861.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1869—1870, bl. 1402—1403.

3) Tevergeefs poogde prof. Asser (Maart 1870) in een toevoegsel op zijn eerste geschrift (1860) den minister, door tal van argumenten, tot andere gedachten te brengen.

4) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1869—1870, bl. 1411.

5) *Hand.*, Tweede Kamer, 1869—1870, bl. 1094—1099.

is eene „geheel onwettige zaak," waartoe de regeering nergens direct is gemachtigd [1]), die alleen zijdelings steunt op de wet van '14 en op de goedkeuring der opbrengst door de Kamer onder de posten der jaarlijksche begrooting — zou hij ongetwijfeld het Nederlandsche volk een groote weldaad bewijzen. 't Geen de minister beoogt, besloot hij, beteekent weinig. Alleen een onderzoek naar de wettigheid der Nederlandsche staatsloterij zou ons een stap verder brengen [2]).

Ook de heer van Kuyk klaagde er over, dat de minister met zijn wijzigingsproeven niet gelukkig was. Ook *hij*, „die niet wegliep met een vaderlijke zorg voor de spelers," wilde 't gansche besluit opheffen. Hetzelfde verklaarde de heer Idzerda [3]). Deze evenwel had daarvoor nog een anderen grond. In een groot aantal gemeenten, zeide hij, worden, vooral op feesttijden, particuliere loterijen gehouden. In sommige gemeenten worden die door het gemeentebestuur niet toegestaan, en wat gebeurt daar? Eenige personen komen bijeen en houden binnenshuis in het geheim loterijen. De politie vermag dit niet te beletten, het publiek kan er geen contrôle over oefenen, en daar in die geheime kamers hebben groote misbruiken plaats — misbruiken, die zich niet zouden voordoen, wanneer de loterijen vrijelijk in 't openbaar geschiedden, en het publiek toezicht kon houden, dat de waarde der verlote voorwerpen in evenredigheid stond tot het bedrag der loten [4]).

De heer du Marchie van Voorthuysen, die zich bij de vorige sprs. aansloot, wees nog op enkele punten, die in de wet van '14 onmogelijk konden worden behouden [5]), terwijl de heer van Lilaar vervolgens trachtte, in een uitvoerige rede, zoowel 't behoud der

---

1) Mr. J. van Lennep vroeg den 18 Dec. 1855 in de Tweede Kamer: „Zou het niet plicht zijn, te onderzoeken, in hoeverre de loterij een wettelijken oorsprong heeft?"

2) *Hand.*, Tweede Kamer, 1869—1870, bl. 1095.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1096.

4) „In zaken, waar het de beurs der ingezetenen geldt," voegde spr. er bij, „geloof ik, dat geen toezicht beter is dan dat van het publiek zelf."

5) *Hand.*, t. a. p., bl. 1098.

wet van '14 (natuurlijk met uitzondering der voorgestelde wijzigingen) als de wettigheid der Nederlandsche staatsloterij, op historische gronden, te betoogen [1]). Naar zijn meening bleek uit een arrest van den Hoogen Raad, dd. 17 Aug. 1847 (v. d. Honert, *Gem. Z.*, dl. 6, bl. 367), dat, zoo geen loterij meer geautoriseerd is bij de wet, *alle* strafbaar zijn, en alleen bij de wet van '14 worden loterijen geautoriseerd...

De heer van Bosse, minister van finantiën, steunde zijn ambtgenoot van Lilaar in diens verdediging van de staatsloterij. Deze is niets anders, zeide hij, dan eene oude instelling, die vroeger wettig had bestaan volgens plakkaten en verordeningen der Staten-Generaal, eenvoudig is blijven voortduren en door alle gouvernementen is in stand gehouden, tot zij bij keizerlijk decreet, den 13 Oct. 1812 uit Moskou gedagteekend, uitdrukkelijk bevestigd en opnieuw geregeld is. Doch een nog meer afdoend argument voor het wettig bestaan der staatsloterij is, dat bij art. 2 van 't besluit van 13 Nov. 1827 (*Stbl.* no. 50), waarbij de toenmalige Genueesche loterij is afgeschaft, uitdrukkelijk is verklaard, dat de kon. Nederlandsche loterij behouden zou blijven. Voegt men daarbij, dat jaarlijks bij de begrootingswetten de loterij wordt goedgekeurd, dan kon er, volgens hem, geen twijfel bestaan aan de wettigheid der Nederlandsche staatsloterij [2]).

Daarmee waren de algemeene beraadslagingen afgeloopen, en kwam aan de orde een amendement van den heer Fokker, om, in plaats van *Eenig Artikel*, enz., te lezen:

„Art 1. De wet van 22 Juli 1814 (*Stbl.* no. 86), *houdende verbod van alle vreemde of particuliere loterijen*, wordt ingetrokken.

„Art. 2. Loterijen, van welke de voorwaarden niet openlijk zijn bekend gemaakt, en waarvan de trekking niet in het openbaar geschiedt, zijn verboden [3])."

Tegen de behandeling van dit amendement rees van verschillende zijden bezwaar. De hh. van Eck, Cornelis, Mirandolle,

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1096—1097.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1097.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1099.

Lenting en Verheijen, van oordeel, dat 't de perken te buiten ging, stelden voor, het tot een nieuw onderzoek naar de afdeelingen te verzenden, en met 33 tegen 22 stemmen werd daartoe besloten [1]).

Spoedig werd een commissie van rapporteurs omtrent de voorgestelde wijziging benoemd [2]), en reeds den 16 Mei 1870 bracht deze haar verslag uit [3]). Dit luidde onguns tig: als amendement, meende men, had het voorgestelde „te wijde strekking", en de bedoeling, om aldus ter loops een gewichtig beginsel van staathuishoudkunde uit te maken, achtte men hoogst-gevaarlijk. Dezelfde bedenkingen rezen, toen het amendement Zaterdag 21 Mei 1870 in de Tweede Kamer aan de orde kwam [4]). Wel nam men genoegen met de verklaring der regeering, dat ze — al weder vreemd! — 't thans eens was geworden met hen, die ook art. 3 der wet van '14 ingetrokken wenschten te zien, hoewel zij — van wege de haast ongetwijfeld — vergeten had, den considerans in dien zin te wijzigen, zoodat op dit verzuim moest worden gewezen door den voorzitter. Tot iets meer echter was de Kamer niet te bewegen. Vruchteloos stortte de heer Fokker den ganschen stroom zijner welsprekendheid uit; de Kamer bleek ditmaal te „goed-conservatief," om in-eens met al het oude te breken. Zelfs niet het 1ste art. van den heer Fokker vond een welwillende meerderheid: een sub-amendement van den heer van Kuyk, dat de strekking had, „het bij dat artikel te laten", werd met 56 tegen 10 stemmen verworpen [5]). Aan de andere zijde wenschte de Kamer zich toch ook niet zóó „reactionair" te toonen als de heer van Naamen van Emnes, die uit 's ministers *Eenig Artikel* nog „art. 2" wilde verwijderen [6]). Haar groote meerderheid scheen van gevoelen, dat de regeering ditmaal, na de noodige correctie, den spijker op den kop had geslagen, en met 49 tegen 18 stemmen werd het wetsontwerp (waardoor

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1099 en 1100.
2) *Hand.* t. a. p., bl. 1106.
3) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1743.
4) *Hand.*, Tweede Kamer, 1869—1870, bl. 1493.
5) *Hand.*, t. a. p., bl. 1499.
6) Ook *dit* voorstel werd verworpen, en wel met 55 tegen 12 stemmen; t. a. p.

thans de artt. 2, 3 en 4 uit de wet van '14 vervielen) aangenomen [1]).

§ 36. *g. Afschaffing der doodstraf.* — Eén vaste loop, één streven heeft de menschheid. Als een breede stroom snellen de wateren voorwaarts; de golven glinsteren van het licht, daar zij de zon, het ideaal der wereldorde, weerkaatsen. Zij ruischen voort langs berg en dal, altijd over vaste beddingen, en zelfs waar op een oogenblik een plotseling beletsel de bedding dreigt te doen ontzinken, waar de wateren nederploffen, daar welft zich in dien bruischenden val, waar alles door elkander woelt, zacht en schoon een veelkleurige tinteling, de regenboog, de Iris, *Coeli decus promissumque Jovis lucidum* [2]).

Nergens wordt dit woord zoo treffend bewaarheid als in de geschiedenis der strafwetgeving, waar iedere stap een vooruitgang, en elke vooruitgang een weldaad is, niet slechts omdat hij rouw en lijden uitspaart, maar tevens omdat hij 's menschen moeitevollen tocht naar zedelijke ontwikkeling schraagt [3]). Schrijdt die ontwikkeling al langzaam voort, niet altijd zacht en geleidelijk, meest onder heftige trillingen, nu en dan zelfs angst, twijfel, wanhoop wekkend, ten slotte kan de zegepraal niet uitblijven [4]) en voert zij stellig tot ontlasting en verheffing der menschheid.

Naarmate wraakzucht en wreedheid als leidende beginselen verdwenen, naarmate de uitspraken der wetenschap toenamen in reinheid en kracht, vielen ook de verfoeilijke lijfstraffen,

---

1) Hetzelfde geschiedde den 18 Juni in de Eerste Kamer, zonder beraadslaging en met algemeene stemmen. *Hand.*, Eerste Kamer, 1869—1870, bl. 519.

2) Mr. H. P. G. Quack, *Staat en Maatschappij*. Inwijdingsrede, Utr., 23 Oct. 1868. Bl. 25.

3) Rossi, *Traité du Droit Pénal*, 4e ed., Parijs, 1873, dl. I, bl. 15.

4) „Si, pendant que tout change et se modifie, pendant que les moeurs se transforment et que la société marche, la loi reste immobile, alors elle n'est plus qu'une barrière. *Le monde avance toujours* et c'est l'immobilité qui est révolutionnaire." C. J. Lemoinne, *Revue des Deux Mondes*, 15 Maart 1856, bl. 423.

die zoolang den strafrechter tot eenig heil en toevlucht hadden gestrekt [1]). Men erkende al het lage en vernederende dier straffen; men gevoelde, dat de menschelijke justitie haar grenzen heeft; dat alleen de handhaving der maatschappelijke orde haar deel en roeping is. De onschendbaarheid des levens werd te ringe en te dinge bepleit; tegen de aanrandingen van 't absolutisme, vooral door de vernietiging der kabinets-justitie, een machtige dam opgeworpen; 't afschuwelijke der doodstraf allengs in breeder en invloedrijker kring gepredikt.

„Er is zoo menig ingeworteld vooroordeel uitgeroeid," sprak mr. G. W. Vreede in 1836: „er is zooveel gevallen, wat een kinderlijk ontzag wekte, en geen ontzag verdiende; er zijn, na het meer algemeen doorbreken van het licht der rede, in alle takken van wetgeving, inzonderheid in het lijfstraffelijk recht, zoo groote hervormingen tot stand gebracht — nog zoovelen zijn er te wachten, wier behoeften de met langzamen maar vasten tred voortgaande zedelijke en maatschappelijke beschaving heeft doen erkennen — dat ook de koning van het grauw, de beul, het einde zijner regeering ziet naken. Zijn schepter is reeds half gebroken. Nog staan menschen, naar Gods beeld geschapen, in rook, of bloedende onder de hand van den ellendigen huurling, wien zijn verfoeilijk bedrijf alleen, niet de jeugd of grijsheid der veroordeelden, veelmin hunne mogelijke onschuld bekommert. Nòg hangt en worgt hij, maar reeds zijn er velen, die gelooven, dat men scherprechters kan ontberen, als lieden, die voorbedachtelijk, tegen genot van *salaris*, het weerlooze slachtoffer, dat hun niets misdeed, met uitgezochte kunst, lafhartig ombrengen of mishandelen; die dit handwerk naar eisch der omstandigheden of *periodiek* uitoefenen, al is het dan op bevel der justitie en ter zoo-

1) Vgl. van Deinse, *de Alg. Beg. van Strafrecht*, § 15—28, 49—59; Chauveau et Hélie, *Théorie du Code Pénal*, ed. 1843, dl. I, bl. 21—29; v. Asch van Wijk, voorrede op Voorduin, t. a. p., bl. XIX: „De geschiedenis der wetgeving is niet alleen die van gebeurtenissen en verrichtingen, maar zij is ook die van den menschelijken geest, van de ontwikkeling der begrippen, van de beoordeeling van derzelver overeenkomstigheid met de *eeuwige beginselen van recht*," enz.

genoemde dienst van den staat, ten minste even misdadig zijn als de verstoktste booswichten."

Zeven-en-twintig jaren later, den 30 Juni 1863, voegde de Utrechtsche hoogleeraar in de Rechtsg. Sectie van 't *Prov. Utr. Genootschap* daarbij:

„Na een verloop van meer dan het vierde eener eeuw vind ik geen reden, één letter terug te nemen van hetgeen den jeugdigen advocaat in de warmte der ontboezeming is ontglipt. Mijn afkeer van de doodstraf en van de ellendigen, die vrijwillig, om des lieven broods wille, hunne natuurgenoten slagten, en zich aan de menschheid zelve ontscheuren, is, dank zij den wetgever zelven, met den dag toegenomen; — ik hoop het tijdstip te beleven, dat met de zaak zelve die gedrochten, in Nederland hoe lang zoo zeldzamer geworden, evenals de wolven, die voorheen deze streken hebben geteisterd, voor altijd uit ons oog zullen verdwijnen [1]."

Helaas, steeds vruchteloos bleef de strijd.

't Is hier natuurlijk de plaats niet, het vraagstuk *au fond* te behandelen; nog minder te herhalen al wat vóór en tegen 't nut en de wettigheid der straf is aangevoerd. Niemand is daarmee onbekend.

Een enkel woord slechts.

§ 37. De geschiedenis leert, dat de toepassing der doodstraf aanvankelijk algemeen was. Men vindt haar bij alle volken, in alle vormen en tijden terug [2]. Eerst in de jongste halve eeuw werd zij, dank zij der overwinnig dier „quelques théoriciens et quelques philanthropes" op de als altijd doctrinaire „practiciens", hier en daar afgeschaft; in enkele landen daarentegen voerde men haar opnieuw in, of wel bepeinst men nog steeds haar trapsgewijze „afmaking" [3]. Meer en meer echter wordt die onverantwoordelijke barbaarschheid bij de rechtsbeoefenaren afgekeurd en verworpen als onrechtvaardig, in strijd met de leer des christendoms, onnoodig, on-

1) Vgl. 't debat in 't *Verslag van 't verhandelde in de algemeene vergadering van 't P. U. G.*, bl. 20—27. Zie tevens bl. 35 der *Aant.* v. 1862.

2) Zie, wat *ons* land betreft, dr. M. J. Noordewier, *Nederl. Rechtsoudheden* (Utr., Kemink en Zn., 1853), 5de boek, cap. III, A, bl. 305—310.

3) Rossi, t. a. p., dl. II, bl. 282—301.

herstelbaar bij verkeerde toepassing, en den misdadiger den weg afsnijdend tot verbetering [1]).

Ook in Nederland.

De stem der openbare meening vond er echter in den boezem der regeering maar weinig weerklank. Eerst den minister van Lilaar bewoog ze tot een daad van moed en geestkracht, waardoor zijn staatsmans-werkkring, spijt menigen misslag, in de geschiedrollen des vaderlands met gulden letteren zal blijven aangeteekend.

Den 22 November 1869 zond de minister der Tweede Kamer een ontwerp van wet toe, waarbij de afschaffing der doodstraf werd voorgesteld [2]).

't Ontwerp bevatte acht artikelen, was mede-onderteekend door de ministers van oorlog en marine (van Mulken en Brocx), en ging vergezeld van een uitvoerige memorie.

§ 38. Bij art. 1 van 't ontwerp werd de doodstraf afgeschaft verklaard „in al de gevallen, waarin zij door de burgerlijke strafwet wordt bedreigd."

Art. 2 deed hetzelfde voor alle gevallen, waarin zij door de militaire strafwetten werd bedreigd, „doch alleen ten aanzien van misdrijven, in tijd van vrede en niet voor den vijand gepleegd."

Het handhaafde de doodstraf in alle gevallen van oproer, opstand, samenzwering en samenrotting of muiterij, voorzien bij de artt. 85 tot 92 van het Crimineel Wetb. voor het krijgsvolk te water, voor zooverre deze misdrijven aan boord worden gepleegd, in volle zee, of in de vreemde, ook in tijd van vrede.

De doodstraf, door de burgerlijke strafwet bedreigd, werd, in art. 3, vervangen:

door levenslange tuchthuisstraf voor de misdaden, voorzien bij de artt. 86, 87, 296, 299, 301 en 303 W. v. S., benevens voor kindermoord, anders dan in het geval, omschreven bij art. 13 der wet van 29 Juni 1854, *Stbl.* no. 102;

door tuchthuisstraf van 5 tot 25 jaren voor de misdaden, voorzien bij de artt. 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 91, 94, 95, 96,

---

1) Van Deinse, t. a. p., §§ 379—382, bl. 373—381.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1869—1870, bl. 785—798.

97, 125, 316, 344, 365 en 381 W. v. S., benevens voor manslag, voorafgegaan, vergezeld of gevolgd van een andere misdaad of een wanbedrijf, en voor brandstichting, anders dan in de gevallen, omschreven bij art. 13 der wet van 29 Juni 1854, *Stbl.* no. 102;

door tuchthuisstraf van 5 tot 20 jaren voor de misdaden, voorzien bij de artt. 75, 92, 93, 231, 233 en 437 W. v. S., en bij de publicatie van het Staatsbewind der Bataafsche Republiek van 10 Jan. 1805.

Art. 4 somde de verzachtende omstandigheden op, die aanleiding geven tot 't toepassen van een lagere straf, terwijl bij art. 5 't laatste lid van art. 13 W. v. 29 Juni 1854, *Stbl.* no. 102 (uitsluiting van verzachtende omstandigheden op zekere misdrijven), werd *ingetrokken.*

Art. 6 regelde de vervangende straffen bij militaire misdrijven. De doodstraf met den strop werd in tuchthuisstraf van 5—25 en die met den kogel door militaire gevangenisstr. van 5—15 jr. herschapen.

Bij art. 7 werd de *poging* tot misdrijven, met tuchthuisstraf voor 't leven of van 5—25 jr. bedreigd, met tuchthuisstr. van 5—20 jr. gestraft, terwijl art. 8 de wet van toepassing verklaarde op misdrijven vóór haar inwerkingtreden gepleegd.

§ 39. De memorie van toelichting, met talent gesteld, en in elke § de sporen dragende van gevestigde overtuiging, betoogde de noodzakelijkheid van den voorgestelden maatregel zoowel op historische als dogmatische gronden.

Onder de (voor *zijn* tijd) ongehoorde en vermetele denkbeelden — sprak zij — die Beccaria in zijn beroemde verhandeling over misdrijven en straffen (Milaan, 1764) op den voorgrond stelde, is er geen, waarover zooveel verschil is geweest als over de afschaffing der doodstraf.

Ruim een eeuw is thans voorbijgegaan sedert de jeugdige Italiaan, zich losrukkende van de traditioneele grondslagen, waarop het strafrecht en de strafrechtspleging in die dagen rustte, den oorlog verklaarde aan het onrecht, dat alom in naam van het recht werd gepleegd.

De geschiedenis heeft hem recht doen wedervaren. Hij gaf het sein tot een hervorming van het strafrecht, die aan geen der gruwelen, welke hij bestreed, het leven spaarde. De groote vragen, door hem behandeld, zijn, bijna zonder uitzondering, beslist volgens de beginselen, door hem meer aangegeven dan ontwikkeld [1]). Alleen over de doodstraf duurt de strijd nog voort.

De regeering nu achtte voor Nederland den tijd gekomen, waarop, zonder eenig gevaar voor de openbare rust en veiligheid, de doodstraf verdwijnen kon en dus verdwijnen moest uit de rij der straffen, door de burgerlijke strafwet bedreigd.

In een historische schets werd dit oordeel nader gestaafd.

Bij al de pogingen, om aan Nederland een Nederlandsch Strafwetboek te verschaffen, merkte de regeering op [2]), werd de vraag van het behoud of de afschaffing der doodstraf besproken, doch zelden meer dan in 't voorbijgaan. Dit intusschen mag nog wel eens in herinnering worden gebracht, dat reeds in 1827 door een lid der Tweede Kamer, later president van den Hoogen Raad, in een door hem uitgegeven geschrift de vraag: „of de doodstraf in het nieuwe Strafwetboek moest worden opgenomen," *ontkennend* werd beantwoord [3]). Evenmin mag men vergeten, dat vóór 29 à 30 jaren zich in de Tweede Kamer menige stem deed hooren tegen de doodstraf, die reeds toen alleen werd verdedigd op grond, dat de maatschappij voor de *geheele* afschaffing nog niet rijp was [4]).

En zeven jaren later? Bij de beraadslagingen over het toen

---

1) Men verlieze niet uit het oog, dat ten aanzien der doodstraf heden ten dage juist andersom wordt geredeneerd dan Beccaria deed. De eenige soort van misdrijven toch, waartegen *hij* die kapitale straf wilde behouden, was die tegen de veiligheid van den staat en in tijden van omwenteling — tegen politieke misdrijven dus. In *onze* dagen daarentegen wenscht juist voor *deze* misdrijven schier niemand meer de doodstraf.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 785.

3) *Iets over de theorie der straffen en het bewijs der misdaden*, naar aanleiding van het Ontw. v. h. Strafwb., door mr. W. B. Donker Curtius, Utr. 1827.

4) Van den Honert, *Het Wetb. v. Str.*, Amst. 1840, bl. 13, 21, 25, 36 en 37. — Voorduin, *Gesch. en Beg.*, XI, bl. 43, 71, 97, 98.

aanhangige wetsontwerp, houdende den 2den tit. van het 1ste boek W. v. S., werd door meer dan één lid de straffe des doods weder krachtig bestreden [1]).

De minister van justitie de Jonge van Campens Nieuwland, die reeds in '40 als lid der commissie van wetgeving had verklaard, dat het altijd een zijner vurigste wenschen was geweest, eenmaal te mogen meewerken tot „de geheele afschaffing van dit verschrikkelijk uiterste van alle maatschappelijk vermogen, en dat hij het als de eerekroon van zijn vaderland zou beschouwen, indien daarin het voorbeeld mocht gegeven worden," verklaarde zich ook nu weder in beginsel vóór de afschaffing. Hij kwam er voor uit, dat de doodstraf zich niet laat vereenigen met het stelsel van boete en verbetering, zooals de theorie zich dit voorstelt. Geen taak zou hem streelender zijn geweest dan een voorstel tot afschaffing te doen. Maar, even als in '40, was ook in '47 „de toestand der maatschappij der regeering daartoe nog niet rijp voorgekomen [2])."

Weder verliepen er zeven jaren. Gewichtige veranderingen werden voorgesteld in het geldend strafrecht bij het ontwerp der wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* no. 102). Bij de openbare beraadslagingen over dit onderwerp in de Tweede Kamer werd de vraag niet dan in het voorbijgaan besproken. Twee sprs. intusschen verklaarden zich *tegen* het behoud [3]).

Bij het onderzoek in de afdeelingen schijnt over dit onderwerp een meer opzettelijke gedachtewisseling te hebben plaats gehad. Twee minderheden, waarvan de eene *voor sommige misdaden* de doodstraf absoluut verdedigde, en de andere haar *voor alle misdaden* onvoorwaardelijk afkeurde, stonden tegenover de meerderheid, welke „in den tegenwoordigen toestand der maatschappij" de doodstraf *onmisbaar*, *wettig* en *doeltreffend* oordeelde. Bij het antwoord op 't voorloopig verslag achtte men 't onnoodig, zich te begeven op het „zoo wijde veld der bespiegelingen, dat de doodstraf oplevert." Intusschen hield de regeering de volgende

---

1) De heeren Storm en de Kempenaer, zie *Staats-Ct.* van 24 Juli 1847.

2) *Staats-Ct.* van 3 Aug. 1847.

3) Zitting van 31 Mei 1854. *Bijbl.* 1853—1854, bl. 1016, 1020.

merkwaardige verklaring niet terug: „Zij is van die straf geen voorstander [1]."

Bij art. 5 van 't ontwerp van een 1ste boek van een W. v. S., in 1859 aan de Tweede Kamer aangeboden (doch buiten behandeling gebleven), werd het behoud der doodstraf — naar de toelichting alleen met het oog op hoogverraad en moord — voorgesteld; ook nu weder, even als in '40 en '47, op grond „dat de toestand en behoefte onzer maatschappij hare afschaffing *voor-alsnog* niet gedoogen."

Sinds werd de strijd met vernieuwde krachten gevoerd [2]). De voorstanders der afschaffing namen niet alleen onder de rechtsgeleerden, maar onder allen, die, op welk gebied ook, zich aan de vorderingen der beschaving laten gelegen liggen, in aantal en gehalte toe. In gelijke mate verminderden de tegenstanders. Al meer en meer werd de groote vraag van de school in 't leven overgebracht. Noch van deze, noch van gene zijde berustte men „in de boekdeelen", daarover in vroegeren tijd „volgeschreven". Zonder de hoog-zedelijke strekking der vraag, die *niet alleen* door de cijfers der statistiek kon of mocht worden beslist [3]), uit het oog te verliezen, zocht men haar beslissing niet meer bij uitsluiting in afgetrokken bespiegelingen, maar ook — en bij voorkeur! — op 't gebied der feiten [4]). Kortom, overal waar het algemeen rechtsbewustzijn zich krachtig uitte, deed het zich hooren vóór de afschaffing der doodstraf, „dat verschrikkelijk uiterste", gelijk Mittermaier haar noemde. Die overtuiging uitte zich op wetgevend, wetenschappelijk (strafrechtelijk) en op meer algemeen-maatschappelijk gebied.

§ 40. Aan elk dezer „oogpunten" wijdde de regeering door-

---

1) *Bijbl.*, t. a. p. — *Bijl.*, bl. 622.

2) Mem. v. toel., *Bijl.*, 1869—1870, bl. 786.

3) Berner, *Abschaffung der Todesstrafe* (Dresden, 1861, bl. 41.)

4) Hélie, op Beccaria (Parijs, 1856), bl. 108; Chauveau et Hélie, *Theorie du C. P.*, I, no. 111, vlg., vooral no. 118; Mittermaier, *die Todesstrafe* (Heidelb., 1862), § 5, in verband met § 7, vlg., en met de mededeelingen van dien schrijver in de *Allg. Deutsche Strafr.-Zeitung* (1862—1867.)

wrochte beschouwingen. § 4 behandelde *de vreemde wetgevingen* [1]), § 5 *de bestrijding op wetenschappelijk (strafr.) gebied* [2]), § 6 *de bestrijding op meer algemeen-maatschappelijk gebied* [3]); § 7 behelsde een *terugblik, vergelijking en standpunt van beoordeeling* [4]); § 8 schetste *de doodstraf als in strijd met de beginselen der nieuwere strafleer* [5]); § 9 *de doodstraf* (als) *in strijd met de bijzondere vereischten van een deugdelijk strafstelsel* [6]); § 10 bestreed het „terroristisch argument", *de afschrikking* [7]); § 11 behandelde *'t noodrecht* en *de militaire strafwetgeving* [8]); § 12 *de vervangende straffen in het gemeene strafrecht* [9]); § 13 *de vervangende straffen in het militaire strafrecht* [10]), en § 14 *verzachtende omstandigheden, poging, recidive* [11]).

§ 41. Van vele zijden werd aan de memorie van toelichting hulde gebracht [12]). 't Belangrijk stuk, aan stijl en behandeling waarvan men treffend werd herinnerd bij de lezing van mr. A. A. de Pinto's artikel: *De Afschaffing der Doodstraf in het Koningrijk Saksen* [13]), werd algemeen toegejuicht, en wekte voor de toekomst der nationale rechtsontwikkeling groote verwachtingen op.

Schitterend was hier Baco's woord gelogenstraft: „*Philosophi proponunt multa, dictu pulchra, sed ab usu remota.*" Slechts hier en daar verhief zich nog een enkele stem tot verdediging van 't „monster", dat eenmaal slechts door „pure" philanthropen

---

1) Mem. v. toel., t. a. p., bl. 786—788.
2) M. v. t., t. a. p., bl. 788—789.
3) M. v. t., t. a. p., bl. 789.
4) M. v. t., t. a. p., bl. 789.
5) M. v. t., t. a. p., bl. 790.
6) M. v. t., t. a. p., bl. 691.
7) M. v. t., t. a. p., bl. 792—794.
8) M. v. t., t. a. p., bl. 794—795.
9) M. v. t., t. a. p., bl. 795—797.
10) M. v. t., t. a. p., bl. 797.
11) M. v. t., t. a. p., bl. 797—798.
12) Men vergel. den hoogst-belangrijken brief van den vrede-apostel Charles Lucas (de l'Inst.): *Over de voorgestelde opheffing der doodstr. in Nederl.*, opgenomen in *Themis*, 1870, bl. 97—142.
13) *Themis*, 1869, bl. 251—272.

als zoodanig was gekenschetst. Zelfs de versleten geestigheid van Alphonse Karr: „*Que messieurs les assassins commencent!*" werd niet meer gehoord, en vrij algemeen herhaalde men wat Geyer eens verklaard had: „*Auf der Stufe der Cultur, welche wir erreicht haben, ist die Todesstrafe ein volständiger Anachronismus!*" [1]) Het gold geen partijquaestie: — uit alle groepen der natie rezen de voorstanders op. „Men zal zich misschien verwonderen," sprak de heer du Marchie van Voorthuysen — „een conservatief man" — „dat ik de regeering met warmte ondersteun. Waar het de eer geldt van mijn land, het heil der menschheid, dáár bestaat voor mij geen staatkundige naijver!" En 't voorloopig verslag der Kamer, met zooveel spanning tegemoet gezien, beschaamde de allerwege opgewekte verwachtingen niet [2]).

§ 42. Dat verslag, den 23 Maart uitgebracht [3]), begon met de erkentenis, dat de bestaande toestand op den duur niet houdbaar was. Sedert 9 of 10 jaren waren in ons land van tijd tot tijd door den strafrechter doodvonnissen uitgesproken, doch geen enkel daarvan is uitgevoerd. De uitoefening van 't recht van gratie, zei men, die uitzondering moest blijven, is regel geworden, en zoowel uit het oogpunt van krachtdadige beteugeling der misdrijven als van 't prestige der rechterlijke macht en van 't recht zelf, moest dit eindigen. Aan de andere zijde waren er echter, die in de gehandhaafde bedreiging der straf een zeer gewenscht „Damocles-zwaard" zagen.

Vervolgens werd natuurlijk (in § 2) een lans gebroken tusschen de voor- en tegenstanders der partiëele herziening, en eerst in de derde plaats werd de kardinale vraag gesteld, waarop eigenlijk alles aankwam: of het *hoofdbeginsel* der voorgestelde wet aan-

---

1) *W.*, no. 3196.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1513—1516. — Het spreekt overigens wel van zelf, dat ook de *tegenstanders* der afschaffing zich niet onbetuigd lieten. 't Raakte hier voor hun „lievelings-straf" 't *to be or not to be.*

't Is algemeen bekend, zelfs buiten den kring onzer juridieke letterkunde, welke verdiensten mrs. P. van Bemmelen en A. de Pinto juist in 't refuteeren der „doodstraf-argumenten" toonden.

3) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1513—1516.

nemelijk was. En die vraag werd door een „groot aantal leden" bevestigend beantwoord. Afschaffing der doodstraf kwam hun mogelijk en daarom noodzakelijk voor. 't Spreekt van zelf, dat dit gevoelen, aan den anderen kant, vooral op bijbelsche gronden, werd betwist. Doch ook op wereldlijke. De bewering, dat de straf strijdt tegen de beginselen eener z. g. nieuwere rechtsleer, achtten „verscheidene leden" zeer eenzijdig, en inzonderheid de vervangende straf, de langdurige tuchthuisstraf, ook waar die cellulair werd toegepast, werd, „als verstoktheid kweekend in het kwade," gelaakt. Zelfs zij, die in 't algemeen de doodstraf zouden willen afschaffen, vroegen, of deze tegen kindermoord en brandstichting, of wel, naar het denkbeeld van prof. Gratama, tegen moord met voorbedachten rade, niet bedreigd behoorde te blijven?

Tegen de afzonderlijke artikelen werden ernstige bedenkingen geopperd. De strafladder werd willekeurig en weinig-stelselmatig genoemd. Vooral tegen de levenslange tuchthuisstraf, hier te lande steeds gehaat, kwam men in verzet. Men vroeg, of deportatie niet beter ware geweest, en liet het daarbij niet ontbreken aan verwijzing naar den vreemde, naar Engeland b. v.: eerst in Maryland en Virginia, later in Australië en N.-Zeeland. Dit denkbeeld echter stuitte in de afdeelingen op bijna algemeenen tegenzin. Niet slechts de aanzienlijke kosten waren een beletsel, men vreesde tevens, dat ons gezag in de Oost- en West-Indische Koloniën door mislukte proeven zou worden geschokt, en dat de proeven mislukken zouden, dit betwijfelde men niet. Had Engelands voorbeeld in Ceylon dit niet geleerd [1]? 't Verschil over de vraag, of bij militaire misdrijven de doodstraf geheel kon worden afgeschaft, dan wel absoluut behoorde te worden behouden, bleef onbeslist.

't Resultaat was, dat, zoo in deze als in 't overige, de regeering op een meerderheid in de Tweede Kamer scheen te kunnen rekenen.

§ 43. Aan 't voorloopig verslag voegde mr. Heemskerk Az. een

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1516.

nota toe [1]), waarin hij betoogde, dat „alsnog en behoudens beter overtuiging" de geheele afschaffing der doodstraf onvoorzichtig is in een tijd, waarin gevaarlijke en wreede aanslagen tegen personen en tegen de algemeene zaak niet zeldzaam zijn;

dat zij onbestaanbaar is met de mogelijkheid, die de regeering zich tot nog toe voorbehoudt om oorlog te voeren;

dat zij een groote moeilijkheid schept ten aanzien van het bewaren en bewaken van veroordeelden tot levenslange en langdurige tuchthuisstraffen.

Voorts wees mr. Heemskerk, met het oog op 't regeeringsvoorstel:

a. op enkele feitelijke leemten in de mem. van toel., die in haar verband schenen aan te duiden, dat dit „overigens verdienstelijk stuk" de strekking had, slechts één zijde der quaestie toe te lichten;

b. onderwierp hij aan de Kamer „een eenvoudig denkbeeld omtrent de straffen op de zwaarste misdrijven."

Die „feilen" der regeering echter bleken niet van overwegende beteekenis. Zij betroffen enkele „ommissiën" of min-juiste opvattingen van buitenlandsche toestanden en voorvallen, tot de doodstraf betrekkelijk, terwijl op grond, dat 't onraadzaam mocht worden geacht, „het geduchtste en uiterste wapen tot beveiliging der maatschappij geheel en voor goed uit handen te geven, alvorens men met een niet Strafwetboek gereed was," in stede van afschaffing der doodstraf, bij wijze van partiëelen maatregel, een ruimere toepassing van verzachtende omstandigheden werd voorgesteld. Tevens moest de levenslange tuchthuisstraf weer in de rij der straffen worden opgenomen.

Tot dat einde zouden slechts zeer enkele wijzigingen in de wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* no. 102) noodig zijn, waardoor de economie der wet niet zou worden aangetast.

Aan art. 2 ware toe te voegen:

„Levenslange tuchthuisstraf kan worden opgelegd in 't geval, voorzien bij 't laatste lid van art. 9."

---

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1516—1518.

't Lid, toe te voegen aan art. 9, zou dan luiden:

„Wanneer op het misdrijf de doodstraf gesteld is, en verzachtende omstandigheden, in het 1ste lid van dit art. vermeld, zijn gebleken, wordt die straf door levenslange tuchthuisstraf vervangen."

In art. 10 zou dan nog moeten vermeld worden, welke straf als de zwaarste na de doodstraf zou gelden ten aanzien van 't straffen van poging tot misdrijf.

Deze of dergelijke wijziging der wet van 29 Juni '54 zou, volgens den heer Heemskerk, meer dan één voordeel opleveren. Er zouden minder doodvonnissen worden uitgesproken, er zou niet zoo dikwijls gratie worden verleend, en de gevaarlijkste misdadigers zouden niet reeds na hoogstens 20 jaren afzondering aan de vrije samenleving kunnen worden teruggegeven.

Een doelmatige partiëele verbetering der militaire strafwetten achtte de heer Heemskerk hoogst-moeilijk, en de vaststelling van nieuwe militaire wetboeken noodzakelijk, alvorens te beslissen over de straf op de zwaarste misdrijven.

§ 44. Nadat de regeering, andermaal in een keurige memorie, de aangevoerde grieven had beantwoord, en haar oordeel door opmerkelijke tabellen gestaafd — waarbij zij tevens voorstelde, de laatste al. van art. 3 te lezen: „door tuchthuisstraf van 25 jaren in alle andere gevallen" [1]) — verklaarde de commissie van rapporteurs de zaak in staat van wijzen [2]). Inmiddels bracht de regeering nog eenige wijzigingen in haar voordracht [3]), en poogde de heer de Brauw door een vijftal amendementen de doodstraf althans voor enkele gevallen te redden [4]), zoodat de beraadslagingen, die den 16 Mei aanvingen en tot 20 Mei 1870 voortduurden [5]), ditmaal inderdaad volkomen waren voorbereid.

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1564—1571.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1629.

3) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1751. In art. 4, aanvang, werd tusschen de woorden *wanneer* en *de* ingevoegd: „*in de gevallen van art.* 3." — Art. 6 werd art. 7; de woorden *militaire gevangenisstraf* in dit art. werden „*kruiwagenstraf*." — Art. 7 werd art. 6, en tusschen de woorden *waartegen* en *levenslange* in dit art. gelezen: „in art. 3."

4) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1751.

5) *Hand.*, 1869—1870, bl. 1413—1492.

§ 45. Eigenlijk was het pleit reeds gewonnen. „Er behoort zelfverloochening toe," meende de eerste spreker, de heer van Wassenaer van Catwijck, niet ten onrechte: „om in deze materie het woord te voeren, als men, na het onderzoek in de afdeelingen te hebben bijgewoond, de overtuiging met zich voert, dat deze wet met vrij aanzienlijke meerderheid zal worden aangenomen [1])." Toch werd het „goed recht van den scherprechter" verdedigd met een vuur en een geestkracht, een betere en edelere zaak waardig. Van alle zijden werd het vraagstuk toegelicht. Vooral de kerkelijke richtingen verzetten zich tegen de afschaffing met hand en tand, en putten zonder baat het gansche arsenaal harer argumenten uit. De heer Heemskerk haalde, tot staving zijner uitspraak, dat de doodstraf, waar ook, in de militaire wetgeving zeer zeker *niet* kon worden gemist, zelfs de bekende samenspraak tusschen Butler, Deveroux en Macdonald aan uit Schiller's *Wallenstein*. De heer van Loon vermeide zich in een kritiek van corruptiën in den tekst der Vulgata [2]), en dreigde onverholen met de lynchwet [3]), waartegen van de zijde der tegenstanders weer werd aangevoerd, dat men niet met herziening van den Bijbel maar met die van den Code Pénal bezig was, en dat de geschiedenis getuigde, dat voor een uitspatting als de lynchwet in Nederland geen vrees behoefde te heerschen. De wanden weergalmden van 't beroep op de keurbende van Europa's denkers, in beide kampen, met afwisselend geluk; doch de uitslag, in de afdeelingen voorzien, bekroonde den arbeid. Nadat de heer van Lilaar had gepoogd de argumenten der tegenstanders, een voor een, te weerleggen [4]), kwam de stemming over de artikelen aan de orde. De amendementen van den heer de Brauw [5]) werden *verworpen*, de artikelen goedgekeurd, en 't wetsontwerp *en bloc* ten slotte met 48 tegen 30 stemmen *onveranderd* aangenomen.

Met 20 tegen 18 stemmen bekrachtigde de Eerste Kamer het

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1413.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1431.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1435.
4) *Hand.*, t. a. p., bl. 1467—1477 en 1483—1484.
5) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1490—1491.

besluit harer zustervergadering [1]), en den 17 September 1870, *Stbl.* no. 162, werd de wet vastgesteld.

§ 46. Een machtig vraagstuk (— „de groote zeeslang der sociale quaestie", volgens den stouten metafoor van Schmoller —) heeft zich in den jongsten tijd, reusachtiger dan ooit in afmetingen, op den voorgrond gedrongen. De betrekking der niet-bezitters tot de bezittenden zoekt naar de formule harer juiste oplossing. Zelfs op de dagorde van 't Europeesche staatsleven heeft het vraagstuk plaats genomen, en eerst na voldoende oplossing zal 't zich daarvan af laten voeren [2]).

Te midden van de grootste tegenstelling der verschillende staatsvormen levert het maatschappelijk vraagstuk allerwege dezelfde verschijnselen op. Overal heerscht gisting in de kringen der niet-bezitters; overal ontwaart men denzelfden strijd om verbetering van toestand. Alle Europeesche volken zien zich verplicht, de zaak *in foro publico* aan een ernstig onderzoek te onderwerpen.

Schuilt er onder de eischen van den z. g. vierden stand ook veel, dat op begripsverwarring en verkeerde voorstelling berust, menig onrechtvaardig, onedel verlangen zelfs, in andere opzichten weer is verbetering, op welke wijze ook, gebiedend noodzakelijk. Een verschijnsel, dat zich overal op gelijke wijze zoo onrustbarend vertoont, wijst op een gelijkmatige ziekelijke oorzaak. De ziekte te loochenen zou een misslag zijn. Tot schade der gezonde deelen, ja van 't geheele lichaam de samenleving, zou zij zoodoende steeds dieper doordringen. Haar oorzaak moet men opsporen, en trachten, met het wegnemen daarvan, haarzelve uit te roeien.

§ 47. Zulke ziekelijke maatschappelijke toestanden trouwens kent de geschiedenis velen.

De mensch, in zijn streven en hopen, zijn lijden en verwinnen, is, in 't wezen der zaak, steeds aan gelijke werkingen, oor-

---

1) *Hand.*, Eerste Kamer, 1869—1870: de discussiën op bl. 561—599.

2) Vgl. Dr. Albert Linel, *die kirchliche und sociale Frage in Deutschland*, Frankfurt a/M. 1872, bl. 48 vlg. — Voorts: *De Telegraaf* van 2 Sept. 1872, nr. 1445; — L. Uhlich, *Geschäft und Geist*, Gotha 1871 (*die sociale Frage*), bl. 189.

zaken en gevolgen onderworpen. Hebben sommige tijdperken schijnbaar een afwijkend karakter; trokken b. v. in de laatste eeuwen kerkelijke bewegingen meer de aandacht — bewegingen, die haar uitdrukking vonden in hervormingen, welke zich nog thans ontwikkelen; veroorzaakte later 't nationaliteitsbeginsel stormen, die in heftigheid haar weerga zoeken [1]) — die verschijnselen waren louter van voorbijgaanden aard; zij brachten daarenboven slechts enkele volksgroepen in trilling. De beweeglijke ondergrond der wereldgeschiedenis (naarmate de *histoire-bataille* plaats maakt voor 't onderzoek naar en de schildering van 't intieme volksleven, zal dit al helderder blijken) vormt een kring van ideën en belangen, die harten en hoofden door de eeuwen heen bewoog, de edelsten van ons geslacht in elke richting bezighield, en in de stoffelijke en geestelijke ongelijkheid der menschenkinderen wortelt: — het streven om, in den strijd tusschen ontbering en levensgenot, tusschen armoede en bezit, tusschen arbeid en kapitaal, door economische, privaat- of staatsrechtelijke hervormingen een toestand in 't leven te roepen, die elken sterveling, zonder onderscheid van aanleg of arbeidsvermogen, althans een minimum van levensgeluk zou verzekeren.

§ 48. Reeds in 't oude Griekenland openbaarden zich treurige maatschappelijke wanverhoudingen. Wellicht zelfs droegen deze 't machtigst bij tot 't verval van dat heerlijk land. Door die wanverhoudingen, door de onzedelijkheid en verontreiniging toch, die daaruit voortsproten, ging het bloeiend Athene te gronde. De inspanning zijner beste zonen, van een Solon, een Socrates, vermocht daartegen niets. De laatste viel als een offer der woede van de opgewonden plutocratie, de gouden *Internationale*, gelijk v. Libloy de geldheerschappij bestempelt [2]).

Sparta vond in de opstanden der Heloten de aanleiding tot een nooit-rustenden, bitteren socialen strijd.

---

1) Vgl. de studie van dr. A. Sasse, *Het Nationaliteits-beginsel in de politiek*, A. D. v. N., nrs. 21, 80, 91.

2) *Der Socialismus und die Internationale.* Drei Vorträge, enz. Leipzig, 1875, bl. 9.

Te Rome ontwaren wij voor 't eerst een voortgezette worsteling tusschen patricii en plebei. De gelukkige oplossing van dezen strijd door de gelijkstelling der beide standen was een bron van kracht en eenheid voor 't ontluikend gemeenebest. Later nochtans ontwikkelden zich weer maatschappelijken misbruiken, en de Gracchen boetten 't leven in bij hun strijd daartegen.

Ten tijde van Jezus' geboorte was de gesteldheid van 't Romeinsche rijk allerellendigst. Een deel der burgers was onmetelijk rijk, het andere zonder eenig bezit, volkomen afhankelijk van de rijken.

De bevrijding dezer armen uit hun smartvolle vernedering, het stichten van betere levensbetrekkingen te hunnen behoeve door 't prediken van naastenliefde en van een gelijk recht voor allen, dit was 't voornaamste doel van Jezus, dien edelen, door liefde voor de menschheid diep doordrongen geest. Zijn streven was de toenmalige verdorven wereld te herscheppen door menschenmin, gelijkheid en gerechtigheid.

Juist daardoor vond het christendom een zoo snelle verbreiding. Millioenen verstootelingen zochten daarin verlossing, en omhelsden reikhalzend de nieuwe leer. Het christendom was destijds een noodzakelijke, een heilzame maatschappelijke verjonging.

Ook de boeren-onlusten ten tijde der hervorming waren sociale kramptrekkingen, die — hoezeer zij de onderdrukten niet uit hunne slavernij verlosten, en slechts een wraakoefening beoogden wegens geleden onrecht — opnieuw getuigden, hoe diep de verrotting in het staatsleven was doorgedrongen.

De grootste maatschappelijke omwenteling echter barstte in Frankrijk uit op 't einde der vorige eeuw. Die omwenteling was een even ontzettende strafoefening, welke 't volk aan de vertegenwoordigers van 't leenstelsel en de lijfeigenschap voltrok, als een erkenning van beginselen, waarop nog heden elke sociale beweging steunt.

Alle standen, alle burgers in den staat vorderden gelijke rechten, een gelijke uiterlijke mogelijkheid, om zich een den mensch betamende positie te veroveren. Allen verlangden in de gelegenheid te worden gesteld, voor zich en hunne gezinnen de middelen tot levensonderhoud te vinden.

Ongelukkig is dit, in weerwil der stroomen bloeds, die vergoten werden, tot heden met duizenden nog *niet* het geval, of althans nog slechts op zoo spaarzame wijze, dat voortdurend de pijnlijkste ontberingen dreigen. De verregaande ellende dezer duizenden, hun streven, om tot een beteren levensstandaard te geraken — ziedaar het wezen van 't maatschappelijk vraagstuk.

§ 49. Is het wonder, dat die „breede phalanx", slecht gevoed en nog slechter onderwezen, met hoopvolle vreugde elken maatregel toejuicht, die haar verbetering voorspiegelt? Maar — bovenal — is het niet slechts al te natuurlijk, dat zij zich in de armen werpt van 't socialisme, 't welk in iedere phrase der geschiedenis, wisselend van vormen, maar steeds één in grondgedachte, den „maatschappelijk-onterfde" door tooverachtige paradijsdroomen verlokt [1]?

't Is waar, in de oudheid werd het socialisme door andere bedoelingen geleid dan gelijk 't zich later vertoont. Eertijds toch was 't de communistische verdeeling van den grond, waardoor men 't welzijn der bevoorrechte burgers wenschte te bevorderen. Agrarische gemeenschap scheen velen een verstandige politisch-economische maatregel, natuurlijk steeds met behoud der slavernij. Alleen de heerschende volksklassen zouden door gelijkmatigen eigendom en genot nader tot elkaar worden gebracht.

Vooral uit hetgeen Plato in zijn werken over den Staat en de Wetten zegt, blijkt helder, dat hij den enkeling wil opofferen ten gunste der politieke gemeenschap. Deze zelve echter moet in haar staats- en huishoudelijk leven een ideaal van zedelijke harmonie scheppen, en zich losmaken van alle zelfzucht. Tot bereiking daarvan beveelt Plato de opdracht der regeering aan de wijzen

---

1) Vgl. v. Libloy, t. a. p., bl. 5. — W. Roscher, *die Grundlagen der National-ökonomie*, 11de ed., Stuttgart 1874, bl. 154 vlg., § 78—88. — *Het Communisme in zijn vroegere en latere vormen*, door dr. J. Nolet de Brauwere van Steeland ('s Hage, Susan, 1871) bestaat uit een bundel dagblad-artikelen. — Onmisbaar daarentegen voor een juiste kennis dezer levensbeschouwing is prof. Quack, *de Socialisten*. (Personen en Stelsels.) Amst. 1875, 1ste st.; vooral *de Inleiding* (bl. 1—21.)

of philosophen en de opheffing van al 't bijzondere aan; van daar de invoering der gemeenschap van goederen en vrouwen, de oplossing van 't familieleven, de gemeenschappelijke opvoeding der kinderen en de indeeling der bevolking in drie hoofdklassen: de heerschende wijsgeeren, de krijgslieden en de ambachtslieden. Voorts wil hij zoodanige staatkundige en maatschappelijke instellingen in 't leven roepen, dat niet uit rijkdom deugd, maar deugd uit rijkdom voortspruite, daarin bestaande, dat men meer goederen bezitte dan een ander. En welke zouden nu die goederen zijn? Deels menschelijke, deels goddelijke. Menschelijke, dat is: gezondheid, sterkte, schoonheid en vermogen; goddelijke, dat is: gerechtigheid, wijsheid, zedelijke kracht en matigheid. Om dit doel te bereiken, opperen Plato en zijn leerlingen velerlei voorstellen: de mannen b. v. zouden niet vóór hun dertigste (beter vijf-en-dertigste) jaar trouwen; er zouden slechts 5000 burgers zijn; overvloedige kinderen moest men aan den ondergang blootstellen; deeling en verbinding des arbeids; regeling van gelijkmatig bezit en eigendom; handel en verkeer alleen in 't belang van 't algemeen geoorloofd; voorts kasten. De eerste stand moest raden en verzorgen, zich uitsluitend met denken bezighouden; de tweede door kracht en moed de noodige hulp verleenen; de derde stand daarentegen moest arbeiden en door de waarneming der stoffelijke belangen de zinnelijke behoeften des volks bevredigen [1]).

't Ascetisch communisme der eerste christenen [2]), 't heremieten- en monnikendom, de Carpocraten en 't feudale stelsel, dat eveneens een soort van grondverdeeling voor bevoorrechte geslachten beoogde (zoo b. v. 't donatie-systeem en de aviciteit in Hongarije) zijn niet minder merkwaardig; doch zij staan niet alleen. Vooral de middeleeuwen kenmerkten zich door de bontste, de eigenaardigste verschijnselen. Wie b. v. denkt hier niet onmiddellijk aan den Engelschen kanselier Thomas Morus, die in zijn geschrift *de Nova*

---

1) Men ziet, dat tegelijkertijd Egyptische en Indische voorbeelden Plato hier voor oogen zweven.

2) Dr. H. von Treitschke, *die Grundlagen der Bürgerlichen Gesellschaft*, in *der Socialismus und seine Gönner* (I, bl. 20).

Insula Utopia zoo geestig de gevolgen der socialistische gemeenschap schetst — een romantisch verhaal, dat overal lezers en navolgers vond (ongeveer in den trant van Robinson Crusoë)? Aan de proefnemingen van *New-Harmony*, van *New-Lenark*, van Condé-sur-Vesgres, enz.? Ook Sebastian Frank in Duitschland, Campanella met zijn „Zonnestaat" in Italië, Cabet in Frankrijk met zijn „Icarië", Bairaisse met zijn „Sevarambe", enz., droomden en deden droomen van een onverstoorbaren vrede en een volmaakt geluk, die beiden voort zouden spruiten uit nieuwgeschapen maatschappelijke toestanden.

Hoe onpractisch en gansch van nut verstoken ideëel [1]) deze en soortgelijke socialistische droombeelden mogen schijnen, vreeslijk was hun invloed, waar ze bij staatkundige omwentelingen naar verwezenlijking streefden. Wie herinnert zich niet Thomas Münster, die in 1525 te Mühlhausen de goederengemeenschap [2]) invoerde, en den rijken beval, hun vermogen met de armen te deelen? 't Gevolg was, dat alle arbeid stilstond, en de landlieden naar de stad stroomden, om deel te nemen aan de algemeene zaligheid, die ongelukkig niet lang duurde. Weldra ontstond er gebrek, waarin men trachtte te voorzien door rooftochten in den omtrek; en de verwarring werd eindelijk zoo groot, dat men daaraan gewapenderhand een einde moest maken [3]). Nog heftiger tafereelen hadden in 1534 te Munster plaats. De bakker Jan Matthias van Haarlem en de kleermaker Jan Bockhold van Leiden wisten daar door hun „Sionspredikingen" een zoo geweldigen aanhang te erlangen, dat zij zich van de stad meester maakten en alle goud en zilver in beslag namen. Zij voerden daarop de goederengemeenschap en de veelwijverij in (ofschoon niet zoo practisch als in onzen tijd de Mormonen aan de Zout-

---

1) „Nützlich ist nur was für das Leben verwerthbar ist," zegt Lasker terecht in zijn *Welt- und Staatsweisheit* (Berlin, 1872), bl. 15.

2) Belangrijk, maar hoofdzakelijk voor bronnenstudie, is Roscher, t. a. p., bl. 161 vlg., § 80—84.

3) Vgl. dr. Heinrich von Treitschke, *die Socialen Parteien der Gegenwart* in *der Socialismus und seine Gönner* (II, bl. 49).

zee! [1]), en ook deze uitspattingen moesten met geweld worden onderdrukt [2]).

§ 50. Naast deze betreurenswaardige afdwalingen echter, die getuigen, welke ontzettende drijfveeren hier in 't werk zijn, trachtten mannen van veelzijdige verdiensten langs andere wegen de oorzaken en voorwaarden van den nationalen rijkdom op te sporen. Drie stelsels vooral oefenden daarbij grooten invloed uit: het mercantiel-, het physiocratisch- en het industrie-systeem van Adam Smith.

Wijden wij aan elk dezer stelsels een korte beschouwing.

Volgens de grondstellingen van 't Mercantilisme, voornamelijk door den Franschen minister Colbert vertegenwoordigd, trachtte de staat rijk te worden door met een soort van staathuishoudkundige dictatuur den uitvoer te begunstigen, en het geld door eene voordeelige handelsbalans uit het buitenland te lokken. Men zag, dat Spanje uit zijn koloniën edele metalen ontving, en meende nu, dat goud en zilver den rijkdom van een land uitmaken, terwijl zij toch niets anders zijn dan een koopwaar, steeds daarheen verplaatst waar zij wordt ingewisseld tegen andere begeerde voorwerpen. Er werden door de mercantilisten maatregelen genomen, om de fabrieken te begunstigen, waardoor de landbouw werd benadeeld; men wenschte de eigen grondstoffen in 't land te behouden, aan vreemde waren echter door hooge inkomende rechten den toegang te bemoeilijken.

Door dergelijke toltarieven nu worden gewoonlijk de eigen consumenten getroffen, daar deze ten gevolge daarvan hoogere prijzen moeten betalen, zoodat hun koopvermogen vermindert en de afzet lijdt. „Der Mercantilismus," zegt de streng-liberale v. Libloy, blijkbaar zinspelende op de nieuwe richting der z. g. katheder-socialisten, „war zugleich mit eine Ursache und eine Wirkung jenes Absolutismus, welcher durch die Machtgebote des Staates

---

1) Zie Theod. Bentzon, *les Sociétés Communistes aux Etats-Unis*, in de *Revue des Deux Mondes* v. 1 Aug. 1875, bl. 570—601.

2) Wie denkt hier niet onwillekeurig aan Robert Hamerling's wegslependschoonen epos „*der König von Sion*"?

den Wirthschaftsbetrieb bevormunden und reglementiren wollte. Es war die Blüthezeit der Massregelungen [1]."

Een natuurlijke tegenwerking onstond onmiddellijk, toen men den slechten invloed van het Mercantilisme opmerkte; toen de physiocraten — d. w. z. zij, die in de natuur, den bodem, de eenige bron aller rijkdommen zochten — beweerden, dat de rijkdom van een land niet in geld en edele metalen bestaat, maar in het netto-product, de zuivere opbrengst (of de grondrente), welke de landbouw oplevert, boven de kosten der voortbrenging. Uit de grondstoffen werd alles gevoed. De nijverheid kon veranderen, de handel zich verplaatsen, doch de vermeerdering der maatschappelijke rijkdommen geschiedde slechts door de natuur. Deze leer der physiocraten, of — gelijk zij zichzelf noemden, *economisten* — had tevens staatkundige gevolgen. De landbouwerstand kwam in eere, en de grondbelasting steeg, als het beste financiëele hulpmiddel voor den staat. In plaats der mercantilistische goud- en geldvereering, tolreglementatie en voogdij over productie en handel, in plaats van privileges en monopoliën, wederkeerige veete en benadeeling van wege de handelsbalans, trad thans een tegenstrooming op, die vrijheid en zelfstandigheid verlangde (*laissez-aller, laissez-passer!*), bijzondere zorg voor de landbouwbelangen, onbelemmerde concurrentie, vrij verkeer, de ontwikkeling aller zedelijke en economische krachten, enz. Ethisch-politische studiën verschenen, en krachtig werkten zij mee tot 't ontkiemen der gedachten, waaraan de Fransche omwenteling het aanzijn had te danken.

De hoofdvertegenwoordiger van 't physiocratisch stelsel was François Quesnay, lijfarts van Lodewijk XV. Onder vele anderen, sloot ook de Schot Adam Smith zich, aanvankelijk althans, bij deze richting aan. Doch weldra ontwikkelde Smith zich zelfstandig, en toonde hij aan, dat de oorzaken van den rijkdom bestaan in al die goederen, welke strekken tot bevrediging der menschelijke behoeften. Zoo kwam hij er toe, in den arbeid en de arbeidsverdeeling, met al hare hulpmiddelen, de bron der nationale welvaart te zoeken. Door zijn meesterlijke

1) T. a. p., bl. 18.

staathuishoudkundige wijsbegeerte heeft Adam Smith de objectieve kennis der economische feiten en combinatiën ontzaglijk bevorderd. Voor 't eerst heeft hij de wetenschap der staathuishoudkunde tot een stelsel ontwikkeld.

§ 51. Zijn navolgers echter, vooral der z. g. vrijhandelsschool (de Manchesteristen, naar Manchester genaamd, waar Richard Cobden sinds 1839 de begaafdste woordvoerder van 't *free-trade*-stelsel was), wordt niet ten onrechte verweten, dat ze in hun gladgepolijste harmonie-leer [1]) uitsluitend de aandacht vestigden op de *voortbrenging*, en de *verdeeling* van den rijkdom uit het oog verloren; dat zij, door staatsonthouding en „eeuwige, onveranderlijke natuurwetten" ook in 't maatschappelijk leven te prediken, aan een onnatuurlijk en verwerpelijk dogmatisme botvierden; dat zij het belang en de egoïstische winsten der kapitalisten hooger schatten dan 't persoonlijk welzijn des arbeiders, dien zij niet als mensch, maar louter als factor in de voortbrengingskosten beschouwden; dat zij het „schroffste" eigenbelang dienden, door onbeperkte mededinging te huldigen [2]); eindelijk, dat zij eenzijdige waarheden als algemeen-geldende maatschappelijke wetten verkondigden, terwijl toch in 't maatschappelijk leven alles slechts op betrekkelijke waarde en beteekenis aanspraak mag maken [3]).

---

1) Schier zonder spoor van kritiek, met zondelooze rechtzinnigheid, eerst kort geleden (1872) nog gehuldigd door prof. H. Dameth, van Genève, in *les Bases Naturelles de l'Economie Sociale.* 't Helderst blijkt dit uit de *sixième séance*, bl. 99—125.

2) Vgl. daaromtrent het belangrijk debat, den 3 April 1875 in de *Vereeniging voor de Statistiek* te Amsterdam tusschen de voorstanders van 't „oude" en „nieuwe" in de staathuishoudkunde gehouden. (*Jaarboekje*, 1875, bl. 1—56.) Prof. jhr. mr. J. de Bosch Kemper bewees mij de eer mij uit te noodigen, het verslag van 't verhandelde in die vergadering voor het *Jaarboekje* op te stellen, en ik erken gaarne, dat ik aan die eervolle taak een nieuwen spoorslag ontleende tot onderzoek, waarvan de slotsom mij geheel aan de zijde der ethisch-historische richting bracht.

3) 't Felst en met het bijtendst vernuft geeselt J. George Eccarius deze afdwalingen in zijn bekend vlugschrift: *Eines Arbeiters Widerlegung der nationalöconomischen Lehren John Stuart Mills*, Berlin, 1869. Scherper heeft Proudhon

Niet enkel socialisten en communisten waren het [1]), die de tegenstrijdigheden en hardheden van Adam Smith's industrie-systeem bestreden, en op maatschappelijken weg economische verbeteringen trachtten te erlangen — mannen, die van „dolzinnige bedoelingen" te goeder trouw niet te beschuldigen zijn, geleerden als Hildebrand, Roscher, Kniess, Lorenz Stein, Brentano, Schmoller, Lange, Heldt, Dührer, Engel en Wagner in Duitschland; Blanqui en Sismondi in Frankrijk; Emile de Laveleye in België, Beesly, Crompton, Harrison, Clife Lesley en Ludley in Groot-Brittanje sloegen nieuwe wegen in. De oude, als versteende geloofsartikelen der economische wetenschap vonden in deze klocke geesten niet langer adepten. „'t Is," zegt Schmoller, „gelijk men weet Cartesius, die het stoute woord uitsprak: *de omnibus dubitandum.* Het is de kenspreuk der moderne wijsbegeerte, der moderne wereldbeschouwing in 't algemeen. Alles, dat bij de kritiek van 't gezond verstand geen waarheid blijkt, wordt verworpen. Dikwerf is ook de nieuwere wetenschap weer afgeweken van dezen strengen eisch, en heeft *a priori* stelsels in elkaar gezet, doch in haar groote geesten, bovenal in Kant, is zij altijd teruggekeerd tot deze kritische methode. Elke grootsche vooruitgang der menschheid begint met twijfel, en openbaart zich in verzet tegen overgeleverd dogmatisme [2])."

---

nooit met Bastiat „afgerekend" dan Eccarius hier met den „grooten denker der XIXde eeuw".

1) Onder de oudere socialisten onderscheidden zich Babeuf, bijgenaamd Gracchus, en zijne Fransche navolgers; de graaf de St. Simon, Charles Fourier en de Engelschman Robert Owen; onder de nieuweren de Franschen Proudhon, Cabet, Corbon, Ledru-Rollin (wiens tijdschrift *la Reforme*, 1843, het eerste sociaal-democratische orgaan was), de Duitschers Marlo, Carl Marx en Ferdinand Lassalle. Ook de piëtistisch-getinte agitatoren Maurice en Huber wellicht. De literatuur is een der rijksten van den tegenwoordigen tijd. Reeds vult ze een bibliotheek van velen duizenden deelen. Vgl. prof. Quack, *Maurice en de Arbeiders*, in *de Gids* van Nov. 1874; D. C. Nijhoff, *Beroemde Schrijvers*, I, *Charles Kingsley*, Utrecht, 1875, bl. 2 en vlg.; eindelijk: *A celestial Utopia, extractet from the New-York Sun* (1869), bl 17.

2) *Ueber einigen Grundfragen des Rechts und der Volkswirthschaft*, Jena, 1875, bl. 18.

§ 52. Met dit ontwaakt leven in de economische wetenschap was een ongekende krachtsontwikkeling onder de arbeidende klassen gepaard gegaan. Naast socialistische woelingen traden van lieverlede minder-„staatsgevaarlijke" verschijnselen aan den dag. De *friendly-society's*, de consumptie- en bouwvereenigingen in Engeland [1]), de credict- en grondstoffenvereenigingen in Duitschland [2]), de productievereenigingen in Frankrijk [3]) namen, klein in den aanvang, elk op *hare* wijze een steeds hoogere en breedere vlucht. Daarbij voegde zich de reusachtige invloed der Britsche *trades-unions*, wier milliocnen-rijke weerstandskassen *strike* op *strike*,

1) Bij de behandeling van dit onderwerp komt in de eerste plaats in aanmerking Karl Marx, *Das Kapital* (2de ed., 1873, vooral het 8ste, 13de, 23ste en 24ste hoofdstuk); vervolgens Brentano, *die Arbeitergilden der Gegenwart*, 2 deelen, waarvan het eerste de geschiedenis, het tweede de kritiek der Engelsche arbeidersvereenigingen bevat. Niet minder: B. A. Huber, *die latente Association* (1866), *die Rochdaler Pioniers* (1867) en die *Arbeiterfrage in England* (1869); studiën en correspondentiën van Alfred Talandier en J. E. Horn in *l'Association* (Bulletin International des Sociétés Coöperatives), 1867; Mr. M. J. de Witt Hamer, *Over de Arbeidersvereenigingen* (1866), bl. 13—43, *et passim*; prof. dr. J. L. Fellkampf, *Over den toestand der Arbeiders en over de Handwerks-genootschappen in Engeland en Noord-Amerika* (Ned. vertaling van H. J. G. Mijnssen, Amsterdam, 1871), bl. 14 vlg.; mr. A. Kerdijk, *Over Winkelvereenigingen*, Utrecht, 1873, bl. 14—34; E. Flotard, *Associations Coöpératives de consommation* § 2; J. M. Telders, *het Coöperatief Congres te Bolton*, enz.

2) De beste bron tot de kennis dezer vereenigingen openen natuurlijk de uitvoerige statistische jaarverslagen van Schulze-Delitzsch zelf. De geschiedenis en ontwikkeling schetst mr. M. J. de Witt Hamer, t. a. p., bl. 43—61 en 176—192, op uitnemende wijze. — Mr. H. Goeman Borgesius licht (*Over Coöperatieve Credietvereenigingen*) meer de practische beteekenis der credictvereenigingen toe. Voorts vindt men tal van belangrijke studiën. Ik noem slechts: J. E. Horn, *Les banques d'avance en Allemagne*, *Annuaire de l'Association*, 1867, bl. 129—150; von Libloy, t. a. p., bl. 65.

3) Vgl. L. Blanc, *l'Association de production*, *Annuaire* van 1867, bl. 184; Jules Duval, *Les Sociétés Coöperatives de production*, Parijs, 1867, bl. 11 vlg.; mr. M. J. de Witt Hamer, t. a. p., bl. 140—153, 192, *et passim; Over Productievereenigingen*, 1874, bl. 8 vlg.; J. E. Beluze, *Sociétés Coöperatives en France*, 1867, bl. 15—18; Paul Leroy Beaulieu, *Les aspirations des ouvriers et leurs projéts*, *Revue des Deux Mondes* van 1 Juli 1875, bl. 133—168.

niet slechts in Engeland, maar ook op 't vasteland van Europa en in Amerika steunden, en den loonstandaard daardoor met den dag deden rijzen [1]). Doch den meesten invloed oefenden de vertakkingen der *Internationale* uit — een wereldverbond, waartoe de kiem reeds in 1840 was geplant [2]), en dat, naar aanleiding van besprekingen op de Londensche wereldtentoonstelling van 1862, den 28 September 1864, in een meeting, onder voorzitterschap van prof. Beesly, en met medewerking van Mazzini, te Londen gehouden, den vorm had aangenomen, waardoor zij later de wereld met niet altijd ongegronden schrik en ontsteltenis vervulde. Ook heden is haar naam nog steeds een krijgsleus, ofschoon zij, na de jongste stuiptrekkingen, bij lange na niet meer het huiveringwekkend Medusahoofd vertoont, hetwelk der Fransche republiek, na 't neerhalen der Parijsche Commune (in 1872), zelfs tot een formeel verbod dreef [3]).

§ 53. Te midden van zooveel storm en branding om ons heen bleef 't in Nederland mat en dof [4]). Van revolutionaire „vuur-

---

1) Een der merkwaardigste studiën, welke over deze inrichtingen verschenen, is ongetwijfeld die, welke onder den titel van *les Associations Ouvrières en Angleterre*, in 1869, bij Germer Baillière te Parijs 't licht zag en in korten tijd vijf uitgaven beleefde. Algemeen wordt dit werk toegeschreven aan den graaf van Parijs. Inzonderheid het tweede en derde hoofdstuk (dat de geschiedenis en geheime organisatie der trades-unions behandelt) getuigen van strenge kritiek. De resultaten der parlementaire enquete van 1866 (omtrent den toestand der werkstakingskassen) zijn overal trouw op den voet gevolgd. — Dan: Herbert Spencer, *Sociologie*, 1873, bl. 252; Brentano, t. a. p., I, bl. 138—139, 216; II, 34, 38, 130, 188 vgl.; Bijbl. t. d. *Economist*, 1867, bl. 653.

2) Door de stichting van 't *Deutsche Arbeiterbildungs-Verein* te Londen.

3) Een vrij oppervlakkige historie der *Internationale* schreef Edmond Villetard (Nederlandsch bij Schadd te Amsterdam, 1872); betrouwbaarder (doch zeer beknopt): von Libloy, t. a. p., VII, bl. 37, 55, *et passim*. Overigens is de geschiedenis van den dag in couranten en tijdschriften verspreid. Een goede, onpartijdige historie der thans van haar klauwen en tanden beroofde „tijgerin" is nog altijd *à faire*.

4) Zelfs in 1874 kon een hooggewaardeerd opmerker, Edmondo de Amicis, *Olanda*, bl. 245, zonder tegenspraak nog opmerken: „Si dorme in questo paese, diceva il Diderot viaggiando in Olanda, e questa esclamazione mi venne piu volte sulle labbra."

haarden" geen spoor. Het lot, door den arbeider sinds eeuwen getorscht, werd ook thans niet te zwaar geacht. Gemord en gemompeld mocht er worden, luide stegen de klachten niet op, en van stoute hervormingen, van grootsche idealen droomde men zelfs niet. Op 't gebied der staathuishoudkunde dreven wij zachtkens op den stroom der idëen [1]); slechts enkele oorspronkelijke denkbeelden kiemden in het vaderland van Pieter de la Court en Gijsbert Karel van Hogendorp. Tòch was reeds in de Dubbele Kamer van 1848 verklaard: „De voor dezen in Nederland zoo krachtige middelstand wordt jaar op jaar zwakker! Duizenden uit den middelstand dalen af tot dien der hulpbehoevenden [2])." Tòch had mr. J. A. van Royen reeds op het eerste congres over 't armwezen gevraagd: „Zou ik mij schuldig maken aan overdrijving, wanneer ik zeg, dat het vierde deel van het Nederlandsche volk in een toestand verkeert, die zorg eischt?" Tòch had reeds Mackay, op 't voetspoor van Guizot, gepredikt: „Tot God terug of naar het communismus heen [3])!" Oppervlakkig zou men dus oordeelen, dat er ook ten onzent aanleiding bestond, om naar middelen, en wel naar krachtige middelen, tot lotsverbetering voor de arbeidersklassen uit te zien. Doch behalve van die, welke uit de hoogte, door het initiatief der meergegoeden, werden aangewend, hoorde of zag men daarvan weinig. Een paar mislukte proeven, om het kolonisatie-stelsel (naar Suriname b. v.) „tot wering van het pauperisme" toe te passen; 't oprichten der *Maatschappij van Weldadigheid* met haar landbouw-gestichten [4]); discussiën op armen-congres-

1) „De *oeconomia politica* is een onwaardeerbare wetenschap, veel te flauwelijk in ons vaderland beoefend." Groen van Prinsterer, *Grondwetsherziening en Eensgezindheid*, Amst. 1849, bl. 246.

2) *Bijbl.*, 1848, bl. 922.

3) *Bijdrage tot de Geschiedenis van het Radicalismus en Communismus*, bl. XV.

4) Mr. W. Thorbecke wijdde aan die Maatschappij een pittig artikel in *de Gids* van Mei 1874, bl. 276 vlg., getiteld: *Armenzorg en Nijverheid*, een beschouwing over de studie van den heer A. F. Eilerts de Haan: *De Noord-Nederlandsche Landbouwkoloniën* (Amsterdam, 1872). De conclusie was niet gunstig. Een antikritiek van den heer E. d. H. (*Is de Maatschappij van Weldadigheid een Instelling van Armenzorg?*) was daarvan 't gevolg (*Bijlage*

sen, in 't *Paleis voor Volksvlijt* (twee malen, in Maart en April 1866 [1]) en nu en dan (zoo den 13 April 1865 en den 14 April 1866) in de *Vereeniging voor de Statistiek* [2]), alsmede 't stichten der *Maatschappij voor den Werkenden Stand* te Amsterdam [3]) — dáártoe ten naastenbij bepaalde zich onze philanthropie. Onze philanthropie, zeg ik; immers, verder gingen wij niet. 't Beginsel der zelfhulp, dat overal elders wortel had geschoten, bleef — in de bakermat van hofjes en fundatiën wel is waar, maar toch niet minder van Germaansche broederschappen en gilden [4]) — langen tijd van elken invloed verstoken. „In Nederland is de coöperatie nog weinig ontwikkeld," moest mr. M. J. de Witt Hamer in 1866 getuigen [5]): „De Nederlandsche arbeider schijnt, het is met smart dat ik het ternederschrijf, nog niet zóó ontwikkeld als zijn broeders in andere landen."

Wel was reeds bij kon. besluit van 21 Juli 1862 (*St.-Ct.* no. 139) goedkeuring verleend tot het in 't leven roepen eener *Vereeniging*

---

tot *de Gids* van Dec. '74), zonder dat partijen 't eens werden. Er zijn er trouwens meer, die zich niet bijster ingenomen toonen met het „onnatuurlijk huwelijk" tusschen industrie en armenzorg, en de toekomst der schepping van den generaal van den Bosch donker inzien.

1) *De Volksvlijt*, 1866, bl. 70—79. —Vgl. 't *Bijbl.* t. *de Econ.*, 1866, bl. 418.

2) Zie *de Economist* van '65, Bijbl., bl. 288 vlg., en van '66, bl. 407 vlg.

3) Den 11 Januari 1854, door de hh. P. H. Stark en E. Apol. In lateren tijd was, onder de talrijke afdeelingen (straatreiniging, volksvoordrachten, volkskosthuizen, industrieschool voor zonen en pleegzonen van leden, naaimachines voor behoeftige vrouwen, weldadig fonds, bekrooningen, enz.) vooral de Ambachtschool belangrijk. In 1860 opgericht, driemaal uitgebreid en verplaatst, werd ze eindelijk, den 3 April 1868, in een ruim en doelmatig gebouw op de Weteringschans te Amsterdam gevestigd.

4) Zie J. ter Gouw, *de Gilden*, Amsterdam, 1866, bl. 92 vlg.

5) Vgl. diens acad. proefschrift, *Over de Arbeidersvereenigingen*, Leiden, 1866, bl. 162. Even groote teleurstelling straalt door in het opstel over de *Arbeidersvereenigingen in Nederland*, *Staatk. en Staathuishoudk. Jaarboekje*, 1867, bl. 300 vlg., waar het o. a. heet: „De arbeidersvereenigingen schijnen in Nederland onder geen gelukkig gestarnte geboren. Voordat er hier te lande sprake van was, verkondigde reeds een erbarmelijke vertaling van von Ketteler's brochure, dat de arbeidersvereenigingen *inrichtingen van den antichrist* waren!"

tot Nut van den Arbeidenden Stand, die in art. 1 der statuten haar doel had omschreven als strekkende: „om uit gemeenschappelijke bijdragen uit de eerste hand — immers zooveel mogelijk — te verstrekken:

a. alle benoodigdheden voor huishoudelijk gebruik;

b. de grondstoffen, benoodigd tot de uitoefening der bedrijven of handwerken van de leden [1]*;*"

doch dit doel werd, uit gebrek aan belangstelling, wellicht ook uit wantrouwen tegen den stichter, nooit verwezenlijkt.

Ook de vereeniging *Neerlands Werkman* te Amsterdam [2]), die (art. 1 van 't regl.) „onderlinge verbroedering" beoogde, en daartoe een eigen locaal, een eigen bibliotheek en een eigen winkel oprichtte, en zelfs den 15 Mei 1867 een tentoonstelling organiseerde, tierde nooit recht bijzonder. Een winkelvereeniging, naar aanleiding eener volksvoorlezing *Over de Coöperatieve Beweging* van den heer N. G. Pierson te Amsterdam, door dezen ontworpen, kwijnde en verviel aldra, en een soortgelijke te Rotterdam, ten jare 1860 door eenige volhardende werklieden opgericht, mislukte evenzeer [3]). De nijverheidsvereenigingen te Westkapelle en Middelburg waren evenmin teekenen van zelfontwikkeling onder onze werklieden als de voorschotbank te Deventer [4]).

Omtrent den aard en 't wezen der Leidsche „Arbeidersvereeniging" rees verschil. Terwijl de Witt Hamer (*Jaarboekje*, '67, bl. 303, en noot 2) de meening uitsprak, dat zij „ten onrechte dien naam droeg" (zij was niet van de arbeiders-zelf uitgegaan, maar door „eenige jeugdige industrieëlen" gesticht) hield mr. S. le Poole, in 't zelfde *Jaarboekje*, bl. 375—377,

---

1) Deze Maatschappij, die van lieverlee bezweek aan uitputting van krachten, gaf (op grond van art. 12, in verband met de artt. 50—55 harer statuten), Vrijdag 2 Januari 1863, bij den boekdrukker F. van Heukelom Dz. te Amsterdam, 't eerste eigenlijke arbeidersweekblad in Nederland (*de Werkman*) uit, waarvan echter slechts een total nrs. verscheen.

2) Opgericht den 1 April 1866 (zonder kon. goedkeuring.)

3) Mr. M. J. de Witt Hamer gaat, t. a. p., bl. 154—162, met veel zorg de redenen dier mislukking na.

4) Mr. M. J. de Witt Hamer, Proefschrift, bl. 160—162.

het tegendeel vol, en leidde, uit de geschiedenis harer wording, haar goed recht als winkelvereeniging af. Zooveel is zeker, dat haar statuten werden goedgekeurd bij kon. besluit van 19 Maart 1867 (no. 69), en dat ze op 18 Mei 1867 pas een kapitaal had opgespaard van *f* 387.85. Niet veel inderdaad, als men nagaat, hoeveel krachtsinspanning bij de machtige Leidsche industriëelen de ontstane tegenwerking had uitgelokt.

§ 54. Van lieverlee echter kiemde een betere geest [1]). De hh. N. G. Pierson, O. van Rees en B. D. H. Tellegen poogden door het publiceeren van tal van stukken in *de Gids*, *de Economist* en *de Volksvlijt* voor de beweging propaganda te maken. Ook de vruchtbare pen van dr. J. van Vloten werkte een Nutsvoorlezing uit tot een opwekking tot coöperatie. Een vloed van vertalingen uit Engelsche tijdschriften overstroomde onze periodieke werken. De Rochdaler pioniers werden algemeen bekend, de coöperatie algemeen besproken, zoowel ten goede als ten kwade [2]).

Er was slechts een opwekkende stoot, een ondernemende daad noodig.

De dag daartoe zou komen.

Dinsdag 24 September 1867 werd, naar aanleiding eener redevoering van den heer C. A. J. Geesink over de wereldtentoonstelling te Parijs, in de *Maatschappij voor den Werkenden Stand* te Amsterdam gehouden, door een voortvarend industriëel, den heer J. C. Stelling, de vraag ter tafel gebracht, waarom wij niet zouden trachten, evenals elders, aan bekwame werklieden de gelegenheid te openen tot 't bezoeken der tentoonstelling.

1) Hoe noodzakelijk dit was, besefte ook Godefroi, toen hij den 13 Maart 1869 in de Tweede Kamer verklaarde: „Als men nagaat, wat tot verbetering van het lot der mindere standen in het buitenland is gedaan, dan zijn wij ongetwijfeld ten achteren!" — Lezenswaard is te dier zake de voordracht, door jhr. mr. J. de Jong van Beek en Donk in 't *Utrechtsch Leesmuseum* gehouden, en onder den titel: *Zijn wij practische philanthropen?* bij den heer Beijers te Utrecht ('69) in't licht verschenen, vooral bl. 4—19. De voorstellen tot practische oplossing, daar geopperd (de ontwikkeling van degelijk industriëel- en ambachtsonderwijs b. v.) zijn — zes jaren later! — nog even behartigenswaard.

2) Mr. M. J. de Witt Hamer, *De Arb.- Vereen. in Ned.*, t. a. p., bl. 300.

Na eene warme gedachtenwisseling werd besloten, het denkbeeld zelfstandig in praktijk te brengen.

Een commissie, bestaande uit de hh. C. A. J. Geesink, mr. C. A. Crommelin, Gerard A. Heineken, J. Gosschalk, S. Katz, Paul A. Huet, G. H. Addicks, J. Brink, M. J. de Bont, G. Cramer, J. Galmân, H. Straatman, H. Serry, J. C. Stelling en C. A. Vos, werd met de uitvoering belast. Men verzocht door advertentiën in de dagbladen de medewerking van 't publiek, waarin men in zoover slaagde, dat tusschen 3 en 14 October fondsen en reisplan gereed waren voor een reisgezelschap van 22 werklieden [1]), die ieder *f* 15 bijdroegen, terwijl een 4tal personen de reis uit liefhebberij en voor eigen rekening meemaakte. De reis duurde van 17—25 October 1867, en de werklieden gaven in Januari 1868, bij den heer F. Gunst te Amsterdam, een verslag hunner op- en aanmerkingen uit, getiteld: *Indrukken op een tocht naar Parijs* [2]). Bovendien had elk werkman, die tot 't gezelschap behoorde, een afzonderlijk verslag moeten opstellen omtrent hetgeen hij in zijn bijzonder vak merkwaardigs had waargenomen; een jury uit de *M. v. d. W. S.* sprak over die verslagen een oordeel uit, en in een plechtige vergadering, die eenige maanden later in *Frascati* plaats had, werden aan de bekroonden prijzen uitgereikt [3]).

§ 55. Thans was de betoovering gebroken, en ontwaakten de werklieden in Nederland met verbazende snelheid uit hun lusteloosheid. Eenige werkstakingen (die der scheepstimmerlieden in

---

1) Er waren 164 aspiranten.

2) 't Verslag-zelf (opgesteld den 5 Dec. 1867) telt 44 bl. 't Is gevolgd door (uit het Fransch vertaalde) *model-statuten voor arbeidersvereenigingen*, 1° *voor crediet;* 2° *voor consumptie;* 3° *voor voortbrenging.* Dit bijvoegsel, niet het minst-beteekenende, telt 46 bl.

3) Door de samenwerking van enkele keurlingen uit deze groep werd, in de tweede helft van 1868, het tijdschrift *Bijdragen voor Arbeid en Kunst* uitgegeven, dat eenige maanden later zou worden omgewerkt tot 't (nog heden bestaande) weekblad *de Werkman.* Ook andere ontwerpen van associatie, niet minder gewichtig, sproten uit dezen tocht voort. 't Is hier echter de plaats niet, deze eenigszins uitvoerig te bespreken.

April en die der boekdrukkers en letterzetters op 1 Juli 1869) deden onverwacht zien, met hoeveel vuur het eenheidsbegrip zich reeds in enkele vakken had verbreid. De *Nederlandsche Typographenbond* b. v. telde, blijkens het openbaar gemaakt verslag der algemeene vergadering van Zondag 13 Juni 1869 [1]), destijds reeds afdeelingen door 't geheele land.

---

1) Dit verslag is zeer merkwaardig. Niet slechts wijl daarin besprekingen worden meegedeeld omtrent een algemeen Nederlandsch zet-tarief, die interessant zijn, maar tevens omdat men daarin letterlijk het volgende leest:

„Ten slotte wordt er voorlezing gedaan van een opstel, voorkomende in het proefnommer van het 1 Cents-Volksblad over *de Werkstaking*. In dat stuk wordt het verloop der industrie toegeschreven aan de hooge loonen. Dit wordt als eene staathuishoudkundige ketterij beschouwd door den verslaggever. Deze beweert, dat het verval der industrie integendeel is toe te schrijven aan gebrek aan energie en kennis bij de ondernemers van nijverheid. De bedekte afkeuring van het streven der scheepstimmerlieden, in dat opstel vervat, wordt duidelijk gemaakt, het practisch verschil tusschen kapitaal in gebonden en in vrijen toestand aangetoond en ten slotte het regt van geleerden van den stempel als die, waarmede de schrijver van dat opstel zich karakteriseert, betwist om over arbeidersvraagstukken het woord te voeren (!).

„Den aanwezigen gezellen wordt aanbevolen, hun arbeid nooit als koopwaar te beschouwen. Daartoe mogen de muntstukken dienen, maar niet alzoo des werkmans geest en spierkracht. De tijden zijn voorbij, waarin de mensch als *koopwaar* werd beschouwd. Amerika heeft voor het beginsel der vrijheid en gelijkheid van alle menschen nog onlangs stroomen van het edelst bloed vergoten. Men wachte zich dus voor lieden, die alles tot guldens willen reduceren! Daar is in den arbeid van den werkman nog iets anders dan wat door den gulden wordt vertegenwoordigd. Dat andere, meer edele deel van zijn arbeid, dat is zijn intellectueel erfdeel, dat hem evenmin onder schoonklinkende theoriën mag worden ontfutseld, als aan den kapitalist de vrije wil om zijne kapitalen te gebruiken, ook nog voor edeler en meer verheven uitingen dan die, welke sommige practische staathuishoudkundigen aanbevelen als de beste om den individuëelen fortuinbouw te bevorderen. Daar, waar het bouwen van eigen fortuin moet gepaard gaan met de vernietiging van de wilskracht en de vrijheid van den werkman, is het beter, de staathuishoudkunde dienstbaar te maken aan de bescherming dier wilskracht en vrijheid, dan aan den ellendigen voorspoed dier baatzuchtige fortuinbouwers!"

Reeds *toen* derhalve werd in een kring van eenvoudige Nederlandsche hand-

Ook in andere bedrijven won het denkbeeld ras veld. De *Internationale* vestigde in Nederland haar zetel [1]), en wakkerde, al vond zij zelve gelukkig weinig bijval, allerwege 't coöperatiebeginsel aan [2]). Eindelijk sloeg een kring van economisten, rechtsgeleerden, nijveren, philanthropen en werklieden de handen ineen tot 't vormen van een *Commité tot Bespreking der Sociale Quaestie*, dat sinds beurtelings in de groote steden des lands meetings organiseerde [3]), en daarop (in nauw verband met 't *Algemeen*

---

werkslieden het ethisch karakter der volkshuishoudkunde bepleit, dat eerst jaren later door de z. g. katheder-socialisten, en onder deze vooral door Gustav Schmoller (*Ueber einige Grundfragen des Rechts und der Volkswirthschaft*, Jena, 1875) met zooveel vuur en ijver tegen de „oude school" (en haar waardigsten vertegenwoordiger in Duitschland, dr. Heinrich von Treitschke (*Der Socialismus und seine Gönner*, Berlin, 1875) zou worden verdedigd.

1) In Aug. 1869, onder den titel van *Nederlandsch Werkliedenverbond*, geconsolideerd in de vergadering van 13 April 1870.

2) Zoo denkt ook mr. S. v. Houten, *De regtstoestand der werklieden in Nederland*, er over (§ 32, bl. 43). — Vgl. tevens 't behandelde op het derde Nederlandsche werkliedencongres, dat op de Pinksterdagen (28 en 29 Mei) van 't jaar 1871 te Amsterdam werd gehouden, en aan welks vijftal zittingen door de afgevaardigden van 25 arbeidersvereenigingen uit Zuid- en Noord-Nederland (omstreeks 100 personen) werd deelgenomen De beteekenis van 't congres blijkt uit 't officiëel verslag (den 30 Juni 1871 bij de *Boekdrukkersvereeniging* te Amsterdam verschenen), waarmede ik mij, om 't gewicht der zaak, belangeloos had belast. Het *Volksblad* van prof. de Bosch Kemper, no. 33, dd. 17 Aug. 1871, bl. 258, wees op 't eigenaardig gewicht van dit congres. Vgl. eveneens 't *Binnenlandsch Overzicht* in *Onze Eeuw*, van 12 Juni 1871, dl. I, bl. 578—586.

3) In den trant der Engelsche *Association for the promotion of social science* en het Duitsche *Verein für Socialpolitik*.

Het Vaderland van 25 Juni 1872, no. 149, behelst omtrent ons *Commité* een belangrijke beschouwing.

Onderscheidene belangstellenden in de arbeidersquaestie, over verschillende plaatsen van het land verspreid, hadden de overtuiging verkregen, dat aan de eene zijde door velen, hoe werkzaam overigens in 't belang der publieke zaak, het hoog gewicht en de groote omvang van 't maatschappelijk vraagstuk niet voldoende werden beseft, terwijl aan den anderen kant bij hen de vrees bestond, dat eenzijdige beschouwing van dat vraagstuk niet tot verbetering,

Nederlandsch Werkliedenverbond, 't welk den 25 en 26 Dec. 1871 te Utrecht in 't leven was geroepen [1]), de meest-urgente punten op 't gebied van 't maatschappelijk vraagstuk aan een kalme en gezette discussie onderwierp.

---

hoogst-waarschijnlijk tot achteruitgang zou leiden. Aldus stelde men zich voor een vereeniging, zij het dan ook niet in den gewonen vorm, in 't leven te roepen, welke de voornaamste onderdeelen van het vraagstuk zou bespreken, ten einde deze, na onderling overleg, zooveel doenlijk in ruimeren kring aan de beraadslaging te onderwerpen — een vereeniging welke, zonder iemand tot geldelijke contributie te noodzaken, haar onkosten uit geheel vrijwillige bijdragen zou bestrijden.

Bij haar samenstelling zat het denkbeeld voor, dat alle eenzijdigheid moest worden uitgesloten, dat met name niet het klassenbelang of de eene of andere bijzondere opvatting mocht heerschen, maar dat de verschillende elementen, waaruit de maatschappij is samengesteld, zooveel mogelijk vertegenwoordigd moesten zijn. Van den beginne was derhalve 't doel, de verschillende vraagstukken naast en met de vertegenwoordigers der arbeidende klasse te bespreken.

Het *Commité* werd opgericht den 30 Oct. 1870 te Utrecht. Daar was een meeting belegd door de hh. jhr. mr. J. de Jong van Beek en Donk, dr. H. F. R. Hubrecht en P. H. Testas. Mr. H. H. van Cappelle (van Arnhem) leidde een beraadslaging over 't participatiestelsel in, welke den grootsten duur der bijeenkomst innam. Bij 't einde werden door de vergadering zes leden gekozen tot een commité, met 't recht zich andere leden te assumeeren. Bedoelde zes leden waren de hh. jhr. mr. J. de Jong van Beek en Donk, P. H. Testas, dr. H. F. R. Hubrecht, mr. B. H. Pekelharing, A. Huet en B. H. Heldt. Van het recht van assumptie werd een vrij ruim gebruik gemaakt. Thans (Augustus 1875) zijn er 29 leden.

In den boezem van het *Commité*, buiten de openbare bijeenkomsten, wordt natuurlijk menig onderwerp behandeld, hetwelk voor een meeting minder geschikt is. Het voorname doel, in commité-vergaderingen het gevoelen van ontwikkelde werklieden te vernemen, wordt zelden of nooit gemist.

(Vgl. mijn beschouwing in 't Binnenl. Overzicht van *Onze Eeuw*, dl. I, bl. 249 vlg.; de kritiek van dr. van Vloten (*Iets over de werkmansvraag*) t. a. p., bl. 347, en de refutatie van 't *Commité* op blz. 523.)

1) En al aanstonds een (trouwens vruchtelooze!) anti-zondag-arbeidsbeweging op touw zette. — 't *Verbond* (bij kon. besluit van 6 Juni 1873 als rechtspersoon erkend) telde den 16 Aug. 1875 34 afdeelingen met 4092 leden, waarvan te Amsterdam alleen 22 afdeelingen en 2863 leden. Ieder lid draagt 26 cts per jaar voor de centrale kas bij.

§ 56. Intusschen — juist naarmate 't vereenigingsleven in Nederland zich uitbreidde [1]) — bespeurde men, dat onze wetgeving de ontwikkeling daarvan zoo niet tegen- dan toch stellig niet in de hand werkte [2]). In welken vorm zou men de consumptie-, doch inzonderheid de crediet- en productievereenigingen gieten? In dien der burgerlijke maatschap, handelsvennootschap of gewone *vereeniging* ('t z. g. zedelijk lichaam), geregeld bij de wet van 22 April 1855, *Stbl.* no. 32? 't Laatste ware nog het beste geweest [3]),

---

1) Zoo werden bij kon. besluit van 5 Febr. 1869 goedgekeurd de statuten der eerste Nederlandsche *Coöperatieve Voorschotvereeniging en Spaarbank*, en wel te Goes, dank zij den onverdroten ijver van mr. M. J. de Witt Hamer. Den 26 Dec. 1871 werden enkele wijzigingen in de statuten gebracht. De ministers van Lilaar en Jolles zagen in den aard en werkkring der vereeniging alzoo geen bezwaar voor de kon. goedkeuring. De minister de Vries daarentegen dacht er zoo ten eenenmale afwijkend over, dat hij de gevraagde bewilliging aan de ontworpen voorschotbanken te Amsterdam, Leeuwarden en Amerongen pertinent weigerde.

2) De hh. de Bosch Kemper en Asser wezen daarop in de vergadering der *Vereeniging voor de Statistiek* op 20 April 1872, *Jaarboekje* '72, bl. 28 en 29.

3) Mr. M. J. de Witt Hamer (*De arbeidersvereenigingen in Nederland*, *Staatk. en Staathuishoudk. Jaarboekje voor* 1867, bl. 305—307) is van oordeel, dat *niets* het verleenen der rechtspersoonlijkheid aan de arbeidersvereenigingen, volgens de wet van '55, in den weg staat. Art. 14 dier wet doet daartegen niets af. De arbeidersvereeniging toch is evenmin een burgerlijke maatschap als een vennootschap van koophandel.

Ziehier enkele punten van verschil:

De *maatschap*, en eveneens haar species, de *vennootschap van koophandel*, heeft ten doel *het maken van winst;* de arbeidersvereenigingen, winkel-, grondstof- en voorschotvereenigingen, *het behalen van voordeel.*

Bij de *maatschap* staat de persoonlijkheid der vennooten op den voorgrond, bij de arbeidersvereenigingen kan *iedereen* lid worden.

Dood of *opzegging* van een der vennooten provoceert de ontbinding der maatschap; op 't bestaan der arbeidersvereenigingen hebben deze omstandigheden geen invloed.

Moge hierbij — evenals in 't vorig opzicht — eenige overeenkomst plaats hebben met de naamlooze vennootschap, 't kenmerkend onderscheid doet zich wederom op in de omstandigheid, dat de erfgenaam of kooper van 't maatschappelijk aandeel in de plaats treedt van den overledene, terwijl bij de arbeidersvereenigingen van zulk een in de plaats treden geen sprake is.

doch reeds toen duchtte men, uit den aard van 't zedelijk lichaam, de bezwaren, die een lateren minister zouden nopen, aan dergelijke corporatiën de koninklijke goedkeuring te ontzeggen. De burgerlijke maatschap leverde een te groote verantwoordelijkheid voor de bestuurders en bovendien te weinig waarborgen voor duurzaamheid op. Er restte dus niets dan de handelsvennootschap, niet die onder een firma noch die en commandite, maar de naamlooze; ofschoon ook hier de onveranderlijkheid van kapitaal en aandeelhouders een geduchte hinderpaal schiep [1]).

Op schromelijke wijze ondervond dit de Amsterdamsche *Coöperatieve Kleedermakersvereeniging*, waarvan de acte den 22 Aug. 1872 werd verleden voor den notaris C. van Olst te Amsterdam, en die, toen zij, na schier eindeloos sleuren en vertragen, den 6 Juni 1873, no. 9, de kon. bewilliging had erlangd, reeds zoozeer door de desertie der moedelooze leden was geteisterd, dat ze nog altijd niet feitelijk aan den arbeid is getogen.

Een ander productie-verband, reeds vijf jaren te voren in 't leven getreden, wist zich wel is waar door de wettelijke bezwaren heen te slaan, doch werd daardoor toch gevoelig gedwarsboomd.

Bij de *maatschap* (eindelijk) is nooit het doel, wat bij de *arbeidersvereeniging* altijd op den voorgrond staat: nl. de leden, in zekeren stand der maatschappij zich bewegende, op te beuren en te ontwikkelen.

Er is slechts één gevaar aan 't verleenen der rechtspersoonlijkheid aan arbeidersvereenigingen verknocht, en wel een groot gevaar, dat dusdoende nl. op deze de bepalingen van het faillissement niet kunnen worden toegepast. Doch ware dit gevaar niet te bezweren, door evenals elders in de statuten en overeenkomsten het beginsel der solidariteit op te nemen?

1) 't Ontwerp van den tegenwoordigen minister van justitie, mr. van Lijnden van Sandenburg, dat in een afzonderlijke wet, samengesteld uit 18 artikelen, de regeling beoogt der „vennootschappen met veranderlijk kapitaal", behelst in de memorie van toelichting (no. 145, § 1—4) een scherpzinnige uiteenzetting van 't onderscheidend karakter dezer associatievormen uit rechtskundig oogpunt. — Vgl. tevens: mr. H. Goeman Borgesius, *De rechtspersoonlijkheid der coöperatieve vereenigingen*, en prof. Asser, *Het wetsontwerp tot regeling der naaml. vennootschappen* (overgedrukt uit *de Nieuwe Rott. Ct.*), 1872; — mr. M. J. de Witt Hamer in 't *Weekbl. van het Regt*, dd. 7 Mei 1874; — eindelijk: mrs. Rombach en Goudsmit in de *Nieuwe Rott. Ct.* van Mei 1874.

Wij bedoelen de *Boekdrukkersvereeniging*, eveneens te Amsterdam gevestigd.

Den 1 Aug. 1868 werd zij, bij wijze van burgerlijke maatschap, opgericht, met het doel om voor gemeenschappelijke winst en verlies het boek- en handelsdrukkersbedrijf uit te oefenen.

Vier bekwame letterzetters en een boekdrukker, allen bestuurders en leden van den *Nederlandschen Typographenbond*, vereenigden zich, met genoemd Verbond en den heer Geesink, tot samenwerking in deze coöperatieve associatie.

De laatste nam daarin deel voor een gelijk bedrag als de *Nederlandsche Typographenbond* en de werklieden, zoodat het kapitaal aanvankelijk werd bepaald op *f* 7000, waarvan elk der deelhebbers *f* 1000 storten zou in kapitaal of arbeid; in 't laatste geval door inhouding van *f* 2 's weeks op de verdiende arbeidsloonen.

Den vijf werklieden werd vrijheid gelaten, hun aandeel geheel op deze wijze in arbeid te storten, de *Typographenbond* fourneerde aanvankelijk *f* 500 op zijn aandeel; de heer Geesink stortte dit ten volle en verstrekte bovendien een renteloos voorschot van *f* 6500, om daarmede de noodige gereedschappen, materialen, enz., tot vestiging aan te koopen.

In den aanvang had de maatschap, wegens gebrek aan klandisie en de reglementaire verplichting tot uitkeering van een wekelijksch arbeidsloon van *f* 12, overschillig of het al dan niet kon worden verdiend, een ongustig resultaat, zoodat het eerste boekjaar werd afgesloten met een verlies; voor welk verlies ieder vennoot in rekening werd gedebiteerd.

Dit had ten gevolge, dat de *Nederlandsche Typographenbond* verzocht te worden ontheven van het deelen in 't verlies, en dus uittrad, waarbij de overblijvenden goedvonden, genoemden Bond den geheelen inleg van *f* 500 terug te betalen.

Toen, bij de afschaffing van 't zegelrecht op de dagbladen, de beheerende vennoot H. Regenboog voorstelde, de uitgifte van een dagblad te ondernemen, ten einde daardoor de zaken der *Vereeniging* in beteekenis te doen toenemen, ontstond over dit voorstel verschil van meening tusschen de vennooten, ten gevolge

waarvan de minderheid zich bereid verklaarde, de vereeniging te verlaten, mits de meerderheid het verlies, dat reeds geleden was, *voor haar rekening behield.*

Aldus werd besloten, en bij de grootere uitbreiding, die thans de onderneming zou verkrijgen, „moest ook de vorm van samenwerking wel gewijzigd worden." Zoo werd de coöperatie voortgezet onder dezelfde firma in een naamlooze vennootschap, waarvan de statuten zijn opgenomen in de *Nederlandsche Staats-Courant* van 30 Juli 1870, no. 178.

In die statuten, goedgekeurd bij kon. besluit van 12 April 1870, werden de arbeidsloonen niet meer vastgesteld, maar werd de bepaling daarvan overgelaten aan het beleid van den bestuurder, terwijl verder, bij art. 18, het beginsel der coöperatie aldus werd geïnterpreteerd, dat de winsten, na uitbetaling der arbeidsloonen en 5 % rente over 't kapitaal, afschrijving op gereedschappen, materialen, letterspeciën, enz., zouden worden verdeeld als volgt:

20 % aan den bestuurder,
15 % „ commissarissen,
15 % „ 't reservefonds,

terwijl van de overblijvende 50 %, bij besluit der algemeene vergadering, de helft ter beschikking van directeur en commissarissen kan worden gesteld, *om te worden verdeeld onder de werklieden.*

Sedert is de *Boekdrukkersvereeniging* met elk jaar langzaam vooruitgegaan, ofschoon haar verloop waarschijnlijk — ware zij niet bekneld geweest in het dwangjuk der wettelijke associatievormen — sinds den aanvang een gansch ander ware geweest [1]).

---

1) Voegen wij hier onmiddellijk bij, dat deze vereeniging nog heden ten dage een witte raaf in ons vaderland mag heeten. Noemt men de coöperatieve sigarenmakers te 's Gravenhage en de coöperatieve boekdrukkerij, onder 't bestuur van Rommerts te Leeuwarden, dan is daarmee alles gezegd. Niet zonder reden bepleitte dan ook jhr. mr. de Jong van Beek en Donk 't verleenen van staatshulp tot aanmoediging der productieve coöperatie. Dit geschiedde bij de inleiding der vraag (2°): „*In hoeverre is staatshulp wenschelijk tot vestiging of instandhouding van arbeidersvereenigingen?*" ter vergadering der *V. v. d. S.* op 20 April 1872, *Jaarboekje*, bl. 11—24. Zie tevens 't gemeenzaam onderhoud (waaraan werd deelgenomen door mr.

Naast deze verwarde, ongunstige regeling bij de wet, aan wier verouderde beginselen de maatschappij lang ontwassen is, bestonden bovendien bepalingen, die van grievende ongelijkheid getuigden; die, bij 't toenemen der weerstandskassen in alle landen van Europa en de Vereenigde Staten, in Nederland alle aaneensluiting tot lotsverbetering door loonsverhooging onmogelijk maakten, en ook de vreedzaamste *strike* beletten: — wij bedoelen de artt. 414—416 C. P. Is de bepaling van art. 1638 B. W., waarbij aan 't woord des „meesters" zooveel meerder kracht en waarde wordt toegekend dan aan dat der „dienst- of werkboden" in de praktijk althans niet remmend, hoe onbillijk, hoe vernederend voor den werkman, en derhalve hoe onstaatkundig ook [1]), de artt. 414—416 C. P. belemmerden van overheidswege de ordelijke en rechtmatige ontwikkeling van 's arbeiders welvaart, en

---

S. van Houten, N. G. Pierson, jhr. mr. J. de Bosch Kemper, mr. W. C. Mees, A. Huet, mr. E. H. von Baumhauer, mr. T. M. C. Asser, I. Gosschalk en van Eck), bl. 24—29.

1) Vgl. daaromtrent jhr. mr. E. A. C. N. Wittert, *Over het Nederlandsch Dienstbodenregt*, acad. proefschr., Leiden 1860, bl. 15, § 4, en vlg.; mr. D. N. van Hoytema, *Bijdrage tot beoordeeling van art.* 1638 B. W., acad. proefschr., Utrecht 1870, vooral bl. 69, waar het heet:

„Alleen de groote invloed van het Fransche recht, waaraan men zich, hetzij gedwongen, hetzij vrijwillig, onderwierp, deed het beginsel van art. 1781 C. C. (ons art. 1638) in sommige staten voor korten of langen tijd zegevieren. Italië heeft het voorbeeld gegeven, om daarmee te breken; *Frankrijk zelf heeft het art. uit zijn Code verbannen*; in België is een krachtige poging tot afschaffing gedaan, maar door den tegenstand van den senaat mislukt. Alzoo is de bepaling thans nergens in Europa meer behouden dan in België, Nederland, Rijn-Hessen, Rijn-Beieren [*ook hier thans niet meer?*] en de Zwitsersche kantons Bern, Genève en Wallis."

En iets verder:

„Art. 1638 is in strijd met het heerschende beginsel van gelijkheid, in strijd met rede en billijkheid, in strijd met het belang van den staat; het behelst een afwijking van 't gemeene recht, die een der voornaamste beginselen daarvan omverwerpt, *en niet één overwegende reden kan ten voordeele van het artikel worden aangevoerd*. En wie zal ons zeggen, hoevele malen onze bepaling reeds de dekmantel is geweest voor bedrog van de zijde des meesters!"

ontnamen hem het dikwerf eenig-afdoend middel, om op het peil der loonen in te werken.

Meer dan eens, doch in de laatste jaren met klimmende geestkracht, was in dagbladen [1]) en openbare volksvergaderingen op afschaffing dezer strafbepalingen aangedrongen, en de bekwame, voortvarende afgevaardigde van Groningen, mr. S. van Houten, interpelleerde, na reeds den 29 Nov. 1869 al het onrechtvaardige der wetsbepalingen in 't licht te hebben gesteld, den 18 Februari 1870 den minister van justitie formeel, of de regeering reeds een voorstel desbetreffende in gereedheid had, om aan de Staten-Generaal ter overweging te worden aangeboden. De minister antwoordde ontkennend, doch met bijvoeging, *dat binnen weinige dagen een tot die zaak betrekkelijk ontwerp aan den raad van state kon worden voorgesteld.*

§ 57. In afwachting nu, dat de regeering aan deze belofte zou voldoen, ontwierp de heer van Houten zelf een wetsvoorstel, en gaf dit bij wijze van model in 't licht. Uit overweging echter, dat de gewenschte verbetering der wetgeving lichter tot stand zou komen, wanneer het initiatief van de regeering uitging, onthield de heer van Houten zich voor 's hands daarvan. „Mocht," zoo voegde hij er evenwel waarschuwend bij, „de regeering de zaak niet zoo spoedig behartigen als 's ministers verklaring in uitzicht stelt, *dan blijft de gelegenheid tot het nemen van initiatief mij nog over.*"

't Ontwerp luidde [2]):

„Wij Willem, enz.,

„Alzoo wij in overweging genomen hebben, dat de bestaande strafbepalingen tegen handelingen van meesters of werklieden, welke de strekking hebben, om den stand der loonen te doen dalen of rijzen, behooren te worden afgeschaft; *en dat er geen reden bestaat, om de nakoming van de verbintenissen, door leer-*

---

1) Zoo b. v. in 't *Algemeen Dagblad van Nederland* van 16 Dec. 1869, no. 145, en van 9 en 10 Maart 1870, no. 214 en 215.

2) *De regtstoestand der werklieden in Nederland*, 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1870, bl. 7—8.

lingen en werklieden jegens patroons of ondernemers aangegaan door speciale wetsbepalingen te verzekeren;

„Zoo is het, enz.,

Eenig Artikel.

„Artt. 414, 415 en 416 van den C. P., 19 en 20 van den 2den tit. der wet van 6 Oct. 1791, *concernant les biens et usages ruraux et la police rurale*, en de 3de tit. van de wet van 22 Germinal an XI, *manufactures, fabriques et ateliers*, zijn afgeschaft."

In twee-en-dertig paragrafen zette de de heer van Houten de gronden uiteen, waarop zijn wetsvoorstel rustte.

De gedachtengang was deze:

De 1ste § bevatte den tekst der af te schaffen bepalingen; in § 2 werd aangetoond, dat de bepalingen tegen de coalitiën van meesters en werklieden in strijd zijn met de beginselen van ons staatsrecht omtrent het recht van vereeniging; in § 3, dat zij niet meer worden toegepast. § 4 betoogde, dat het voortbestaan der strafbepalingen, zonder dat zij toegepast worden, den eerbied voor de wet ondermijnt, en een nadeeligen invloed heeft op de vereenigingen, die ondanks deze wetsbepalingen ontstaan. Zijn de strafbepalingen niet meer te handhaven, leerde § 5, dan moeten zij worden afgeschaft. Nadere toelichting der voordracht is echter noodig, ten betooge, dat er geen reden bestaat, om bijzondere wetsbepalingen te maken voor vereenigingen, welke ten doel hebben, invloed uit te oefenen op den stand der loonen (§ 6).

De §§ 7—10 gaven een overzicht der wetgeving in Frankrijk, Engeland, België en den Noord-Duitschen Bond, welke allen in ruimeren of engeren zin de vrijheid van coalitie huldigen.

In vele kringen (werd in § 11 geleerd) beheerscht de gewoonte den stand der loonen, en vormt het dienstcontract ook een zedelijken band (§ 12). De loontrekkenden behooren dien band niet lichtvaardig te verbreken, maar de wetgever mag het hun daarom nog niet verbieden (§ 13). In vele gevallen echter bestaat zoodanige zedelijke band niet tusschen meesters en loontrekkenden, of kan zijn bestaan den laatsten niet baten. (§ 14.)

In § 15 werd de stelling toegelicht, dat de gewoonte aan loonsverhooging in den weg staat, ook wanneer de prijsverhooging der

levensmiddelen haar wenschelijk doet zijn. Zelfs waar de meesters uit welwillendheid veel goeds voor de werklieden doen, heeft de tegenwoordige toestand als schaduwzijde een te groote afhankelijkheid der laatsten ten gevolge (§ 16). Onderlinge vereeniging is de aangewezen weg, om deze te verminderen, maar is door de wet verboden (§ 17.) De voordracht nu van mr. van Houten had ten doel, den natuurlijken ontwikkelingsgang te stellen in plaats van den kunstmatig in 't belang des meesters hervormden (§ 18).

De toestand der „arbeidende klassen" kan dientengevolge verbeteren (§ 19).

In den tegenwoordigen toestand verkeert de arbeider regelmatig in de positie van een verkooper, die *à tout prix* verkoopen moet, tegenover een kooper, die wel wachten kan (§ 20). Bij vereeniging wordt de invloed der arbeidslieden op de loonbepaling (hun *Tauschkraft*) grooter, zóó groot zelfs, dat ook de meesters in vereeniging steun moeten zoeken (§ 21). Tengevolge der gelegenheid tot vereeniging, welke de meesters ook naar de bestaande wet hebben, werkt de tegenwoordige toestand in dubbele mate nadeelig (§ 22).

De ondervinding, in Engeland verkregen, heeft de verwachtingen van de voorstanders der arbeidersvereenigingen bevestigd (§ 23 [1]). De verhooging van het loon zal wel eenigszins nadeelig terugwerken op de kapitalisten, doch gunstig op de qualiteit van den arbeid. Daarenboven moet verhoogde welvaart der arbeidende klassen de algemeene bedrijvigheid doen toenemen en goede vruchten afwerpen voor 't geheele maatschappelijke leven (§ 24).

Zijn er nu in de plaats der af te schaffen wetsbepalingen *nieuwe* noodig (§ 25)?

I. Ter voorkoming van daden tegen de vrijheid? Neen! Gevaar voor pressie bestaat, maar de wet geeft daartegen voldoende middelen (§ 26). Er is geen enkele grond denkbaar, om een speciaal recht in 't leven te roepen voor economische vereenigingen, 't welk niet geldt voor staatkundige en godsdienstige vereenigingen (§ 27). Integendeel, dergelijke uitzonderingsbepalin-

1) Thornton, *On Labour*, bl. 231—232. — Vgl. N. G. Pierson's Econ. Overzicht in *de Gids* van Nov. 1869.

gen zouden leiden tot ontijdige inmenging van het openbaar gezag bij werkstakingen (§ 28.) De ervaring, in Engeland opgedaan, leert, dat de verstandige wetgeving aldaar den geest der tradesunions voortdurend heeft verbeterd (§ 29 [1]).

II. Ook tot 't stellen van strafbepalingen tegen 't verbreken van aangegane verbintenissen (dienstcontracten) bestaat geen redelijke grond. Mr. v. Houten verdedigt dit gevoelen uitvoerig tegen prof. de Bosch Kemper (*Handl. tot de Kennis van het Nederlandsch Staatsrecht en Staatsbestuur*, ed. 1865, bl. 809), waar het omgekeerde wordt geleerd (§ 30 [2]).

III. Speciale civielrechtelijke bepalingen omtrent de verbintenissen van leden van economische vereenigingen zijn evenmin noodig (§ 31).

Ten slotte (§ 32) drong de heer van Houten nogmaals op spoed aan [3]). Niet alleen omdat elke onrechtvaardigheid spoedig herstel vordert, en omdat het een bedenkelijk feit is, dat een verouderde strafwet de uitoefening van een door de Grondwet erkend recht belemmert. Hier gelden ook nog bijzondere redenen, sprak de heer v. H. Alom in den lande beginnen zich arbeidersvereenigingen te vormen, voor een deel ten gevolge der werkzaamheid van een internationale associatie. Het voortbestaan der strafbepalingen kan haar goede bestanddeelen onthouden, en ook slechte bestanddeelen toevoeren. Het een en ander kan aan een in beginsel heilzame beweging een verkeerd karakter geven. Alleen vrije ontwikkeling geeft waarborg voor gezonde ontwikkeling [4]).

---

1) Thornton, t. a. p., bl. 215—216.

2) 't *Verein für Socialpolitik* kwam, in de (2de) algemeene vergadering te Eisenach, van 11 October 1874, met een kleine meerderheid tot dezelfde slotsom als de heer Kemper. In overeenstemming met 't advies van Brentano, Knauer en Dannenberg, doch in strijd met dat van Heldt, Roscher, Schmoller, Max Wirth, Rösler, enz. De strijd was heftig en leverde 't bewijs, dat het „brandend vraagstuk" nog lang niet beslist is. Zie de referaten (bl. 5—38) en de debatten (bl. 39—63) in de stenografische *Verhandlungen* van 't *Verein*, Leipzig, Dunckler & Humblot, 1875.

3) T. a. p., bl. 45—47.

4) Een stelling die, in haar absolute algemeenheid opgevat, niet

Daarenboven bleef, zoolang de strafwet bestond, een conflict tusschen het openbaar gezag en den natuurlijken drang naar aaneensluiting bij de arbeidende klasse steeds te vreezen [1]).

§ 58. Het *Commité tot Bespreking der Sociale Quaestie* ondersteunde de beweging, door den heer van Houten ingeleid, door 't beleggen eener meeting in de hoofdstad, op 5 Maart 1871, in welke drukbezochte meeting een adres aan regeering en volksvertegenwoordiging werd vastgesteld, dat in v. H's geest op regeling der quaestie aandrong. Duizenden handteekeningen, vooral van arbeiders, bedekten in een ommezien het adres, doch de regeering haastte zich geenszins. Een nieuwe aansporing van den voortvarenden volksvertegenwoordiger was zelfs noodig, alvorens zij de hand aan den arbeid sloeg.

Eindelijk, ruim een jaar na de toezegging van den heer van Lilaar, gaf 's ministers opvolger, de heer Jolles, daaraan gevolg. Even als de baraterie-wet, zou ook die op de coalitiën *zijn* contreseign dragen.

§ 59. In de zitting van 1 Mei 1871 ontving de Tweede Kamer een wetsontwerp, behelzende een drietal artikelen, en vergezeld van een korte memorie van toelichting [2]).

Volgens art. 1 werd „al wie inbreuk heeft gemaakt of gepoogd heeft inbreuk te maken op eens anders vrijheid in de uitoefening van zijn arbeid of nijverheid," gestraft:

met gevangenisstraf van 1 maand tot 2 jaren en geldboete van *f* 25 tot *f* 500, tezamen of afzonderlijk, indien dit geschied is door geweld, door ontneming of beschadiging van werktuigen of gereedschap, door bedreiging met eenig strafbaar feit of door bedriegelijke handelingen;

met gevangenisstraf van 6 dagen tot 3 maanden en geldboete van *f* 8 tot *f* 200, tezamen of afzonderlijk, indien dit geschied

---

ieder den heer v. H. gaaf zal toestemmen, en nog min of meer herinnert aan de vrijheidshymne van Bastiat („*dieser hochkomische Dithyrambus des Mammonspriesterthums*", volgens Treitschke) *à la jeunesse Française* (vóór de *Harmonies Economiques* geplaatst). Men moet haar dan ook blijkbaar *cum grano salis* opvatten,

1) T. a. p., bl. 43—44.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1870—1871, bl. 1667—1669.

is door beleediging of door deelneming aan samenscholingen in of bij fabrieken, werkplaatsen of woningen van eigenaars of bestuurders dier inrichtingen.

Art. 2 verklaarde art. 463 W. v. S. en art. 20 der wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* no. 102) toepasselijk op de gevallen, bij deze wet voorzien; terwijl

art. 3 de artt. 414, 415 en 416 W. v. S. en de artt. 19 en 20 van tit. II der wet van 6 Oct. 1791 afschafte.

De regeering erkende in haar memorie van toelichting, dat door de bestaande wetsbepalingen de verhouding tusschen arbeiders en arbeidgevers zeer *ongelijkmatig* en *onbillijk* was geregeld. En al keurde zij het doel, in den vreemde dikwerf nagejaagd, om door *strikes* lotsverbetering te erlangen, in beginsel bij arbeidersvereenigingen af, zij oordeelde, dat daardoor niet mocht worden te kort gedaan aan de bevoegdheid van den werkman om zich, desverkiezende, ook daartoe, binnen de grenzen van orde en gematigdheid, en zonder aanranding van anderer vrijheid, te coalitioneeren. Alleen, meende de regeering, behoorde te worden gewaakt tegen de „grove misbruiken dezer vrijheid", misbruiken, waardoor velen zich hebben genoopt gevoeld, het recht zelf van werkstaking te ontkennen. Er zijn, zei de regeering, inzonderheid in Engeland voorbeelden in menigte, dat werklieden door hun eigen vereenigingen met allerlei middelen van dwang, geweld en bedrog huns ondanks tot werkstaking werden genoodzaakt. „De meest-ergerlijke feiten zijn met dat doel bij herhaling op onbeschaamde wijze gepleegd [1]."

Tegen zoodanige handelingen behoort de wet de werklieden te beschermen Immers, door daden, die de strekking hebben, arbeiders *tegen* hun wil van het werk te houden, wordt juist inbreuk gemaakt op de *vrijheid van arbeid*, die men door het niet langer strafbaar stellen van coalitiën en werkstakingen volledig tracht te maken. Wanneer ieder bevoegd is, tezamen of afzonderlijk, het werk te staken, moet ieder ook bevoegd zijn, tezamen of afzonderlijk, aan het werk te blijven, en behoort de

---

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1668.

wet waarborgen te bevatten, opdat ieder te dien aanzien zijn volkomen vrijheid behoude en alle intimidatie-middelen worden te keer gegaan.

Tot bereiking van *dit* doel — vervolgde de regeering — zijn de algemeene strafbepalingen van den Code Pénal tegen geweld, bedreiging, oplichting, enz., verre van voldoende. Van daar dat bij het ontwerp voor de genoemde gevallen afzonderlijke straffen worden voorgesteld. Deze onderscheiding mocht, volgens de regeering, volkomen billijk worden genoemd, en beantwoordde geheel aan de gezonde beginselen van strafrecht. Indien een daad van geweld, bedreiging of bedrog op zichzelf reeds strafbaar is, dan is die daad dubbel strafbaar (!), indien zij gepleegd wordt „als middel om tot werkstaking te nopen, of om op andere wijze de vrijheid van arbeid of nijverheid te belemmeren [1]."

„Hoe verdedigde de regeering die stelling?" vraagt men verwonderd.

Zij deed er weinig moeite toe. Met een paar woorden slechts bepaalde zij haar standpunt.

„In dat geval [toch]", zoo redeneerde ze, „paart zich aan 't geweld, de bedreiging of 't bedrog nog het booze oogmerk (!) om inbreuk te maken op de vrijheid van anderen [2], en is tevens de maatschappij blootgesteld aan een veel ernstiger gevaar dan in die gevallen, waar dezelfde feiten zonder zoodanig oogmerk geschieden."

Zoowel de meerdere schuld van den dader als de grootte van 't maatschappelijk gevaar vorderde, dat deze ongelijksoortige feiten niet naar denzelfden maatstaf werden beoordeeld. Trouwens, door aldus te handelen volgde de regeering h. i. slechts den regel, die reeds in vele andere gevallen bij onze strafwet zijn toepassing vindt [3]. Zoo worden b. v. feitelijkheden en bedreigin-

---

1) Een echt-protectionistisch begrip, dat zelfs de ontwerpers van den Code Pénal zou hebben doen watertanden.

2) Alsof dit *niet* geschiedt door *elk* geweld, *elke* bedreiging, *elk* bedrog!

3) Een prachtig argument! In 1871, in Nederland, na zestig jaren van wanhopige worsteling, een beroep op het slechtste en meest-stelsellooze aller strafwetboeken...

gen naar een bijzonderen maatstaf gestraft, indien daardoor iemand is verhinderd in de uitoefening zijner burgerschapsrechten (art. 109 C. P.).

De intrekking der artt. 19 en 20, tit. II, Code Rural, berustte op hetzelfde beginsel van vrijheid tot coalitie, welke de regeering gewaarborgd wenschte.

Overigens wees de memorie, tot nadere adstructie der voordracht, nog aan:

dat tot toepassing der strafbepalingen van art. 1 werd vereischt de samenloop der beide volgende omstandigheden:

1°. dat iemand inbreuk heeft gemaakt of gepoogd heeft te maken op eens anders vrijheid in de uitoefening van zijn arbeid of nijverheid:

2°. dat dit geschied is door een der in 't ontwerp genoemde ongeoorloofde middelen.

De regeering had gemeend in enkele onderdeelen te moeten afwijken van de Fransche wet [1]). In anderen echter toonde zij aan, de Belgische [2]) en Engelsche [3]) op den voet te hebben gevolgd.

Terecht werd ten slotte opgemerkt, dat „geweld en verdere ongeoorloofde handelingen" slechts dan strafbaar mogen wezen wanneer zij voltooid zijn: de enkele poging daartoe moet straffeloos blijven. Allervreemdst echter klinkt hetgeen, zonder eenige toelichting, daarop terstond volgt: „Daarentegen behoeft *niet* te worden bewezen, dat door deze feiten werkelijk inbreuk is gemaakt op de vrijheid van arbeid; ook poging tot inbreuk is strafbaar [4])"!

§ 60. De Tweede Kamer was reeds den 8 Juli met haar voorloopig verslag gereed [5]).

---

1) In zoover ze b. v. de *werkstaking* niet noemde in de wet.

2) Ten opzichte der „samenscholing", art 310 C. P. Belge. — Eng.: „picketing."

3) „Ontneming of beschadiging van werktuigen of gereedschappen," in Groot-Brittanje „rattening" geheeten.

4) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1669.

5) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1886—1888.

Het ontwerp had in de afdeelingen aanleiding gegeven tot uiteenloopende beschouwingen. Voorop weer de grieven tegen de partiëele herziening, en roerende vermaningen, om daarmee toch matig en behoedzaam te zijn. Vervolgens de klacht, dat juist *dit* onderwerp werd ter hand genomen, ofschoon het „in de toepassing toch nooit had gehinderd [1]," en er op een menigte andere punten veel dringender behoefte bestond aan wijziging. Onmiddellijk echter, nog in dezelfde § (1), weerlegden „eenige" leden deze grieven van „verscheidenen", waarin bij replick volstrekt niet werd berust. Al zijn de artt. 414—416 wezenlijk onbillijk, oordeelden de „verscheidenen", de vraag is, of die onbillijkheid op *dit* oogenblik zoo nadeelige gevolgen na zich sleept? In Frankrijk is men, zoowel in '49 als in '64, op de artt. teruggekomen. Dat gedurig veranderen hing daar echter samen met den politieken toestand, en deze wijkt ten onzent daarvan ten cenenmale af. Vergeet men daarbij niet, dat den 1 Juni, na 't indienen van dit regeerings-ontwerp, bij de Fransche Nationale Vergadering een wet was ingediend, waarbij de artt. 414—416 worden hersteld, gelijk zij bij de wet van 27 Nov. '49 waren gewijzigd?

Daarbij kwam *het tijdstip der indiening*. De „meerderheid" in de afdeelingen achtte dit al „zeer ongelukkig gekozen". De woelingen der *Internationale* waren pas ten onzent overgeplant [2]); meetings waren in onze groote steden gehouden, waarop leerstellingen werden verkondigd, totaal in strijd met alle beginselen van maatschappelijke orde, zedelijkheid en godsdienst. Bestond er dus niet veeleer aanleiding tot 't verscherpen dan tot verzachten der wetsbepalingen op de coalitiën? Men vertrouwde wel op den „goeden geest" onzer arbeidersbevolking, zeker, maar — men „moest toch elke aanleiding tot dwaalbegrippen vermijden, die uit de openbare bespreking van het wetsontwerp buiten de Kamer konden ontstaan."

---

1) Zeer onjuist meende de „men" der afdeelingen, dat art. 414 hier te lande nooit was toegepast.

2) Pas? Ruim drie jaren nadat dit wereldverbond hier *openlijk* wortel had geschoten.

Vooral die verkeerde opvatting vreesde men. Konden de werklieden niet licht in den waan worden gebracht, dat het hier een voor hun belangen allergewichtigste concessie gold? Konden zij niet meenen, dat, zoo eenmaal slechts de strafbepalingen tegen coalitiën waren afgeschaft, een nieuw tijkperk van welvaart voor hen zou aanbreken? Minder gewoon zich in rechtskundige onderscheidingen te verdiepen, zou de „noodlottige dwaling" onder hen ingang kunnen vinden, dat vrijheid van arbeid in den ruimsten zin ook uitoefening van dwang met opzicht tot 't beloonen van dien arbeid wettigt (!). De ondervinding, dat de nieuwvoorgedragen wet het tegenovergestelde bedoelt, zou teleurstelling en ontevredenheid kunnen doen ontstaan, ook daar waar zulke gevoelens thans geen ingang vinden. Waarom moedwillig dat gevaar in 't leven te roepen?

Tegen deze beschouwing kwamen „eenige leden" op. Niemand kon ontkennen, zeiden zij, dat over 't algemeen de werkloonen niet in behoorlijke evenredigheid staan tot den aanmerkelijk-verhoogden prijs der eerste levensbehoeften, en dat daaruit een beweging is ontstaan, die zich in de verschillende Europeesche landen in meerdere of mindere mate openbaart. Die beweging maakt een onderdeel uit van 't geen men gewoon is den strijd tusschen kapitaal en arbeid te noemen. Een wijze staatkunde brengt mede, dat gewichtig vraagstuk onder de oogen te zien, en daar waar men, zonder hoogere belangen te benadeelen, aan daarmee in verband staande billijke eischen kan te gemoet komen, niet uit vrees voor verkeerde voorstellingen of dergelijken voor de vervulling van dien plicht terug te deinzen. Men moest voorkomen, om niet voorgekomen te worden.

't Antwoord luidde, dat men verre was van geen meegevoel voor 't lot van den arbeidenden stand te koesteren. De loonen staan inderdaad over 't algemeen niet in behoorlijke verhouding tot de behoeften der huisgezinnen. Het is een maatschappelijke kwaal, die zich ook in andere (en hoogere) maatschappelijke kringen dan die van den fabriekarbeider of handwerksman openbaart. De vraag echter is, of het binnen het bereik des wetgevers valt, die kwaal te genezen, of zelfs iets tot genezing bij te dragen.

Het bedrag van 't loon is niet afhankelijk van zijn uitspraken. Het regelt zich naar vraag en aanbod en naar velerlei andere omstandigheden. Nagenoeg alles wat de wetgever tot verbetering van het lot der arbeidende standen kan doen, heeft hij hier gedaan (!). De belastingen op de eerste levensbehoeften zijn meest allen afgeschaft. De „mindere man" (stijl der Indische legerrapporten!) draagt niets tot de behoeften der burgerlijke gemeenten, tot die van den staat betrekkelijk weinig bij [1]).

Overigens was men 't gevoelen toegedaan, dat — gesteld al er *kon* en *behoorde* iets voor den werkman te worden verricht — dit wetsontwerp daartoe niets vermocht. Het wil de coalitiën tot werkstaking voortaan vrijlaten. Doch het afdwingen van hooger loon — wanneer de werkgever ten gevolge van den lagen marktprijs zijner producten genoodzaakt is, dat loon op een minder cijfer te houden — kan geen ander gevolg hebben dan stilstand van nijverheid (*sic!*), een stilstand, die, in plaats van de ontberingen van den werkman te doen ophouden, hem aan gebrek ter prooi geeft. Er waren dan ook leden, die, bij een herziening van het Strafwetboek, het *hoofdbeginsel* der artt. 414—416 wenschten te *behouden*. Anderen weer meenden, dat althans de grievende ongelijkheid van art. 414, dat den werkgever boven den werknemer beschermt, geen reden van bestaan had.

„En wat stelt nu het voorgedragen wetsontwerp voor de af te schaffen artt. van den C. P. in de plaats?" vroeg men. Een paar strafbepalingen, die wellicht nevens de bedoelde artikelen zouden kunnen bestaan, tegen een reeds voorzien misdrijf strengere straffen dan de thans geldende bedreigen, en bij toepassing tot velerlei ongelegenheden aanleiding zouden geven. Men denke er b. v. aan — dus luidde de zonderlinge redenering — dat bij die toepassing de werklieden elkander onderling zouden moeten beschuldigen, en dat wel van de strafbaarheid dergenen, die geweld plegen, niet van die der hoofdaanleggers der beweging, welke zich schuil kunnen houden, gesproken wordt.

---

1) Zóó staat er letterlijk. *Bijl.*, t. a. p., bl. 1887. Wie zou in onze dagen zulk een bewering onderschrijven?

De „meerderheid der in de afdeelingen tegenwoordige leden" kwam tot de slotsom, dat regeling van dit onderwerp wèl in ernstige overweging behoorde te worden genomen „bij vaststelling van het Strafwetboek," maar dat strafbepalingen van dezen aard, bestemd om, zoo niet voor altijd, dan toch voor een lange reeks van jaren te werken, geenszins bij een soort van „gelegenheidswet," met het oog op de omstandigheden van het oogenblik, mochten worden ingevoerd.

Ook de artikelen van 't ontwerp ontmoetten bezwaar. Bij art. 3 werd zelfs twijfel geopperd, of de artt. 19 en 20 van tit. II der wet van 6 Oct. 1791 wel geacht kunnen worden, hier te lande nog geldig te zijn. Reeds de minister Olivier had die vraag behandeld in de mem. van toel. bij de wetsvoordracht van 23 Oct. 1865 tot intrekking van „geheel den Code Rural" [1]). Een arrest van den Hoogen Raad, dd. 22 Sept. '40 (van den Honert, *Strafr. en Strafv.*, dl. IV, bl. 82), verklaarde art. 415 C. P. op veldarbeid toepasselijk, en ook met 't oog dáárop schijnt opzettelijke afschaffing der bedoelde artikelen niet te pas te komen.

§ 61. Bevreemding wekt het, dat de regeering in deze kakelbonte verslagen het spoor niet bijster werd. Verwarder voorstelling van 't geen „sommige", „enkele", „andere", „vele", „verscheidene" en „de meerderheid der in de afdeelingen aanwezige leden" wilden is schier niet denkbaar. Geen enkel staatsstuk werd daardoor zonderlinger mozaiek. De eene groep refuteerde de andere; van eenheid, van stelsel, van een afgerond, flink-gemotiveerd oordeel zelfs de schaduw niet. Met den besten wil ter wereld was uit zulke staatsstukken geen steekhoudende gevolgtrekking af te leiden.

§ 62. Intusschen verstreek de zitting. Volgens 't reglement van orde der Kamer vervielen daarmee de ingediende en onafgedane ontwerpen, en moesten ze van meet-af weer worden voorgesteld en — beantwoord. Zóó ging 't ook thans.

Den 26 September zond de regeering 't ontwerp opnieuw in [2]).

---

1) Gedrukte stukken, 1865—1866, 76.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1871—1872, bl. 149.

Haar mem. van beantw. was ditmaal belangrijker [1]). Stap voor stap trad ze in een wederlegging der geopperde bezwaren. Vergelijkt men onzen rechtstoestand op 't onderwerpelijk punt met dien van andere staten, sprak ze, zoo blijkt, dat nergens dergelijke bepalingen als die der Nederlandsche strafwetgeving bestaan, maar overal aan „werklieden en patroons" het recht is toegekend, zich vreedzaam te vereenigen, en gezamenlijk te arbeiden of het werk te staken. En al wordt het voorbeeld van België afgewezen met de exceptie, dat de wijziging daar heeft plaats gehad bij de algemeene herziening van het Strafwetboek, terwijl het beroep op Frankrijk niet mag worden aangenomen, omdat „de verandering er samenhing met voorafgaande onlusten of staatkundige beweegredenen;" altijd blijft nog te verklaren, waarom het voor Nederland zoo uiterst gevaarlijk zou zijn, te handelen gelijk het Duitsche rijk [2]), Oostenrijk [3]) en Engeland [4]), welke staten allen de vrijheid van coalitie erkennen — de coalitie, opgevat in den zin, niet van „vijandigheid tegen personen en wettige instellingen," maar eenvoudig, gelijk de C. P. haar bedoelt: nl. de onderlinge verstandhouding tot een gemeenschappelijk doel [5]).

De regeling van het onderwerp, gelijk ze door de regeering was oirbaar geacht, werd door den minister strikt gehandhaafd [6]).

§ 63. Na een ampele re- en dupliek tusschen de commissie van rapporteurs en de regeering, waaruit weinig nieuwe gezichtspun-

---

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 149—151.

2) Gewerbeordnung van 21 Juni 1869, artt. 152—153.

3) Wet van 7 April 1870, wijzigende artt. 479—481 W. v. S. De Oostenr. minister van justitie verklaarde in Februari 1870, dat, naar *zijn* oordeel, de vrijheid van coalitie geen verdediging meer behoefde in een wetgevende vergadering.

4) Wetten van 29 Juni 1871, 34 en 35 Victoria chap. 31 en 32.

5) „Il faut entendre par coalition un concours entre plusieurs personnes pour atteindre un même but." Chauveau et Hélie, *Théorie du Code Pénal*, Ed. Nypels, 1860, no. 3648, 3654. Zoo zeide ook de rapporteur over de wet van 1864 (Emile Ollivier, „*le coeur léger*"): „Se coaliser, c'est proprement au sens exact, *s'entendre*, *se concerter*, *prendre une décision en commun*, *sur les conditions du travail*."

6) *Bijl.*, t. a. p., bl. 151.

ten voortsproten [1]), stelde de heer van Beyma thoe Kingma voor [2]):

1°. „*Art.* 1" te veranderen in: „*Eenig Artikel*," en te doen wegvallen de artt. 1 en 2;

2°. in den considerans de woorden: „*door anderen te vervangen*," te veranderen in: „*af te schaffen.*"

De heer Bredius daarentegen gaf van zijn zijde een amendement in bedenking, ten doel hebbende in den 4den regel van art. 2 het woordje „*of*" tusschen „*ontneming*" en „*beschadiging*" te vervangen door een komma en achter het woord „*beschadiging*" te doen volgen: „*of onbruikbaarmaking*" [3]).

§ 64. De algemeene beraadslagingen werden den 4 Maart 1872 in de Tweede Kamer geopend [4]). Daarmee deed de sociale quaestie haar intrede in ons Parlement.

De hardnekkige tegenstand, dien 't wetsontwerp er van alle zijden ontmoette, heeft, als men dit in 't oog houdt, niets verbazends. Indien iets aanspraak mag maken op dit epitheton, dan ware 't veeleer de *uitslag*.

De eerste en levendigste in de rij der bestrijders was de heer Godefroi [5]), die den voorgestelden maatregel verwierp als: „een onzijdige, onnutte, met het oog op 't daaraan gehecht karakter schadelijke *bevrediging eener theorie*," welke hij (hoezeer volkomen bereid om, ook op wetgevend gebied, mee te werken tot verbetering van het lot der arbeidende klassen) verder-

1) Voorl. verslag, *Bijl.*, t. a. p., bl. 583—585; Mem. van beantw., t. a. p., bl. 1063—1064; Eindverslag, bl. 1064. Vgl. daarbij tevens: 1o. de opgaaf van 't getal zaken, betreffende overtreding van art. 415 W. v. S. bij de arrond.-rechtbanken gedurende 't 20jarig tijdvak 1850—1869; 2o. een nadere omschrijving dier zaken, met het oog op de dagvaarding, de qualificatie bij het vonnis en den uitslag van het geding (staat A en B, *Bijl.*, t. a. p., bl. 1281—1291.) Conclusie: Gedurende 't tijdvak 1850—1870 zijn 23 zaken met 126 beklaagden aangebracht. Van deze beklaagden zijn er 75 veroordeeld, 39 vrijgesproken en 12 ontslagen van alle rechtsvervolging. In 4 zaken is door 28 veroordeelden van het vonnis des eersten rechters in hooger beroep gekomen, en zijn deze vonnissen telkens bekrachtigd. Geen voorziening in cassatie geschiedde.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1344.

3) *Bijl.*, t. a. p.

4) *Hand.*, Tweede Kamer, 1871—1872, bl. 806—886.

5) *Hand.*, t. a. p., bl. 806—810, 838—841, enz.

felijk achtte [1]). Hem volgde de heer van Zuylen van Nyevelt, die, in vreeze voor het „roode spook", de afschuwelijke *Internationale*, 't geloof uitsprak, dat het wetsontwerp in de praktijk òf een doode letter zou blijken, òf wel, indien het eenige beteekenis mocht hebben, tegen de bedoeling der regeering zou beschouwd worden als een soort van aanmoediging, om gevaarlijke coalitiën in 't leven te roepen [2]); de heer Wintgens, die in de geheele wet weer een onnoozele *naäperij* van den vreemdeling zag — een stap hier te lande niet vereischt — en, waar wij gebukt gingen onder een zoo onrustbarend schoolverzuim, liever de invoering van den *schoolplicht* en de regeling van den kinderarbeid in fabrieken had gewild [3]); de heer Heemskerk Az., die betoogde, dat de behoefte aan een bijzondere wet op dit onderwerp geenszins was gebleken, en de voordracht dan ook zou „afstemmen" als ondoordacht en schadelijk [4]); de heer Haffmans, die de coalitiën duchtte als een kwaad, waarbuiten wij zoolang mogelijk *moesten*, en voorloopig ook wel *konden* blijven, indien het hier maar niet „door kunstmiddeltjes als deze wet b. v.", werd aangewakkerd [5]); de Brauw, die den minister de les las wegens zijn humanisme, en de voordracht veroordeelde omdat zij niet was een voortbrengsel van koel verstand, gelijk een minister van justitie betaamde, maar van een „philanthropisch-economische opwelling," waarbij het hart maar al te veel in 't

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 810.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 812.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 815, 842—845, 850, enz.

4) *Hand.*, t. a. p., bl. 816—818, 841—842, enz. Tot bevestiging van zijn afkeurend oordeel over 't beginsel der voordracht verwees de heer H naar Jules Simon, den „eerlijksten en verdienstelijksten voorstander der gevaarlijke leer," die eens de artt. 414—416 C. P. (blijkens de redevoeringen, voorkomende in *La Politique Radicale*) in 't Corps Législatif had verpletterd, en nu, tot zijn zedelijke straf, lid was van een gouvernement, gedwongen om te regeeren door middel van staat van beleg, sluiting van clubs, vervolging van dagbladen en dergelijken!

5) *Hand.*, t. a. p., bl. 823—824, 847, enz.

spel was geweest [1]); Heydenrijck [2]); de beide heeren van Nispen [3]), enz., die allen door de petroleum-vlammen der Parijsche Commune met angst en ontzetting waren geslagen.

Doch ook verdedigd werd het voorstel, en wel door een groot aantal „andere leden." Ik wijs slechts op sommigen. De heer Gratama b. v. weerlegde in een breedvoerig betoog de verschillende tegenstanders, en achtte 't wetsontwerp een „ware wetgevende wijsheid," wier verijdeling hij vreesde, dat op den geest der mingegoede bevolking een hoogst-nadeeligen indruk zou maken [4]). De heer de Bruyn Kops, die wat minder enthousiast was, merkte eenigszins ironisch op, dat eigenlijk èn van de artt. 414—416 C. P. èn van 't regeeringsvoorstel kon worden getuigd:

„qu'ils n'ont mérité
„Ni cet excès d'honneur, ni cette indignité!"

Afkeerig van elken dwang, zag de gevierde economist, een der steunpilaren van de oudere staathuishoudkundige richting in ons vaderland, slechts heil in „de zelfregelende kracht van 't volkomen vrijheidsbeginsel [5])." Natuurlijk!

De heer Beyma sprak in den geest van zijn „vèrstrevend" amendement. Hij wilde 't „recht van coalitie oprecht toestaan," en derhalve niets in de plaats stellen voor de af te schaffen artikelen [6]). De heer Lenting daarentegen schaarde zich met

---

1) *Hand.*. t. a. p., bl. 825—828.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 846—; 850—851.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 847—841; 851, enz.

4) *Hand.*, t. a. p., bl. 819—821. Opmerkelijk zijn de woorden, waarmee deze spr. besloot. „Geef recht," vermaande hij, „aan de arbeidende klasse, en gij zult kracht vinden en behouden tegen die klasse, wanneer zij, tegen het recht aan, het kapitaal mocht aanvallen, *waarvan ik de mogelijkheid nimmer ontveins. Wees billijk* jegens de arbeidende klasse, en gij zult krachtig zijn en blijven, om de gevaren te trotseeren, welke de vorige geachte sprekers zoo overdreven hebben geschetst. *Wees rechtvaardig en billijk* jegens de arbeidende klasse, opdat al uwe wezenlijke weldaden, uwe meegaandheid, uwe menschlievendheid en al uwe philanthropische instellingen door die klasse *niet worden miskend en verkeerd uitgelegd.*"

5) *Hand.*, t. a. p., bl. 821—823.

6) *Hand.*, t. a. p., bl. 824—825.

volkomen overtuiging aan de zijde des ministers, wiens ontwerp tegen dwang waakte en het recht der minderheid in bescherming nam [1]). De heer van Houten (aan wien de heer Godefroi openlijk de aanleiding tot 't gansche debat had toegeschreven) verdedigde krachtig het beginsel, dat de staat hier „officiëel noch officieus" ingrijpen, maar in den strijd tusschen „industriëelen en werklieden" veeleer strikt neutraal blijven moet. Van daar natuurlijk zijn ingenomenheid met 't amendement-Beyma thoe Kingma [2]). De heer Mackay achtte de oppositie tegen deze wet in aard en strekking ongemotiveerd, en juichte 't toe, dat de regeering, op het voetspoor van Engeland en Duitschland, een zoo „brandend vraagstuk" wenschte te regelen. Hij zag dan ook in haar voordracht niet de „onrijpe vrucht van een ziekelijke theorie, maar de vrucht van een wijze politiek, elders gekarakteriseerd als die van vertrouwen, getemperd door voorzichtigheid, in strijd met een politiek van wantrouwen, getemperd door vrees [3])." De minister-zelf, die zich noch ter rechter noch ter linker af liet leiden, trad moedig in de bres voor zijn beginselen. Tweemaal sloeg hij, in de zitting van 6 Maart, de aanvallen op zijn wetsontwerp af [4]), en zoo hij evenmin *hen* overtuigde, die meenden, dat hij de omwenteling in 't land haalde, als *hen*, die oordeelden, dat zijn wetsontwerp een bewijs van halfheid en transactie was — zijn „strenge betoogtrant" leverde althans 't bewijs, dat 't verwijt van „zwakhoofdigheid" en karakterloos meeloopen met een paar heethoofden, hem voor de voeten geworpen, uit de lucht gegrepen was. „'t Schijnt dat het ons gegeven zal zijn, vóór het einde van ons leven nog eenig nut op aarde te stichten," had Thorbecke bij de samenstelling van het ministerie tot den heer Jolles gezegd, en in den geest van dat schoone woord (waaraan de minister, in de ziel bewogen, op 't graf van Neerlands deugdzaamsten staatsman herinnerde) had de regeering blijkbaar

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 828—829.
2) *Hand.*, t. a. p.. bl. 831—833, 844—846.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 829—830.
4) *Hand.*, t. a. p., bl. 835—838 849—850.

haar roeping opgevat. 't „Gulden midden" had hij willen houden; aan de eene zijde 't ongemotiveerd beperken van 's werkmans vrijheid willen opheffen, aan de andere elke vrees voor wanorde in den wortel uitroeien, door de kans zelfs van onrechtmatige pressie met den straffenden arm der gerechtigheid te bedreigen. Ongelukkig ging het haar als altijd en overal met de middelpartij. Krachtige, besloten figuren stiet zij af; alleen het conciliante bevredigde zij, en 't nut, dat zij stichtte, was betrekkelijk meer dan problematisch.

§ 65. De algemeene beraadslagingen waren nu ten einde, en met zeldzame opgewektheid, wel getuigend, dat het onderwerp „pakte", ging de Kamer over tot 't behandelen der afzonderlijke artikelen.

Al dadelijk werd het amendement van den heer Bredius door den minister overgenomen [1]. Dat van den heer Beyma daarentegen ontried hij ten sterkste [2]. Indien dat amendement, wellicht door een in doel en beginsel heterogeene meerderheid, werd *aangenomen*, zou, hij ontveinsde 't niet, het ontwerp *ingetrokken* worden. Tot zulk een stap gevoelde de heer Jolles geen vrijheid, der kroon te advizeeren. De voorsteller zag dit duidelijk in, en ofschoon (misschien zelfs juist omdat) zijn amendement werd ondersteund, niet slechts door de hh. Oldenhuis Gratama, Moens en van Houten, maar daarenboven door de hh. van Zinnicq Bergmann en de Brauw, trok hij 't in [3]. Ongetwijfeld ware anders de beslissing in omgekeerden zin uitgevallen.

Nauwelijks had de heer Beyma zich onder zijn tent teruggetogen, of de heer van Houten, die maar noode zijn idee prijsgaf, trad te voorschijn. In vereeniging met den heer Smidt stelde hij voor: 1°. in art. 1 't woordje „ontneming" in „wegneming" te veranderen, en 2°. de woorden „door bedreiging met eenig strafbaar feit of door bedriegelijke handelingen" te vervangen door de woorden: „of door bedrei-

---

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1344.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 870 vlg.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 870.

gingen," en uit het 3de lid van 't artikel weg te laten de woorden: „door beleediging of [1]." Ook hij vreesde voor 't échec van 't ontwerp, indien uit onderscheidene beweegredenen een meerderheid werd gevonden, die de regeering dwong, een meer absoluut standpunt in te nemen. Doch nog liever zag hij dit dan de aanneming in den voorgestelden vorm. Die overtuiging woog zelfs zoo sterk bij hem, dat hij, indien de door hem voorgestelde wijzigingen („èn uit een politiek èn uit een strafrechtelijk oogpunt beter" dan het voorstel der regeering) verworpen werden, zich verplicht zou achten te stemmen tegen de regeeringsvoordracht.

De heer Jolles bezon zich niet lang. Ten opzichte van het eerste amendement stelde hij zich geen partij. De aanneming of afwijzing was hem onverschillig. Doch het tweede kon er *niet* door; 't geen dáárin werd vastgesteld zou stellig leiden tot „verkeerde gevolgen [2]."

§ 66. Deze verklaring werkte beslissend.

Uit de stemming toch bleek, dat 't *eerste* amendement van den heer v. Houten een meerderheid had gevonden van 68 (tegen 4) stemmen, terwijl daarentegen over 't *tweede*, met 50 (tegen 22) stemmen, 't „*gewogen maar te licht bevonden!*" werd uitgesproken.

Thans kwam art. 1 van 't ontwerp aan de orde, geamendeerd, gelijk wij weten, op tweeërlei wijze. Doch zonder resultaat. Drie-en-dertig leden verklaarden er zich vóór; evenveel er tegen. De stemmen staakten dus, en eerst in de volgende zitting mocht een *herstemming* gehouden worden. Doch alvorens deze plaats vond, brak de heer Wintgens nog een lans voor de „moreele orde", welke hij, bij de aanneming der voordracht, schromelijk bedreigd achtte. Hij bracht een „gansch nieuw element in de discussie," 't verslag nl. der commissie van enquête uit de Fransche vertegenwoordiging omtrent de bloedige „insurrectie" van 18 Maart '71, die weldra eerst verjaren zou [3]. De hh. Jonckbloet, van Nispen, du Marchie van Voorthuysen,

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 870.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 871—872.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 883.

Cremers en de minister gingen op de „woordenwisseling" in, en opnieuw weergalmde ons Parlement van de zwartste voorspellingen omtrent het roode spook.

Vruchteloos nochtans [1]).

„Tegenover de wijze," sprak de heer Cremers [2]), „waarop de geachte afgevaardigde op ons en ook buiten deze vergadering indruk heeft trachten te maken, verklaar ik, dat het mij bekend is, hoe de weinige heethoofden, die wij gelukkig slechts in ons vaderland hebben, niets liever wenschen dan de verwerping van dit wetsontwerp. „Dan toch," zeggen zij, „zult gij ons een grief gegeven hebben tegen de hoogere standen, een vlag, waaronder de *Internationale* in dit land zou kunnen worden ingehaald."

Oefende deze waarschuwing invloed? Kwamen andere beweegredenen in 't spel? Wie zal het uitmaken? Zooveel is zeker, dat art. 1 met 37 (tegen 34) stemmen werd *aangenomen*. De artt. 2 en 3, alsmede de beweegredenen, vonden zonder beraadslaging goedkeuring, en 't gansche wetsontwerp haalde een meerderheid van 3 stemmen (37 tegen 34).

„Bij deze stemming," teekent het officiëel Kamerverslag aan, „had de heer van Houten nog niet op de presentielijst geteekend." Hij nam daaraan dus ook geen deel. Inderdaad, de eenig-mogelijke wijze, om aan een moeilijke *impasse* te ontsnappen.

Na een debat van vrij korten adem, dat, als doorgaans,

---

1) En gelukkig! Immers, de Molinari heeft in zijn kostbaar werk over *les Clubs Rouges pendant le siège de Paris* (1871) schitterend gestaafd, dat de Commune niet door de onbeperkte *vrijheid van vereeniging* is ontstaan; deze had den lavastroom wellicht nog af kunnen leiden, of althans verkoelen; tweemaal toch was de opstand bij volkomen vrijheid mislukt. De schuld lag aan de regeering, die, zonder rekening te houden met de koortsachtige opgewondenheid, waarin Parijs door den Pruisischen intocht verkeerde, het aan zijn eigen lot had overgelaten, en 't als blijk van wantrouwen zelfs de Nationale Vergadering onthield. Niet openlijk, maar in het geheim was het plan tot 't stichten der Commune beraamd: anders zou de 18 Maart niet zulk een geweldige paniek hebben verwekt. (Préface, bl. VII, en inzonderheid de woordentwist in de club „en plein vent" op den boulevard Montmartre, bl. 275).

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 886.

slechts een weergalm vormde op het in de Tweede Kamer gevoerde [1]), nam ook de Eerste den 10 April de wet, met 24 tegen 11 stemmen, aan [2]), en reeds den 12 April 1872 (*Stbl.* no. 24) werd ze vastgesteld.

Rijst u, bij dit kronkelend, zenuwachtig, onmatig-uitgezet debat, bij die schelle waarschuwingen en strijdkreeten tegen Commune en *Internationale*, niet onwillekeurig Heines sprookje voor den geest omtrent den strijd des ridders in 't betooverd woud [3])? „*Kennst du die Geschichte...?*" Doch vrage ik liever: wie kent haar *niet?*

§ 67. Sinds zijn we — langzaam maar zeker — vooruitgeschreden. Is de *Internationale* van 't tooneel verdwenen, de vakvereenigingen nemen toe in ledental en kapitaal (vgl. de jongste statistiek in 't jaarboekje *de Batavier*, 1874 [4]). Aan 't initiatief van mr. van Houten (ditmaal recht op 't doel af) danken wij de wet van 19 September 1874, *Stbl.* no. 130, strekkende om overmatigen arbeid en verwaarloozing van kinderen tegen te gaan [5]). Door

1) *Hand.*, Eerste Kamer, 1871—1872, bl. 287—301.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 301.

3) *Der Schwabenspiegel*, in de *Vermischte Schriften*. De editie van Schadd (1869) heeft het op bl. 208—209.

4) In de hoofdstad werd dit vooral bevorderd door 't stichten van den *Amsterdamschen Werkmansbond*, welks ruim en doelmatig clubgebouw (op 12 Nov. 1868 ontworpen) den 5 April 1873 in de Spuistraat werd geopend.

5) Uit het oorspronkelijk voorstel, den 27 Febr. 1873 bij de Tweede Kamer ingediend, moest de heer v. H., helaas, om niet *alles* te verliezen, den *leerplicht* (art. 5) laten vallen. (*Bijl.*, Tweede Kamer, 1872—1873, stukken no. 113, bl. 1—3.)

Een uitstekende beschouwing over het totstandkomen van de wet en de gedragslijn, zoowel van den heer van Houten, als van de staatkundige partijen *in* en *buiten* ons Parlement tegenover dit initiatief, leverde mr. D. J. baron Mackay in zijn redevoering bij 't openen van de 23ste algemeene vergadering der *Vereeniging ter Bevordering van Fabriek- en Handwerksnijverheid in Nederland*, dd. 12 Aug. 1874. (Opgenomen in de *Nieuwe Rott. Ct.* van dienzelfden dag.)

Tot 't welslagen dezer poging had 't *Commité tot Bespreking der Sociale Quaestie* den 15 Februari 1874 te Rotterdam een meeting gehouden, waarop werd aangedrongen op regeling van den kinderarbeid. Deze

den heer van Lijnden is den 20 April 1875 een ontwerp van wet tot regeling der vennootschappen met veranderlijk kapitaal bij de volksvertegenwoordiging ingediend [1]), dat wel is waar op veel tegenkanting stuit, dat ook wij in enkele opzichten anders hadden gewenscht, doch waarvan wij nochtans hopen, dat 't spoedig, zij 't al met enkele wijzigingen, tot wet worde verheven [2]). De minister van finantiën heeft een wetsontwerp geformuleerd, waarbij vrijdom van grondbelasting voor stichting van woningen voor de arbeidersklasse wordt verzekerd [3]); en de oud-minister, generaal van Lim-

---

meeting was de voorloopster eener werkmansbijeenkomst in *Diligentia* te 's-Gravenhage, op 19 April 1874, en men kent den invloed, welke deze laatste bijeenkomst op de stemming èn van volksvertegenwoordiging èn van regeering uitoefende.

Intusschen heeft de staat, door de wet van 19 Sept. 1874, slechts voor een deel zich van zijn plicht gekweten. Niet alleen ontstond reeds in verschillende plaatsen twijfel omtrent de bedoeling des wetgevers; zoo b. v. te 's-Hage, waar de kantonrechter de vraag had te overwegen, of ook op 't tooneel en in den circus de kinderarbeid verboden is. Er is meer. De huis- en veldarbeid der kinderen, de buitensporige „afwerking" der vrouwen, hoe immoreel en verwilderend ook, is in Nederland nog steeds aan geenerlei breidel onderworpen. Even als Duitschland en Frankrijk staan wij eerst aan 't begin van een langen en moeilijken weg, dien Engeland roemrijk ten einde heeft gebracht. Vgl Quack, *Maurice en de Arbeiders*, in *de Gids* van Nov. 1874, bl. 186—188; J. M. Ludlow en Lloyd Jones, *Progress of the Working-Class* 1832—1867 (1867), bl. 26—29; K. Marx, *Das Kapital*, bl. 278—302; dr. E. v. Plener, *die Englische Fabrikgesetzgebung*, Weenen 1871, bl. 4—109. Ook 't geen bij den laatste op bl. 112—113 omtrent het nut der „staatliche Inspection" wordt gezegd, verdient onze ernstige overweging. Hoe zal, inderdaad, zonder strenge en voortdurende contrôle, aan de toepassing der wet de hand worden gehouden?

1) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1874—1875, stukken no. 145, bl. 1—7.

2) Reeds in 1853 was dit onderwerp in Engeland geregeld. Prof. Quack, *Maurice en de Arbeiders*, in *de Gids* van Nov. 1874, bl. 205.

3) 't Voorstel werd ingediend dd. 14 Maart 1875. Op 't voorl. verslag (*ongunstig*) volgde den 28 Juli 1875 de mem. van beantw. der regeering, waarbij, met handhaving der grondbeginselen, eenige wijzigingen werden voorgesteld. *Bijl.*, Tweede Kamer, 1874—1875, no. 135, 1—6. In de meeting, welke 't *Commité tot Bespreking der Sociale Quaestie*, dd. 18 April 1875, in *Frascati* te Amsterdam aan den „arbeiderswoningen-nood" wijdde,

burg Stirum, riep op 't eind van Juli 1875 een *anti-dienstvervangings-bond* in 't leven, die door 't Nederlandsche volk met geestdrift werd begroet [1]).

Bovendien was den 15 en 16 Juni 1873 te Utrecht een coöperatief congres belegd, waarop een commissie van vijf leden (de hh. mr. M. J. de Witt Hamer, mr. H. Goeman Borgesius, mr. A. Kerdijk, mr. H. ter Haar en W. Wagner) werd belast met 't mandaat, om „door woord en schrift de zaak der coöperatie te bevorderen." Aan dat mandaat is met onverdroten ijver gevolg gegeven; lezenswaardige economische volkgeschriften zijn verspreid, en eindelijk is den 25 December 1874, op een tweede coöperatief congres te Amsterdam, de *Vereeni-*

---

sprak de heer I. Gosschalk, die het vraagstuk inleidde, den wensch uit, dat de staat het bouwen van arbeiderswoningen door zijn finantiëelen steun zou bevorderen, gelijk b. v. eerst onlangs door de gemeente Amsterdam was geschied, toen deze had besloten, aan een vereeniging tegen een te bepalen rente een aanzienlijk kapitaal ter leen te geven — (iets wat volgens de verklaring der regeering „niet op *haar* weg zou liggen," *Bijl.*, t. a. p., no. 135, 1, m. v. t.) Tegen dit beginsel verhief niemand de stem, en bij acclamatie werd de volgende motie aangenomen:

„De vergadering is overtuigd van de noodzakelijkheid, dat doortastende maatregelen worden genomen, om een toestand in het leven te roepen, waarbij alle ingezetenen van Nederland zijn gehuisvest in woningen, welke aan de eerste eischen der gezondheidsleer voldoen. Zij betuigt haar ingenomenheid met elken stap, welke tot bereiking van dit doel wordt gedaan. Als zoodanig waardeert zij de indiening van het wetsontwerp tot uitbreiding van den vrijdom van grondbelasting bij nieuwe arbeiderswoningen.

„Zij is echter tevens van oordeel, dat slechts een enquête, van staatswege naar den toestand der arbeiderswoningen in te stellen, de gegevens kan verschaffen, welke voor een voldoende verbetering worden vereischt."

1) Ook de oprichting van het economisch-politisch tijdschrift *de Vragen des Tijds* (redacteuren: mrs. W. Heineken, S. van Houten, A. Kerdijk, B. H. Pekelharing en D. J. Veegens) mag hier niet worden vergeten. De groote beteekenis van dit verschijnsel wordt zelfs van de zijde der strengliberale, „abstract-dogmatische" school, bij onbewimpelde kritiek, erkend. Vgl. b. v. prof. Vissering, *de Gids* van Dec. 1874, *Bibl. Album*, bl. 527 vlg. Daarentegen dr. van Vloten, in *de Levensbode*, 1875, 1ste stuk, bl. 149 vlg.: „*Een welkome eerste stap.*"

ging tot Bevordering der Coöperatie in Nederland gesticht, die 't aangevangen werk zal voortzetten.

Naast dit middelpunt van beweging, oefenen het Centraalbureau voor Volksvoordrachten en de *Vereeniging voor Volksonderwijs* een heilzamen invloed uit. Beiden echter ontstonden, evenals de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* en de *Maatschappij voor den Werkenden Stand*, *voor*, niet *door*, niet uit den boezem van het volk. Vandaar zekere protectionistische karaktertrek, die belemmerend werkt op haar populariteit, en wel altijd min of meer het wantrouwen der eigenlijk-gezegde arbeiders zal wakker houden. Dat wantrouwen, vrucht van eeuwenlange onderdrukking, maakt hen afkeerig van alles, dat, niet in *eigen* levenskring ontkiemd, door hen samengevat wordt onder de collectief-benaming philanthropic. En voor de meeste werklieden is die naam synoniem met „uitbuiten." Gelukkig geldt die grief wel 't minst de *Vereeniging voor Volksonderwijs*, die zelfs tal van handwerkslieden onder hare leden telt. Doch het denkbeeld van samenwerking, eerlijke, oprechte, broederlijke samenwerking, van harmonie van belangen tusschen de verschillende groepen des volks — een toestand als b.v. in Engeland meer en meer tusschen de *gentlemen* en *workmen* in 't leven treedt — herinnert ons thans, en zeker voor de eerste tientallen jaren nog, aan de sprookjes uit de *Duizend en één Nacht!*

§ 68. Er kan hier natuurlijk geen sprake zijn, als ter loops, in 't voorbijgaan, een oplossing te beproeven van het raadsel, waarmee de Sphinx der historie tot dusver elken Oedipus tartte [1]). Waar de diepste, de edelmoedigste, de hooghartigste geesten „op 't sociale

---

1) Practische wenken geven Gustav Schmoller, t. a. p., bl. 103, *et passim*; dr. A. Linel, t. a. p., bl. 51—72. Behartigenswaard blijft daarbij nog heden wat mr. M. J. de Witt Hamer aan 't slot van zijn acad. proefschrift (bl. 212—213) zegt:

„*In de coöperatie zit — een levende kracht ten goede*. Spreekt men het woord coöperatie uit, dan noemt men tevens de woorden: arbeidzaamheid, matigheid, spaarzaamheid, ontwikkeling, welvaren...

„*Zij zal eenmaal alle arbeiders omvatten*... Men versta mij echter wel,

jachtterrein" der XIXde eeuw het wild niet troffen, daar zou het van vermetelheid getuigen, iets meer te trachten dan „met vuur en diepe aandacht het woud af te zetten en door te jagen [1]." Toch behoeft m. i. uit berusting in die bescheiden taak niet de ontmoedigende conclusie te volgen, dat ons tegenwoordig soms niet veel anders overblijft „dan alles goed af te zetten en voorts te luisteren naar het tikken van het werelduurwerk [2]."

Neen! Verflauwt men niet in den moeilijken strijd, dan mag men, ook zonder aanspraak te maken op profetische gaven, veeleer met von Libloy getuigen [3]: Een vrije, krachtige, op ideëele hoogte geplaatste staat [4], de onbelemmerde ontwikkeling aller burgers,

---

Nog jaren, nog vele jaren zullen er verloopen, eer de coöperatie dus algemeen verbreid is.

„Vooral in de groot-industrie zal die tijd nog langer duren. De fabriekarbeiders zijn veelal minder ontwikkeld dan de handwerkslieden; de kapitalen, door de groot-industrie benoodigd, zijn nog kolossaler. *De credietinstellingen voor het volk zullen zich echter uitbreiden, en over eenige jaren mogelijk maken wat nu nog onmogelijk scheen!*"

De beteekenis der coöperatie wordt zeer juist verklaard t. a. p., bl. 2—12. — Daarentegen, meer eclectisch, ook met 't oog op de jongste resultaten, prof. Quack, *Maurice en de Arbeiders*, in *de Gids* van Nov. 1874, bl. 184—185; Brentano, *die Arbeitergilden*, II, bl. 322, 324—327, 334—335. „Men rekent, dat niet meer dan 300,000 werklieden in Engeland thans aan de coöperatieve beweging actief deelnemen."

1) Matthew Arnold, *Literature and Dogma*, 4de ed., 1874, bl. 347.

2) Prof. Quack, t. a. p., bl. 232.

3) Niet letterlijk; een enkele wijziging scheen noodig. *Der Socialismus und die Internationale*, bl. 68—69.

4) Hoe Opzoomer dien opvat, blijkt — scherper afgerond dan uit zijn *Staatsrechtelijk Onderzoek* — uit de bekende vijf stellingen (*positieve theorie*) in de *Grenzen der Staatsmacht* (1873), bl. 73—75. Vgl. Schmoller, t. a. p., bl. 103, *et passim*; v. Treitschke, *der Socialismus*, enz., bl. 37: „Einen gesicherten Frieden, eine dauerhafte Ordnung erhält die Gesellschaft nicht durch sich selber, sondern allein durch den Staat, durch den *sittlichen Willen der Gesammtheit*, der etwas anderes ist als die Summe der selbstsüchtigen Einzelwillen, und sich zu diesen verhält wie die *Pflicht* zur *Begierde*... Nur die Leidenschaft kan leugnen, das der moderne Staat... die Herrschaft der Vernunft und des gemeinen Rechts, nicht die Befriedigung der Selbstsucht einer Klasse erstrebt." Althans — *in iure constituendo!*

onophoudelijke acmulatie in kennis en kunst, in scheppen en voortbrengen op elk gebied van geestelijken en stoffelijken arbeid — uitvindingen en ontdekkingen, mechanica en chemie, middelen van gemeenschap en maatschappelijke inrichtingen van allerlei aard — dit alles, op den grondslag van onderlinge waardeering, werkzame menschenliefde en een innig besef van wederkeerige afhankelijkheid, zal samenwerken, om den *standard of life* al hooger te doen klimmen. Dan moge de tijd komen, waarvan koning Alfred van Engeland voorspelde — en een modern gevleugeld woord herhaalt het [1]) — dat „acht uren arbeid, acht uren ontspanning en acht uren slaap" het lot des menschen zouden zijn. Dan zal de mensch in arbeid en vreugde een edeler levensgenot vinden, zich vermeien in 't geluk, burger der maatschappij te zijn, in de rechtsbescherming eener hoogere staatsorde — als een lid der in welvaart en beschaving nauw verbonden volkenfamilie.

Ziedaar tevens het beeld van een toekomstig socialisme, dat geen verwarring, geen plotselinge omverstorting der historisch-gegroeide maatschappij beoogt, niet bouwt op gevaarlijke hersenschimmen, noch op de onedele hartstochten der menschen speculeert, maar — entschlossenes, einseitiges Auftreten für jede neue, grosse, aber berechtigte Idée [2]) — waarachtig menschelijk zal zijn, en 't verschil in volksklasse, geloof en nationaliteit zal uitwisschen door een hoogere beschaving en geheiligde plichtsbetrachting in ieder ambt en elk bedrijf.

1) Het luidt: „*Eight hours' sleep, eight hours' play — eight hours' work — eight shillings a day!*"

2) Schmoller, t. a. p., bl. 167.

HOOFDSTUK IV.

DE WETGEVENDE ARBEID IN NEDERLAND VAN 1872—1875.

§ 1. Het derde ministerie Thorbecke, dat door 't verwerpen van het wetsontwerp tot invoering der inkomsten-belasting van den heer Blussé reeds een gevoeligen slag had gekregen, was met den dood van den *premier* [1]) feitelijk opgelost. Het kabinet de Vries-Fransen van de Putte [2]) trad in de plaats, en groot waren de verwachtingen die, vooral van den eerste, op wetgevend gebied werden gekoesterd. Niet slechts zijn veelzijdige ervaring en algemeen-gewaardeerde studiën op 't gebied van 't proces- en administratief recht gaven daartoe aanleiding; bovenal steunden zij op 't bekende prac-advies [3]) over de vraag:

„Welke hoofdbezwaren staan aan de herziening onzer wetboeken in den weg, en hoe die op te lossen, ten einde te bevorderen, dat die wetboeken steeds beantwoorden aan de veranderende eischen der samenleving, en te alle tijde de juiste uitdrukking zijn der meest-algemeene opvatting van het recht door de bevoegde beoordeelaars in ons vaderland?"

gevoegd bij 't werkzaam aandeel, door den hr. de Vries genomen aan de beraadslagingen van 8 en 9 Augustus 1870 in de eerste

1) Overleden den 4 Juni 1872.

2) Van 6 Juli 1872 tot 27 Aug. 1874.

3) Gedagteekend Juli 1870, *Handelingen der Nederl. Juristenvereeniging*, I, bl. 80—110.

algemeene vergadering der *Nederlandsche Juristenvereeniging* [1]).

Niet zonder beteekenis was 't al dadelijk, dat de kabinetsformeerder zich belastte met de leiding van het departement van justitie. 't Vermoeden lag voor de hand, dat die keus in verband stond met den wensch, om minder gewicht te leggen op politiek beleid dan wel op maatschappelijke ordening, en den weg, eenige jaren te voren door den staatsraad aangeduid, met besliste keuze als minister te betreden.

Dit vermoeden werd door de werkelijkheid niet beschaamd.

Met zeldzame voortvarendheid werd aan 't ministerie van justitie gearbeid. De raad van state liet zich niet minder onbetuigd, en reeds den 11 Januari 1873 ontving de Tweede Kamer, bij verschillende koninklijke boodschappen, vier wetsontwerpen, houdende:

a. wijziging der bepalingen van het Burgerlijk Wetboek over de beperkte handlichting [2]);

b. overbrenging van enkele bevoegdheden der arrondissementsrechtbanken bij de kantonrechters [3]);

c. aanvulling van art. 96 van het Wetboek van Strafvordering [4]);

d. intrekking der wet van 26 Ventose jaar IV, en van art. 471, 8°, W. v. Srafr. [5]);

ontwerpen, die allen ten doel hadden 't beginsel der gedeeltelijke herziening op onze wetgeving toe te passen [6]),

---

1) Gehouden te 's-Hage, onder voorzitterschap van prof. mr. J. E. Goudsmit. *Handelingen*, enz., II, bl. 31—131.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1872—1873, no. 99, bl. 1—3.

3) *Bijl.*, t. a. p., no. 100, bl. 1—3.

4) *Bijl.*, t. a. p., no. 101, bl. 1—3.

5) *Bijl.*, t. a. p., no. 102, bl. 1—3.

6) Het behoeft, in verband met 't geen ik op bl. 30, noot 2, vooropzette, wel niet *expressis verbis* te worden herhaald, dat ik mij uitsluitend tot het privaatrecht bepaal, en slechts in zóóverre op het staatsrecht overgrijp, als strafrecht en strafvordering geacht mogen worden, daartoe te behooren. Daarenboven behandel ik alleen de voornaamste wijzigingen in de vijf wetboeken. Aldus geschiedde ook ten aanzien van vroegere phases onzer wetgeving. Anders zouden 't ontwerp-van Limburg Stirum tot wijziging

en weldra gevolgd werden door vier anderen, tot wijziging van de wettelijke bepalingen omtrent:

e. het pandrecht (den 25 Jan. 1873 [1]);

f. het zegelrecht wegens de acten van beleening (den 17 Nov. 1873 [2]);

g. de rechterlijke tucht (den 17 Nov. 1873 [3]);

h. het wettelijk voorrecht der commissionairs (den 18 Febr. 1874).

Ik stel mij voor, aan enkelen dezer wetsontwerpen, even als aan die van den minister van Lilaar, een korte beschouwing te wijden [4]).

§ 2. *a. Wijziging der bepalingen van het Burgerlijk Wetboek over de beperkte handlichting.*

„De misbruiken, van de beperkte handlichting gemaakt door de ouders, die haar verleenden," maakten dikwijls een onderwerp

---

der wet van 28 Aug. 1851, regelende bevordering, ontslag en oppensioenstellen der mil. officieren bij de landmacht, ingediend bij de Tweede Kamer den 25 Jan. 1873 (*Bijl.*, t. a. p., no. 103, bl. 1—2); dat tot wijziging der wetten van 19 Aug. 1861 en van 22 April 1864, betrekkelijk de nationale militie, gedagteekend 5 Maart 1873 (*Bijl.*, t. a. p., no. 115, bl. 1—2); dat van mr. S. van Houten (dd. 27 Febr. 1873), strekkende om overmatigen arbeid en verwaarloozing van kinderen tegen te gaan (*Bijl.*, t. a. p., no. 113, bl. 1—3), enz., alleszins bespreking verdienen.

1) *Bijl.*, t. a. p., no. 109, bl. 1—3.

2) *Bijl.*, t. a. p., 1873—1874, no. 78, bl. 1.

3) *Bijl.*, t. a. p., no. 91, bl. 1—2.

4) Het wetsontwerp betreffende een nieuwe rechterlijke inrichting, door den heer de Vries gewijzigd overgenomen van den minister Jolles (*Bijl.*, t. a. p., 1873—1874, no. 60, bl. 1—37) en in de Tweede Kamer behandeld den 17—22 en 24—29 Maart, 1—3 April, 6—9, 12—13, 17 en 19—20 Mei (*Hand.*, 1872—1873, bl. 1079—1290, 1305—1357 en 1401—1646) werd, gelijk men weet — in weerwil der „vier hoofdofficieren" van den hr. Kappeyne van de Coppello! — den 20 Mei 1873 met 39 tegen 37 stemmen verworpen. — Het wetsontwerp op de afzonderlijke opsluiting der gevangenen (bij de Tweede Kamer ingekomen den 27 Febr. 1874 (*Bijl.*, 1873—1874, no. 105, bl. 1—16) kwam niet in openbare behandeling. Hetzelfde was 't geval met dat tot wijziging van art. 19 der wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* no. 102). Den 29 April 1874 ingediend (*Bijl.*, t. a. p., no. 128, bl. 1—8), bleef 't voorl. verslag onbeantwoord.

5) *Bijl.*, t. a. p., no. 99, bl. 1—4.

uit van gedachtenwisseling tusschen de vertegenwoordiging en de regeering. Zoo b. v. in de zitting der Tweede Kamer van 18 Nov. en in die der Eerste Kamer van 29 Dec. 1871. Ook de middelen, die tot „opheffing" der bedoelde misbruiken zouden kunnen leiden, werden meermalen besproken [1]).

Velen, die meer bepaald het oog hadden op een der schromelijkste en meest-voorkomende gevolgen van den bestaanden toestand, meenden, dat ter verbetering niets noodig was dan dit gevolg te keeren.

De handlichting, waarbij aan den minderjarige bepaalde rechten van meerderjarigheid worden verleend, tot het deelnemen in eenige fabriek of het drijven van nering en handel, geschiedde menigmaal door den vader of de moeder, ten overstaan van den kantonrechter, „*met geen ander doel*" (gelijk de regeering het uitdrukte) „*dan om de vrije hand te hebben in de beschikking over de kapitalen, op een der grootboeken van de nationale schuld ingeschreven ten name van zijn of haar kind.*"

De voorbeelden ontbreken zelfs niet, dat een der ouders, na een ongunstige beschikking op het, ingevolge art. 451 B. W., aan de arrondissements-rechtbank ingediend verzoekschrift om machtiging tot 't vervreemden van zoodanige inschrijvingen, eenvoudig de beperkte handlichting verleende ten overstaan van den kantonrechter, om *toch* den verkoop, door de rechtbank in strijd geacht met 't belang van den minderjarige, te doen plaats hebben.

Dergelijke praktijken, meende men (niet ten onrechte), konden worden te keer gegaan door de uitzondering, vervat in de slotwoorden van art. 484 B. W., ten aanzien der vervreemding en verzwaring van vaste goederen, uit te breiden tot de af- en overschrijving op een der grootboeken van de nationale schuld, die, ingevolge art. 567, 6°, B. W., behooren tot de roerende zaken door wetsbepaling.

Intusschen oordeelde de minister de Vries, die dit onderwerp wenschte te regelen, dat zoodanige bepaling, ofschoon op zichzelf niet zonder nut, als men eenmaal overging tot wijziging der voor-

---

1) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1872—1873, no. 99, 1.

schriften van ('t B. W.), die de beperkte handlichting beheerschen, *onvoldoende* ware.

Bij zoodanige wijziging moest het kwaad in zijn oorsprong, niet alleen in een zijner gevolgen worden aangetast. Een hoofdvraag eischte daarbij vóór alles beslissing:

„Verdient het beginsel van art. 480 B. W., de handlichting *niet* door den rechter als orgaan van het staatsgezag, maar door den vader of de moeder, alleen uit kracht hunner ouderlijke macht, goedkeuring? Is dit beginsel overeen te brengen met de nieuwere begrippen omtrent den aard van ouderlijke macht en voogdij?"

De regeering beantwoordde die vraag in *ontkennenden* zin. Zij oordeelde, na een beknopte overweging, dat 't beter ware, ook omtrent de beperkte handlichting, met eenige uitzonderingen natuurlijk, den weg te volgen, bij de *venia aetatis* in ons Wetboek ingeslagen.

Uit deze keus ontsproten verschillende zeer belangrijke wijzigingen, door de regeering samengevat in een wetsontwerp, 't welk den 26 Februari 1873 bij de Tweede Kamer inkwam [1]).

't Wetsontwerp was verdeeld in 2 artikelen. In 't 1ste werden: de artt. 480, 481, 482, 484, 2de lid, en 485 B. W. vervangen door de volgende bepalingen:

„Art. 480. Handlichting, waarbij aan eenen minderjarige bepaalde rechten van meerderjarigheid worden toegekend, kan, wanneer de minderjarige den vollen ouderdom van 18 jaren heeft bereikt, op zijn verzoek, door den kantonrechter worden verleend.

„Art. 481. Wanneer beide de ouders in leven zijn, beslist de kantonrechter na verhoor of behoorlijke oproeping van dengene der ouders, die de ouderlijke macht uitoefent, en van de bloedverwanten of aangehuwden.

„Wanneer de minderjarige onder voogdij staat, beslist de kantonrechter na verhoor of behoorlijke oproeping van den voogd, den toezienden voogd, de bloedverwanten of aangehuwden, en

1) *Bijl.*, t. a. p., no. 99, 3, bl. 1—3.

van den vader of de moeder, zoo een van beiden in leven mocht zijn, zonder met de voogdij belast te wezen, en in de mogelijkheid is om zijn gevoelen te doen kennen.

„De artt. 388 en 389 zijn ten deze van toepassing.

„De kantonrechter kan, alvorens te beslissen, de persoonlijke verschijning van den minderjarige gelasten.

„Vóór het sluiten van het verhoor bepaalt de kantonrechter den dag, waarop hij zijne beschikking geven zal.

„Binnen 14 dagen na den dag der beschikking kan hooger beroep worden ingesteld door den minderjarige en door ieder, die op het verzoek gehoord is.

„Art. 342 van het W. v. B. R. is hier niet de toepassing.

„Een nieuw verhoor kan in hooger beroep worden bevolen.

„Is niet de verzoeker zelf in beroep gekomen, dan wordt op dat beroep niet beslist, zonder dat hij is gehoord, of opgeroepen om gehoord te worden.

„Art. 482. Bij het verleenen der handlichting bepaalt de kantonrechter uitdrukkelijk, welke rechten van meerderjarigheid aan den minderjarige worden toegekend.

„Art. 484, 2de *lid*. In de beide laatste gevallen is de minderjarige bevoegd, om evenals een meerderjarige alle verbintenissen te sluiten, tot die fabriek, nering of handel betrekkelijk, met uitzondering van die, bedoeld bij art. 451.

„Art. 485. De handlichting, bij de 5 vorige artikelen omschreven, kan door den kantonrechter worden ingetrokken, indien de minderjarige daarvan misbruik maakt, of er gegronde vrees bestaat, dat hij dit zal doen.

„De intrekking geschiedt, wanneer beide de ouders in leven zijn, op verzoek van den vader of, zoo de ouderlijke macht door de moeder wordt uitgeoefend, op verzoek van deze; wanneer de minderjarige onder voogdij staat, op verzoek van den voogd of toezienden voogd.

„Op het verzoek wordt niet beslist dan na verhoor of behoorlijke oproeping van den minderjarige, en van den voogd, indien het verzoek door den toezienden voogd, of van dezen, indien het verzoek door den voogd is gedaan.

„Vóór het sluiten van het verhoor bepaalt de kantonrechter den dag, waarop hij zijne beschikking geven zal.

„Binnen 14 dagen na den dag der beschikking kan hooger beroep worden ingesteld door den verzoeker en den minderjarige.

„Bij toewijzing van het verzoek kan de kantonrechter bevelen, dat de intrekking der handlichting bij voorraad van kracht blijft, niettegenstaande hooger beroep.

„Ten aanzien van het hooger beroep gelden de 3 laatste zinsneden van art. 481."

Bij 't tweede werd bepaald, dat verzoeken om handlichting, vóór 't inwerkingtreden der wet ingediend, zouden worden behandeld en afgedaan volgens de voorschriften, tijdens de indiening bestaande.

§ 3. Gelijk men opmerkt, was het hoofdbeginsel van 't ontwerp uitgedrukt in art. 480.

Het had bij de regeering, volgens haar verklaring, een punt van gezette overweging uitgemaakt, of de wet niet voor het vragen der handlichting of voor het toestaan de toestemming der ouders behoorde te vorderen. Zij was echter te dien aanzien tot een ontkennend antwoord gekomen. In den regel, zoo redeneerde zij, zal zeker geen kantonrechter tegen den stelligen wil der ouders tot 't verleenen van handlichting besluiten. Alleen zeer overwegende redenen zullen hem daartoe kunnen leiden. Het is een treurige waarheid, dat niet in alle gezinnen een verhouding tusschen ouders en kinderen bestaat, die plichtmatig en wenschelijk is, en juist dáár, waar tusschen echtgenooten oneenigheid heerscht, waar de een den ander heeft verlaten, en waar ten gevolge dezer verstoring van het huislijk leven de zorg voor de kinderen wordt verwaarloosd, bestaat voor deze de dringende behoefte, om zoo spoedig mogelijk voor eigen onderhoud te zorgen. Zal men hier het verkrijgen der handlichting ontzeggen bij gebreke van de toestemming des vaders, die hen verliet, of van de moeder, die hen verwaarloosde?

Art. 481 (*nieuw*) onderscheidt, voor zooveel betreft het aan de beslissing voorafgaand rechterlijk onderzoek, tusschen de twee

gevallen: dat *beide* ouders in leven zijn en de minderjarige onder voogdij staat. Art. 482 (*nieuw*) onderging geen andere wijziging dan vereischt werd om 't in overeenstemming te brengen met de beide voorgaande artt. Bij art. 484, 2de lid (*nieuw*), werd het rechterlijk toezicht uitgebreid. Er bestond geen reden, meende de regeering, waarom de rechterlijke machtiging niet zou worden vereischt bij handelingen die, de grenzen van 't gewoon beheer overschrijdende, in art. 451 B. W. worden gelijkgesteld met de vervreemding en bezwaring van onroerende goederen. In art. 485 (*nieuw*) kon het tweede lid, gelijk 't oorspronkelijk luidde, als overbodig vervallen. In het 1ste lid worden enkele belangrijke veranderingen vastgesteld. De bevoegdheid tot intrekken der handlichting werd opgedragen aan den kantonrechter. Er was geen grond te geven, waarom deze niet zou kunnen intrekken wat door hem is verleend.

Het recht om de intrekking te vragen werd, in overeenstemming met de beginselen, aan art. 481 (*nieuw*) ten grondslag gelegd, alleen dan toegekend aan den vader en de moeder als zoodanig ingeval beiden leven en de minderjarige dus niet onder voogdij staat. Is dit laatste wel het geval, dan komt dit recht toe aan den voogd en den toezienden voogd. Het verhoor of de behoorlijke oproeping van den minderjarige is hier, waar het de vraag geldt, of hem een verworven recht zal worden ontnomen, steeds verplichtend. Wordt het verzoek gedaan door den voogd, dan moet de toeziende voogd, gaat het uit van den laatste, dan moet de voogd in de gelegenheid worden gesteld, er zijn gevoelen over uit te brengen. Verhoor der bloedverwanten en aangehuwden scheen hier, waar de rechter alleen heeft te oordeelen over 't bewezene en afdoende van bepaalde feiten, in 't verzoekschrift aangevoerd, niet noodzakelijk. Eindelijk is de uitsluiting van hooger beroep tegen een zoo gewichtige beslissing niet wel te verdedigen. „In plaats dus van algemeen uitgesloten te blijven, wordt het appel zonder eenige beperking gegeven aan den verzoeker en den minderjarige." In het algemeen golden daarvoor gelijke bepalingen als in art. 481, *nieuw*. De kantonrechter zou kunnen bevelen, dat de intrekking bij voorraad van kracht blijve niet-

tegenstaande hooger beroep. Dit was, naar 't gevoelen der regeering, noodig, ten einde de minderjarige het middel van hooger beroep niet aangrijpe, om in afwachting van de beslissing der rechtbank zich aan nieuwe verkwistingen schuldig te maken [1]).

§ 4. In het verslag der commissie van rapporteurs (den 24 Mei vastgesteld) werden in de eerste plaats meegedeeld de uitkomsten van het onderzoek in de afdeelingen [1]); in de *tweede* plaats die van de gewisselde nota's tusschen de commissie en de regeering, waartoe, op grond van art. 32 regl. v. orde, was overgegaan [2]).

Uit de eerste bleek opnieuw de klacht over „den vorm." Men wenschte nl. de afgeschafte of veranderde artt. in het Wetboek te behouden, en de nieuwe bepalingen met een onderscheidingsteeken voorzien (in dit geval b. v. 480 *a*, enz.,) in 't lichaam zelf van 't Wetboek achter de vervangende artt. te laten volgen — een wensch, door de commissie *ondersteund*.

Tegen gedeeltelijke herziening van het B. W. „verklaarde men zich algemeen geenszins," doch men achtte 't noodzakelijk, dat zoodanige herziening aan tweeërlei eisch beantwoorde: vooreerst moest haar noodzakelijkheid gebleken zijn en ten andere moest zij de beginselen, waarop dit Wetboek steunt, ongeschonden laten.

Naar het oordeel der meerderheid voldeed de wetsvoordacht aan deze beide eischen niet en verdiende zij daarom, zooals ze was voorgedragen, geen goedkeuring. De aanleiding tot het ontwerp, zoo sprak men, ligt in het misbruik, dat van de beperkte handlichting wordt gemaakt, ten einde afschrijving te verkrijgen van kapitalen, op een der grootboeken van de nationale schuld ten name van minderjarigen ingeschreven. Hoe bereid men nu ook was, dit misbruik te weren, en hoezeer men daarom de bedoeling van dit wetsontwerp waardeerde, men kon niet toegeven, dat daartoe een w.-o. van zoo „wijde strekking" noodzakelijk was. Het misbruik is slechts plaatselijk: het komt vooral in groote handelsteden voor, met name te Amsterdam. Volgens

---

1) *Bijl.*, t. a. p., no. 99, 3.
2) *Bijl.*, t. a. p., no. 99, 4. bl. 5—7.
3) *Bijl.*, t. a. p., no. 99, 4 en 5, bl. 7—10.

„sommige leden" kon het worden gekeerd door den geëmancipeerde het sluiten der verbintenissen te verbieden, bedoeld bij art. 451. Volgens „een grooter aantal leden" waren de slechte praktijken te verijdelen, door de tweede al. van art. 484 uit te breiden in dien zin, dat in de beperkte handlichting niet worde begrepen de bevoegdheid tot af- en overschrijving van inschrijvingen op een der grootboeken der nationale schuld. De regeering zelve erkende, dat hierdoor 't kwaad zou worden gestuit.

Hiermee zou gepaard kunnen gaan een wijziging der 1ste al. van art. 481. Wordt daar voorgeschreven, dat gelijke handlichting *door den kantonrechter* kan worden verleend, ook in geval de vader en de moeder niet met de voogdij zijn belast, en tevens bepaald, dat in dit geval de verleening niet plaats heeft dan nadat de vader, die niet tevens voogd, en de moeder, die niet tevens voogdes is, verhoord of behoorlijk opgeroepen zijn, dan is de langstlevende der ouders, die, om welke reden dan ook, geen voogd is, van het *veto* ten aanzien der handlichting uitgesloten. Deze wijziging werd aanbevolen op grond, dat de handlichting tot het vermogenrecht in verband staat, terwijl de ouderlijke macht voor zoodanige ouders hoogstens nog betrekking kan hebben tot den persoon van hun kind.

Door deze wijzigingen derhalve waren de misbruiken, van de beperkte handlichting gemaakt, op afdoende wijze te bestrijden. Toch, vervolgde men, gaat het voorstel der regeering veel verder. Niet alleen dat het de door het B. W. ten aanzien der ouderlijke en maritale macht gehuldigde beginselen, waardoor de eenheid der familie gehandhaafd wordt, niet eerbiedigt, „*het tast die beginselen in de hartader aan, en ondermijnt zoodoende het familierecht, waarvan, volgens onze wetgeving, de ouderlijke macht de grondzuil is.*" Hiermee deed het ontwerp te kort aan den tweeden eisch, dien de meerderheid voor een gedeeltelijke herziening noodig achtte.

§ 5. Uitvoerig werden beide punten toegelicht. De gewijzigde opvatting der ouderlijke macht beweegt den minister, om voor te stellen, dat voortaan de beperkte handlichting ook tegen den verklaarden wil der ouders kan worden verleend. Nu vroeg men,

waaruit die „veranderde opvatting der ouderlijke macht is gebleken, en van wanneer zij dagteekent?" Maar bovendien scheen het minder wenschelijk, dat de wetgever te rade ging met de *meeningen* omtrent de materie, die hij regelen wil: want die meeningen wisselen elkander zeer spoedig af; het komt er veeleer op aan, dat hij zijn volle aandacht schenke aan het wezen en de natuur der rechtsinstelling, die aan zijn onderzoek is onderworpen. Hield men dit in 't oog, dan scheen het twijfelachtig, of de tegenstelling, waarvan de mem. van toel. gewaagt, wel houdbaar is. De minister, zoo drukte de commissie zich snijdend uit, wraakt met volkomen juistheid een eenzijdige opvatting der ouderlijke macht, die de belangen der kinderen aan het recht der ouders ondergeschikt maakt. Maar terwijl hij voor de belangen der kinderen waakt, eerbiedigt hij de rechten der ouders niet. Dit wetsontwerp gaat uit van de onderstelling, dat ouders en kinderen tegenover elkander staan. Tot welke gevolgen het wetsontwerp dan ook leiden moet, is niet moeilijk in te zien. Het is de roeping van den staat, geschillen te voorkomen, maar het is nimmer de roeping van den staat, geschillen aan te wakkeren, allerminst de geschillen tusschen leden van een en hetzelfde gezin. Dit is te meer bedenkelijk met het oog op den jeugdigen leeftijd, waarop deze emancipatie plaats heeft. Bij dit wetsontwerp dringt zich de staat in den boezem der familie, treedt de rechter tusschen den minderjarige en de ouders, en wordt het tooneel van oneenigheid tusschen ouders en kinderen herhaald bij de procedure in hooger beroep.

Twee gevallen zijn mogelijk. De beperkte handlichting wordt te veel of zij wordt te weinig verleend. Aangenomen te veel, hoe zal men dat bewijzen, afgescheiden altijd van 't besproken misbruik, dat niemand verdedigt? Aangenomen te weinig, ook daarvan is 't bewijs niet te leveren. Het geldt hier een familiezaak. Waar is de waarborg, dat de kantonrechter, beter dan de vader of de moeder, het belang van 't huisgezin zal bevorderen?

Om deze redenen keurde de meerderheid het beginsel van 't ontwerp af. Zij wilde in geen geval de beperkte handlichting in stand houden, en haar tevens als ware 't afscheiden van de

ouderlijke macht. Desniettemin achtte die meerderheid de „bestaande bepalingen omtrent de beperkte handlichting" niet goed. Zij kon zich vereenigen met het denkbeeld om, even als bij de *venia aetatis*, den rechter met de macht tot 't verleenen dier handlichting te bekleeden, *echter altijd op aanvrage* of althans met toestemming van dengene der ouders, die de ouderlijke macht bezit, en altijd behoudens de onbeperkte bevoegdheid van den kantonrechter om de aanvrage te weigeren, als hij haar in strijd achtte met het belang des minderjarigen. Sommige leden wenschten deze macht te hebben opgedragen aan de arrondissements-rechtbank, en dan zonder hooger beroep. Maar algemeen stelde de meerderheid in 't licht, dat de door haar gewenschte regeling dit voordeel heeft, dat zij de ouderlijke macht ongeschonden laat en toch den rechter aanwijst als het gezag, dat over de aanvrage beslist.

Van haar kant vereenigde zich de minderheid met 't regeeringsvoorstel, op de gronden, in de m. v. toel. uiteengezet.

Hierop volgden eenige aanteekeningen op de artikelen, en ten slotte de nota's, tusschen de commissie en de regeering gewisseld.

§ 6. De regeering begon met I. enkele opmerkingen over de partiële wijziging van 't B. W. in 't algemeen en II. den aard en de strekking van dit ontwerp in 't bijzonder.

I. De *vorm*. De wenschelijkheid, om ter bepaling daarvan bij de ontworpen of nog te ontwerpen wijzigingen van het B. W. van hetzelfde beginsel uit te gaan, is onbetwistbaar. Van regeeringswege was die gelijkvormigheid dan ook betracht bij *dit* ontwerp en dat over 't pandrecht met de wetten van 21 Mei 1843 (*Stbl.* no. 22 en 23) en met art. 2 der wet van 7 April 1869 (*Stbl.* no. 56).

Het beginsel der regeering was, eensdeels wanneer een verandering wordt gebracht in den tekst van een of meer aangewezen artt., deze met den nieuwen tekst als ware 't in het wetboek in te lasschen, anderdeels, wanneer een verandering wordt gebracht in een beginsel of regel, niet in een of meer bepaald daaraan gewijde artt. omschreven, maar in meerdere artt. hier en daar in het wetboek verspreid, uitgedrukt of aangenomen, (welke artt. overigens met de onderwerpen, waartoe zij betrekking

hebben, onveranderd blijven) *die verandering zelve* in de wijzigingswet aan te duiden, zonder nieuwe redactie der artt., waarop de verandering invloed heeft. De beraadslaging behoort zich dan niet uit te strekken tot de verschillende onderwerpen, waartoe die artt. betrekking hebben, maar zooveel mogelijk beperkt te blijven tot de verandering, die in 't beginsel of in den regel wordt voorgesteld.

Bij 't inachtnemen dezer onderscheiding, vervolgde de regeering, zal 't dan verder noodig zijn, als men gedurende eenigen tijd op den thans-ingeslagen weg der partiëele wijzigingen zal zijn voortgegaan, de regeering, op het voorbeeld van art. 7 der wet van 16 Mei 1829 (*Stbl.* no 33), te machtigen tot een nieuwe officiëele uitgave van 't B. W. Die machtiging zal dan moeten worden gegeven bij een wet, die onder meer zou kunnen bepalen, dat de veranderingen in het wetboek gebracht bij die wijzigingswetten, welke geen nieuwen tekst hebben vastgesteld, in den tekst der nieuwe uitgave zullen worden gebracht, en dat de afgeschafte of gewijzigde artt. in noten aan den voet der bladz. zullen worden opgenomen. Het ontwerp dier nieuwe officiëele uitgave zou zijn over te leggen bij de voordracht, waarbij de machtiging tot de uitgave wordt aangevraagd.

De *inhoud*. Twee voorwaarden stelde 't verslag: noodzakelijkheid en 't ongeschonden laten der beginselen van het wetboek. De eerste is onbetwistbaar; omtrent de tweede is verschil van gevoelen mogelijk. Het kan niet zoo onbepaald worden toegegeven, dat, wanneer 't beginsel, waarop een der onderwerpen, in 't B. W. geregeld, berust, verkeerd wordt geacht, dit niet bij partiëele wijziging zou kunnen worden aangetast. Wanneer echter wijzigingen worden gebracht in zekere stof, zonder dat deze geheel nieuw wordt geregeld, moeten de wijzigingen het beginsel, waarop de regeling dier stof berust, *in zoover het gehandhaafd blijft*, ongeschonden laten, opdat er geen strijd van beginselen ontsta in een en 't zelfde wetboek.

II. Dat de tegenwoordige voordracht niet zou voldoen aan de gestelde eischen, ontkende de regeering.

Er is een kwaad, redeneerde ze, dat niet wordt betwist: het

misbruik, dat ouders, volgens art. 480 B. W., *kunnen* maken en ook werkelijk in vele gevallen maken van de beperkte handlichting. De noodzakelijkheid om dat kwaad te keeren wordt erkend. Er is dus alleen verschil over de grenzen, binnen welke de wijziging der bestaande wet moet worden beperkt.

De beschuldiging, dat de voorgestelde wijziging de beginselen van 't B. W. ten aanzien der ouderlijke en maritale macht schendt, was „niet voldoende gestaafd." Tot de maritale macht stond het ontwerp in geen de minste betrekking. De groote grief tegen het ontwerp (of liever tegen de mem. van toel.) scheen dan ook te zijn wat daarin was gezegd over den aard der ouderlijke macht naar onze tegenwoordige rechtsbegrippen, waarbij niet zoozeer het recht der ouders als het belang der minderjarigen (als een openbaar belang) op den voorgrond treedt. Trouwens, in de mem. van toel. was niets anders bedoeld dan de tegenstelling der *patria potestas* van 't Romeinsche en de ouderlijke macht van 't moderne recht.

§ 7. „Bestaat," vroeg de regeering, „tusschen beiden geen verschil? Staat onze minderjarige, als zijn ouders of een hunner nog leven, gelijk met den Rom. *filius familias*, de *persona alieni iuris*, die van de macht van het hoofd der familie noch door de meerderjarigheid, noch door de hoogste betrekkingen in 't openbaar leven werd bevrijd?"

Op dit kenmerkend verschil tusschen 't oude en het hedendaagsche recht was reeds met nadruk gewezen bij de beraadslagingen over ons B. W. [1]). Met het oog hierop leerde de hoogleeraar van Hall [2]): „De benaming is die van het Rom. recht, doch het begrip verschilt, voor zooverre dat gezag thans geheel in 't belang der kinderen wordt uitgeoefend en daarom tot hunne minderjarigheid beperkt wordt." In gelijken zin mr. Diephuis, *Het Ned. Burg. Recht*, II, nrs. 458 en 459, en mr. Willeumier, in zijn uitnemend betoog over art. 421 B. W., *Themis* 1869, bl. 388 en 389.

---

1) Nicolaï, bij Voorduin, II, bl. 572—573.

2) *Handl.*, bl. 321.

De grondregelen van 't Nederlandsch familierecht zouden, volgens de meening van vele leden, in 't verslag uitgedrukt, worden aangetast, wanneer de rechter aan den minderjarige, op zijn verzoek, desnoods zonder formeele toestemming van vader of moeder, beperkte handlichting kon verleenen. „Maar hoe is deze bewering overeen te brengen," vroeg de regeering, „met het feit, dat, volgens datzelfde Ned. familierecht, de volle handlichting nu reeds door den rechter, behoudens kon. goedkeuring, aan den minderjarige kan worden verleend, op diens verzoek en zonder toestemming der ouders of van een hunner [1])?"

§ 8. Naar aanleiding der door de commissie gestelde vragen antwoordde de regering o. a:

dat zij van oordeel bleef, dat, ingeval van de handlichting, bij art. 480 B. W. bedoeld, een uitdrukkelijke toestemming van dengene der ouders, die de ouderlijke macht heeft, niet mag worden gevorderd; wel zou ze in een recht van veto kunnen toestemmen. Aan art. 480 (*nieuw*) zou dan zijn toe te voegen:

„*Tegen den wil van dengene der ouders, die de ouderlijke macht uitoefent, wordt zij niet verleend.*"

dat 't inderdaad wenschelijk ware, de in artt. 481 en 485 (*nieuw*) te volgen procedure, waaromtrent dezelfde bepalingen waren voorgesteld als in 't (eveneens ingediend) wetsontwerp tot 't overbrengen van enkele bevoegdheden der arr.-rechtbanken bij den kantonrechter, afhankelijk te stellen van de beslissing over die laatste voordracht;

dat de meening, als zou 't in het eigen stelsel der regeering de voorkeur verdienen, het verleenen van handlichting op te dragen aan de rechtbank, in plaats van aan den kantonrechter, bezwaarlijk kon worden toegegeven. Het geldt hier alleen een beoordeeling van 't belang des minderjarigen;

dat art. 480, 1ste lid, behoort te worden herzien in dien geest, dat de twistvragen, of de minderjarige wegens verbintenissen, krachtens de verleende handlichting aangegaan, bevoegd is zelfstandig in rechten op te treden, door den wetgever worde

---

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 7 en 8.

uitgemaakt, en wel, overeenkomstig 's Hoogen Raads arrest van 16 Dec. 1859 (*W.* no 2126), in *bevestigenden* zin. Daarom werd thans in overweging gegeven, aan art. 484 toe te voegen een nieuw 3de lid, luidende:

„*Hij kan ter zake der handelingen, in dat art. vermeld, hetzij eischende hetzij verwerende in rechten optreden. Art.* 78 *van dit Wetboek geldt voor die handelingen niet.*"

Het spreekt vanzelf, voegde de minister er bij, dat de minderjarige in die gevallen, waarin hij een eigen *persona standi in iudicio* heeft, ook een eigen domicilie moet hebben;

dat de vraag, of 't verbod om de verbintenissen, bedoeld in art. 451, anders dan met telkens uit te lokken rechterlijk verlof aan te gaan, bepaald wat geldopnemingen betreft, uitvoerlijk wordt geacht, en niet in strijd met de rechtmatige belangen van derden, samenhing met de ruime opvatting van 't woord „*geldopneming*" in 't verslag, alsof daaronder ook het disconteeren van wissels en het teekenen van accepten begrepen ware. Zonder de juistheid dezer opvatting te beamen, kwam de regeering echter aan de gerezen bedenkingen te gemoet, door in overweging te geven, het bestaande 2de lid van art. 484 te behouden, met toevoeging van deze woorden:

„*en de vervreemding of verpanding zijner rentegevende effecten, inschrijvingen in grootboeken van openbare schuld, hypothecaire schuldvorderingen en aandeelen in naamlooze of andere maatschappijen;*"

dat de bezwaren, gemaakt tegen 't toekennen van uitvoerbaarheid bij voorraad aan 't intrekken der handlichting door den kantonrechter vrij wel voor oplossing „*vatbaar schijnen.*" 't Bij voorraad uitvoerbaar verklaarde vonnis *moet*, althans *kan* onmiddellijk, en niettegenstaande hooger beroep, worden openbaar gemaakt. De verzoeker zal wel voor die onmiddellijke publicatie zorgen. 't Gevolg zal zijn, dat de nering stilstaat, doch geen ander was ook het doel. Appel tegen de intrekking kan dan alleen uitwerken, dat in hooger beroep anders worde beslist, en de nering weder voort kunne gaan. Uitvoerbaarheid bij voorraad geeft altijd eenige moeilijkheid, doch hier niet meer dan elders.

„Intusschen — merkte de regeering op — ontstaat de vraag, of, indien aangenomen wordt het stelsel, dat de handlichting *niet* verleend wordt tegen den wil der ouders, een appel van den minderjarige tegen een intrekking, op verzoek van vader of moeder, daarmee wel overeen is te brengen."

Om een en ander scheen het „overweging te verdienen," de intrekking bij voortduring op te dragen aan de rechtbank. Dan zou in 't 1ste lid van art. 485 (*nieuw*), in plaats van: „*door den kantonrechter*," te lezen zijn: „*door de arrondissements-rechtbank*," en zouden de vier laatste al. van dit art. moeten vervallen.

§ 9. En wat was nu 't oordeel der commissie?

Dat: „ofschoon door de regeering in haar antwoorden vele verbeteringen worden toegezegd, die aan de geopperde bezwaren te gemoet zouden komen, die verbeteringen evenwel aan den anderen kant weer bedenkingen deden rijzen, welke de commissie tot de slotsom brachten, dat — behoudens opneming in de uitzondering aan 't slot van art. 484 van inschrijvingen in de grootboeken ter wering van gebleken misbruik en beperking van het recht der ouders tot 't geval, dat ouderlijke macht en voogdij zich bevinden in dezelfde hand — *wijziging van 't bestaande recht niet voor 's hands noodzakelijk kan worden geacht* [1])."

§ 10. Inmiddels was het zittingjaar der Staten-Generaal ten einde gespoed.

Na de heropening werd Vrijdag 19 September [2]) besloten, het wetsontwerp t. z. t. opnieuw in behandeling te nemen; bij missieve dd. 11 April 1874 zond de heer de Vries een gewijzigd ontwerp in [3]), en reeds den 7 Mei daaropvolgende werd dit in de Tweede Kamer aan de orde gesteld [4]).

De eerste spreker, de heer van Zinnicq Bergmann, hield onder allerlei incidenten een vinnige rede tegen den wetgever van 1838, die de meerderjarigheid op 23jarigen leeftijd had gebracht, ter-

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 9—10.
2) *Hand.*, Tweede Kamer, 1873—1874, bl. 15.
3) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1873—1874, no. 27, bl. 1—2.
4) *Hand.*, t. a. p, bl. 1443—1469.

wijl ze in Frankrijk en België op 21j. leeftijd intreedt. Dat was z. i. de bron aller rampen! En wat wilde nu *dit* ontwerp? „Maatschappelijke emancipatie der kinderen, onttrekking van het kind aan de macht zijner ouders, opstand der kinderen tegen 't ouderlijk gezag." Hij was *tegen* de nieuwerwetsche wijziging [1]). Ook de heer van Baar was verontwaardigd over de lagen, die de regeering aanvankelijk aan de ouderlijke macht had gelegd. Des te meer verheugde hem haar berouwvolle terugkeer tot den ouderwetschen, voorvaderlijken weg.

Een enkele wijziging zou ook thans niet kwaad zijn, meende hij. Zoo behoorde er bij art. 1 noodzakelijk te worden voorzien in 't geval dat de ouders — of liever hij, die de ouderlijke macht uitoefent — in de onmogelijkheid zijn, hun gevoelen te verklaren. Maar vooral art. 2 was kwaad. „De geheele eerste al," sprak de heer v. B., „is een *hors d'oeuvre*. Als toch de handlichting *niet* kan plaats hebben *tegen den* wil van hem, die de ouderlijke macht uitoefent, moet hij noodzakelijk worden gehoord. En van de andere zijde, als zoowel de ouders als het kind het eens zijn — daarbij gevoegd de discretionaire macht des rechters — waarom behoeven dan nog bloedverwanten te worden gehoord of opgeroepen [2])?"

Ernstiger was de aanval van den heer van Lijnden van Sandenburg [3]), die òf intrekking van 't geheele ontwerp, òf 't vervallen der verschillende artikelen wenschte, om zich eenvoudig te bepalen tot een amplieëring van art. 484 B. W., indien en voor zoover de noodzakelijkheid daarvan was gebleken. De „stelsellooze wijze", waarop de regeering de partiëele herziening opvatte, achtte hij niets minder dan een „woeste greep [4])." Zij had òf 't geheele leerstuk van de handlichting moeten regelen, òf zich tot art. 484 B. W. bepalen. Vooral met 't oog op 't karakter van dit wetsont-

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1443—1445.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1445—1446.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1446—1448.

4) Iets dergelijks werd den heer van Lijnden zelf later verweten door mr. J. A. Levy, *Levensverzekering*, 's-Hage 1875 (overdruk uit *Themis*, dl. XXXVI, 1ste st.), bl. 11, 22—25, 44—66.

werp ware 't eerste plichtmatig geweest. Ook hij zou het wenschelijk hebben gevonden, de meerderjarigheid op een vroegeren leeftijd toe te staan; terwijl hij tevens op verschillende misvattingen in de memoriën wees. Zoo b. v. de bewering, dat de bestaande wetgeving in zake handlichting, behoudens een enkele afwijking, ontleend is aan het Fransche recht. Neen, dat is geheel onjuist. De regeling der handlichting in onze burgerlijke wet staat vierkant tegen de Fransche over. Bij onze wetgeving is men voor een deel teruggegaan tot 't oud-Hollandsch recht, dat veel meer in overeenstemming was met 't Romeinsche. Zoo was de *venia aetatis*, die *niet* in 't Fransche recht voorkomt, maar in 't onze is opgenomen, een vrucht van 't Anastasiaansche emancipatierecht, enz. Twee motieven heeft de regeering voor haar wijzigingen aangevoerd: een nieuwe rechtsopvatting van de ouderlijke macht en 't misbruik, dat de bestaande wet door de beperkte handlichting toelaat, vermits de minderjarige daardoor de bevoegdheid verkrijgt om te beschikken over zijn inschrijvingen op het grootboek. Dat eerste motief nu is vervallen — en aan het tweede kan worden voldaan door een kleine wijziging van één artikel.

De heer van Eck [1]) verschilde met de vorige sprs. van standpunt. Hij had de moderne opvatting der ouderlijke macht bij de regeering toegejuicht, en 't had hem leed gedaan, dat de regeering niet beter voet bij stuk had gehouden. Doch nu zij gezwicht had, was hij van oordeel, dat een rechtsinstituut, 't welk zoozeer in strijd is met de algemeen-geldende rechtsbegrippen als de *beperkte handlichting*, en zooveel gevaren oplevert voor hem, die er mee begunstigd wordt, geheel uit de wet behoorde te worden *gelicht*. Deed men dit niet, dan moest het ontwerp althans in dien zin worden gewijzigd, dat de rechten worden geëerbiedigd, die, volgens algemeene rechtsbeginselen, uit de gesloten overeenkomsten voortvloeien. Art. 484 (*nieuw*) was, in verband met art. 1374 B. W., verwerpelijk, als „in strijd met elk juridisch begrip."

§ 11. Al erkende de heer Godefroi, dat deze partiële wijzi-

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1448—1450.

ging verder ging dan de gebleken behoefte aanwees; dat nevens haar de bepalingen omtrent de *venia aetatis* niet ongewijzigd konden blijven, omdat er nu verschil van beginsel bestond tusschen de aanvraag om de *beperkte* en de *volle* handlichting, hij vond daarin geen reden om zijn stem aan 't wetsontwerp te weigeren. Het misbruik, jaren lang van de beperkte handlichting gemaakt, werd daardoor weggenomen. En het beginsel zelf, dat de handlichting niet meer zal zijn een eenzijdige handeling der ouders, maar de kantonrechter daarover beslissen zal in de gevallen, waarin de ouders toestemmen — dat beginsel op zich zelf kwam hem juist voor [1]).

Niet onaardig was hetgeen de heer de Bieberstein opmerkte. „Wij grensbewoners van Limburg en Noord-Brabant," sprak hij, „maken een treurige figuur bij onze naburen in België, waar men meerderjarig is op 21jarigen leeftijd. Waarom is een inwoner van Baarle-Nassau minder ontwikkeld dan die van Baarle-Hertog? Is het alleen omdat gene in Noord-Brabant en de andere op Belgisch grondgebied woont? Zoo toch zeggen de grensbewoners, de Walen van Klein-Lanay, tot de Maastrichtenaars: „*Allez-donc, vous autres, vous n'êtes encore que des enfants à l'egard de nous, qui sommes majeurs!*" In Nederlandsch en in Belgisch Putte staan twee woonhuizen bijna naast elkaar. De jongeling van dat in België is op 21jarigen leeftijd meerderjarig, terwijl die op Nederlandsch grondgebied op 22 jaren nog minderjarig is [2])!"

De vijandelijke houding, waarmee de meeste sprekers — 't waren trouwens weinigen! — het wetsontwerp hadden begroet, sloeg den minister van justitie niet uit het veld. Met groote welsprekendheid verdedigde hij de aangenomen beginselen [3]).

De aantijging, dat hij de ouderlijke macht zou hebben willen ondermijnen, wees hij in de eerste plaats af. Zoozeer als iemand in deze vergadering en daarbuiten, sprak hij, koester ik hoogen eerbied voor de ouderlijke macht Zij moge bij ons van

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1450—1452.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1452.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1453—1457.

minder omvang wezen dan in overoude tijden — zij heeft bij ons een hoogere, zedelijke beteekenis.

„Ce n'est plus," zooals Nicolaï zeide, „cette puissance énorme, que les Romains avaient étendue au-delà de toutes les bornes légitimes, mais c'est un pouvoir, qui protège et qui dirige."

Wij zien in die ouderlijke macht geen recht als voorrecht aan de ouders gegeven, in hun belang, als een recht op eigen goed, maar wij erkennen daarin het onmisbaar gezag, dat aan de ouders van nature toekomt, om aan een hoogere roeping te voldoen, om te zorgen voor het stoffelijk en zedelijk welzijn der panden, die aan hun zorg zijn toevertrouwd; een voorrecht, ook buiten de wet bestaande, maar door het staatsgezag erkend, geregeld en omschreven. Wij eerbiedigen het ouderlijk gezag als den grondslag van het familieleven, de hechte zuil van de maatschappelijke orde.

Deze opvatting had de minister altijd gehuldigd. Als de heer van Baar dus meende, dat de regeering van „een verkeerden weg was teruggekomen," tastte hij mis. Evenzeer de heer van Lijnden, waar deze de redenen had nagespoord, die den minister tot 't indienen der wet konden hebben bewogen. Welke waren deze? Geen andere dan de verregaande misbruiken, waartoe de bestaande bepalingen aanleiding hebben gegeven, niet slechts te Amsterdam, waar inderdaad ruim een vierde der handlichtingen voorkomt, en een der kantonrechters [1]) sinds jaren op deze misbruiken de aandacht heeft gevestigd — neen, ook *elders*. Ten bewijze haalde de minister een dankbetuiging aan [2]) van een ongenoemden kantonrechter voor het aanbieden der wet.

Uitvoerig en op tal van gronden verdedigde de minister zijn gedragslijn tegen hen, die meenden, dat men zich tot een enkele wijziging in art. 484 had kunnen beperken [3]), om vervolgens te betoogen, dat *zij*, die beweerden, dat het *oorspronkelijk* stelsel was verlaten, zich vergisten. Over de vraag, of de bepa-

---

1) Mr. Jo. de Vries Joz.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1454.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1454—1455.

ling, dat de beperkte handlichting niet kan verleend worden tegen den wil der ouders, in de wet moet geschreven worden, mocht verschillend worden gedacht; maar de kracht van het wetsontwerp ligt niet in de toegevoegde woorden: „*tegen den wil der ouders wordt de handlichting niet verleend;*" neen, zij ligt hierin: dat de rechter (waar hij bespeurt, dat de ouders niet 't geluk maar 't verderf van hun kind beoogen) de handlichting kan *weigeren* [1]).

Aan deze uiteenzetting knoopte zich, wel wat abrupt, een verdediging der partiëele herziening vast, met *deze* conclusie [2]): Wil men werkelijk iets goeds tot stand brengen, dan moet men zich bepalen tot die wijzigingen, waarvan de noodzakelijkheid door de ondervinding is gebleken, en daarbij alleen opnemen die bepalingen, welke met de aan te brengen wijzigingen in een nauw verband staan.

§ 12. Als er één onderwerp is, vervolgde de minister [3]), ten aanzien waarvan de vrees voor partiëele herziening nadeelig heeft gewerkt, dan is het juist dit. De misbruiken, waarop gewezen is, hebben zich geopenbaard al zeer spoedig na de invoering van onze wetboeken, en reeds zeer spoedig werd op verbetering aangedrongen. Reeds bij de behandeling der begrooting van 1853 had die aandrang met kracht plaats; men verzocht van de regeering maatregelen tegen die misbruiken; de regeering zeide die toe, en vleide zich nog in die zitting een ontwerp te zullen indienen; maar die hoop is in rook vervlogen. Bij volgende begrootingen werd de aandrang telkens herhaald.

Nu kwam een minister op den inval om, zonder aan het Burgerlijk Wetboek te raken, een remedie te vinden bij de in behandeling zijnde wet op het grootboek. Daarover is breedvoerig gecorrespondeerd tusschen den minister van justitie en den minister van finantiën; de zaak werd in den ministerraad besproken, maar het denkbeeld om een punt van burgerlijk recht te wijzigen

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1455.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1456.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1456.

bij de wet op het grootboek vond tegenkanting, terwijl men aan den anderen kant niet met partiëele wijziging van het Burgerlijk Wetboek voor den dag durfde komen. De aandrang duurde voort, de minister deed beloften, maar de zaak bleef zooals zij was [1]).

Eindelijk trok den 18 November 1871 een vroeger lid der Kamer, de heer J. Heemskerk Az. [2]), zich de zaak aan, en na een levendige schildering van 't bestaande kwaad, drong hij er op aan, dat er toch eenmaal verbetering zou komen.

De woorden, die de geachte spreker daarbij bezigde, zijn opmerkelijk. Na het kwaad geschetst te hebben, de treurige geschiedenis, zooals hij het noemt, die in vele familiën gespeeld wordt, zeide hij: „Wat is daaraan te doen? Waarschijnlijk zou het met een kleine verandering te vinden zijn, als de kantonrechter niet meer verplicht ware, de handlichting te verleenen, maar eerst de familie hoorde en dan besliste." De scherpzinnige spreker gevoelde dus waar de bron van het kwaad school, waar de schoen wrong. Voor een rechtsgeleerde als de heer Heemskerk Az. (vervolgde de minister), wiens verdienste voorzeker door niemand zal betwist worden, was het duidelijk, dat de remedie niet moest gezocht worden in een kleine wijziging van art. 484, maar dat de rechter moest bevoegd worden verklaard, de handlichting te weigeren, wanneer die met verkeerde bedoelingen wordt gevraagd.

Op de vraag van den heer van Eck, of beperkte handlichting in 't geheel wel noodig was, antwoordde de minister, dat er inderdaad iets onregelmatigs is in den toestand, dat iemand gedeeltelijk meerderjarig en gedeeltelijk minderjarig is. Maar om een bestaand rechtsinstituut op te heffen moet blijken, dat het gemist kan worden. En nu raadplege men de ondervinding. Gemiddeld worden er jaarlijks 100 à 120 handlichtingen verleend. Trek daarvan af eenige, waarbij kwade bedoelingen hebben voorgezeten, dan blijven er toch nog ongeveer 100 over. De in-

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1456.

2) Te Gorinchem niet herkozen, was de hr. Heemskerk Az. op dit oogenblik raadsheer in den Hoogen Raad.

gezetenen toonen dus, dat de beperkte handlichting een middel is, 't welk hun te stade kan komen. Waarom zou men hun nu de faculteit ontnemen, daarvan gebruik te maken? Behoeft men er op te wijzen, dat vele familiën in dergelijke geldelijke omstandigheden verkeeren, dat de zoons op 18jarigen leeftijd verplicht zijn, voor hun eigen onderhoud te zorgen, of in dat van het ouderlijk gezin bij te dragen? Men laat bovendien jongelieden op dien leeftijd toe in den dienstbaren stand, men neemt ze als ambtenaren. Waarom zal men het veld van handel en industrie voor hen sluiten, zelfs wanneer zij blijken, daarvoor de geschiktheid te bezitten? Is het zoo irrationeel van den wetgever, dat hij het middel van handlichting heeft gegeven? De wetgever moest een term stellen voor de minderjarigheid, en stelde de grens voor allen op 23 jaren. Toch is de grens bij de individuën zeer verschillend; de een kan vroeger op eigen beenen staan en zelfstandig handelen dan de ander; de wetgever mocht op dat verschil niet letten, want hij had een algemeenen regel te schrijven, en nu is juist de beperkte handlichting een middel, om de hardheid van den algemeenen regel te temperen. De afgevaardigde uit Limburg wees er op, hoe verschillend het vereischte van den 23jarigen leeftijd werkt in Limburg, vergeleken met de noordelijke provinciën; hoe men in Limburg prijs zou stellen op eene vervroegde meederjarigheid. Is het nu niettemin onvermijdelijk, moet men zich onderwerpen aan een algemeenen regel, nemen wij dan ten minste de middelen niet weg, die de wetgeving toelaat, om het verkeerde daarvan te temperen; nemen wij vooral niet weg een vrijheid der ingezetenen, wanneer het mogelijk is, tegen het misbruik dier vrijheid te waken. Het mogelijke daarvan is voldoende aangetoond. Wanneer den rechter slechts de bevoegdheid wordt gegeven tot weigering, dan is de groote bron van misbruiken gestopt [1]).

§ 13. De heer van Eck had gewezen op de schadelijke gevolgen, welke 't op kan leveren als hij, wien handlichting verleend is, contracten kan aangaan, maar hem tevens wordt belet, zijn vaste goede-

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1457.

ren te verkoopen. Hij verwachtte daarvan roekelooze ondernemingen. Zeker kan de minderjarige, wien beperkte handlichting is verleend, niet eigenmachtig zijn vaste goederen, enz., verkoopen, maar toch is hem daartoe de weg niet geheel afgesneden. Dat zou ook niet mogelijk zijn. Het kan noodig wezen, dat hij voor zijn handel over kapitaal beschikke. Maar hij zal niet zelf kunnen verkoopen. Zijn vader of voogd zullen zich tot den rechter moeten wenden tot het erlangen van verlof tot dien verkoop.

De geachte afgevaardigde bedenke, ging de minister voort, dat de beperkte handlichting niet alleen onderworpen is aan de beperkingen van art. 484 Burgerlijk Wetboek, maar dat bij het verleenen daarvan de rechten, die de minderjarige zal verkrijgen, nog verder kunnen beperkt worden, zooals de ouders goedachten. Zij wordt dus een trapsgewijze overgang van den staat van geheele minderjarigheid tot de volle meerderjarigheid. En dit is van groot gewicht: bij de handlichting kan de minderjarige het recht erlangen, om een zaak te beginnen, doch tevens kan hem de verplichting worden opgelegd, om zich van sommige handelingen te onthouden en tot deze niet over te gaan dan onder medewerking en met goedkeuring van ouders of voogden. Het ware dan ook geen verbetering, zoo de beperkte handlichting werd weggenomen, ten einde zich alleen te vergenoegen met de *venia aetatis*. Deze is aan meer kosten en omslag gebonden, maar dat is niet het grootste bezwaar; een punt van meer belang is dit: de beperkte handlichting kan worden ingetrokken zoodra blijkt, dat zij niet goed werkt, maar de *venia aetatis* is onherroepelijk.

Ten slotte releveerde de minister een punt, door den heer Godefroi geopperd, die er op gewezen had, dat bij partiëele herziening de beginselen der wet ongeschonden moeten blijven. Die afgevaardigde meende, dat door de bijvoeging in art. 480, dat beperkte handlichting niet kan worden verleend tegen den wil der ouders, strijd ontstaat tusschen het beginsel omtrent de *venia aetatis* en dat omtrent de beperkte handlichting. Het is waar, er zal verschil bestaan. Maar om aan te nemen een strijd van beginselen, moet men aannemen, dat er voor dat verschil geen reden is; want dat er voor verschillende toestanden ook verschillende rege-

len geschreven worden, dit vormt geen strijd van beginselen [1]).

Is er geen reden te vinden, waarom aan den wil der ouders bij de beperkte handlichting grooter invloed wordt toegelaten dan bij de *venia aetatis*? Die redenen liggen voor de hand. Vooreerst: de leeftijd. Terwijl de *venia aetatis* op 20jarigen leeftijd verleend wordt, kan de beperkte handlichting reeds op 18jarigen leeftijd worden toegestaan. Dit verschil is niet van gering belang, wanneer men let op de bepaling der wet, die aan de ouders het vruchtgenot van de goederen der kinderen toekent tot het 20ste jaar. Indien nu aan die minderjarigen het recht wordt gegeven, om zelf hun inkomsten te ontvangen en daarover te beschikken vóór dat het vruchtgenot der ouders ophoudt, is bij die behandeling werkelijk het belang der ouders betrokken, en is hier wel een grond aanwezig, om niet tegen den wil der ouders te werk te gaan, schoon men dit bij de *venia aetatis* wel kan doen.

Nog een andere reden: de *venia aetatis* heft de geheele voogdij op, terwijl bij het verleenen der beperkte handlichting de minderjarigheid blijft bestaan, voor zoover zij niet de rechten, in die beperkte handlichting begrepen, betreft. Daar duurt dus de macht van ouders en voogden voort. En is het nu niet verdedigbaar, dat tot gedeeltelijke opheffing van die macht door beperkte handlichting niet wordt overgegaan tegen den wil van hem, onder wiens gezag de minderjarige, niettegenstaande zoodanige handlichting, zal blijven?

Eindelijk zou men nog kunnen wijzen op het verschil van rechters, die de *venia aetatis* en de beperkte handlichting verleenen. Terwijl het verleenen van de beperkte handlichting aan den kantonrechter wordt toevertrouwd, wordt voor het verleenen van de *venia aetatis* de tusschenkomst van het hoogste rechtscollege vereischt.

§ 14. Nadat de hh. van Zinnicq Bergmann [2]), van Eck [3]), van Lijnden van Sandenburg [4]) en Godefroi [5]) nog kortelijk hadden gerepli-

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1457.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1457.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1458.
4) *Hand.*, t. a. p., bl. 1459.
5) *Hand.*, t. a. p., bl. 1461.

ceerd, opperde de heer C. van Nispen tot Sevenaer (een der rapporteurs, die den dag te voren — den 7 Mei — door ambtsbezigheden was verhinderd, de „*discussion au fond*" bij te wonen) nog de vrees, dat de ouders wel invloed zouden uitoefenen op 't verleenen der handlichting, maar niet op de mate der door den kantonrechter te verleenen rechten [1]). De minister ruimde dit bezwaar uit den weg door aan te toonen, dat — vermits de handlichting immers werd verleend op 't verzoek van den minderjarige — uit dat verzoek tevens blijkt hetgeen hij verlangt. Verklaren de ouders zich nu tegen het verzoek, zooals het is gedaan, dan moet de rechter de handlichting weigeren [2]).

Onmiddellijk nadat de voorzitter art. 1 van 't wetsontwerp (en wel art. 480) aan de orde had gesteld, nam de heer van Lijnden van Sandenburg het woord, en stelde, in den geest van het vroeger door hem aangevoerde, voor, art. 1, dat de herziening van vijf artikelen van 't B. W. wil, te beperken tot de herziening van slechts twee, door een kleine aanvulling van de artt. 481 en 484.

Hem kwam het wenschelijk voor, art. 1 aldus te lezen [3]):

„De artt. 481 en 484 van het Burgerlijk Wetboek worden vervangen door de volgende bepalingen:

„Art. 481. Gelijke handlichting kan na het overlijden van den vader en de moeder, of wanneer deze zich in de onmogelijkheid mochten bevinden om hunnen wil te kennen te geven, *of eindelijk wanneer een der beide ouders in leven mocht zijn, zonder met de voogdij belast te wezen*", en verder zooals het tegenwoordig artikel luidt.

„Art. 484. De bevoegheid" enz., geheel zooals dit artikel thans is geredigeerd, maar alleen met toevoeging aan het slot van deze woorden: „*en van de inschrijvingen in de grootboeken der nationale werkelijke schuld*".

De voorzitter achtte 't oirbaar, dat volgens de gewoonte der Tweede Kamer over de onder-artikelen afzonderlijk werd gestemd. Hij zou dus eerst over art. 480 laten stemmen:

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1462.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1462.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1462.

de heer van Lijnden en de voorstanders van zijn amendement konden dan *tegenstemmen*. Mocht het amendement aangenomen worden, dan kon later de wijziging gebracht worden in den aanhef van art. 1 [1]). De heer van Lijnden voerde daartegen aan, dat op deze wijze zijn bedoeling niet zou worden bereikt. Hij gaf dus in overweging, òf de artt. 480 en 481 tezamen in stemming te brengen, òf anders geen stemming te houden over art. 480, voordat over 481 en het door hem voorgestelde amendement een beslissing zou genomen zijn.

De vergadering besloot tot het laatste [2]).

Een gedachtenwisseling tusschen de hh. van Baar [3]), Wintgens [4]), van Loon [5]), den minister van justitie [6]), van Nispen tot Sevenaer [7]), Godefroi [8]) en van Zinnicq Bergmann [9]) volgde, waarop aan de orde kwam het amendement van den heer van Lijnden van Sandenburg op art. 481, luidende: „*of eindelijk wanneer een der beide ouders in leven mocht zijn, zonder met de voogdij belast te wezen.*"

Zoowel de heer van Eck [10]) als de minister [11]) bestreden dit amendement, dat door den voorsteller met talent werd verdedigd [12]). De minister sprak daarbij 't gevoelen uit, dat 't, „na zulk een oppervlakkige behandeling," *niet* kon worden aangenomen. Daarenboven moest hij er op wijzen, dat, wanneer het toch werd aangenomen, eigenlijk niets verkregen zou zijn. Wat toch wil men doen ophouden? vroeg hij. Dat de *ouders* de handlichting kunnen verleenen en dat de rechter lijdelijk hunne verklaring moet

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1463.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1463.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1463.
4) *Hand.*, t. a. p., bl. 1463.
5) *Hand.*, t. a. p., bl. 1463.
6) *Hand.*, t. a. p., bl. 1464.
7) *Hand.*, t. a. p., bl. 1464.
8) *Hand.*, t. a. p., bl. 1465.
9) *Hand.*, t. a. p., bl. 1465.
10) *Hand.*, t. a. p., bl. 1467.
11) *Hand.*, t. a. p., bl. 1467.
12) *Hand.*, t. a. p., bl. 1466.

registreeren, niettegenstaande hij weet, dat zij met kwade bedoelingen geschiedt en ofschoon hij met vaste overtuiging de meest-nadeelige gevolgen voor den minderjarige voorziet.

Op deze stellige verklaring trok de heer van Lijnden zijn amendement („doch slechts met leedwezen") in. Hoe gaarne hij zou hebben meegewerkt tot verbetering dezer wet, in dezen stand van zaken, nu zijn goede bedoelingen werden verijdeld, moest hij tegenstemmen.

Op aandrang van den heer C. van Nispen tot Sevenaer [1]) lichtte de minister nog ter elfder ure uit de 2de al. van art. 481 de woorden: „*en in de mogelijkheid is om zijn gevoelen te doen kennen* [2])", terwijl de voorzitter deed opmerken, „dat door de regeering reeds vroeger in de art. 480 en al de overige artikelen dezer wet de woorden „*ouderlijke macht*" veranderd waren in „*vaderlijke macht.*"

De discusiën waren hiermee gesloten. Althans, ten principale. Art. 480 werd hierop *aangenomen* met 48 tegen 7 stemmen [3]). Met de artt. 481, 482, 484, 2de en 3de lid [4]), en 485 [5]) geschiedde dit zelfs *zonder hoofdelijke stemming.* Hetzelfde was 't geval met artt. 1 en 2, alsmede met de „beweegredenen" van 't wetsontwerp, dat ten slotte, in zijn geheel in stemming gebracht, met 45 tegen 10 stemmen werd goedgekeurd.

De Eerste Kamer had op deze beslissing blijkbaar niets af te dingen. Zij vond den weg bereid, en betrad dien zonder aarzelen. Den 23 Juni 1874 kwam de wet bij haar in [6]); reeds den 29sten werd ze in behandeling gebracht, en zonder beraadslaging met algemeene stemmen aangenomen [7]).

Eenige dagen later, den 4 Juli 1874 (*Stbl.* no. 91), werd zij vastgesteld.

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1466—1468.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1468.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1468.
4) *Hand.*, t. a. p., bl. 1468.
5) *Hand.*, t. a. p., bl. 1469.
6) *Hand.*, Eerste Kamer, 1873—1874, bl. 240. — Nadere stukken, bl. 245, 249, 253.
7) *Hand.*, t. a. p., bl. 259.

15. *b. Overbrenging van enkele bevoegdheden der arrondissements-rechtbanken bij de kantonrechters.* — Herhaaldelijk waren, zoowel in den boezem der vertegenwoordiging als daarbuiten, stemmen opgegaan voor de wenschelijkheid van uitbreiding der vrijwillige rechtsmacht van den kantonrechter [1]). Reeds in 't voorl. verslag over 't ontwerp tot recht. organ. van 1855 (bl. 37—38) werd gewezen op het wenschelijke van die uitbreiding, en in 't voorl. verslag over 't ontwerp van 1859 (§ 7) aan de regeering in overweging gegeven, „den voluntairen, extra-judiciëelen werking" van den kantonrechter uit te breiden. De regeering antwoordde, dat het een „punt van overweging" bleef, de rechterlijke machtigingen, welke voogden of curators in vele zaken behoeven, en welke thans door de rechtbanken werden verleend, over te brengen bij de kantonrechters, die uit den aard hunner betrekking meer bekend zijn met de belangen der minderjarigen.

Ook uit latere beschouwingen in de Tweede Kamer bleek dit verlangen, en toen nu de *Nederl. Juristenvereeniging* in haar derde algemeene vergadering, den 22 Aug. 1872 te Arnhem gehouden, met bijna algemeene stemmen, zonder discussie, had beslist [2]):

I. „Het is wenschelijk, het verleenen der rechterlijke machtigingen, die ouders, voogden, curators, bewindvoerders of gehuwde vrouwen volgens de wet in vele gevallen behoeven, aan den kantonrechter op te dragen" (*met* 74 *stemmen tegen* 1);

II. „Het is *niet* wenschelijk, hem op het verzoek om zoodanige machtiging te doen beschikken met bijzitters, die geen rechtsgeleerden behoeven te zijn (*met* 72 *stemmen tegen* 3);"

toen meende de minister veilig te mogen aannemen, dat de wensch der vertegenwoordiging in overeenstemming zou zijn met de algemeene overtuiging der Nederlandsche rechtsgeleerden.

Hij was echter van oordeel, dat deze overbrenging der rechts-

1) Aldus merkte de regeering op in de mem. van toel., *Bijl.*, Tweede Kamer, 1872—1873, no. 100, bl. 1.

2) *Handel. der Nederlandsche Juristenvereeniging*, 1872, dl. II, bl. 68 en 253. Prae-adviezen waren over 't onderwerp uitgebracht door mrs. J. B. L. Wentholt en J. Freseman Viëtor, *Handel.*, t. a. p., dl. I, bl. 34 en 45.

macht het onderwerp diende uit te maken van een afzonderlijke wet, en minder eigenaardig t'huis behoorde in een wet op de rechterlijke inrichting [1]), vermits de wet met betrekking tot de *iurisdictio voluntaria* niet zooals ten aanzien der *iurisdictio contentiosa* algemeene regels heeft gesteld, in één afzonderlijke wet opgenomen, maar de bepalingen omtrent deze rechtsmacht zijn verspreid in verschillende wetboeken en bijzondere wetten.

§ 16. Aan deze overwegingen dankte 't leven een „ontwerp van wet, houdende overbrenging van enkele bevoegdheden der arrondissements-rechtbanken bij den kantonrechter", 't welk bij kon. boodschap van 11 Jan. 1873 de Tweede Kamer bereikte [2]).

Dit ontwerp luidde aldus:

„Art. 1. De bevoegdheden, in de artt. 169, 180, 365, 373, 387, 447, 451, 452, 454, 456, 457, 459, 460, 465, 466, 479, 1722 B. W., art. 691 W. v. B. R. en het 3de lid van art. 28 der wet van 29 Mei 1841 (*Stbl.* no. 20) aan de arrondissements-rechtbanken opgedragen, worden overgebracht bij de kantonrechters.

De conclusiën van het O. M., waar deze in de genoemde artt. zijn voorgeschreven, vervallen.

Het laatste lid van art. 466 B. W. wordt ingetrokken.

Art. 2. Vóór het sluiten van het verhoor, waar dit is voorgeschreven, bepaalt de kantonrechter den dag, waarop hij zijn beschikking geven zal.

Binnen 14 dagen na den dag der beschikking kan hooger beroep worden ingesteld door den verzoeker en door ieder, die op het verzoek is gehoord.

Art. 342 W. v. B. R. is hier *niet* van toepassing.

Een nieuw verhoor kan in hooger beroep worden bevolen.

Is niet de verzoeker zelf in beroep gekomen, dan wordt op

---

1) Een ontwerp tot regeling daarvan was door den minister Jolles aan de Tweede Kamer ingezonden den 16 Dec. 1871. Zie *Bijl.*, Tweede Kamer, 1871—1872, bl. 1083—1130. In hoofdzaak en „behoudens min of meer belangrijke wijzigingen," nam de heer de Vries 't ontwerp zijns voorgangers over. *Bijl.*, Tweede Kamer, 1872—1873, no. 60, bl. 1—118.

2) *Bijl.*, t. a. p., no. 100, bl. 1—3.

dat beroep niet beslist, zonder dat hij is gehoord, of opgeroepen om gehoord te worden.

Art. 3. Art. 798 W. v. B. R. wordt gelezen als volgt: „Art. 798. Indien een man, hetzij omdat hij onder curateele gesteld is, of om andere redenen zich in de onmogelijkheid bevindt, om zijne vrouw te machtigen, of indien hij een tegenstrijdig belang heeft, moet de vrouw, die machtiging noodig heeft, om deze te verkrijgen, een verzoekschrift indienen aan den kantonrechter, die daarop zijn beslissing stelt."

Art. 4. In de zaken, door art. 1 bij de kantongerechten overgebracht, wordt door den kantonrechter geen vacatieloon ten laste der belanghebbenden berekend.

Voor den griffier worden die zaken gelijkgesteld met de gevallen, bedoeld in art. 1*a* der wet van 28 Aug. 1843 (*Stbl.* no. 37). Hij berekent daarin hetgeen hem volgens die wet zoude toekomen, indien het rekenen van vacatieloon bij dit art. niet aan den kantonrechter ware ontzegd.

Art. 5. Verzoeken, vóór het inwerkingtreden dezer wet ingediend, worden behandeld en afgedaan volgens de voorschriften, tijdens de indiening bestaande."

§ 17. Terwijl het bij de eigenlijke rechtspraak de beslissing geldt van een rechtstrijd, die partijen verdeeld houdt — deed de regeering ter verklaring volgen [1]) — heeft de vrijwillige rechtspraak in den regel alleen tot onderwerp de beoordeeling van het belang, dat hij, te wiens behoeve een voorziening gevraagd wordt, daarbij heeft. Terwijl bij de eerste rechtskennis dus het hoofdvereischte is, staat bij de laatste kennis van den feitelijken toestand en beoordeeling van belangen op de voorgrond. Tot het verkrijgen dier kennis zullen veeltijds inlichtingen van verschillende personen moeten ingewonnen worden.

Daartoe is de kantonrechter, als *unicus iudex*, als plaatselijke rechter, gewoonlijk veel beter in staat dan een rechtscollege, de arrondissements-rechtbank. Veeleer toch zal men geneigd zijn, den kantonrechter mededeelingen te doen, dikwijls van zeer tee-

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 2 vlg.

deren aard, dan der rechtbank, omdat men in den regel met eerstgenoemde, als meer in zijn onmiddellijke nabijheid gevestigd, meer bekend is, en tot hem derhalve in meer vertrouwelijke betrekking staat dan tot een college, vreemd aan de verschillende individuën, en waarmee men gewoonlijk alleen door tusschenkomst van procureurs in aanraking komt.

Daarbij komt dat partijen en zij, die geroepen worden tot het geven van inlichtingen, voor den kantonrechter gewoonlijk in persoon verschijnen, terwijl men, wanneer 't verhoor door de rechtbank geschiedt, meestal liever gebruik maakt van de bij de wet toegekende bevoegdheid, om zich door een gevolmachtigde te doen vertegenwoordigen, die wel zal verklaren, dat de gevraagde voorziening al of niet is in het belang van hem, te wiens behoeve ze gevraagd wordt, maar daarvoor niet zelden geen andere reden van wetenschap zal kunnen opgeven dan dat het afleggen dier verklaring hem door zijn lastgever is opgedragen. En dat daardoor het zoo noodig verhoor in een onnutte formaliteit ontaardt, en de noodzakelijkheid ontstaat, dat de rechter, bij gemis van de noodige gegevens, een beslissing neme, in strijd met 't belang van hem, te wiens behoeve zij gevraagd wordt, en die niet in staat is, zelf zijn belangen voor te dragen, behoeft geen betoog.

Partijen kunnen daarenboven den kantonrechter bereiken zonder tusschenkomst van een procureur. Daardoor sparen zij kosten uit, en worden de zaken sneller afgedaan. Twee eigenschappen, hier te noodzakelijker, omdat, terwijl bij de eigenlijke rechtspraak de rechterlijke tusschenkomst in zekere mate afhangt van den wil van partijen, de z. g. *voluntaire jurisdictie* het gevolg is van wettelijke bepalingen, waaraan de belanghebbenden zich niet kunnen onttrekken.

't Ontwerp was beperkt tot de vrijwillige rechtsmacht, die krachtens verscheidene wetsbepalingen tot dit tijdstip steeds bij de arrondissements-rechtbanken had berust, voor zoover zij voorzieningen betrof uitsluitend in 't belang van de personen, die 't vrije beheer en de vrije beschikking over hunne goederen missen. Uit een uitbreiding van 't onderwerp had allicht strijd kunnen ontstaan met andere wetsbepalingen, waarin 't niet wenschelijk scheen,

„bij een particele herziening als deze" verandering te brengen.

Sommige voorzieningen, ofschoon ze op zichzelf niet kunnen worden aangemerkt als beslissingen van een eigenlijken rechtstrijd tusschen partijen, hangen daarmee nauw samen, en oefenen daarop zoo grooten invloed uit, dat zij daarvan niet wel gescheiden kunnen worden. Daartoe behoort de voorziening van art. 245 B. W. Anderen, zooals de artt. 438 en 439 van dat Wetboek, betreffen niet uitsluitend de belangen van minderjarigen of daarmee gelijkgestelden. Ook de belangen of rechten van derden zijn daarbij in meerdere of mindere mate betrokken. Het scheen niet gewenscht, deze beschikkingen bij den kantonrechter over te brengen.

§ 18. Ten opzichte der voorzieningen betreffende onder-curateele-gestelden en afwezigen moest men onderscheiden.

Het vonnis, waarbij beschikt wordt op het verzoek om curateele, kan niet geacht worden tot de vrijwillige rechtsmacht te behooren, omdat daarbij een voorafgaand contradictoir debat wordt vereischt. Het betreft ook niet een voorziening in 't belang van een persoon, die 't vrije beheer en de beschikking over zijn vermogen mist, omdat het vonnis juist strekt om te beslissen of hij, wiens curateele is verzocht, in zoodanigen toestand zal worden gebracht.

Die beschikking kan dus niet worden opgedragen aan den kantonrechter. Hetzelfde geldt van het vonnis, waarbij, ingevolge art. 519 B. W., door de benoeming van een bewindvoerder het eerste tijdperk der afwezigheid wordt geopend.

Is echter de curateele uitgesproken, of de bewindvoerder benoemd, dan zullen de voorzieningen, die daarna ten behoeve van den onder-curateele-gestelde of afwezige plaats hebben, aan den kantonrechter moeten worden opgedragen.

Niettemin moet de bevoegdheid tot het ontvangen der rekening en verantwoording, in art. 521 B. W. vermeld, aan het O. M. bij de rechtbank verblijven, omdat eensdeels bij de kantongerechten geen O. M. in civiele zaken bestaat, anderdeels die rekening en verantwoording aanleiding kan geven tot een voordracht tot ontslag van den benoemden bewindvoerder — een bevoegdheid, die even als die tot afzetting van den voogd aan de rechtbank moet verblijven.

Bij de beknopte toelichting der artikelen (nog geen zestig regels!) merkte de regeering o. a. ten aanzien van art. 4 op, dat 't, met het oog op de [elders] voorgestelde afschaffing der emolumenten van de kantonrechters, niet wel ware overeen te brengen, „hun voor de hun," volgens dit ontwerp nieuw op te dragen verrichtingen eenig loon toe te kennen. De belooningen der griffiers voor deze verrichtingen zijn bij dit art. geregeld, in overeenstemming met de wet van 28 Aug. 1843 (*Stbl.* no. 37). Daarbij is een bepaling gevoegd, om te voorkomen, dat het niet-berekenen van loon door den kantonrechter, ingevolge art. 7 dier wet, ook des griffiers bevoegdheid om te rekenen uitsluite.

§ 19. In de zitting van 3 Mei 1873 werd het verslag der commissie van rapporteurs, vastgesteld onder dagteekening van den 2den, uitgebracht [1]). De algemeene beschouwingen in de afdeelingen hadden, gelijk daaruit bleek, behalve over den vorm, voornamelijk geloopen over de vraag, of niet, *in afwachting der beslissing over de nieuwe rechterlijke inrichting*, dit wetsontwerp ontijdig was? En uit meer dan één oogpunt was die vraag bevestigend beantwoord.

Van welk beginsel was de regeering uitgegaan bij de veranderde verdeeling van bevoegdheid tusschen rechtbank en kantonrechter? Verschillende leden hadden daarnaar tevergeefs geraden. 't Ontwerp brengt alleen wijziging in sommige bepalingen van 't B. W., maar — behalve een enkel voorschrift uit het W. v. B. R. en een ander uit de wet van 29 Mei 1841 (*Stbl.* no. 20) — worden de overige wetboeken, met name 't geheele W. v. K. en de bijzondere wetten, buiten de herziening gesloten. Erkend werd, dat de bestaande regeling vatbaar was voor verbetering; dat de verdeeling tusschen rechtbank en kantonrechter, waar het de z. g. *iurisdictio voluntaria* geldt, niet is vrij te pleiten van willekeur; maar juist om die reden had men gewenscht, dat vooraf het lot der nieuwe rechterlijke inrichting ware bepaald, en eerst daarna een voorstel gedaan tot regeling der vrijwillige rechtsmacht in haar ganschen omvang. De gevoelens liepen zeer uiteen over de vraag, in hoever het aanbeveling verdient, verder te gaan dan

1) *Bijl.*, t. a. p., no. 100, bl. 4.

de regeering in het wetsontwerp voorstelde. Er waren ook leden, die een nog bescheidener stap geraden achtten dan de regeering.

Beschouwden dezelfde leden dit wetsontwerp in verband tot den werkkring der procureurs, dan kwamen zij tot geen andere slotsom. Er werd hier, in strijd met vroegere verklaringen, een maatregel voorgesteld, die (feitelijk) de afschaffing van den dubbelen rechtsbijstand in zich sloot. Nu wilde „niemand voorzeker de procureurs bevoordeelen ten koste der burgers," maar de vraag, waarop alles aankwam, was of na de feitelijke afschaffing der procureurs de rechtspraak meer in 't algemeen belang zou zijn geregeld.

Tot nu gaf de onderteekening van 't verzoekschrift door den procureur, die aan het disciplinair toezicht der rechtbank is onderworpen, voor de aangevoerde feiten, de gebezigde qualiteiten, „en dientengevolge tegen sub- en obreptie," een waarborg, die, waar partijen zelve onderteekenen hetgeen anderen voor haar opstellen, geheel wegvalt. In haar geloof, dat het wetsontwerp veel zou vereenvoudigen, zag de regeering voorbij, dat ook bij den kantonrechter notarissen, deurwaarders en zaakwaarnemers als tusschenpersonen zouden werkzaam zijn, en werken deze beter, sneller, goedkooper?

Trouwens, behalve de conclusiën van 't O. M. werd geen enkele vorm, bij de wet als *verplichtend* voorgeschreven, door 't ontwerp opgeheven. Evenmin zal 't hooger beroep op de rechtbank tot vereenvoudiging strekken. Ook aan de meerdere vertrouwdheid van den kantonrechter met zijn justitiabelen zal (vooral in groote steden) minder gewicht moeten worden gehecht dan de regeering doet. Daarenboven staat de rechtbank op een vrijer, onpartijdiger standpunt. Kortom, was het waarlijk om vereenvoudiging te doen, dan diende meer te worden veranderd dan in 't wetsontwerp geschiedde. „Doch — met zulk een ingrijpende hervorming wachte de regeering tot de aanneming of verwerping van de nieuwe rechterlijke indeeling [1]."

De voorgestelde overbrenging van bevoegdheden vergrootte en verzwaarde de taak der kantonrechters in niet geringe mate. Het liet

1) Hoe ongelukkig, dat de regeering aan dezen wenk het oor niet leende!

zich verwachten, dat de regeering bij de nieuwe regeling (die alleen *gepromoveerde* kantonrechters kende) bij elke benoeming een dubbele mate van omzichtigheid zou gebruiken. Doch was 't wel raadzaam, aan het tegenwoordig personeel een zoo ruime uitbreiding van voluntaire jurisdictie toe te vertrouwen?

Eindelijk: 't ontwerp staat in nauw verband met het vraagstuk der bezoldiging van de kantonrechters en griffiers bij de rechtbanken, waarvan (alweer!) de ontworpen organisatie een nieuwe regeling voorstelt. Kon men, in afwachting daarvan, de werkzaamheden van den kantonrechter vermeerderen, met ontneming der emolumenten? Over die emolumenten werd verschillend gedacht, en men zou dus opnieuw een betwist punt zijdelings en ter loops uitmaken. Welk een zonderlinge, verkeerde toestand zou het overigens zijn, zoo de kantonrechter voor andere werkzaamheden wèl, voor de in dit ontwerp genoemden geen vacatieloon in rekening brengen kon!

Deze bezwaren echter werden niet door *alle* leden beaamd. Er waren er, bij wie de bedenking der ontijdigheid niet was gerezen; die zich zelfs „ingenomen" verklaarden met het stelsel dezer voordracht. Het zou, naar hun oordeel, besparing van tijd en kosten teweeg brengen; bepaaldelijk zou het opheffen der verplichting om het ministerie van procureurs te gebruiken tot belangrijke vereenvoudiging leiden en bij den alleenrechtsprekenden rechter zou, ook met het oog op het hooger beroep, de verantwoordelijkheid levendiger zijn dan bij een rechtscollege.

§ 20. Bij art. 1, al. 1, kwam de grief weer te berde, dat de „greep van eenige artikelen" uit het B. W. door geen leidende gedachte was bestuurd. Op den voorgrond traden, bij de beoordeeling der volledigheid, de volgende punten:

1°. de memorie van toelichting beperkt de overbrenging der vrijwillige rechtsmacht bij de kantongerechten voor zoover zij voorzieningen betreft, uitsluitend in 't belang van personen, die het vrije beheer en de vrije beschikking over hun goederen missen. Heeft de man een *tegenstrijdig* belang (art. 169 B. W.), dan zal voortaan de kantonrechter aan de vrouw de bevoegdheid kunnen verleenen, in rechten te verschijnen. Maar *vergeet* de man

zijn vrouw te machtigen, een acte aan te gaan, of in rechten te verschijnen (art. 167 B. W.), dan blijft de rechtbank tot die machtiging bevoegd. Waartoe dit onderscheid? De gevallen loopen dikwijls ineen. Behalve art. 167 zouden nog moeten worden opgenomen de artt. 401 en 435, 438—440, 520, 526, al. 2, 536 B. W. en art. 692 W. v. B. R. Voorts werd gevraagd: of met de aanhaling van art. 387 B. W. alleen het 2de lid, of ook het 1ste bedoeld werd;

2° met het oog op de motieven van 't ontwerp bestond er, naar men meende, geen reden, om sommige voorzieningen, tot dusver behoord hebbende tot de bevoegdheid der rechtbank of van haar president, of wel tot die van den kantonrechter, al naar gelang de verzoeker woont in een arrondissements-woonplaats dan wel elders — niet *alle* tot de competentie van den kantonrechter te brengen. Men zie b. v. de artt. 331 en 477 B. W., 94, 347 coll. 748, W. v. K., 724 en 764 W. v. B. R.;

3° tot bereiking van het doel der voordracht verdiende 't overweging, sommige handelingen van voluntaire jurisdictie, tot dusver aan den president der rechtbank opgedragen, naar den kantonrechter over te brengen. Als voorbeelden werden genoemd de artt. 303—311, 563, al. 2, 722, 727, 758 W. v. B. R. Men lette hier op 't groot belang van *spoedige* voorziening, in vele gevallen beter door den kantonrechter dan door den president te bevredigen;

4° sommigen wenschten de legalisatie van acten den kantonrechter op te dragen. In Frankrijk had die opdracht plaats gehad bij den wet van Mei '61, in België bij een wet van '66;

5° vervolgens zouden in aanmerking komen de verrichtingen, bedoeld in de artt. 15, 68, 1027, 1067, 1117 en 1173 B. W., 32, 35, 92, 494 en 495, 518 en 519 W. v. K.

Deze (nog-al iets beteekenende!) uitbreiding werd door andere leden afgekeurd. Inkrimping kwam hun zelfs noodzakelijk voor. Uitsluitend ten aanzien der opdracht van voogdijen en van boedelzaken wenschten zij de bevoegdheden der rechtbank bij den kantonrechter te zien overbrengen. Zij vreesden, dat anders de kantonrechters met werk zouden worden overladen. Bepaald

hadden zij er bezwaar tegen, de machtiging tot verkoop van vast goed door den *iudex unicus* te doen verleenen.

Al. 2 verlangden eenige leden te lezen: „*In de gevallen, bedoeld bij de vorige artt., vervallen de conclusiën van het O. M.*" — „Doch waartoe deze bepaling?" — vroeg de commissie. Er schijnt geen reden denkbaar, om de conclusie van 't O. M. in appel te doen vervallen. Ook tegen de afschaffing, waartoe al. 3 strekte, verklaarde men zich van verschillende zijden. De nuttige bepaling van art. 466, laatste lid, B. W., stond trouwens tot de conclusie van 't O. M. in burgerlijke zaken in geenerlei verband.

§ 21. Bij art 2, 1ste al., vroeg men: „Waartoe de bepaling van den dag? Hoe geschiedt de beschikking? Door haar te stellen op 't verzoekschrift? Of kan 't verzoek mondeling worden gedaan? Wordt dan de beschikking in 't openbaar uitgesproken? Is de dagbepaling een *nudum praeceptum* of een *dies fatalis?*"

Sommige leden keurden een mondeling verzoek af; zij wenschten „in de wet de bepaling te hebben opgenomen, dat er *altijd* een *verzoekschrift* moet worden ingediend." In verband hiermee achtten zij de al. overbodig.

Duidelijker zou de bedoeling van al. 2 worden uitgedrukt, meenden eenige leden, door, in de plaats van: „*der beschikking*," te lezen: „*waarop de beschikking genomen wordt.*"

Het kwam velen raadzaam voor, de bevoegdheid tot het instellen van hooger beroep ook aan niet-gehoorde bloedverwanten te verleenen, omdat de oproeping voor de eerste instantie „mogelijk niet met de gewenschte onpartijdigheid is geschied."

Is — vroeg de commissie weer — aan hen, die in hooger beroep zijn gekomen of gehoord werden, beroep in cassatie toegelaten? Indien niet, hoe ware dit te rijmen met de bekende strenge opvatting des ministers van art 162 Grwt? Indien wèl, wat blijft er dan over van de beoogde vereenvoudiging in de procedure?

Overigens oordeelde men dat, nu de termijn van drie maanden, voorgeschreven in art. 345 W. v. B. W., tot 14 dagen werd ingekort, de wijziging van dit art. uitdrukkelijk moest geschieden.

Waarom de verzoeker, wanneer hij zelf in hooger beroep

komt, *niet* zou worden gehoord (al. 5) vond men „niet duidelijk."

§ 22. Op art. 3 teekende de commissie aan, dat h. i. — bij de voorgestelde wijziging van art. 798 W. v. B. R. — ook art. 799 moest worden veranderd. En wie werd bedoeld met: „*de rechter*" in art. 800? Hij, voor wien 't geschil aanhangig is, hetzij kantonrechter of rechtbank?

De laatste al. van art. 4 wenschte „men" — de „men" der afdeelingen of die der commissie? — duidelijkheidshalve aldus te lezen:

„*Hij berekent daarin hetgeen hem volgens die wet zoude toekomen, indien het rekenen van vacatieloon bij dit art. niet aan den kantonrechter ware ontzegd, en deze vacatieloon voor de werkzaamheden, hem in art.* 1a *opgedragen, zou kunnen berekenen, op den voet der wet van* 28 *Aug.* 1843 (*Stbl.* no 37)."

Terwijl de commissie dit verslag aan den minister meedeelde, zond zij hem, met gebruikmaking van art. 32 van 't reglement van orde, tevens een nota toe, bevattende de drie volgende punten, waaromtrent zij schriftelijk overleg met de regeering gepast keurde:

§ 23. *Vraag* I: Acht de regeering het niet raadzaam, dat over dit wetsontwerp geen beslissing worde genomen, alvorens het lot der voorgestelde nieuwe rechterlijke inrichting is bepaald?

Antwoord der regeering: Neen. Een rechtstreeksch verband tusschen de twee ontwerpen bestaat niet. Elk dier ontwerpen kan afzonderlijk worden aangenomen en in werking gebracht.

Conclusie der commissie: Ofschoon door 't antwoord des ministers *niet overtuigd* omtrent de juistheid van diens zienswijze, „meende ze echter, dat daardoor de reden vervalt, die de Kamer zou kunnen verhinderen, dit wetsontwerp in behandeling te nemen, voordat het lot der nieuwe rechterlijke inrichting is beslist"!

Vraag II: Acht de regeering het niet wenschelijker, dat daarna de vrijwillige rechtsmacht geregeld worde in haar geheelen omvang?

Antwoord der regeering: De vrijwillige rechtsmacht is niet als één geheel bij eenige wet geregeld en schijnt ook uit haar aard daartoe minder geschikt.

Verschillende wetten hebben ten aanzien van onderscheiden onderwerpen bijzondere bemoeiingen aan rechterlijke colleges of

rechterlijke ambtenaren opgedragen. De vraag, of al die bemoeiingen op de kantonrechters kunnen worden overgedragen, is niet voor een algemeene beantwoording vatbaar. Elk der bepalingen waarbij, hetzij het verleenen van een machtiging, van een verlof, het geven van een bevel, of het nemen eener voorloopige beslissing, is opgedragen aan de rechtbank of haar voorzitter, zou, in verband tot het rechtsobject, waartoe het betrekking heeft, moeten overwogen worden, alvorens te beslissen, dat die taak van de rechtbank of van haar voorzitter voortaan op den kantonrechter kan overgaan. Daarom is het raadzaam, elke verandering op die punten uit te stellen, tot het rechtsobject, waartoe het betrekking heeft, aan herziening wordt onderworpen. Tusschen de verschillende bepalingen, waarop men het oog heeft, bestaat geen dadelijk verband. Oppervlakkig moge de reden, waarom hier de rechtbank, daar haar voorzitter, elders de kantonrechter als het bevoegd gezag is aangewezen, niet duidelijk zijn, in de meeste gevallen is toch de reden voor die uiteenloopende bepaling wel na te gaan.

Het onderwerp heeft zich beperkt tot de vrijwillige rechtsmacht, voorzoover zij voorzieningen betreft, uitsluitend in 't belang van de personen, die het vrije beheer en de vrije beschikking over hun goederen missen. Deze voorzieningen hebben allen een gelijk karakter. Het geldt bij allen de vraag, wat in 't belang van de *persona miserabilis* kan worden toegelaten; alleen diens belang komt in aanmerking, zonder dat daarbij over zijn rechten tegenover derden of zelfs over de belangen van derden, waar die met de zijnen in strijd komen, wordt beslist. In al die gevallen treedt het rechterlijk gezag niet zoozeer op als rechter tusschen partijen, maar veeleer als oppervoogd, uitsluitend in 't belang van de persoon zelve, die 't verzoek uitspreekt.

Dit karakter, aan al die voorzieningen eigen, veroorlooft omtrent allen een gelijktijdige behandeling, een gelijke regeling. Daarom moeten de grenzen van dit ontwerp niet verder uitgezet worden. Dit nu ware 't geval, en de leidende gedachte zou niet meer te herkennen zijn, zoo de voorgedragen regeling werd uitgestrekt tot een aantal onderwerpen, in 't verslag vermeld op art. 1.

In bijzonderheden toonde de regeering dit aan [1]).

Dat de machtiging tot verkoop van vast goed, bedoeld in art. 451 B. W., niet zonder overwegend bezwaar aan den *iudex unicus* zou kunnen worden opgedragen, zag de regeering niet in. De opdracht dier bevoegdheid aan den kantonrechter was geheel in overeenstemming met het doel der voordracht.

Conclusie der commissie: Ook dit antwoord behelsde naar haar oordeel geen genoegzamen grond, om niet te volharden bij 't verlangen naar een *algemeene regeling* der voluntaire jurisdictie.

Vraag III: Acht de regeering 't niet in ieder geval wenschelijk, dat de invoering van dit wetsontwerp wachte op de invoering der nieuwe rechterlijke inrichting?

Antwoord der regeering: Waarom zou de invoering moeten wachten tot de invoering der wet op de rechterlijke organisatie? Zullen de baten, die de griffiers nu genieten uit de bevoegdheid, aan de rechtbank in deze zaken toegekend, een beletsel wezen voor een verandering dier bevoegdheid, wanneer deze in 't belang der ingezetenen wenschelijk wordt gekeurd?

Aan de kantonrechters een nieuwe bevoegdheid op te dragen, zonder dadelijke verhooging van bezoldiging, schijnt noch ongewoon noch onregelmatig. Herhaaldelijk werden de werkzaamheden van verschillende ambtenaren vermeerderd, zonder verhooging hunner bezoldiging. Daarenboven is de arbeid der meeste kantonrechters niet zoo groot en hun bezoldiging niet zoo gering.

Dat dit ontwerp de afschaffing van den dubbelen rechtsbijstand zou praejudicieeren, ontkende de minister. Ook al ontviel den procureurs een deel hunner inkomsten, er zouden altijd nog wel geschikte personen voor die betrekking te vinden zijn — althans, indien men ze behoudt. Dat echter was een zaak van latere orde; in *elk* geval kon daarvan het lot dezer wet niet afhangen.

Ook met het oog op het personeel der kantonrechters behoefde 't inwerkingbrengen van den nieuwen maatregel niet te worden uitgesteld. Achtte men de thans fungeerende kantonrechters ongeschikt voor de taak, die 't ontwerp hun opdraagt — *dan*

---

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 7 en 8.

moest men 't ontwerp niet aannemen. De invoering alleen der nieuwe rechterlijke inrichting zou het personeel niet veranderen. Daartoe zou een tijdvak van vijf jaren na die invoering gewacht moeten worden, omdat eerst na verloop van dien tijd allen afgetreden en, zoo noodig, door beteren vervangen kunnen zijn.

Aan te nemen, dat de regeering onder de werking der nieuwe organisatie een dubbele mate van omzichtigheid in de keus zou gebruiken, ware uitgaan van de onderstelling, dat zij tot hiertoe niet met alle omzichtigheid, die haar mogelijk was, bij die benoemingen is te werk gegaan.

Slotconclusie der commissie: Het oordeel, door haar uitgesproken naar aanleiding van het antwoord des ministers op de eerste vraag, maakte 't h. i. overbodig, bij 't antwoord op deze vraag stil te staan.

§ 24. Ook *dit* ontwerp kon, door het vergevorderde van 't zittingjaar, niet meer in behandeling komen.

Reeds den 19 Sept. 1873 echter werd het besluit genomen, ook daaromtrent de werkzaamheden te hervatten [1]).

Inmiddels was de nieuwe rechterlijke inrichting bij haar zusteren te ruste gegaan, en als van zelf sproten uit deze omstandigheid wijzigingen voort, welke de minister den 17 Sept. 1873, met begeleidende nota, aan de Tweede Kamer had ingezonden [2]).

Volgens die wijzigingen zouden:

I. In art. 1 vervallen de woorden: *art. 691 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.*

II. Art. 4 wordt gelezen als volgt:

„Ter zake der werkzaamheden, door de kantonrechters en hunne grifficrs krachtens art. 1 verricht, berekenen zij geene andere belooning ten laste der belanghebbenden dan de hier volgende:

Voor elke eindbeschikking, gegeven na verhoor van ouders, voogden, verwanten of mede-belanghebbenden, en na waardeering door deskundigen:

de kantonrechter..... *f* 4,00
de griffier..... „ 2,40

1) *Hand.*, Tweede Kamer, 1873—1874, bl. 15.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1873—1874, no. 24, bl. 1—3.

Voor elke eindbeschikking, gegeven na verhoor van ouders, voogden, verwanten of mede-belanghebbenden:

de kantonrechter. . . . . *f* 2,50

de griffier. . . . . „ 1,50

Voor elke eindbeschikking, gegeven zonder voorafgaand verhoor:

de kantonrechter. . . . . *f* 1,50

de griffier. . . . . „ 0,90

Voor schrijfloon van alle stukken, door den griffier ten verzoeke van de belanghebbenden aan hen uitgereikt:

voor elke bladzijde gewoon papier, houdende 25 regels, elk van 12 lettergrepen of gedeelten daarvan, *f* 0,20."

III. Na art. 4 zou volgen een nieuw art. 5:

„Aan de tegenwoordige griffiers der arrondissements-rechtbanken wordt eene vaste jaarlijksche toelage verleend ter vergoeding van het gemis der emolumenten, die zij ten gevolge van art. 1 verliezen.

Die toelage wordt door Ons bepaald op het gemiddeld jaarlijksch bedrag dier emolumenten, berekend over de vijf laatste jaren, voorafgaande aan dat, waarin deze wet in werking treedt."

Art. 5 (oud) werd art. 6.

Tevens had de heer van der Does de Willebois een amendement ingediend, waarbij werd voorgesteld, de 2de al van art. 2 aldus te lezen [1]):

„Binnen veertien dagen na den dag der beschikking kan hooger beroep worden ingesteld door den verzoeker, door ieder die op het verzoek gehoord is en door de bloed- en aanverwanten, die den minderjarige bestaan in gelijken graad als de gehoorde, of in naderen graad."

En de *ratio?* Zij bleek uit de toelichting [2]):

„Het gebeurt, dat de verzoeker dezen of genen bloed- of aanverwant t'huis laat, omdat hij tegenspraak vreest, en dan aan den rechter verklaart, dat de opgeroepenen de naasten zijn, of dat er geen anderen zijn. De strekking van het amendement is, ook voor die achtergelaten bloed- of aanverwanten den weg van beroep open te stellen, even als voor de gehoorden."

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 3.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 3.

§ 25. Aan de algemeene beraadslagingen, die den 19den en 20sten Maart 1874 plaats hadden [1]), werd deelgenomen door de hh. van Zinnicq Bergmann [2]), Wintgens [3]), Lenting [4]), Godefroi [5]), Sandberg [6]), van der Does de Willebois [7]), Messchert van Vollenhoven [8]) en den minister [9]). Over 't algemeen, met uitzondering van dien des heeren v. Zinnicq Bergmann, was de toon, dien zij aansloegen, gunstig, al merkte men nu en dan den weergalm op van 't voorloopig verslag. De woorden „goedkoop en snel recht" waren de tooverformule, die over veel moeilijkheden heenvoerde, en al ontwikkelde ook elk een lijstje lievelingswenschen — „tirons l'échelle!" sprak de heer van Z. B. terecht: de vermoeide vergadering had genoeg van al die desiderata.

Op art. 1 stelde de heer van Lijnden van Sandenburg, die zich in de algemeene beraadslagingen niet had gemengd, twee amendementen voor:

„1°. *de voorlaatste al. van 't art. te doen vervallen;*

2°. *in de laatste al., nevens art.* 466, *ook op te nemen het laatste gedeelte van art.* 451 *B. W.* [10])."

Het eerste amendement, bestreden door den minister [11]), doch krachtig ondersteund door den heer Godefroi [12]), werd *aangenomen* met 37 tegen 22 stemmen [13]). Het tweede (door den hr. Godefroi gekenschetst als „juist *niet* juist, omdat het *eerste* juist was") werd door den voorsteller *ingetrokken*. Een amendement op art. 1 van den heer van der Does de Willebois, strekkende

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1108—1126.
2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1108 en 1124.
3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1110 en 1123.
4) *Hand.*, t. a. p., bl. 1113.
5) *Hand.*, t. a. p., bl. 1114.
6) *Hand.*, t. a. p., bl. 1117.
7) *Hand.*, t. a. p., bl. 1117.
8) *Hand.*, t. a. p., bl. 1119.
9) *Hand.*, t. a. p., bl. 1120.
10) *Hand.*, t. a. p., bl. 1126.
11) *Hand.*, t. a. p., bl. 1127.
12) *Hand.*, t. a. p., bl. 1127.
13) *Hand.*, t. a. p., bl. 1128.

om den kantonrechter te machtigen, 't verlof, in art. 466 B. W. bedoeld, ook *ambtshalve* in te trekken, werd met 39 tegen 19 stemmen *verworpen;* 't geamendeerd art. 1 daarentegen zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Twee amendementen, op art. 2 voorgesteld, 1° een van den heer Messchert van Vollenhoven, om het O. M. in hooger beroep te hooren [1]), en 2° een van den heer Godefroi, om de eerste al. van 't art. te doen vervallen, werden, het eerste na bestrijding door den minister [2]), het tweede na bestrijding door dezen en den heer van Lijnden [3]), *beiden* ingetrokken [4]).

De heer van der Does de Willebois echter gaf den strijd nog niet op. Het is mij meermalen voorgekomen, zeide hij, dat bij het oproepen van bloedverwanten later bekend werd, dat men dezen of genen had t'huis gelaten, dien men wist minder goed gestemd te zijn. Om die reden stel ik als amendement voor, om in de tweede alinea het woord „*en*" aan het einde van den tweeden regel te doen vervallen, en te lezen achter het (*sic!*) alinea de woorden: „en door de bloed- en aanverwanten, die de minderjarigen bestaan in gelijken graad als de gehoorde, of in naderen graad."

§ 26. Dit was echter te veel gevergd van 't geduld der leden. Nadat de heer Wintgens nog even had aangetoond, dat een dergelijke wijziging bij een wet als deze niet t'huis behoorde, hoe juist en practisch overigens ook; wél in 't B. W.; maakte de heer Storm van

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1129.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1129.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1129.

4) *Hand.*, t. a. p., bl. 1130. De heer Godefroi merkte daarbij op: „Ik had tot hiertoe begrepen, dat de minister tegenstander is van het hooren van het O. M. in appel, en dat met de invoering dezer wet dat hooren zal vervallen. Nu hij echter art. 324 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering beschouwt als het gemeene recht, dat ook op deze zaken van voluntaire jurisdictie van toepassing is, en dus in appel het openbaar ministerie in die zaken, krachtens art. 324, zal worden gehoord, nu kan het zijn nut hebben, dit, in 't belang van de toekomstige interpretatie dezer wet te constateeren."

's-Gravesande zich tot den tolk van velen, toen hij voorstelde, de discussiën, die al verwarder en voor leeken (door »den vloed van amendementen, die dan komen en dan weer verdwijnen") letterlijk onverstaanbaar werden, te verdagen. Dit voorstel vond gehoor, en de beraadslagingen werden gestaakt. Den volgenden dag (21 Maart), na de bekende Atchin-interpellatie van den heer Messchert van Vollenhoven [1]), werden zij hervat. Toen bleek uit 't voorzitters mededeeling, dat de heer van der Does de Willebois zijn amendement had *ingetrokken*, waarop de artt. 2—6, alsmede de beweegredenen zonder hoofdelijke stemming werden goedgekeurd. In stemming gebracht, werd het wetsontwerp met 40 tegen 8 stemmen *aangenomen* [2]).

De Eerste Kamer volgde dit voorbeeld den 15 April 1874 met algemeene stemmen op één na [3]).

De wet is vastgesteld den 18 April 1874 (*Stbl.* no 68).

§ 27. Hoe weinig de wet aan haar doel — „snel en goedkoop recht" — beantwoordde, blijkt uit de tallooze verschillen, waartoe ze aanstonds de onwelkome aanleiding bood [4]). Pas was de grens der jurisdictie [van den kantonrechter] aangewezen, teekent mr. J. A. Levy aan [5]), of reeds dadelijk behoefde zij nauwkeurige afbakening. Bij de leden der magistratuur en balie waren pogingen tot oplossing der „wettelijke sphinx" *the topic of the day*. Thans schijnt de ban gebroken. Er viel een beslissing van het hoogste rechtscollege. Doch dat zij noodig bleek, kan moeilijk als verdienste aan de wet worden toegerekend;" en zeker evenmin dat zij den procureur-generaal bij den Hoogen Raad bewoog tot het uitvaardigen eener aanschrijving aan de lagere ambtenaren

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1132—1127.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1138.

3) *Hand.*, Eerste Kamer, 1873—1874, bl. 222.

4) Vgl. 't voorl. verslag over de staatsbegr. v. 1875, IVde hoofdst., § 2, *W.* no. 3781; voorts *W.* no. 3878 (van 19 Aug. 75), waarin mr. R. Melvil van Lijnden een vonnis van den kantonr. te Utrecht, dd. 29 April '75, meedeelt.

5) *De moderne levensbeschouwing van mr. J. Kappeyne van de Coppello*, bl. 7 en 8.

van 't O. M., die terecht is genoemd: in regelrechten strijd met den regel: *non exemplis sed legibus judicamus.*

Wat toch deed bedoelde ambtenaar? In een circulaire, opgenomen in *W.* no. 3781, van 23 Nov. 1874, waarin hij constateerde, dat „vooral na de wet van 18 April 1874 (*Stbl.* no. 68) verschil van opvatting [1]) omtrent de bevoegdheid van kantongerechten en rechtbanken in ruimere mate zich heeft geopenbaard," noodigde hij de ambtenaren van 't O. M. uit, de colleges, waarbij ze in functie waren, met die beslissing in kennis te stellen, en „daardoor de eenheid van jurisprudentie op dit punt te helpen bevorderen [2])."

Welzeker! Huislijker kan het niet. De vraag is slechts:

1°. of dergelijke vingerwijzing wel behoort tot de taak van 't hiërarchisch hoofd van 't O. M.;

2°. hoe daarmee te rijmen valt de noodzakelijke zelfstandigheid van alle takken der rechterlijke macht;

3°. of zoodoende de beslissingen van den Hoogen Raad niet veel verkrijgen van de *arrêts de règlement*, tot wering waarvan art. 12 der Alg. Bep. is geschreven?

§ 28. *c. Aanvulling van art.* 96 *van het Wetboek van Straf-*

---

1) „Nl. ten aanzien van de rechterlijke machtiging, te verleenen voor den verkoop van onroerende goederen, aan meerderjarigen en minderjarigen gezamenlijk toebehoorende." Daar een meer vaste regeling omtrent die bevoegdheid Z.E.H.A., „vooral in 't belang der rechtzoekenden," hoogstwenschelijk was voorgekomen, had hij gemeend, „in 't belang der wet," een beslissing van den Hoogen Raad te moeten uitlokken op dit rechtspunt, in een zaak, waarin een arrondissements-rechtbank zich onbevoegd had verklaard, van een zoodanig verzoek kennis te nemen, doch welke zaak in kracht van gewijsde was gegaan, „doordien door de verzoekers in die rechtspraak was beslist, en door hen een beschikking van den plaatselijken kantonrechter, ter zake van denzelfden boedel en hetzelfde onroerend goed, ten gunste was verkregen."

De Hooge Raad besliste, op 't requisitoir van den proc.-generaal, dat in die zaak (door de wet van 18 April 1874, *Stbl.* no. 68) „de bevoegdheid tot kennisneming niet geacht kon worden te zijn overgegaan op de kantongerechten."

2) Een gedragslijn, aangeprezen door Robert von Mohl, *Politik* (Tübingen, 1862), dl. I., bl. 450.

vordering. — Behoort de gerechtelijke eed te worden gehandhaafd of afgeschaft? Ziedaar een vraag, voor zeer uiteenloopende beantwoording vatbaar, naar het standpunt, dat men daartegenover inneemt, al spreekt ook de openbare meening zich steeds krachtiger ten gunste der afschaffing uit. En inderdaad, waarom zou de eenvoudige verklaring of belofte van de waarheid te spreken, gelijk den Doopsgezinden is geoorloofd, *zonder* aanroeping van Gods naam, niet met dezelfde waarborgen van onschendbaarheid omringd kunnen worden als de eed? Waarom zou het schenden dier onbeëedigde verklaring niet evenzeer strafbaar zijn? Van actuëele beteekenis nochtans is die vraag *niet.* In *iure constituendo* moge zij aan de orde komen, voor's hands hebben en houden wij den eed met den aankleve der verouderde formaliteiten, aan het afleggen verknocht, en denkt men zelfs zoo weinig aan 't terzijdestellen dier voorvaderlijke plechtigheid, dat wij haar toepassing nog kort geleden hebben uitgebreid.

't Is deze uitbreiding, welke wij een oogenblik wenschen na te gaan.

Reeds bij de beraadslagingen over 't tegenwoordig Wetboek van Strafvordering maakte 't een onderwerp van nauwkeurig onderzoek uit, of 't belang eener goede rechtspleging niet meebracht, dat de getuigen reeds bij de instructie, en dus vóór de behandeling ter openbare terechtzitting, onder eede werden gehoord [1]).

De beslissing was destijds ontkennend. Later, bij 't onderzoek der verschillende ontwerpen van een Wetboek van Strafvordering, is deze beslissing aan de eene zijde heftig bestreden, aan de andere niet minder levendig verdedigd, terwijl bij art. 12 4de titel, van 't in de zitting 1866—1867 ingediende wetsontwerp, in afwijking van de vroegere ontwerpen, werd voorgesteld, de beëediging reeds bij 't voorloopig onderzoek te doen plaats hebben [2]).

Nu was men, bij 't voeren der onderhandelingen over 't sluiten

---

1) Voorduin, *Gesch. en Beg.*, VI, bl. 315—340.

2) Mem. van toel., *Bijl.*, Tweede Kamer, 1872—1873, no. 101, bl. 1.

van uitleveringstractaten meer dan eens op moeilijkheden afgestuit. Enkele mogendheden toch zijn ongeneigd, de uitlevering van misdadigers toe te staan, indien bij de aanvrage geen beëedigde verklaringen worden overgelegd, waaruit aanvankelijk blijkt van 't gepleegde misdrijf. In de eerste plaats komt hier Engeland in aanmerking. Reeds herhaaldelijk waren de onderhandelingen met het Britsche rijk afgestuit op 't bezwaar, dat dit rijk, in geval van verzochte uitlevering van beklaagden of beschuldigden, behalve de overlegging van 't bevel tot gevangenneming, ook die van onder eede afgelegde verklaringen vorderde. Een onmisbare voorwaarde der uitlevering was steeds, om de woorden te bezigen van 't tractaat, tusschen Engeland en Duitschland gesloten, „*such evidence as, according to the laws of the place where the accused is found, would justify his arrest if the crime had been committed there.*"

§ 29. Dit bewijs nu kan, volgens Engelsch recht, behalve in 't geval van betrapping op heeter daad, alleen verkregen worden door beëedigde getuigenissen, en nu is wel vrijstelling verleend van de verplichting tot 't persoonlijk verschijnen der getuigen voor den rechter, „wanneer die verschijning te omslachtig of te kostbaar is", maar daarbij is tevens bepaald, dat alleen een afschrift van de door den getuige voor den bevoegden rechter afgelegde beëedigde verklaring in de plaats kan treden van diens persoonlijke verschijning.

Ook in de Vereenigde Staten van N.-Amerika schijnt dit het geval. De tractaten dier Staten, in '67 met Sint-Domingo en in '68 met Italië gesloten, huldigen 't beginsel, dat alleen uitlevering wordt toegestaan, ingeval het misdrijf aanvankelijk in *die* mate is bewezen, als noodig zou zijn voor de aanhouding en de terechtstelling van den beklaagde, *ware het misdrijf gepleegd in het land, waar hij gevonden wordt* [1]). Worden nu in de Ver-

1) In het tractaat met Italië luidt de bedoelde bepaling woordelijk als volgt: „Provided, that this shall only be done upon such evidence of criminality as according to the place, where the fugitive or person so charged shall be found would justify his or her apprehension and commitment for trial if the crime had been there committed."

eenigde Staten, even als schier algemeen in Europa, voor *dat* bewijs beëedigde verklaringen gevorderd, dan kan, volgens het aangenomen beginsel, van zoodanige verklaringen als voorwaarden ter uitlevering geen vrijstelling worden verleend.

§ 30. Dit bezwaar deed zich, bij de uitleveringstractaten door Nederland met andere landen gesloten, dáárom niet gelden, omdat zij, ofschoon algemeen volgens hunne wetten beëediging der getuigenissen bij 't voorloopig onderzoek vorderend, ten aanzien van 't aanvankelijk bewijs in 't uitleveringsproces den regel *locus regit actum* eerbiedigen. Ten aanzien echter van de landen, die in deze het Engelsche en Amerikaansche stelsel volgen, leverde 't geldend Nederlandsch recht steeds een onoverkomelijke moeilijkheid op betrekkelijk 't sluiten van uitleveringstractaten.

Dikwerf was de vraag gerezen, op welke wijze deze moeilijkheid het best zou kunnen worden opgelost [1]). Het denkbeeld was geopperd, de bepalingen van het tractaat, waarbij voor 't verkrijgen der uitlevering beëedigde verklaringen worden gevorderd, aan de goedkeuring der wetgevende macht te onderwerpen. 't Scheen echter twijfelachtig [2]), of 't wel overeenkomstig art. 3, 2de lid, Grwt, is, naast de organieke wet van 13 Aug. 1849 (*Stbl.* no 39), waarbij de algemeene voorwaarden zijn vastgesteld voor *alle* met vreemde mogendheden te sluiten uitleveringsverdragen, nog een bijzondere wet in 't leven te roepen, die geen andere strekking zou hebben dan aan een uitleveringstractaat met een bepaalde mogendheid werking te verzekeren. Maar bovendien achtte men 't beoogde doel op deze wijze niet bereikbaar. De bepaling, dat door een vreemde mogendheid geen uitlevering plaats heeft dan na 't overleggen van beëedigde verklaringen, is zeker niet in strijd met eenige Nederlandsche wet, in welk geval alleen volgens art. 57, 2de lid, Grwt, de goedkeuring der Staten-Generaal wordt gevorderd. Zij verbindt

1) Mem. van toel., *Bijl.*, t. a. p., no. 101, bl. 3.

2) Men raadplege hieromtrent § 1 van 't voorloopig verslag over 't wetsontwerp tot goedkeuring van een uitleveringstractaat met de Vereenigde Staten, der Tweede Kamer aangeboden bij kon. boodschap van 27 April 1858 (zitting 1857—1858, C.)

aan de uitlevering slechts een voorwaarde; maar die voorwaarde is van dien aard, dat de uitlevering voor ons alleen bij de z. g. correctioneele zaken, en dat nog wel eerst nadat een veroordeeling gevolgd is, kan verkregen worden, en bij alle vervolgingen ten criminecle onmogelijk wordt.

§ 31. Het eenig middel om in 't bezwaar te voorzien bestond in een wijziging onzer wet, voor zoover ze niet toelict, den getuige vóór de behandeling ter openbare terechtzitting te beëedigen. Daartoe strekte een ontwerp van wet, met en onder dagteekening van de beide vorigen bij de Tweede Kamer ingediend, en luidende:

Eenig Artikel.

Aan art. 96 Wetbock van Strafvordering worden toegevoegd de volgende bepalingen:

„Ingeval de beklaagde na behoorlijke oproeping niet verschijnt, of een tegen hem uitvaardigd bevel van voorloopige aanhouding of van gevangenneming niet is kunnen worden ten uitvoer gelegd, en er vermoeden bestaat, dat hij voortvluchtig is, en dat de overlegging van beëedigde getuigenissen noodig zal zijn om zijn uitlevering te verkrijgen, gelast de rechter-commissaris, op de vordering van het O. M., dat de getuigen, alvorens hun getuigenis af te leggen, elk op de wijze van zijne godsdienstige gezindheid, den eed of de belofte zullen doen van de geheele waarheid, en niets dan de waarheid, te zullen zeggen.

„Deze bepaling is niet toepasselijk op de personen, bedoeld in art. 190 Wetboek van Strafvordering.

„Van den gedanen eed of de gedane belofte geschiedt aanteekening door den griffier.

„Weigering om den eed of de belofte af te leggen wordt gestraft met gevangenisstraf, den tijd van zes maanden niet te boven gaande."

§ 32. Dat de maatregel *niet* was uitgebreid tot de voorloopige informatie, waarin de verschijning des verdachten te zijnen gunste voorgeschreven en geheel vrijwillig is (art. 78 W. v. Stv.), achtte de regeering gepast. Voor de vrees, dat daardoor vertraging zou ontstaan in 't verkrijgen der bewijsstukken, noodig om tot de uitlevering te geraken en de vlucht des beklaagden te voor-

komen, bestaat geen grond. Voor de aanvraag tot uitlevering wordt een bevel tot gevangenneming van de rechtbank vereischt, en gedurende de voorloopige informatie kan dit niet worden verkregen.

De gevallen, waarin de beëediging moet worden gelast, zijn volgens den aanhef van 't art.: 1° dat de bekl., tegen wien bevel van dagvaarding in persoon is verleend, na behoorlijke oproeping niet verschijnt (art. 91); 2° dat een tegen een bekl. uitgevaardigd bevel van voorloopige aanhouding of gevangenneming niet kan worden ten uitvoer gelegd (art. 103 [1]). Bovendien moet dit dubbel vermoeden bestaan: 1° dat de bekl. voortvluchtig is; 2° dat hij gevlucht is naar een staat, waar de overlegging van beëedigde getuigenissen als voorwaarde voor de uitlevering is gesteld.

't Kon niet twijfelachig zijn, dat zij, die zich, krachtens art. 29, in verband met art. 65 W. v. Stv., van het afleggen van onbeëedigde getuigenis konden verschoonen, ook niet genoodzaakt konden worden tot het afleggen eener beëedigde getuigenis. Een nieuwe bepaling daaromtrent was dus overbodig. Een eenvoudige verwijzing naar art. 190 W. v. Stv. volstaat tot de aanwijzing, welke personen onbekwaam zijn tot 't afleggen van beëedigde getuigenis.

Door onmiddellijke strafbedreiging tegen 't weigeren van een getuige, om eed of belofte af te leggen, werden tal van bezwaren opgeheven, aan 't bepaalde in de artt. 68 en 69 W. v. Stv. verbonden [2]).

Uit art. 206 W. v. Stv. blijkt, dat aan de beëedigde verklaring, in de instructie afgelegd, bij de eindbeslissing geen wettige bewijskracht mag worden toegekend, zelfs dan niet, wanneer ze, krachtens art. 175, op de openbare terechtzitting wordt voorgelezen. Althans, geen meerdere bewijskracht dan 't laatste art. in 't algemeen bepaalt.

Schier algemeen en „op alleszins juiste gronden" nemen de schrijvers over den C. P. en de Fransche rechtspraak aan, dat de artt. 361 en 362 niet van toepassing zijn op de valsche be-

---

1) Op een ander (zeer zeldzaam) geval wijst de minister t. a. p., bl. 3, 1ste kol., reg. 10 (*van onderen*) en vlg.

2) Mem. van toel., *Bijl.*, t. a. p., bl. 3, 2de kol.

eedigde getuigenis, in de instructie afgelegd [1]). Om het tegendeel te bepalen zou een speciale strafbepaling noodzakelijk zijn geweest. Dit scheen echter niet wenschelijk. In Frankrijk had 't ontbreken daarvan nooit gehinderd. Het karakter der herroepelijkheid moet eigen blijven aan de getuigenissen, in de instructie afgelegd. De getuige, later in tegenwoordigheid des besch. gehoord, moet weten dat hij, door diens opmerkingen en ophelderingen overtuigd, een onnauwkeurige verklaring te hebben afgelegd, zijn vroegere getuigenis straffeloos kan wijzigen.

§ 33. Uit het voorloopig verslag, dat reeds op alle punten het antwoord der regeering bevatte [2]), bleek, dat de meerderheid zich met den vorm van 't wetsontwerp wèl kon vereenigen, te meer wijl 't aangevuld art. 96 in zijn algemeenheid ook van toepassing zou zijn in de gevallen, bedoeld bij tit. XIII en XIV van 't W. v. Stv.

't Denkbeeld-zelf, dat 't ontwerp in 't leven had geroepen, vond bij „eenige leden" minder waardeering. Zij meenden, dat de *comitas iuris gentium* meebracht, dat de eene mogendheid tegenover de andere den regel *locus regit actum* eerbiedigde, en 't was aan bedenking onderhevig, ter wille van vreemden een na rijp beraad in onze wetgeving opgenomen beginsel te laten varen.

Ook in dit opzicht echter huldigde de meerderheid een ander gevoelen. Kon men zonder deze wijziging, met Engeland b. v., tot geen uitleveringstractaat komen, dan moesten, op grond van *dit* belang, ondergeschikte overwegingen wijken. De vraag was echter, of Engeland, waar ten onzent een *belofte* den *eed* vervangt, zich met die belofte tevreden zou stellen.

Met het oog op de Vereenigde Staten van Noord-Amerika wenschte men eenige nadere inlichtingen. Het eerste gedeelte van art. 6 ontwerp-tractaat van 21 Aug. 1857 met die staten [3]) en de

---

1) Dalloz, *Répertoire*, voce *témoignage faux*, dl. 42, no. 30; Sirey, *Codes Annotés*, Code d'Instruction Criminelle, voce *faux témoignage*, bl. 499, no. 14, en Chauveau et Hélie, *Théorie du C. P.*, Bruxelles, 1844, dl. 3, hoofdst. 56, *du faux témoignage*, bl. 287 en 288.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 5—7.

3) *Bijl.*, 1857—1858, C.

daarover gewisselde stukken leidden tot de vraag, of de Amerikaansche regeering wel zoo sterk vasthoudt aan 't principe, waarop tot dusver de onderhandelingen met Engeland waren afgestuit.

Het antwoord der regeering luidde, dat zij langs diplomatieken weg inlichtingen zou inwinnen, en ter kennis brengen van de Tweede Kamer. Weldra deed zij dit werkelijk [1]). En nu verklaarde zij, dat op de eerste vraag een *bevestigend* antwoord kon volgen. Waar godsdienstige bezwaren het afleggen van den eed verhinderen, treedt de enkele belofte in dezelfde kracht. Dit was beslist bij verschillende acts of Parliament [2]). No. 14 der *Extradiction act* van 1870, die van „*depositions or statements on oath*" sprak, was eerst den 21 Juli 1873, speciaal met het doel om overeenstemming met al die acten te verzekeren, gewijzigd.

Ten opzichte van Amerika was uit een ingesteld onderzoek gebleken, dat in alle tractaten, na 1857 gesloten [3]), de uitlevering alleen dán wordt toegestaan, wanneer het misdrijf aanvankelijk in die mate is bewezen, als noodig zou zijn voor de aanhouding en terechtstelling des beklaagden, ware 't misdrijf gepleegd in 't land, waar hij gevonden wordt. Er bestond dus alleszins grond te vermoeden, dat deze mogendheid thans, even als Engeland, bezwaar zou maken, zonder overlegging van beëedigde getuigenissen, uitlevering toe te staan.

§ 34. Ook op aanvulling werd aangedrongen. Zoo wilde men: 1° den voorgestelden maatregel wel degelijk zien toegepast op de voorloopige informatiën, en dus ook de artt. 61 en 62 Wetb. v. Stv. in gelijken zin aangevuld. De regeering verklaarde zich daartegen als een vermeerdering van eeden buiten noodzaak. Niets verhinderde, de getuigen onmiddellijk nadat de instructie gelast is onder eede te doen hooren.

2°. Meenden verscheiden leden, dat door deze voordracht een stuitende ongelijkheid zou ontstaan in de instructie. Stel, in de-

---

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 9.

2) No. 24 en 25 Vict. C. 66, 32 en 33 Vict. C. 68, en 33 en 34 Vict. C. 49.

3) Zoo in 't tractaat van 21 Maart 1860 met Zweden en Noorwegen, van 27 Aug. 1860 met Venezuela en van 3 Nov. 1864 met Haïti.

zelfde strafzaak zijn verschillende beklaagden. Enkelen hunner zijn voortvluchtig. Nu wordt den getuigen den eed afgenomen, maar is ook de instructie tegen de niet-voortvluchtigen merkelijk gewijzigd. De regeering nam dit bezwaar weg, door aan te toonen, dat de in de instructie afgelegde verklaringen in geen geval bij de eindbeslissing als wettig bewijsmiddel kunnen gelden.

3°. Trok 't geval, dat een bekl. of besch. ontvlucht *na het sluiten der instructie, doch vóór de uitspraak van 't eindvonnis*, de aandacht. Meer nog dan in correctioneele zaken, waarin de veroordeeling bij verstek, juist door de voortvluchtigheid des bekl., dikwijls twijfelachtig is, zal *in criminalibus*, als alleen een verklaring van weerspannigheid aan de wet verkrijgbaar is, uitlevering door Engeland onmogelijk zijn. Men wenschte in deze leemte te voorzien door bevestiging onder eede van in de instructie afgelegde onbeëedigde verklaringen [1]). De commissie van rapporteurs was van oordeel, dat in alle gevallen van ontvluchting 't verhoor van getuigen moest beschouwd worden als *niet* te zijn geschied, en alsnog moest worden overgegaan tot het afnemen van beëedigde getuigenissen, m. a. w. *de instructie weder moest worden geopend.* De wet dient dit uitdrukkelijk te bepalen. De regeering daarentegen achtte dit *bedenkelijk*, *niet volstrekt noodig* en door een enkele bepaling *in dit ontwerp* niet te regelen [2]).

In 't ontwerp de bepaling op te nemen, dat aan de in de instructie afgelegde beëedigde verklaringen bij 't eindvonnis geen wettelijke bewijskracht toekomt (no. 5), scheen der regeering, met 't oog op de duidelijke bepaling van art. 206 W. v. Stv., „*overbodig* en dus *ondoelmatig*."

Hierop volgden bedenkingen tegen de verschillende perioden van 't *Eenig Artikel* (de regeering deelde die echter niet, en nam geen der voorgestelde wijzigingen over [3]), en eindelijk de commissoriale „rijpverklaring" van 't ontwerp voor de openbare beraadslagingen.

1) *Bijl*, t. a. p., bl. 6, kol. 1.
2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 6, kol. 2.
3) *Bijl.*, t. a. p. bl. 6, 2de kol., 7 en 8.

§ 35. In de zitting van 12 November 1873 werden deze geopend [1]).

Slechts één lid der vergadering, de heer van Eck, verklaarde zich bepaald tegen de wet [2]). Z. i. werden in art. 96 W. v. Stv., door 's ministers wijziging, twee beginselen naast elkaar geplaatst: het bestaande, volgens hetwelk de getuigen in de instructie niet beëedigd worden, en het nieuwe, dat onder zekere omstandigheden aan getuigen wèl den eed voorschrijft. Iets dergelijks keurde hij af; tot dien prijs tractaten van uitlevering te koopen, daartoe zou hij *niet* meewerken. Wij offerden op die wijze onze nationaliteit op, en zouden beter doen, Engeland te brengen op den goeden weg dan dien zelf te verlaten.

De overigen waren der voordracht, op enkele wijzigingen na, niet ongenegen. Wel wenschte de heer Heydenrijck de 2de al. („die een schadelijke overtolligheid genoemd mag worden" [3]) uit de wet verwijderd te zien, doch daartegen merkte de heer v. Eck op [4]), dat deze „lichting" niet aanging, daar art. 190 alleen de publieke terechtzitting, *niet* de instructie geldt. Wel wenschte de heer Godefroi de voordracht door een amendement te verbeteren [5]), doch overigens „verheugde 't hem," dat hij eindelijk meewerken mocht tot 't tot stand brengen van dit wetsontwerp, dat ons in staat zou stellen, „zoo noodzakelijke uitleveringstractaten met Engeland en Amerika te sluiten [6])." 't Aangaan van nieuwe en 't verbeteren der bestaande

1) En denzelfden dag gesloten. *Hand.*, Tweede Kamer, 1873—1874, bl. 257—269.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 260—262, 264—265 en 267.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 260.

4) *Hand.*, t. a. p., bl. 261.

5) Strekkende om op 't 1ste lid te doen volgen een nieuw 2de lid, luidende „Indien de vordering van het O. M. betreft getuigen, door den rechter-commissaris reeds gehoord, gelast deze, dat zij opnieuw hun getuigenis zullen afleggen, op den voet bij 't vorig lid bepaald, of dat zij hun vroeger afgelegde getuigenis met eed of belofte zullen bevestigen;"

en om in 't 2e lid de woorden: „Deze bepaling is" te vervangen door: „De bepalingen der beide voorgaande zinsneden zijn." (*Bijl.*, t. a. p., no. 26, bl. 1; *Hand.*, t. a. p., bl. 268.)

6) *Hand.*, t. a. p., bl., 257.

tractaten onderwierp hij aan de ernstige overweging der regeering, *opdat 't eenmaal zoover kome, dat in geen der beschaafde staten der wereld een veilig toevluchtsoord te vinden zij voor misdadigers* [1]," een overweging, door de regeering gaarne toegezegd [2]). Noodig kwam 't den heer Godefroi eindelijk voor, dat gebroken werd met 't proces van weerspannigverklaring — „dat men waarlijk wel een belachelijk comediespel mag noemen." Met geringe wijziging ware de procedure bij défaut in correctioneele zaken ook op crimineele toepasselijk te maken. De heer G. drong aan op spoedige, afzonderlijke wijziging van dit punt van 't W. v. Stv., noodzakelijk geworden na 't verwerpen der voordracht tot rechterl. organisatie. De tegenwoordige voordracht echter moest te dien aanzien *ongewijzigd* blijven [3]).

§ 36. De heer Oldenhuis Gratama ondersteunde door een curieus voorbeeld den wensch van den heer Godefroi tot spoedige verandering der wet ten opzichte der weerspannigverklaring [4]), en de minister ontveinsde niet, dat hij in den grond der zaak volkomen 't gevoelen der beide afgevaardigden deelde [5]), al vond hij geen vrijheid tot een bepaalde toezegging [6]). Overigens bestreed hij 't amendement-Godefroi [7]) en stelde, ten einde te gemoet te komen aan de bezwaren van de hh. Heydenrijck en

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 258.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 262.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 259.

4) „Iemand," verhaalde hij (*Bijl.*, t. a. p., bl. 260), „tegen wien geen bevel van gevangenneming was verleend, wordt door een hof tot 5 jaren tuchthuisstraf veroordeeld. Hij komt in cassatie, zonder middelen van cassatie op te geven; maar de Hooge Raad vindt termen tot vernietiging, omdat niet vermeld was, dat een der getuigen den eed had afgelegd. De zaak wordt naar een ander hof gerenvoyeerd. De besch. is bij de behandeling tegenwoordig, maar sisteert zich niet voor de rechter. Hij wordt dus wederspannig verklaard aan de wet, en het hof is niet bevoegd, een bevel van gevangenneming tegen hem te geven!"

5) *Hand.*, t. a. p., bl. 264.

6) *Hand.*, t. a. p., bl. 266.

7) *Hand.*, t. a. p., bl. 263—264, 267 en 268.

van Eck, voor, in al. 2 van 't art., in plaats van „art. 190", te lezen: „in de artt. 188 en 190."

Het amendement Godefroi, behalve door de regeering, tevens door de hh. van Eck [1]) en van Loon [2]) bestreden, werd door den voorsteller bij herhaling doch vruchteloos verdedigd [3]). Met 37 tegen 15 stemmen verwierp de Kamer het [4]).

Het wetsontwerp-zelf, daarop in stemming gebracht, werd aangenomen met 50 tegen 4 stemmen [5]); in de Eerste Kamer zelfs met algemeene, en zonder eenige beraadslaging [6]); waarop de wet dd. 26 Nov. 1873 (*Stbl.* no. 175) werd vastgesteld.

§ 37. *d. Intrekking der wet van* 26 *Ventôse, jaar IV, en van art.* 471, 8°, *Wetb. v. Strafrecht.* — De heer Olivier, eenmaal lid der [7]) staatscommissie tot onderzoek der vraag, welke wetten en besluiten van Franschen oorsprong nog wetskracht ten onzent bezitten, zond, als minister van justitie, bij kon. boodschap van 23 Nov. 1865, aan de Tweede Kamer ter overweging in een wetsontwerp tot intrekking der wetten van 6 Oct. 1791 en van 26 Ventose jaar IV.

De intrekking echter van de eerste wet, den z. g. Code Rural, stiet blijkens 't voorloopig verslag op velerlei bedenkingen en zoo bleef, waarschijnlijk ook door 't spoedig aftreden van den heer Olivier [8]), de voordracht rusten. Daarmee verviel tegelijk de intrekking der rupsenwet, hoezeer de meerderheid der Kamer, te oordeelen naar hetzelfde voorloopig verslag, deze intrekking niet ongaarne had gezien.

Volgens art. 8 der gemelde wet moet zij jaarlijks den 1 Pluvôse door de gemeentelijke autoriteit worden afkondigd [9]), en nu deed

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 267.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 267.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 258, 266, 268.

4) *Hand.*, t. a. p., bl. 268.

5) De hh. van Lijnden van Sandenburg, Wintgens en van Eck. *Bijl.*, t. a. p., bl. 269.

6) Den 22 Nov. *Hand.*, Eerste Kamer, 1873—1874, bl. 36.

7) Bij kon. besluit van 5 Febr. 1849, *Stbl.* no. 5 benoemde.

8) Den 9 Februari 1866, om plaats te maken voor den heer Pické.

9) Mem. van toel., *Bijl.*, Tweede Kamer, 1872—1873, no. 102, bl. 1.

zich de vraag voor, hoe dat voorschrift was uit te voeren. Slechts op zeer onvoldoende wijze was dit mogelijk. Een officiëele Nederlandsche vertaling bestaat niet. Dientengevolge had men slechts de keus, om óf alleen den oorspronkelijken Franschen tekst af te kondigen — waardoor het doel der publicatie werd gemist — òf daarnaast een overzetting te plaatsen, waaraan geenerlei rechtskracht toekwam.

Daarenboven merkte de commissie van '49 terecht op [1]), dat dit onderwerp behoort te worden geregeld bij gemeentelijke verordening. De gemeenteraad van 's-Gravenhage had te dier zake in zijn vergadering van 15 Maart 1853 bereids een verordening vastgesteld, die echter bij kon. besluit van 29 Maart 1854 (*Stbl.* no. 19) op grond van 't bestaan der algemeene wet is vernietigd, wegens 't beginsel van artt. 150 en 151 der Gemeentewet.

§ 38. De regeering bood nu, bij kon. boodschap van 11 Januari 1873 [2]), der Tweede Kamer een wetsontwerp aan, waarvan het *Eenig Artikel* luidde:

„De wet van 26 Ventôse jaar IV (16 Maart 1796) op het uitroeien van rupsennesten wordt ingetrokken.

„Tevens wordt ingetrokken art. 471, 8°, Wetb. van Strafrecht."

Naar het oordeel van deskundigen — teekende de regeering daarbij aan — verraadt de wet van 26 Ventôse, jaar IV, onbekendheid met het kwaad, dat zij tracht te bestrijden. De schadelijke insecten moeten, elk op hun wijze, sommigen slechts door wegvangen, worden te keer gegaan, en het is volkomen ondoenlijk, daarvoor algemeen-geldende wetsbepalingen vast te stellen. Ook de termijn (19 of 20 Febr.) is voor Nederland te vroeg. De gemeentelijke verordening van 's-Gravenhage had daarvoor 1 April aangenomen.

De wet is hier dan ook nooit algemeen uitgevoerd. Had van tijd tot tijd in verschillende provinciën de afkondiging daarvan of de herinnering daaraan plaats; zijn er uit Limburg voorbeelden

---

1) Vgl. 't gedrukt verslag, I, 92.

2) *Bijl.*, t. a. p.

van haar toepassing aan te halen (vgl. 't arrest van den Hoogen Raad van 11 Dec. 1869, *W.* no. 3176) — een algemeene, krachtige handhaving bleef uitteraard achterwege.

In de najaarszitting der Provinciale Staten van Noord-Brabant (1872) werd daarom door acht leden 't voorstel gedaan, Gedeputeerde Staten uit te noodigen, bij de regeering aan te dringen op 't intrekken der wet [1]). Dat voorstel werd wel is waar met 31 tegen 28 stemmen verworpen. Doch zooveel bleek duidelijk, dat ook in Noord-Brabant de toepassing slechts in enkele streken van tijd tot tijd plaats vindt.

Waar de regeling der zaak wordt overgelaten aan de gemeentebesturen, daar kunnen zij op 't overtreden hunner verordening straf bedreigen binnen de grenzen van art. 161 Gemeentewet, zoodat het der regeering regelmatig voorkwam, ook de strafbepaling van art. 471, 8°, C. P., in te trekken.

§ 39. In de zitting van 10 Maart 1873 bracht de commissie van rapporteurs haar verslag uit [2]). Slechts enkele opmerkingen kwamen te berde. Zoo b.v. of 't verstandig kon geacht worden, vooruit te loopen op de beslissing der staatscommissie, die zich met de herziening van ons strafrecht bezighield, en ook deze wet ongetwijfeld op haar weg zou ontmoeten. Haast was er niet bij de afschaffing; en in elk geval — nu men eenmaal bezig was met de afschaffing eener verouderde wet — had men niet ongaarne gezien, dat de regeering een stap verder ware gegaan. Een partiële herziening was hier niet goed te keuren. De intrekking van meer andere wetten van denzelfden aard had aanbeveling verdiend.

In een der afdeelingen had men de vraag gesteld, of 't wel volstrekt noodig was, no. 8 van art. 471 C. P. af te schaffen. In 1865 was dit niet voorgesteld, en ook thans achtte men 't behoud dier gelijkmatige strafbepaling, zelfs bij afwijkende gemeenteverordeningen, verdedigbaar.

De aard dezer bedenkingen liet, volgens 't oordeel der commissie van rapporteurs, alleszins toe, dat zij bij de openbare

---

1) Notulen v. h. verh. i. d. verg. v. 6 Nov. 1872, bl. 153 vlg.

2) Vgl. *Bijl.*, t. a. p., bl. 4.

beraadslagingen over 't wetsontwerp van regeeringswege werden beantwoord.

Een memorie van beantwoording volgde dan ook niet, en reeds den 4 April 1873 nam de Tweede Kamer de wet met 59 tegen 3 stemmen aan [1]). Den 20 Mei volgde de Eerste Kamer, weer zonder de minste beraadslagingen [2]), en reeds den 22 Mei (*Stbl.* no. 73) werd de koninklijke sanctie verleend.

§ 40. Ons historisch overzicht kan hiermee gevoegelijk worden besloten. Het aangevoerde volstaat om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop regeering en volksvertegenwoordiging in dit stadium haar taak betrekkelijk de wetgeving opvatten. Ook de werking van het nieuwe reglement van orde is uit de gewijzigde behandeling gebleken. Omtrent de overige voordrachten evenzeer in details te treden, zou ons niet slechts noodeloos te lang bezighouden, ze liggen nog te versch in elks geheugen, om aan een eenvoudig uittreksel als zoodanig eenig bijzonder belang bij te zetten. En tot meer is het hier de plaats niet. Aan de wet van 4 Juli 1874, *Stbl.* no. 89, tot wijziging in de wettelijke bepalingen omtrent het voorrecht der commissionairs, heeft daaren boven een der kweekelingen onzer Doorluchte School eerst kortelings een verdienstelijke monografie gewijd [3]); die van 4 Juli 1874, *Stbl.* no. 87, tot wijziging der wettelijke bepalingen omtrent het zegelrecht wegens de acten van beleening, en van 4 Juli 1874, *Stbl.* no. 99, houdende wijziging in de wettelijke bepalingen omtrent de rechterlijke tucht, kunnen, met het oog op de wetten, waarop ze betrekking hebben, veilig buiten nadere bespreking blijven.

§ 41. Het eenig wetsontwerp, dat een ietwat uitvoeriger beschouwing zou verdienen, is dat tot wijziging der wettelijke bepalingen omtrent het pandrecht. Hoofddoel der wijziging was: opruiming der schriftelijke acte met *zekere dagteekening* voor

1) *Hand.*, Tweede Kamer, 1872—1873, bl. 1362.

2) *Hand.*, Eerste Kamer, 1872—1873, bl. 328.

3) Mr. W. C. Berkhout Jr., *Eenige opmerkingen omtrent de wet van 4 Juli 1874*, *Stbl.* no. 89, acad. proefschrift (verdedigd te Utrecht, den 13 October 1874) bl. 47—87.

pandrecht bij schulden hooger dan *f* 100 (art. 1197 B. W.) — een belemmerend voorschrift, dat de handel steeds getracht had, door gesimuleerde contracten van koop met recht van wederinkoop bij consignatie en beleening te ontduiken. De stukken en beraadslagingen over die voordracht kenmerkten zich door een zeer opmerkelijke oprechtheid (om het zachtste woord te bezigen, dat hier toepasselijk ware!). De uitvoerige memorie van toelichting, welke 't eerste regeerings-ontwerp vergezelde [1]), gaf der commissie van rapporteurs aanleiding tot een zoo doortastende kritiek [2]), dat de regeering tot tweemaal een gewijzigde voordracht indiende [3]). In 't voorloopig verslag werd het betreurd, dat de regeering, hoe „doctrinair het karakter harer toelichtingen was en welk een weelde van aanhalingen, bovendien niet altijd nauwkeurig doorpeild, ze aan den dag legde," geen duidelijke voorstelling had gegeven van de feitelijke toestanden des handelslevens en geen aanwijzing van de gevolgen, die de veranderingen „in deze weinige artikelen" op andere bepalingen der wetgeving oefenen moesten. Naar de grondige uiteenzetting der bezwaren, die de handel (zooals de regeering beweerde) tegen art. 1197 B. W. koesterde, had men vruchteloos in de mem. van toel. gezocht (§ 3). Een wijziging der zegelwet werd, meer dan de veranderingen, welke de regeering voorstelde, wenschelijk geacht. Om tot een betere regeling van het handelspand te komen, moest men beginnen met een laag en vast zegelrecht voor de pandcontracten voor te schrijven: b. v. van 25 cts of een formaatzegel. Dit was te erlangen, 't zij door intrekking van art. 21, 4°, van de wet van 3 Oct. 1843 (*Stbl.* no. 47), waardoor het zegelrecht der pandacten van zelf zou vallen onder art. 12 coll. art. 13, no. 3, 't zij door opneming van een nieuw art., een vast recht bepalende, in de IIde afd., IIden tit. dier wet (§ 3). Deed men dit, dan zou de ontduiking wel ophouden, en werd aan de grieven van den handel tegemoet gekomen. Een aantal leden achtte dan

---

1) *Bijl.*, t a. p., no. 109, bl. 1—4.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 5—12.

3) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1873—1874, no. 25, bl. 2 en 16—17.

ook de „volstrekte onmisbaarheid" der wet niet gestaafd, ofschoon een groot aantal anderen meende, dat, nu de zaak er toch eenmaal toe lag, 't maar beter was over principiëele bezwaren heen te stappen, aan de wenschen des handels het oor te leenen, en aan het pandcontract zijn eigenaardige voorwaarden te verzekeren (§ 4).

Ook de vorm werd — evenals bij de wet op de beperkte handlichting — afgekeurd. De commissie van rapporteurs oordeelde 't met de meerderheid wenschelijk, dat de *geheele materie* van het pandrecht werd herzien, en derhalve 't voorbeeld der wet van 31 Mei 1843 (*Stbl.* no. 22) nagevolgd. De noodzakelijkheid van verschillende andere wijzigingen werd bovendien gepredikt (§ 6—8), en eindelijk werden de onderscheiden artt. aan een zóó nauwgezette ontleding onderworpen, als zelden met een voordracht het geval was geweest. Het resultaat van dit onderzoek was de verklaring, dat overleg met de regeering in „den tegenwoordigen stand der zaak" *niet* wenschelijk was geacht, daar de regeering, naar 't gevoelen der commissie, „een geheele omwerking in overweging zou moeten nemen [1])."

§ 42. Het eerste gewijzigde ontwerp des ministers, slechts even toegelicht [2]), werd door een nieuw breedvoerig verslag der commissie [3]) gevolgd. Een regeeringsnota was daarbij gevoegd, die ditmaal in het vraagstuk wat dieper doordrong [4]). Nadat deze nota door de commissie was overwogen, noodigde zij den minister van justitie uit tot een mondeling onderhoud. Met de meeste bereidwilligheid voldeed de minister aan deze uitnoodiging. In de bijeenkomst, die nu den 4 Maart 1874 plaats had, werd, zoo niet op *alle*, dan toch op een aantal be-

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 10. De commissie (waarom niet de *regeering?*) had bij dit doorwrocht verslag, gedagteekend 17 Mei 1873, 7 bijlagen gevoegd (bl. 13—15): modellen der acten van beleening, bij de *Ned. Bank* in gebruik, van 't Amsterd. beleeningcontract voor goederen, van gewone acten van bel. op effecten, door voorname huizen te Amsterdam en Rotterdam gebezigd, en van prolongatiebriefjes.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer 1873—1874, no. 25, bl. 1—2.

3) *Bijl.*, t. a. p., bl. 3—9.

4) *Bijl.*, t. a. p., bl. 9—15.

langrijke punten overeenstemming bereikt. Naar aanleiding dezer conferentie zond de minister, onder dagteekening van 7 Maart, een nader gewijzigd ontwerp in, hetwelk te gelijk met 't verslag der commissie en hare eind-opmerkingen ter kennis van de Tweede Kamer werd gebracht.

De beraadslagingen, den 24 en 25 April gehouden, eindigden, nadat ten derden male wijzigingen in de regeeringsvoordracht waren gebracht, met hare aanneming, en wel, naar 't scheen, tot algemeene bevrediging. Immers — *mirabile dictu!* — niemand onthield zijn stem aan 't ontwerp [3]). In de Eerste Kamer daarentegen, waar de wet een drukke discussie uitlokte [4]), verklaarden zich van de 36 leden 3 daartegen [5]).

§ 43. Uit onderstaande samenstelling blijkt, welk een totale gedaanteverwisseling de regeeringsvoordracht inmiddels op haar tocht door de Tweede Kamer had ondergaan:

Eerste regeeringsontwerp, gedagteekend 25 *Februari* 1873:

Art. 1.

Art. 1197 van het B. W. vervalt.

Art. 2.

De artt. 1198, 1200, 1201 en 1202 van het B. W. worden vervangen door de volgende bepalingen:

Art. 1198. Inpandgeving van schuldvorderingen, die niet aan toonder luiden, heeft ten aanzien van den schuldenaar geen gevolg, zoolang zij niet door den

Wet, vastgesteld den 8 *Juli* 1874, *Stbl. no.* 95:

Art. 1.

De artikelen 1197—1202 van het Burgerlijk Wetboek worden vervangen door de volgende bepalingen:

Art. 1197. Pandovereenkomst wordt bewezen door alle middelen, die voor het bewijs der hoofdverbintenis zijn toegelaten.

Art. 1198. Pandrecht op lichamelijke roerende zaken en op inschulden aan toonder wordt gevestigd door het brengen van het pand onder de macht van

1) *Bijl.*, t. a. p., bl. 15—17. Een geïsoleerd amendement van den heer Smidt vergezelde de stukken op bl. 19. Dit amendement (op art. 1, onderart. 1197) werd den 24 April 1874 met 45 tegen 6 stemmen *verworpen*.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1304—1330.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1330.

4) *Hand.*, Eerste Kamer, 1873—1874, bl. 262—273.

5) *Hand.*, t. a. p., bl. 273.

pandgever aan hem is beteekend, of door hem schriftelijk is aangenomen of erkend.

Evenzeer heeft inpandgeving van op naam staande aandeelen in maatschappijen zonder gelijke beteekening, aanneming of erkenning geen gevolg tegenover haar bestuur.

Art. 1200. De schuldeischer

den schuldeischer of van een derde, omtrent wien partijen zijn overeengekomen.

Het is niet bestaanbaar op zaken, die in de macht van den schuldenaar of den pandgever worden gelaten, of met den wil van den schuldeischer terugkeeren.

Het gaat te niet, wanneer het pand uit de macht van den pandhouder geraakt.

Is het echter door dezen verloren of aan hem ontstolen, dan heeft hij het recht van terugvordering, bij art. 2014, tweede lid, bedoeld, en wordt bij terugbekoming van het pand het pandrecht geacht nooit verloren te zijn geweest.

De onbevoegdheid van den pandgever om over de zaak te beschikken, kan aan een schuldeischer, die haar in pand heeft genomen, niet worden tegengeworpen, onverminderd het recht tot terugvordering van hem, die de zaak verloren heeft, of aan wien zij is ontstolen.

Art. 1198 *bis*. Tot vestiging van pandrecht op papier aan order wordt behalve het endossement de overgaaf van het papier gevorderd.

Art. 1199. Pandrecht op onlichamelijke roerende zaken, met uitzondering van papier aan order of aan toonder, wordt gevestigd door kennisgeving der verpanding aan hem, tegen wien het in pand gegeven recht moet worden uitgeoefend. Door dezen kan van die kennisgeving en van de toestemming des pandgevers een schriftelijk bewijs worden gevorderd.

Art. 1200. De schuldeischer

mag, bij niet-voldoening des schuldenaars aan zijn verplichtingen, zich het pand niet toeëigenen. Alle hiermede strijdende bepalingen zijn nietig.

Art. 1201. Wanneer door partijen niet anders is overeengekomen, is de pandhouder, ingeval de schuldenaar in gebreke blijft aan zijne verplichtingen te voldoen, gerechtigd om, na het verstrijken van den bepaalden termijn, of, indien geen vaste termijn is bepaald, na eene aan den schuldenaar gedane sommatie tot voldoening, het pand, in het openbaar, naar plaatselijke gewoonten, en op de gebruikelijke voorwaarden te doen verkoopen, ten einde uit de opbrengst te verhalen het beloop der schuld, voor welker zekerheid het pand gegeven, of krachtens art. 1205, 2de lid, verbonden is, met de renten en de kosten.

Bestaat het pand uit koopmansgoederen, courante effecten of obligatiën, dan kan die verkoop geschieden ter beurze, naar den prijs van den dag.

Art. 1202. Is de bevoegdheid, bij het vorig art. omschreven, door partijen uitgesloten, dan kan de schuldeischer, ingeval de schuldenaar in gebreke blijft aan zijne verplichtingen te voldoen, in rechten vorderen, dat het pand hem in betaling zal ve rblijven tot het beloop der schuld, volgens eene begrooting door deskundigen te doen, of dat het bij openbare veiling of ter beurze zal worden verkocht.

mag, ingeval de schuldenaar of de pandgever niet aan zijne verplichtingen voldoet, zich het pand niet toeëigenen. Alle hiermede strijdende bedingen zijn nietig.

Art. 1201. Wanneer door partijen niet anders is overeengekomen, is de schuldeischer, ingeval de schuldenaar of de pandgever niet aan zijne verplichtingen voldoet, gerechtigd om, na het verstrijken van den bepaalden termijn, of, indien geen vaste termijn is bepaald, na eene sommatie tot voldoening, het pand in het openbaar, naar plaatselijke gewoonten, en op de gebruikelijke voorwaarden te doen verkoopen, ten einde uit de opbrengst het beloop der schuld met de renten en kosten te verhalen.

Bestaat het pand uit ter markt of ter beurze verhandelbare koopmansgoederen of effecten, dan kan de verkoop ook aldaar geschieden, mits door tusschenkomst van twee makelaars in het vak.

Art. 1202. In allen geval kan, wanneer de schuldenaar of pandgever in gebreke is aan zijn verplichtingen te voldoen, de schuldeischer in rechten vorderen, dat het pand tot verhaal der schuld met de renten en kosten zal worden verkocht op de wijze, door den rechter te bepalen, of wel de rechter op des schuldeischers vordering toestaan, dat het pand aan dezen, voor een bedrag, bij het vonnis te bepalen, tot het beloop der schuld met de renten en kosten in betaling zal verblijven.

Van de vervreemding van het pand in de gevallen, bij dit en het vorig artikel bedoeld, is de schuldeischer verplicht, den pandgever uiterlijk den volgenden dag kennis te geven. Bericht per telegraaf of bij aangeteekenden brief geldt voor behoorlijke kennisgeving.

Artikel 2.

In artikel 315 van het Wetboek van Koophandel wordt, in plaats der woorden: „een zekere dagteekening hebbende", gelezen: „houdende het beloop der schuld en der bedongen rente."

§ 44. Volledigheidshalve plaatsen we op dezelfde wijze tegenover elkaar:

I.

't Oorspronkelijk wetsontwerp tot wijziging in de wettelijke bepalingen omtrent het voorrecht der commissionairs, dd. 17 *Februari* 1874:

Eenig Artikel.

Art 81 van het Wetboek van Koophandel wordt ingetrokken.

De artt. 80, 82, 83, 84 en 85 van dit wetboek worden ingetrokken en vervangen door de volgende bepalingen:

De wet van 4 *Juli* 1874, *Stbl.* no. 89:

Eenig Artikel.

De artikelen 79—85 van het Wetboek van Koophandel worden ingetrokken en vervangen door de volgende bepalingen:

Art. 79. Indien echter een commissionair in den naam van zijnen lastgever heeft gehandeld, worden zijne rechten en verplichtingen ten aanzien van derden geregeld door de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek onder den titel van *lastgeving*.

Hij heeft het voorrecht niet, bij de volgende artikelen bedoeld.

Art. 80.

Een commissionair is voor de vorderingen, welke hij als zoodanig ten laste van zijnen commissiegever heeft, zoo ter zake zijner voorgeschoten gelden, interesten, kosten en provisie, als voor zijne nog loopende verbintenissen, bevoorrecht op de goederen en effecten, die de commissiegever hem ter verkoop, of om die tot nadere beschikking onder zich te houden, heeft toegezonden, of die hij voor dezen heeft gekocht en ontvangen, indien zij in zijne pakhuizen of in openbare of door bijzondere personen bestuurde bewaarplaatsen, door een cognossement, vrachtbrief of op eenige andere wijze in zijne bewaring of te zijner beschikking zijn.

Art. 80. Een commissionair is voor de vorderingen, welke hij als zoodanig ten laste van zijn commissiegever heeft, zoo ter zake zijner voorgeschoten gelden, interesten, kosten en provisie, als voor zijne nog loopende verbintenissen, bevoorrecht op de goederen, die de commissiegever hem ten verkoop, of om die tot nadere beschikking onder zich te houden, heeft toegezonden, of die hij voor dezen heeft gekocht en ontvangen, zoolang zij zich in zijne macht bevinden.

Dit voorrecht gaat boven alle andere, behalve dat van art. 1185, 1°, van het Burgerlijk Wetboek.

Art. 81. Indien de goederen, in art. 80 bedoeld, voor rekening van den commissiegever verkocht en geleverd zijn, betaalt de commissionair aan zichzelven, uit de opbrengst van den verkoop, het beloop zijner vorderingen, waarvoor hem bij dat artikel voorrecht is toegekend.

Art. 82.

Indien de goederen of effecten voor rekening van den commissiegever verkocht en geleverd zijn, betaalt de commissionair aan zichzelven, uit de opbrengst van den verkoop, het beloop zijner vorderingen, waarvoor hem bij art. 80 voorrecht is toegekend.

Art. 82. Indien de commissiegever aan den commissionair goederen heeft toegezonden, met last om die tot nadere beschikking onder zich te houden, of hem heeft beperkt in het vermogen om die te verkoopen, of indien de last tot verkoop is vervallen, en eerstgemelde niet voldoet aan de vorderingen, welke de commissionair te zijnen laste heeft en waarvoor bij

Art. 83.

Indien de commissiegever aan den commissionair goederen of effecten heeft toegezonden, met last om die tot nadere beschikking onder zich te houden, of hem heeft beperkt in het vermogen om die te verkoopen, of indien de last tot verkoop is vervallen, en eerstgemelde niet voldoet aan de vorderingen, welke de commissionair te zijnen laste heeft, en waarvoor bij art. 80 voorrecht is toegekend, kan de commissionair, met overlegging van de noodige bewijsstukken, op een eenvoudig verzoekschrift, bij de arrondissements-rechtbank zijner woonplaats, verlof bekomen om die goederen of effecten, geheel of ten deele, te verkoopen op zoodanige wijze als de rechtbank zal bepalen.

De rechtbank kan gelasten, dat de commissiegever vooraf zal worden opgeroepen om te worden gehoord.

art. 80 voorrecht is toegekend, kan de commissionair, met overlegging van de noodige bewijsstukken, op een eenvoudig verzoekschrift verlof van de rechtbank zijner woonplaats bekomen om die goederen, geheel of ten deele, te verkoopen op de wijze bij het vonnis te bepalen.

De commissionair is verplicht om den commissiegever, zoowel van het verzoek om verlof als van den krachtens het verlof plaats gehad hebbenden verkoop uiterlijk den volgenden dag kennis te geven. Bericht per telegraaf of bij aangeteekenden brief geldt voor behoorlijke kennisgeving.

Art. 83. Een commissionair, die voor zijn commissiegever goederen heeft gekocht en ontvangen, kan, indien laatstgemelde niet voldoet aan de vorderingen, welke de commissionair te zijnen laste heeft, en waarvoor bij art. 80 voorrecht is toegekend, door de arrondissements-rechtbank zijner woonplaats, op gelijke wijze als in het vorig artikel is bepaald, tot verkoop dezer goederen worden gemachtigd.

Het laatste lid van art. 82 is ten deze van toepassing.

De commissionair is verplicht om den commiessiegever van het verleende verlof en van den plaats gehad hebbenden verkoop uiterlijk den volgenden dag kennis te geven bij telegraphisch bericht, aangeteekenden brief of exploit.

Art. 84.

Een commissionair, die voor zijnen commissiegever goederen of effecten heeft gekocht en ontvangen, kan, indien laatstgemelde niet voldoet aan de vorderingen, welke de commissionair te zijnen laste heeft, en waarvoor bij art. 80 voorrecht is toegekend, door de arrondissements-rechtbank zijner woonplaats, op gelijke wijze als in het vorige artikel is bepaald, tot verkoop dezer goederen of effecten worden gemachtigd.

Het voorlaatste en het laatste lid van art. 83 zijn ten deze van toepassing.

Art. 85.

Noch faillissement, noch surséance van betaling van den commissiegever belet, dat de commissionair van de bevoegdheden, hem bij de artt. 82—84 toegekend, gebruik make.

De toekenning dier bevoegdheden laat het hem krachtens art. 1849 van het Burgerlijk Wetboek toekomende recht van terughouding onverlet.

Art. 84. In geval van faillissement van den commissiegever zijn de bepalingen, bij de artt. 854, 855 en 856 van het Wetboek van Koophandel ten aanzien van den pandhouder of beleener gemaakt, op den commissionair en tegenover hem van toepassing.

De surséance van betaling van den commissiegever belet niet, dat de commissionair van de bevoegdheden, hem bij de artikelen 81, 82 en 83 toegekend, gebruik make.

Art. 85. De toekenning der bevoegdheden, bij de artikelen 81, 82 en 83 bedoeld, laat het recht van terughouding, waar de commissionair dit krachtens art. 1849 van het Burgerlijk Wetboek heeft, onverlet.

II [1]).

't Oorspronkelijk wetsontwerp tot wijziging van de wettelijke bepalingen omtrent de rechterlijke tucht, dd. 14 Dec. 1873:

Eenig Artikel.

De artt. 72 en 108 der wet op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie worden ingetrokken.

De artt. 11, 12, 13 en 14 dier wet worden ingetrokken en vervangen door de volgende bepalingen:

Art. 11.

De leden der rechterl. macht, die voor hun leven of voor een bepaalden tijd zijn benoemd, kunnen door den Hoogen Raad, bij een met redenen omkleed arrest, uit hun ambt worden ontzet:

1°. wanneer zij veroordeeld zijn tot gevangenisstraf, de gevangenisstraf, welke geldboete vervangt of die alleen wegens overtreding van politie is opgelegd, daaronder niet begrepen, of tot zwaarder straf;

2°. wanneer zij verklaard zijn in staat van faillissement of van

De wet van 4 Juli 1874, Stbl. no. 90:

Eenig Artikel.

De artt. 72 en 108 der wet op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie worden ingetrokken.

De artt. 11, 12, 13 en 14 dier wet worden ingetrokken en vervangen door de volgende bepalingen:

Art. 11.

De leden der rechterlijke macht, die voor hun leven of voor een bepaalden tijd zijn benoemd, kunnen door den Hoogen Raad, bij een met redenen omkleed arrest, uit hun ambt worden ontzet:

1°. wanneer zij tot gevangenis of tot zwaardere straf zijn veroordeeld.

Uitgezonderd wordt echter de gevangenisstraf, die geldboete vervangt en die wegens overtreding van politie is opgelegd;

2°. wanneer zij verklaard zijn in staat van faillissement of van

---

1) De regeeringsvoordracht, met de mem. van toel., is opgenomen in *Bijl.*, Tweede Kamer, 1873—1874, no. 99, bl. 1—4; 't verslag der commissie van rapporteurs, t. a. p., bl. 5—8; 't gewijzigd ontwerp der regeering, t. a. p., bl. 8—9. De beraadslagingen hadden plaats op 23 en 24 April 1874, *Hand.*, Tweede Kamer, 1873—1874, bl. 1294—1304. In de Tweede Kamer werd de wet den 24 April en in de Eerste den 29 Juni, telkens met algemeene stemmen, aangenomen.

kennelijk onvermogen, of wegens schulden zijn gegijzeld;

3°. wegens wangedrag of onzedelijkheid, of bij gebleken voortdurende achteloosheid in de waarneming van hun ambt; of

4°. wegens overtreding van de bepalingen der wet, waarbij hun:

a. het uitoefenen van eenig beroep wordt verboden,

b. eene vaste woonplaats wordt aangewezen,

c. verboden wordt, zich zonder verlof te verwijderen,

d. verboden wordt, zich in eenig onderhoud of gesprek in te laten met partijen of hare advocaten of procureurs, of eenige bijzondere onderrichting, memorie of schriftuur van hen aan te nemen,

e. de verplichting wordt opgelegd, het geheim der raadkamer te bewaren.

Overtreding van de bepalingen onder 4°. vermeld kan alleen dan grond tot ontzetting opleveren, wanneer de overtreder reeds vooraf voor gelijke overtreding is gewaarschuwd.

De Hooge Raad spreekt de ontzetting niet uit dan op de vordering van den procureur-generaal, of zoo zij dezen zelven geldt, op de vordering van den advocaat-generaal, daartoe door Ons aangewezen.

Zij, wier ontzetting moet worden gevorderd, worden ten minste veertien dagen te voren door den ambtenaar van het openbaar ministerie, door wien de vordering geschiedt, opgeroepen, ten einde, desverkiezende, in hunne belangen te worden gehoord.

De oproeping geschiedt bij

kennelijk onvermogen, of wegens schulden zijn gegijzeld;

3°. wegens wangedrag of onzedelijkheid, of bij gebleken voortdurende achteloosheid in de waarneming van hun ambt; of

4°. wegens overtreding van de bepalingen der wet, waarbij hun:

a. het uitoefenen van eenig beroep wordt verboden,

b. eene vaste woonplaats wordt aangewezen,

c. verboden wordt zich in eenig onderhoud of gesprek in te laten met partijen of hare advocaten of procureurs, of eenige bijzondere onderrichting, memorie of schriftuur van hen aan te nemen.

e. de verplichting wordt opgelegd, het geheim der raadkamer te bewaren.

Overtreding van de bepalingen onder 4° vermeld kan alleen dan grond tot ontzetting opleveren, wanneer de overtreder reeds vooraf voor gelijke overtreding is gewaarschuwd.

De Hooge Raad spreekt de ontzetting niet uit dan op de vordering van den procureur-generaal, of zoo zij dezen zelven geldt, op de vordering van den advocaat-generaal, daartoe door Ons aangewezen.

Zij, wier ontzetting moet worden gevorderd, worden ten minste veertien dagen te voren door den ambtenaar van het openbaar ministerie, door wien de vordering geschiedt, opgeroepen, ten einde te worden gehoord.

De oproeping geschiedt bij gesloten brief, die de redenen der vordering behelst. De bezorging van den brief aan den opgeroepen ambtenaar geschiedt bij deurwaarders-exploit.

gesloten brief, die de redenen der vordering behelst. De bezorging van den brief aan den opgeroepen ambtenaar geschiedt bij deurwaarders-exploit.

De Hooge Raad kan ook andere personen als getuigen hooren.

Het onderzoek heeft plaats in raadkamer.

De uitspraak geschiedt in het openbaar.

Art. 12.

De ambtenaren, in het vorig artikel bedoeld, worden op de wijze, daarbij bepaald, uit hun ambt ontslagen:

1°. bij gebleken ongeschiktheid door meer dan zeventigjarigen ouderdom, door aanhoudende lichaamsziekte of ten gevolge van zielsziekte;

2°. wanneer zij onder curateele zijn gesteld; of

3°. wegens de aanvaarding van een ambt of betrekking, onvereenigbaar met het lidmaatschap der rechterlijke macht.

Voor de aanspraak op pensioen der wegens ongeschiktheid door ziels- of lichaamsziekte ontslagen ambtenaren wordt geen nader bewijs van de oorzaak der ongeschiktheid gevorderd.

Art. 13.

Elk lid van de rechterlijke macht, tegen wien hetzij een bevel van dagvaarding in persoon, van gevangenneming of gevangenhouding, hetzij machtiging tot opneming in een huis

De Hooge Raad kan, hetzij ten verzoeke van het openbaar ministerie of van den betrokken persoon, hetzij ambtshalve, getuigen hooren.

Het onderzoek heeft plaats in raadkamer.

De uitspraak geschiedt in het openbaar.

Art. 12.

De ambtenaren, in het vorig artikel bedoeld, worden op de wijze, daarbij bepaald, uit hun ambt ontslagen:

1°. bij gebleken ongeschiktheid door ouderdom, door aanhoudende lichaamsziekte of ten gevolge van zielsziekte;

2°. wanneer zij onder curateele gesteld zijn; of

3°. wegens de aanvaarding van een ambt of betrekking, onvereenigbaar met het lidmaatschap der rechterlijke macht.

Voor de aanspraak op pensioen der wegens ongeschiktheid door ziels- of lichaamziekte ontslagen ambtenaren wordt geen nader bewijs van de oorzaak der ongeschiktheid gevorderd. Zij, die ontslagen worden achtervolgens nommer 1, behouden hunne volle wedde.

Art. 13.

Elk lid van de rechterl. macht, tegen wien hetzij een bevel van gevangenneming of gevangenhouding, hetzij machtiging tot opneming in een huis van bewaring of geneeskundig gesticht

van bewaring of geneeskundig gesticht voor krankzinnigen is verleend, of op wien lijfsdwang is ten uitvoer gelegd, wordt, op de vordering van den procureur-generaal, door den Hoogen Raad in zijne bediening geschorst.

De opheffing der schorsing na den afloop van de vervolging, na het ontslag uit het huis van bewaring of geneeskundig gesticht, of na het ontslag uit de gijzeling, geschiedt op de vordering van den procureur-generaal, of op verzoek van den geschorsten rechterlijken ambtenaar, den procureur-generaal gehoord.

Bevindt zich de procureur-generaal in een der in dit artikel omschreven gevallen, dan geschiedt de vordering door den advocaat-generaal, daartoe door Ons aangewezen.

Schorsing in de bediening brengt geene schorsing mede in het genot der bezoldiging.

Art. 14.

De presidenten zijn bevoegd, ambtshalve of op de vordering van het openbaar ministerie, aan de leden van hun college, de griffiers en substituut-griffiers, die de waardigheid van hun ambt of hunne ambtsbezigheden verwaarloozen, of die zich schuldig maken aan de overtredingen, in art. 11 onder n°. 4 bedoeld, na hen te hebben gehoord, de noodige waarschuwing te doen.

voor krankzinnigen is verleend, of op wien lijfsdwang is ten uitvoer gelegd, wordt, op de vordering van den procureur-generaal, door den Hoogen Raad in zijne bediening geschorst.

Gelijke schorsing kan door den Hoogen Raad, op de vordering van den procureur-generaal, worden uitgesproken ten aanzien van elk lid der rechterlijke macht, tegen wien een bevel van dagvaarding in persoon is verleend.

De opheffing der schorsing na den afloop van de vervolging, na het ontslag uit het huis van bewaring of geneeskundig gesticht, of na het ontslag uit de gijzeling, geschiedt op de vordering van den procureur-generaal, of op verzoek van den geschorsten rechterlijken ambtenaar, den procureur-generaal gehoord.

Bevindt zich de procureur-generaal in een der in dit art. omschreven gevallen, dan geschiedt de vordering door den advocaat-generaal, daartoe door Ons aangewezen.

Schorsing in de bediening brengt geene schorsing mede in het genot der bezoldiging.

Art. 14.

De presidenten zijn bevoegd, ambtshalve of op de vordering van het openbaar ministerie, aan de leden van hun college, de griffiers en substituut-griffiers, die de waardigheid van hun ambt, hunne ambtsbezigheden of ambtsplichten verwaarloozen, of die zich schuldig maken aan de overtredingen, in art. 11 onder n°. 4 bedoeld, na hen in de gelegenheid te hebben gesteld om te worden gehoord,

De presidenten der arrondissements-rechtbanken hebben gelijke bevoegdheid ten aanzien van de rechters-plaatsvervangers bij hun college en de binnen het rechtsgebied daarvan gevestigde kantonrechters, hunne plaatsvervangers en griffiers.

De presidenten der gerechtshoven hebben gelijke bevoegdheid ten aanzien van de presidenten der arrondissements-rechtbanken binnen het rechtsgebied van hun college; de president van den Hoogen Raad, ten aanzien van de presidenten der gerechtshoven, en de voor hun leven benoemde ambtenaren van het openbaar ministerie.

de noodige waarschuwing te doen.

De presidenten der arrondissements-rechtbanken hebben gelijke bevoegdheid ten aanzien van de rechters-plaatsvervangers bij hun college en de binnen het rechtsgebied daarvan gevestigde kantonrechters, hunne plaatsvervangers en griffiers.

De presidenten der gerechtshoven hebben gelijke bevoegdheid ten aanzien van de presidenten der arrondissements-rechtbanken binnen het rechtsgebied van hun college; de president van den Hoogen Raad ten aanzien van de presidenten der gerechtshoven, en de procureur-generaal bij den Hoogen Raad ten aanzien van de andere voor hun leven benoemde ambtenaren van het openbaar ministerie.

't Onbeduidend wetteke, eindelijk, tot wijziging der wettelijke bepalingen omtrent het zegelrecht wegens de acten van beleening werd den 4 Juli 1874 (*Stbl.* no. 87) vastgesteld, gelijk het bij kon. boodschap van 13 Nov. 1873 bij de Tweede Kamer was ingediend [1]).

§ 45. De wetgevende arbeid van den minister de Vries was hiermee ten einde. Tenauwernood behoeven we, uit hetgeen ons daaromtrent bleek, de gevolgtrekking af te leiden, dat ook *hij* niet gelukkig was. Niet beter slaagde hij dan de heer van Lilaar. Zelfs *deze* voortreffelijke theorist scheen, met al zijn goede voornemens, te midden der staatkundige haarkloverijen, niet opgewassen tegen de onverbiddelijke eischen der praktijk. Zijn ontwerpen leverden stof tot schrifturen en debatten als tot dusver in

1) Deze wet strekte alleen om, ter voldoening aan den wenk, in 't voorloopig verslag op de pandwet ontvangen (*Bijl.*, Tweede Kamer, 1872—1873, no. 109, 4, § 3), een wijziging te brengen in art. 7 (slot van no. 13) en art. 21 (no. 4) der wet van 3 Oct. 1843 (*Stbl.* no. 47), op 't recht van zegel, en op beide plaatsen de woorden: „*mits de laatste geregistreerd zijn*" te doen vervallen.

Nederland vreemd waren geweest; en had hij zich niet zoo buigzaam, zoo gemakkelijk, zoozeer geneigd tot overleg en zoo vatbaar voor overreding betoond, schier geen enkele regeeringsvoordracht van beteekenis had onder zijn beleid het *Staatsblad* bereikt.

Gelijk ze thans echter tot stand kwamen, mocht weinig meer dan het initiatief aan de regeering worden toegeschreven. De Tweede Kamer kneedde en hervormde ze zoo volkomen, dat soms de schaduw zelfs van 't oorspronkelijke verstoof. Was dit inzonderheid met de pandwet het geval, geen der overige ontwerpen kwam onvervormd (ik zal niet zeggen: ongelouterd) uit den smeltkroes.

De minister de Vries ruimde dan ook, zeker menige illusie armer, voor den heer van Lijnden van Sandenburg het veld. Wakker had hij zijn plicht vervuld, tot 't laatste oogenblik zijn post bewaard, doch de onderstelling schijnt niet gewaagd, dat hij met vreugde zich, na ruim twee jaren inspanning, zag aflossen.

§ 46. De ontmoedigende ervaringen, door zijn ambtsvoorganger opgedaan, schrikten den heer van Lijnden niet af. Viel hem tot heden geen uitbundige bijval ten deel, zijn ijver en bekwaamheid worden van verschillende zijden geroemd, en 't is te hopen, dat hem tijd en gelegenheid worden geschonken, om met vaste hand en volgens een weldoordacht plan de lang-vereischte verbeteringen in onze wetgeving te brengen. Zijn parlementaire tact en organiseerend beleid zullen weldra schitterend kunnen blijken. Bij de behandeling van het onlangs (den 13 Mei 1875, na 176 vergaderingen!) voltooide Wetboek van Strafrecht [1]) hangt alles af van de wijze, waarop de minister zijn taak begrijpt. Op de werkzaamheden in de Kamer kan hij, althans middellijk, bespoedigend inwerken. Maakt hij daarbij, met een weinig zelfverloochening, op grond van art. 105 der Grwt, voor de verdediging der wet gebruik van de uitnemende krachten, welke de staatscommissie aanbiedt, dan is spoedig een der geweldigste struikelblokken voor de verbetering van ons rechtswezen uit den weg geruimd.

1) Onder den titel van *Ontwerpen van een Wetboek van Strafregt en daartoe behoorende* (o. a. zes wijzigings-) *wetten, met toelichting* (III boeken, 611 artt.), dezer dagen verschenen bij Gebr. Belinfante, te 's Hage.

De eenige herzieningswet, die het *Staatsblad* tot heden aan den heer van Lijnden dankt, is die tot wijziging van art. 302 W. v. K. Er was nl., tengevolge van een rechtsgeding tusschen de vennootschap *Nederland*, die naar aanleiding eener spoorwegramp een levensverzekeringpost had betaald, en een spoorwegmaatschappij, door wier nalatigheid, naar de vennootschap beweerde, de „schade" was veroorzaakt, twijfel gerezen omtrent de „geoorloofdheid" der zoogenaamde doorloopende levensverzekering. Bij de arrondissements-rechtbank te Amsterdam werd de bewering gevoerd, dat de overeenkomst, waarbij een verzekering wordt gesloten op iemands leven, gedurende den geheelen duur daarvan, onder de heerschappij van ons Wetboek van Koophandel niet als geldig contract van levensverzekering is te beschouwen, omdat daarbij zou ontbreken de bij art. 302 van dat Wetboek op straffe van nietigheid gevorderde bepaling van den tijd, gedurende welken de verzekering zal stand houden.

De rechtbank, en, op het ingesteld hooger beroep, het provinciaal gerechtshof in Noord-Holland vereenigden zich, resp. bij uitspraken van 22 Febr. 1870 en 2 Nov. 1871 [1]), met dat stelsel, terwijl de Hooge Raad bij arrest van 21 Maart 1873 [2]), gewezen op 't beroep in cassatie, de bedoelde vraag onbeslist liet [3]).

In dezen stand van zaken meende de regeering tusschenbeide te moeten komen. De vraag naar de meerdere of mindere juistheid der door de rechtbank en het hof gehuldigde leer liet zij buiten beschouwing. De mogelijkheid, dat ook andere rechterlijke colleges gelijke leer zouden huldigen, de onzekere toestand, die daardoor zou worden geboren, en de nadeelige gevolgen, zoowel voor verzekerden als verzekeraars, waren h. i. voldoende gronden voor haar tusschenkomst.

Bij kon. boodschap van 20 Januari 1875 ontving de Tweede Kamer een wetsontwerp ter overweging van den volgenden inhoud:

Art. 1. Art. 302 van het Wetboek van Koophandel wordt gelezen als volgt:

1) *Weekbl. v. h. Regt*, no. 3230 en 3445.

2) *Weekbl. v. h. Regt*, no. 3577.

3) Vgl. daaromtrent mr. J. A. Levy, *Levensverzekering*, enz., bl. 8—11.

„Het leven van iemand kan ten behoeve van eenen daarbij belanghebbende verzekerd worden, hetzij voor den ganschen duur van dat leven, hetzij voor een tijd bij de overeenkomst te bepalen."

Art. 2. De levensverzekeringen, vóór het inwerkingtreden dezer wet gesloten, die aan de bepaling van het gewijzigde art. 302 voldoen, worden als geldig beschouwd [1]).

§ 47. Deze voordracht stiet in de afdeelingen op een geduchten tegenstand [2]). Volgens onderscheiden leden waren de Amsterdamsche beslissingen *onjuist*, en bestond er weinig gevaar, dat die leer door andere colleges zou worden gehuldigd. Het gevaar kon bovendien worden afgewend door de verzekeringen te sluiten voor b. v. 100 jaren, gelijk reeds thans te Amsterdam geschiedde. Anderen beweerden zelfs, dat het wetsontwerp *een groote rechtsdwaling bevorderde*. Levensverzekering, zoo redeneerde men, *kan zijn* een wettelijke assurantie, en aan zoodanige moet in art. 247 W. v. K. gedacht zijn; want alleen daarop is de definitie van art. 246 en zijn de alg. bepal. (art. 248) toepasselijk. (Zie b. v. de artt. 250, 252, 253 W. v. K.)

„Daarentegen kan men op 't geen men gewoonlijk mede levensverzekering noemt, *en de regeering bedoelt*, deze bepalingen niet toepassen. Dat contract is een kanscontract van geheel gelijke natuur als het lijfrentecontract en, evenzeer als dit, zuiver burgerlijk, niet commerciëel." Historisch werd dit toegelicht. Levensverzekering, zoo opgevat, was dus geen eigenlijke assurantie, en 't verstandigst zou men handelen, met uit art. 247 de woorden: *het leven van een of meer personen*, en voorts de geheele 3de afd. uit den Xden tit. van 't 1ste boek W. v. K. te doen vervallen. Dan werd de gewone levensverzekering geregeerd door de algemeene rechtsbeginselen omtrent kanscontracten [3]). Huldigde men

---

1) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1874—1875, no. 103, bl. 1—2.

2) De vennootschap *Nederland* en de *Holl. Societeit van Levensverzekeringen* daarentegen ondersteunden met warmte de voordracht bij adressen aan de Tweede Kamer, *Hand.*, t. a. p., bl. 1188.

3) *Bijl.*, t. a. p., bl. 3, § 3. — Vgl. mr. J. A. Levy, t. a. p., IV—VI.

dit beginsel niet, nam men aan, dat deze *z. g.* levensverzekering (Engelsch: *insurance*) *assurantie* is en daarop dus de alg. bepalingen betrekkelijk assurantie slaan, dan juist zou de toestand — niet het minst voor de verzekerden — onhoudbaar worden.

De meesten echter telden deze bezwaren licht, waar de beoogde voorziening hun *tijdig* en *noodig* voorkwam. Niet slechts voor de *toekomst*, ook voor de bestaande contracten werd daardoor volkomen zekerheid geschapen. Dat was van niet weinig belang als men bedacht, dat alle hier te lande werkende levensverzekeringmaatschappijen in haar door de regeering goedgekeurde statuten de bepaling hebben opgenomen, dat ook voor den duur van iemands leven een verzekering kan worden gesloten, en dat, vóór de Amsterdamsche rechtsgedingen, de geldigheid dier verzekeringen nimmer is betwist [1]).

Nadat de regeering in haar mem. van beantw. [2]) tegen de opgesomde grieven was opgekomen, werd het wetsvoorstel in de zitting van 3 Mei 1875, aan 't slot van een levendig debat [3]), waarbij 's ministers gedragslijn werd *verdedigd* door de hh. Godefroi [4]) en van der Does de Willebois [5]), *bestreden* door de hh.

---

1) Twee punten in 't voorl. verslag (§§ 3 en 4) verdienen de aandacht: 1o de vraag, of de kon. besl. van 16 Juli 1830 (*Stbl.* no. 54), 2 Mei 1833 (*Stbl.* no. 15), 10 Juli 1840 (*Stbl.* no. 41) en 9 Dec. 1845 (*Stbl.* no. 69), alle betreffende maatschappijen van levensverzekering, niet *ongrondwettig* zijn, en bovendien, gesteld, dit ware *niet* het geval, of dan de regeling, daarbij beoogd, niet *gebrekkig* en *onvoldoende* is; 2o of niet de buitenl. levensverzekeringmaatschappijen, wier agentschappen hier sterk zijn toegenomen nadat de Hooge Raad heeft beslist, dat zij 't *ius standi in iudicio* hebben, in haar somtijds insoliede concurrentie met de Nederlandsche maatschappijen worden bevoordeeld, daar zij niet zijn onderworpen, 't zij aan de bedoelde kon. besluiten, 't zij aan de patentplichtigheid. In beide opzichten werd — te recht — op wettelijke regeling aangedrongen.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 7—9.

3) *Hand.*, Tweede Kamer, 1874—1875, bl. 1187-1201.

4) *Hand.*, t. a. p., bl. 1191 en 1196.

5) *Hand.*, t. a. p., bl. 1195.

Oldenhuis Gratama [1]), de Lange [2]) en Kappeyne van de Coppello [3]), op de toelichting door den minister [4]), met 41 tegen 12 stemmen *aangenomen* [5]). Na aanneming door de Eerste Kamer, op 29 Mei (met algemeene stemmen [6]), verscheen de wet, onder dagteekening van 1 Juni 1875, in het *Staatsblad* no. 81.

§ 48. Onafgedaan (ofschoon de meesten rijp voor afdoening) liggen thans de volgende wetsontwerpen, eveneens afkomstig van den heer van Lijnden:

a. tot intrekking der wet van 29 Mei 1849, *Stbl.* no. 21;

b. tot wijziging van art. 84 en van den staat, behoorende bij art. 110 der wet op de recht. organisatie en 't beleid der justitie;

c. tot opheffing van de provinciale gerechtshoven en instelling van nieuwe gerechtshoven;

alle drie ingekomen bij kon. boodschap van 1 Maart 1875 [7]);

d. tot regeling der vennootschappen met veranderlijk kapitaal, dd. 13 April 1875 [8]);

e. tot wijziging in de wettelijke bepalingen omtrent het recht van hypotheek, dd. 21 Mei 1875 [9]).

Alvorens deze ontwerpen in de Tweede Kamer ter tafel komen — het troonrede-adres, de Nederlandsche en de Nederl.-Indische begrootingen rooven een kostbaren tijd! — zal het nieuwe zittingjaar wel reeds een eind zijn gevorderd, en op het invoeren der rechterlijke hervormingen met 1 Januari 1876, gelijk de minister had gehoopt, bestaat dus weinig kans.

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 1188 en 1200.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 1189.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 1193 en 1199.

4) *Hand.*, t. a. p., bl. 1196 en 1200.

5) *Hand.*, t. a. p., bl. 1200. De tegenstemmers waren: de hh. Oldenhuis Gratama, Jonckbloet, de Lange, Tak van Poortvliet, Moens, van Eck, van Kerkwijk, de Bruyn Kops, Kappeyne van de Coppello, Fransen van de Putte, de Roo van Alderwerelt en Mackay.

6) *Hand.*, Eerste Kamer, 1874—1875, bl. 259.

7) *Bijl.*, t. a. p., no. 121, bl. 1—11.

8) *Bijl.*, t. a. p., no. 145, bl. 1—7.

9) *Bijl.*, t. a. p., no. 168, bl. 1—4.

TWEEDE AFDEELING.

INLEIDING.

Kan de blik, dien wij in de voorgaande bladzijden op den ontwikkelingsgang onzer wetgeving wierpen, ons iets leeren? Spruiten daaruit lessen voort, die voor de toekomst waarde en beteekenis bezitten?

Er bestaat geen grond tot twijfel.

Wie niet moedwillig het oog sluit voor het licht, moet, met dat beeld voor oogen, wel tot de slotsom komen, dat zoowel 't *beginsel* onzer wetgeving met vaster hand dient doorgetrokken, als dat de *voorbereiding* der wetten op gansch anderen grondslag behoort te worden gebracht.

Kostbare jaren zijn verkwist met rhapsodische verhandelingen over de vraag: niet of we aan de codificatie de voorkeur zouden schenken boven 't onbeschreven recht: — het antwoord dáárop leverde nooit bezwaar; daartoe zijn wij van nature een te practisch volk [1]); maar: zullen we onze wetgeving *radicaal* of *partiëel*, geheel of bij gedeelten herzien? Slechts met schokken en stooten, onder 't protest en de troostelooze voorspellingen van aanzienlijke minderheden, werd de Gordiaansche knoop telkens doorgehakt [2]). Als

1) Het nut der wetboeken werd in Nederland besproken tusschen de hoogleeraren de Wal en Tydeman.

2) „De omstandigheden en 't geluk... hebben alles beslist, zonder dat de gebeurtenissen een gevolg waren van een te voren uitgedacht plan of van regels *a priori*," zegt de rijksvrijheer van Spaen (*Historie der Heeren van*

de drang niet langer te weerstaan viel, als de vloed zoo hoog gestegen, de atmosfeer in den ketel zoo geweldig gespannen was, dat er *moest* worden gehandeld, op 't gevaar af van anders door den stroom te worden verzwolgen, of de staatsmachine te zien springen, dan maakte men zich traag en onwillig even los uit het *dolce far niente*, en deed een greep — meest een „wilde", soms een „woeste" greep — en zonk vervolgens, zonder ernstige poging om tot een vasten regel, tot duurzame werkzaamheid te geraken, in de sleur der dagelijksche beslommeringen terug.

Vijftig jaren slingerden wij zoo zonder anker en compas op de ebbe en vloed der wisselende ideeën. En toen eindelijk het vraagstuk beslist scheen; toen een ongedachte overeenstemming was erlangd, ook toen bracht men niets blijvends tot stand, omdat moed en veerkracht beiden schenen te ontbreken, om het kwaad in den wortel te treffen, en de voorbereiding onzer wetten te bevrijden van het juk der overgeleverde begrippen.

't Eerste en voornaamste werd over 't hoofd gezien, althans slechts aarzelend, te hooi en te gras, bij wijze van uitzondering toegepast; en inmiddels regende 't adviezen „om den hortenden gang van den parlementairen wagen" te verhelpen, om „de gebreken van het constitutioneele stelsel te verbeteren," en — 't eenige, waarop ten slotte al die adviezen uitliepen, was (behalve hervorming van het reglement van orde der Tweede Kamer): beperking van 't minst-misbaar prerogatief elker volksvertegenwoordiging: *het recht van amendement.*

Dat die toestand voor geen bestendiging vatbaar is, stemt ieder toe. De klacht is algemeen: slechts het geneesmiddel, dat wordt aangeprezen, verschilt.

Wij achten het daarom niet ongepast, het laatste gedeelte van dit geschrift te wijden aan de uiteenzetting enkeler denkbeelden omtrent:

a. het meest-wenschelijk beginsel van wetgeving, en

Amstel, enz., uitgegeven in den Haag, 1807, bl. 2), waar hij de politieke gesteldheid dezer landen bespreekt. Zijn die woorden niet geschreven als met het oog op onze latere wetgevingsweeën ?

b. de beste voorbereiding der wet.

Op deze wijze hopen wij *pro virili parte* hulde te brengen aan den schoonen levensregel van de Beaufort:

„Laat ons altijd nugteren, wakker en arbeidsaem wesen, en alle in 't gemeen, en een iegelijk in 't bijsonder, alle onse zorge en overlegginge tot nut en dienst van 't Gemeen rigten [1])!"

---

1) *Verhandeling van de Vryheit in den Burgerstaat*, Leiden en Middelburg, 1737, bl. 578.

HOOFDSTUK I.

BEGINSEL VAN WETGEVING.

§ 1. Verschillend moge men oordeelen over het karakter van den strijd, die in 't begin dezer eeuw tusschen de jongeren der historische en philosophisch-pragmatische scholen ontbrandde [1]), toen, op Thibauts vermaning, om aan den chaotischen staat der Duitsche wetgevingen een eind te maken door de invoering van een algemeen burgerlijk wetboek [2]), een geniale Romanist, Duitschlands trots op rechtsgeleerd gebied, C. F. von Savigny, in 't strijdperk trad, om de stellingen te ontwikkelen, dat „onze tijd" niet alleen geen aanleg bezit, om een goed wetboek in 't leven te roepen, maar dat dit bovendien, hoe uitstekend ook, de vrije

1) Men vgl. daaromtrent: mr. S. J. Hingst, *Proeve eener Geschiedenis der Historische School op het gebied van het Privaatregt in Duitschland*, ac. proefschrift (Amst. 1859), niet het minst het besluit, bl. 170—175. — Voor de kritiek Gustave Rousset, *de la Redaction et de la Codification rationelles des lois*, Parijs 1856, afl. II, h. III, § 12—17, bl. 119—136, en J. D. Meijer, *de la Codification en général et de celle de l'Angleterre en particulier*, deuxième lettre, bl. 8—124, *et passim;* Robert von Mohl, *Politik*, dl. I, bl. 381 vlg., en Gönner, *Ueber Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, Erlangen 1815, bl. 20—287. Voorts: Wachter, *Handbuch des in Wurttemberg geltenden Privatrechtes*, Stuttgart 1842, dl. II, bl. 17 vlg.; Schmid, *Theorie und Methodik des Bürg. Rechtes*, Jena 1848, bl. 139 vlg.; Rossi, *Éléments du Droit Pénal*, dl. II, b. 4, c. 3; Beseler, *Volksrecht und Juristenrecht*, Leipz., 1843; Lerminier, *Introduction générale à l'étude du Droit*, bl. 27. *Non nostrum est, tantas componere lites!*

2) *Ueber die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland*, Heidelberg 1814.

rechtsontwikkeling slechts zou belemmeren [1]). Niemand echter zal ontkennen, dat door dien strijd een heilzame beweging onder de geesten ontstond, en tegenover de dweepende, aan alle eclectisme vreemde bewondering, waarmee de Fransche codificatie was begroet, een onwaardeerbaar tegenwicht in de schaal werd geworpen. De diepe verachting, zoowel van Bentham en Coccejus, als van Frederik den Groote en Victor Amadeus, tegen den „juristenstand", wortelde dieper dan veelal vermoed werd. In stede van priesters van het recht te zijn, waren de *causae patroni* tot slaven van de wet afgedaald, zonder heilig vuur en liefde voor de wetenschap [2]), louter bedacht, binnen de enge grenzen hunner kleingeestige huismansbelangen door allerlei kunstgrepen het slecht-geschreven recht te wringen en te plooien. Dàártegen vóór alles trad de historische school in haar manlijkste figuren op. Tegen dát verderf keerde ze onvermoeid het ontleedmes. Hen, voor wie de wetenschap slechts een melkgevende koe was, wees ze op de hooge, hemelsche godin, aan wier dienst het zooveel schooner, zooveel edeler was, zich te wijden; wier frissche lauwerkrans alleen het moeitevol, belangeloos streven naar het ideale kroont [3]). Machtig was de invloed, dien haar opwekkend woord en voorbeeld op 't jong Europa oefende.

---

1) *Das Beruf unserer Zeit für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung*, Heidelberg 1814. Niet door *eenheid van rechtsbronnen* maar door *eenheid van rechtswetenschap* wilde hij het burgerlijk recht verbeteren. Mr. Hingst, t. a. p., bl. 40.

2) „*Recht ist Idealismus — nicht Idealismus der Phantasie, aber des Karakters!*" Dr. Rudolf von Iherung, *der Kampf um's Recht*, Weenen 1873, bl. 92—93.

3) Treffend-schoon is de schets, ons nagelaten door een man, wiens leven die schets heeft bezegeld, Henrion de Pansey: „Un jurisconsulte est l'homme rare, l'homme doué d'une raison forte, d'une sagacité peu commune, d'une ardeur infatigable pour la méditation et l'étude, qui, planant sur la sphère des lois, en éclaire les points obscurs, et fait briller d'un nouvel éclat les vérités connues, qui non seulement applanit les avenues de la science, mais en recule les bornes, qui indique aux législateurs ce qu'ils ont à faire, et laisse à ceux, qui voudront marcher sur ses traces, un fil, qui les conduira sûrement dans cette vaste et pénible science." Vgl. Meijer, t. a. p., bl. 3; Dupin, *Profession d'Avocat*, *Opuscules*, Parijs 1851, bl. 13 vlg.

De breede heirweg werd verlaten, steiler paden werden gebaand, om een toppunt te bereiken, waar men, hoog boven alledaagsche kibbelarijen en geestdoodenden vormdienst, reiner lucht ademt; waar 't wijsgeerig genie het leven hoort bruisen als een harmonische symphonie; waar hij in 't bestaande de meest-volkomen uitdrukking ziet van de meest-grootsche gedachte; waar hij 't verleden, het heden en de toekomst aanschouwt als een schoon tafereel, dat zich voor zijn blikken ontrolt [1]).

Aan dien vol geestdrift gevoerden strijd der scholen danken wij de geschiedkundige beoefening van het recht, als symbool van zoeken en worstelen, van eindelooze inspanning des menschelijken geestes, die stroomen bloed heeft gekost. En uit die historische beoefening vloeide een gelouterde opvatting voort, die den eeuwig-onveranderlijken aard van 't recht, gelijk 't natuurrecht zich dien gedroomd had, verwierp, en in Iherung tot de getuigenis kwam: „*Das Recht ist der Saturn, der seine eigenen Kinder verspeist* [2])!" Alleen daardoor kan het recht zich verjongen, luidde nu het wachtwoord, dat het steeds zijn eigen verleden uit den weg ruimt. Een concreet recht, dat, omdat het eenmaal is ontstaan, aanspraak maakt op onbegrensden, alzoo eeuwigen duur, is aan het kind gelijk, dat den arm opheft tegen zijn eigen moeder; het smaadt de idée van 't recht, terwijl het zich daarop beroept, want die idée is „eeuwig worden;" het ontstane echter moet wijken voor 't nieuw-wordende — immers, alles wat ontstaat, is waard dat het te gronde gaat [3])!

§ 2. Moest de historische school dus ook het onderspit delven in den strijd, zóózeer zelfs, dat haar doorluchtig hoofd nog bij zijn leven, als minister van justitie van het koningrijk Pruisen, aan 't tot stand komen van een wetboek zou meewerken — die strijd leverde het groote voordeel op, dat de juiste beteekenis der

1) Constantijn, *Akbar*, Vrije Gedachte 1873, dl. IV, 2de st., bl. 274. — Hoe streng en veelomvattend de eischen zijn, die, als gevolg dier hoogere opvatting, tegenwoordig in Duitschland aan den rechtsgeleerde worden gesteld, blijkt uit dr. Rudolf Gneist, *der Rechtstaat*, Berlijn 1872, X en XII, bl. 144—160 en 176—182.

2) *Geist des röm. Rechts*, 2de dr., dl. II, 1, § 2, bl. 67.

3) Dr. R. v. Iherung, *der Kampf um's Recht*, bl. 36.

codificatie daardoor bepaald, en 't begrip ontdaan werd van de overdreven en onmenschkundige verwachtingen, die velen der voorstanders bezielde. Zonneklaar zag men in, dat 't niet voldoende was een wetboekenstelsel te scheppen naar één model, volgens onvergankelijke beginselen. De inhoud dier wetboeken moest overeenstemmen met de maatschappelijke behoeften [1]), met de rechtsovertuiging des volks, en gaandeweg gewijzigd worden naarmate die behoeften en overtuiging in den loop der tijden zich wijzigden. Voor „alle tijden en landen" zulke wetboeken tot stand te brengen, gelijk de patriarch aller wetsverbeteraars, Jeremias Bentham [2]), zich in zijn titanische eenzijdigheid had voorgespiegeld, was een hersenschim [3]). Juist de beweegelijkheid, de veranderlijkheid, de ontwikkelingsvatbaarheid van 't recht is zijn levensvoorwaarde, inhaerent aan zijn wezen, onafscheidelijk van zijn bestaan.

Deze stelling, niet lang geleden nog betwijfeld en betwist, is heden ten dage een axioma geworden, waaraan niemand meer tornt, waarvoor niemand meer 't bewijs vraagt.

De gelukkige erkentenis dezer waarheid redde 't levensbeginsel der codificatie.

§ 3. Al stond nu echter ook, als vrucht van 't ridderlijk tournooi der geesten, vast, dat de wetgeving voortdurend wijzigingen behoefde, opdat:

1) *Tijdgenoot*, dl. III, bl. 177.

2) Vgl. over dezen merkwaardigen man, den diepsten denker wellicht, die zich met de studie der wetgeving bezighield, Robert von Mohl, *Jeremie Bentham und seine Bedeutung für die Staatswissenschaften*, in de *Geschichte und Literatur der Staatswiss.*, dl. III, bl. 593 vlg. — Ook bij mr. Hingst, t. a. p., bl. 79—87, vindt men eenige nadere bijzonderheden.

3) Bekend is zijn aanbod, voor alle volken, „als zij slechts een vrijzinnige levensbeschouwing huldigen, voor Rusland, Spanje en Marocco," een gemeenschappelijk, het geheele rechtsgebied omvattend wetboek te vervaardigen. Nadere bijzonderheden vindt men in zijn *Papers on Codification* en in zijn *Codification Proposal*, in 't 4de deel zijner door Bowring verzamelde werken (Edimb. 1843), bl. 535—594. Zie tevens Vening Meinesz, *Gesch. der Staatsr. Bepal.*, enz., ac. proefschrift, Amst., 1856, bl. 120; Gustav Linz, *Ueber die gesch. Entw. des Rechts*, waar de meening wordt uitgesproken, dat 't Romeinsche recht HET absolute is; den Tex, *Enc.*, § 282 vlg.; Robert von Mohl, t. a. p., bl. 381.

a. het recht in overeenstemming bleef met de veranderende betrekkingen en behoeften der samenleving;

b. de erkende gebreken in de bestaande bepalingen werden verbeterd, en, in naauw verband daarmee,

c. de onduidelijkheden en dubbelzinnigheden werden weggenomen, die herhaaldelijk aanleiding gaven tot uiteenloopende beslissingen [1]),

aanstonds rees twijfel (en 't een zonder 't ander was een „wassen neus"!) omtrent de doelmatigste wijze, om 't vooropgezet doel te bereiken.

Drie middelen werden aangeprezen:

I. Een *radicale en gelijktijdige herziening* der geheele wetgeving, of ten minste van elk der wetboeken, 't zij als verschillende hervormingen daarin door de openbare meening werden gevorderd, 't zij zonder dit criterium, maar dan op bepaalde tijdstippen;

II. Niets dan partiëele wijzigingen, naarmate de behoefte daaraan zich zou openbaren;

III. Een gemengd stelsel, met partiëele herziening als regel, doch, bij 't verwardraken van den samenhang der wetten, door opeenhooping van wijzigingen, of wel, wanneer de leidende beginselen van een wetboek niet meer mochten strooken met de levensbeschouwing des volks, aangevuld door een algemeene revisie, al dan niet op bepaalde tijdstippen.

Welk dezer stelsels nu verdient voor de toekomst der wetgeving (en wij denken hier meer bepaald aan de Nederlandsche) de voorkeur?

Het zal ons blijken, als wij de voor- en nadeelen van elk beginsel in het licht stellen.

§ 4. Ad Ium. „Geheele en gelijktijdige herziening!" Dit was het ideaal, dat als een „donkere ader door het blanke marmer" onzer wetgevings-geschiedenis loopt. Sinds 1838 heeft elke poging tot wijziging, tot aanvulling, tot verbetering met dien eisch om radicale herziening te rekenen gehad. Tal van ministers die, in de toenemende drukten van den dagelijkschen dienst, geen kans

1) Mr. G. de Vries Az., *Prae-advies*, *Hand. der Ned. Juristenvereeniging*, 1870, dl. I, bl. 108.

zagen, zooveel in-eens ter hand te nemen, werden daardoor afgeschrikt, en zochten heil in algeheele onthouding, zeer ten nadeele van menig maatschappelijk belang, dat dusdoende slecht of volstrekt niet geregeld werd. Zij, die den moed hadden, een eigen inzicht te volgen; die het bereikbare niet op wilden offeren aan ijdele bespiegelingen, vonden bij elke proeve in de Kamer een geduchte groep, die, „omdat partiëele herziening (*in 't algemeen*) haar een doorn in 't oog was," óf omdat „dit onderwerp" daarvoor „nu volstrekt geen vatbaarheid bezat"; of wel „omdat de regeling *te ver*" of „*niet ver genoeg*" ging, „*meer* regelde dan noodzakelijk was," of „een onbesuisde greep in de materie" deed — met de grondgedachte voor oogen, dat „partiëele herziening eigenlijk op brandstichting geleek", een hardnekkigen, onverzoenlijken weerstand bood. De leus dezer fractie — want meer dan een leus *was* het niet — brouwde oneindig grooter kwaad dan de „parlementaire remschoen", dien men — vaak ten onrechte — in de Eerste Kamer zocht. Bijna ieder wetsvoorstel, dat na '38 de Tweede Kamer bereikte, levert daarvan de onweersprekelijke bewijzen op. De eerste of tweede § van ieder voorloopig verslag bevat stereotiep dezelfde grieven, „*nur mit ein bisschen andern Worten.*" Gaandeweg wordt het debat wel gecompliceerder. Aan de eenvoudige beginselvraag knoopen zich nevenbedenkingen vast. De vorm, de afdeeling, de rangschikking der artikelen (reeds bij de behandeling der wet van 31 Mei 1843, *Stbl.* no. 22 [1]) springt dit in 't oog), doen als hulptroepen dienst. Doch de trouwe lijfgarde vormt de kern, het middelpunt, en tegen háár trekt dan ook allengs een steeds grooter „aantal leden" op, die in dezelfde paragraaf een mondgesprek met de „anderen" houden, hun argumenten weerleggen, hen tot betere gedachten *trachten* te brengen, en van lieverlee zelfs brengen. De ballast wordt meteen al grooter. De historische toestel verzwaart dien; de paragraaf zet zich steeds uit in omvang en woordenrijkdom; eindelijk nestelt het twistgeding zich in de vraagpunten tusschen de regeering en de Kamer-commissiën; ja, zelfs

1) Vgl. bl. 39 vlg.

te midden der ministeriëele pleitredenen in de Kamer vult het gansche kolommen der *Handelingen*.

Helaas (of eigenlijk gelukkig), alles te vergeefs!

De logica der feiten was sterker dan het weerstandsvermogen der „radicalisten". Kon nog zestien jaren geleden een minister des konings, bekwaam rechtsgeleerde en ervaren staatsman, de heer Boot, verklaren [1]): „Velen zijn gestemd, en te recht, tegen het telkens veranderen van een enkel artikel uit het wetboek, waar het in de praktijk gebleken is eenig bezwaar op te leveren", wij hebben sinds niets anders dan dat aanschouwd, en als men zag, welk een omslag en beweging er werd gemaakt; hoeveel vellen papier volgeschreven en bedrukt, hoeveel dagen beraadslaagd werd over de wijziging van zulk een enkel artikel, dan vroeg men zich met ongeveinsde verbazing af, hoe 't wel met een gansch wetboek zou zijn gegaan, indien *dit* eens aan de orde ware geweest. Betreurt men 't dus, dat het voorstellen van een enkel artikel ten onzent weinig minder om 't lijf heeft dan elders, in Frankrijk, Duitschland en Italië, het invoeren van gansche wetboeken — dát het zoo is, mocht het „laatste restje" onzer „algeheele en gelijktijdige" wetgevers waarlijk wel de oogen openen.

Reeds dit argument zou afdoende zijn. Wat baat het, of ik *in abstracto* het stelligst recht ter wereld heb, zonder dat er mogelijkheid bestaat, het te verwezenlijken?

Op den duur tegen den stroom op te roeien is zoomin een staatsbeginsel als den mensch gegeven.

Doch er zijn andere argumenten, die verklaren, waarom de feiten zoo'n verloop namen, en deze vooral komen hier in aanmerking.

§ 5. De ontwikkelingsgang der volken is in den regel kalm en geleidelijk. Door geen bochten en sprongen, maar door een trapsgewijzen, vreedzamen vooruitgang wordt hij gekenmerkt. Het recht, dat met dien vooruitgang paralel loopt, dien als ware 't in formules giet, levert doorgaans hetzelfde schouwspel op. Slechts

1) Den 29 Nov. 1859, bij de behandeling van hoofdstuk IV in de Tweede Kamer.

een enkele maal, als bij een geweldige ommekeer inheemsche of vreemde dwingelandij wordt afgeschud, als een volk, vanbovenaf onder wetsbepalingen gekromd, strijdend met zijn aard en zeden, zijn inzichten en belangen, de onvervreemdbare bevoegheid herovert, slechts een recht te erkennen, geëvenredigd aan zijn eigen levensbetrekkingen en beschavingstrap, wordt eensklaps met eeuwen-lange traditiën gebroken [1]), en treedt een wetgeving in het leven, harmonisch met den nieuwen, maar ten eenemale afwijkend van den ouden toestand. Wel toont de geschiedenis ons, dat enkele *grondbeginselen* steeds en overal onaangetast blijven; dat een volk daarmee slechts zelden breekt, evenmin als er nieuwe volken optreden zonder die eerste notiën, zoodat er, in *dien* zin, nooit of nergens van een *nieuw* recht sprake kan zijn [2]) — maar het samenstel van rechtsregelen, dat den kring, de betrekking, de bevoegdheden der individuen, het familieleven den eigendom, het erfrecht, de strafbaarheid, enz., bepaalt, ondergaat dezelfde vulcanische golvingen, welke 't staatsleven herscheppen. Iets dergelijks zagen we bij de groote omwenteling in Frankrijk, bij de onafhankelijkverklaring van Griekenland, in enkele opzichten zelfs in herjongd Italië [3]). Nieuwe denkbeelden banen zich daar een weg, en verwezenlijken zich niet louter in het publiek-, maar ook in 't privaatrecht, welks geest, als door een zachteren adem doortinteld, vrijer en billijker wordt, waarin

---

1) Burke maakt daarvan der Fransche staatsomwenteling van 1789 een verwijt. Zie dr. L. Gessner, *das Recht des Neutralen Seehandels*, Bremen, 1855, bl. XI.

2) „*Es ist eine geschichtliche Wahrheit, dass die Rechtserzeugung eines neu hervortretendes Volkes nicht mit gänzlicher Verneinung und Ignorirung der bei andern Völkern bereits festgestellten Rechtswahrheiten von einer ursprünglichen, absolut-selbstschöpferischen Thätigkeit ihren Ausgangspunkt nimmt. Sie lehnt sich vielmehr an das bei andern Völkern entstandene Recht an, und nimmt insofern Theil an der allgemeinen Verfollkommnungsfähigkeit geistiger Errungenschaften durch neue, verjüngende Kräfte.*" Dr. C. A. Müller, *Lehrbuch der Institutionen*, Leipzig 1858, bl. 4.

3) Vgl. prof. Quack, *Aant. v. 't. Verh. in de rechtsgel. sectie van 't Prov. Utr. Gen.*, 1870, bl. 9.

aan 't harde, eenzijdige klassenbelang zijn overwegenden invloed wordt ontnomen. Iets dergelijks beleefden *wij* in staatkundigen zin ten jare 1795. Doch noodzakelijk is het eigenlijk nooit. Engeland en Duitschland leveren het bewijs, dat een gezond, levensvatbaar volk, hoelang een middeleeuwschen geest menig rechtsinstituut hebbe beheerscht, zeer wel, zonder plotseling al het oude over boord te werpen, zich historisch kan ontwikkelen, en, vrij van revolutionaire stuiptrekkingen, de eischen des tijds in de wetgeving huldigen. Langzamer moge de hervorming zoodoende gaan (in Engeland, dat bij gebreke aan een codificatie bitter sukkelt, wel het meest!), er blijft eenheid, continuïteit in het volksleven; niet dat gebrokene en verbrokkelde merkt ge er in op, dat b. v. de jonge Unie van Amerika ontsiert. Een band van verwantschap schakelt het verleden innig aan het heden, en zet der wet een nymbus bij, door den eerbied dien hij 't volk inboezemt, de beste waarborg, dat zij zal gehoorzaamd worden [1]).

§ 6. Schier nimmer, buiten de gevallen, waarop wij wezen, is een volk plotseling, op een gegeven oogenblik, aan zijn geheele *wetgeving*, zelfs aan een groot deel daarvan, een gansch wetboek b.v., ontgroeid. Wat wij ten onzent ervoeren met het Strafwetboek en het Wetboek van Strafvordering vindt zijn verklaring in de exceptioneele verhouding, waarin 't eerste ons werd opgedrongen, en in het onafscheidelijk verband, waarin het Wetboek van Strafvordering daarmee staat. Ook de rechterlijke organisatie ondervond natuurlijk den terugslag, en zoo zijn we 't eerste geheel, de beiden laatsten grootendeels over 't hoofd gegroeid. Gesteld nu evenwel, dat het ontwerp der staatscommissie in de plaats van den C. P. treedt, dat onze straf- en burg. rechtsvordering eveneens op een goeden voet worden gebracht, en eindelijk — waarom zou men het niet stellen? — ook de rechterlijke organisatie zegeviert over de kleingeestige plaatselijke belangen, welke haar verbe-

---

1) „*Omnes comites et baronnes una voce responderunt, quod nolunt leges Angliae mutari*," zeiden, volgens het statuut, de leden van 't Parlement van Merton, in 1204. Meijer, t. a. p., bl. VII, Rousset, t. a. p., bl. 134—135.

tering tegenhouden [1]) — zou het dan niet jammer zijn, bij 't ontdekken van leemten en gebreken, of naarmate nieuwe behoeften en verschijnselen nieuwe vormen en rechtsregelen eischen, dat alles, met zooveel moeite gewonnen, weer op losse schroeven te zetten ter wille van een schoonschijnende theorie? Want aan een *algeheele* en *gelijktijdige* herziening is dat op-losse-schroeven-zetten altijd verbonden.

§ 7. Er is echter meer. Uit vrees voor *la mer à boire* — wij hebben het beleefd! — zal men veel minder licht tot een radicale dan tot een gedeeltelijke herziening overgaan. Men zal seuren en sleuren tot „zooveel mogelijk onderwerpen" vatbaar zijn geworden voor verandering; decenniën zullen verstrijken, terwijl inmiddels slechte wetsbepalingen den vrijen volksgeest drukken en moedwillig tot ontduiking uitlokken. Of wel, men zal — in de overtuiging, dat er *iets* gedaan *moet* worden; dat enkele grieven te luid en te krachtig zich doen hooren, en, als men ze over 't hoofd ziet, de geheele codificatie bedreigen — te snel, te onberaden een algemeene revisie op touw zetten; veranderen, louter om te veranderen, *niet* om te *verbeteren*. Niet de *noodzakelijkheid* zal daarbij worden geraadpleegd, maar luim en willekeur, en door allerlei onbekookte theoriën, enkel omdat ze *nieuw* zijn, de oude, beproefde terzij zetten. Zoo echter wordt het lichaam der maatschappij een *corpus vile*, waarop quasi-geleerden, tot onberekenbare schade voor de maatschappelijke gezondheid, vivisectiën ter hand nemen [1]).

---

1) Prof. Goudsmit is van oordeel (*Aant. v. 't Verhandelde in 't Provinc. Utr. Genootsch.*, 1870, sectie rechtsgeleerdheid, bl. 7), dat de wet, „waarbij de procedure geregeld wordt," *niet* voor gedeeltelijke herziening vatbaar is. „Waarom niet?" mag men wel vragen. Het stelsel der wet wordt verbroken, het verband uit het oog verloren. Inderdaad? Maar waarom meer bij de *procedure* dan elders? Waarom is het hier zooveel moeilijker, den draad te houden en logisch te blijven? Geen enkel argument hebben wij voor dat gevoelen aangevoerd gezien. Terecht merkte dan ook mr. van Nooten op, dat de herziening der rechterlijke uitspraken, 't vervallen der schriftelijke behandeling in civiele procedures, 't verkorten der termijnen en 't summier-verklaren van *alle* procedures wel degelijk zou kunnen geschieden bij gedeeltelijke wijziging.

§ 8. Beseft men bovendien wel, met hoe schromelijke gevaren zoo'n ommekeer van alle gevestigde toestanden het karakter en den levensgang der menigte bedreigt? Een zenuwachtige, koortsige gloed wordt opgewekt; de snelle overgangen werken luchthartigheid en wispelturigheid in de hand, breken de natuurlijke stabiliteit, zijn een gevaar voor de gevestigde staatsorde, en, in de gevolgen, voor eer, eigendom en leven. Waar moet het heen, als men, gelijk enkelen b. v. zouden willen, om de tien jaren de *geheele* wetgeving het onderst boven wierp, en dusdoende krijgertje speelde met tal van welverkregen rechten?

Onze conclusie kan dus even kort als stellig zijn. In normale omstandigheden is *geheele* herziening der wetgeving als leidend beginsel te verwerpen.

§ 9. Ad. IIum. Zou dan partiëele wijziging het panacée zijn, dat alle kwalen geneest, en der wetgeving haar waarachtigen invloed verzekert? Zou *zij*, zij alleen, zij uitsluitend, geroepen en uitverkoren zijn, om ons het duizendjarig rijk van kalmen, vreedzamen, geleidelijken vooruitgang te verzekeren, ontdaan van alle euvelen, die den sterveling zooveel jammerklachten ontlokken? Geen mensch, die 't in ernst beweert. Zij, die partiëele herziening als een „staatsrechtelijke noodhulp" beschouwen, als een brevet van blijvend onvermogen, waartegen ze in de ziel zijn gekant, hebben dit voorwendsel uitgevonden, om het stelsel verdacht te maken en bij ernstige lieden in discrediet te brengen. Vandaar, sinds '38, op schier elk blad onzer parlementaire Annalen die droefgeestige beschrijving van den verderfelijken aard en invloed der partiëele herziening.

Ten onrechte. Zelfs de warmste voorstander der partiëele herziening, de man, die 't minst bevreesd is voor haar schadelijke gevolgen, zou zich 't levendigst kanten tegen de opvatting, die van haar alles alleen verwacht.

Het schijnt hier nochtans de plaats, enkele bedenkingen te weerleggen, aangevoerd tegen de partiëele herziening op zichzelf, als beginsel van wetgeving, afgescheiden van de vraag, of dat beginsel *zuiver* dan wel *gemengd* zal worden toegepast.

§ 10. Partiëele herziening, zegt men, zal de onmisbare *eenheid* de wetgeving *verbreken*. Ik erken niet in te zien, *waarom*. Is het niet gemakkelijker, een deel van 't recht te regelen dan 't geheel? Zal men, waar een *enkele* materie of soms een brokstuk daarvan te behandelen valt, niet minder kans loopen, het leidend beginsel uit het oog te verliezen, en veiliger zijn voor misslagen dan daar, waar men zijn aandacht heeft te verspreiden over een grooter veld, dus lichter wordt afgeleid, door tallooze onderverdeelingen heen den regel heeft door te voeren, en met verwijderde punten in verband te houden? Levert niet onze eerste wetgevende arbeid, door de herhaalde herzieningen, waaraan hij van '14 tot '38 onderworpen was, door de breede foutenlijst, daarna kenbaar gemaakt — breed, maar lang niet *volledig*; wat zijn er sinds geen misslagen en onvolkomenheden ontdekt! — het sprekend bewijs, dat juist bij wetboeken van eenigen omvang het beginsel maar al te schielijk uit het oog verloren, en de hooggeprezen e e n h e i d losgelaten wordt?

Nu en dan moge, waar de partiëele herziening, „slechts als verkieslijk boven volstrekten stilstand", met weerzin werd toegepast, die eenheid wezenlijk verbroken zijn, evenals bij alles hangt het van 't talent, den ijver en den goeden wil af van hen, aan wier zorg de arbeid is toevertrouwd, om dien arbeid *goed* of *gebrekkig* te leveren. Zult ge in der eeuwigheid een antidiluviaansche paalhut blijven bewonen, omdat er heden ten dage bouwmeesters zijn, die afschuwelijke kotten — kaartenhuisjes, met koekebakkersdeeg aaneengeplakt! — in 't leven roepen [1])?

§ 11. Maar, hervat men, de partiëele herziening verliest toch aan bruikbaarheid, naarmate zij vaker wordt gebezigd. Het

---

1) Wanneer gij een splinternieuw kleed hebt, en het blijkt, dat een der panden scheef of averechtsch is, hebt gij dan de keus om uw kleed òf *weg te werpen*, òf het te dragen met het gebrek, dat het ontsiert en onbruikbaar maakt?

Als gij een nieuw huis gebouwd hebt, en er vertoont zich in den kelder, op den zolder of in een der vertrekken een grove fout van constructie, moogt gij dan die fout niet doen herstellen, *indien gij niet het geheele huis omverwerpt?* (*W.* no. 359).

oudste „fragment" is van het jongste niet slechts door tijdruimte maar ook door verschil van beginsel gescheiden [1]).

Het eerste deel der stelling wordt door de ervaring gelogenstraft. Integendeel, juist naarmate de partiëele herziening *meer* en *beter* in praktijk wordt gebracht, *wint* zij aan bruikbaarheid, en omhelst men, aanvankelijk *tegen* haar gekant, met vaster overtuiging 't gevoelen, waartoe mr. Goupil de Préfeln, volksvertegenwoordiger en advocaat-generaal te Amiens, reeds in 1834 kwam, dat nl. *la révision partielle successive des lois sur les points obscurs et controverses* het eenig-werkzaam middel is, „*afin de ramener dans les textes la clarté, qui leur manque, et de combler les lacunes, que l'experience a fait decouvrir* [2]))."

Onze eigen parlementaire geschiedenis staaft dit. Men vergunne mij, dat ik het aantoone.

De heer Godefroi — onverschillig of men zijn staatkundige beginselen huldige of veroordeele, *dit* zal men toegeven — is een der werkzaamste leden der Tweede Kamer. Sinds meer dan 't vierde eener eeuw heeft hij daarin schier onafgebroken gezeteld, onvermoeid deelgenomen aan den wetgevenden arbeid ten onzent [3]) — wij ontmoetten hem herhaaldelijk op onzen weg — en steeds een open oog gehad voor 't legislatief beleid in den vreemde, hetwelk hij zoo trouw en zorgvuldig bijhoudt als een zijner medeleden. De heer Godefroi is geen ijdele theorist, geen nieuwigheidsjager, geen

---

1) Mr. J. A. Levy, die in *de Levensbeschouwing van mr. J. Kappeyne van de Coppello* (bl. 6—7) de partiëele herziening scherp veroordeelde, heeft al spoedig (*Levensverzekering*, bl. 3—7) een anderen toon aangeslagen en zijn oppositie prijsgegeven. Opmerkelijk is thans de laatste schets een doorgaans-welgeslaagde verdediging van 't geen de *eerste* zonder nader bewijs verwierp.

2) Vgl. Rousset, *de la Redaction et de la Codification rationelles des lois*, bl. 25, noot 1; in strijd met Roussets eigen gevoelen — een *réfonte générale* is z. i. (even als volgens Emile Acollas, *Nécessité de réfondre l'ensemble de nos Codes*, Parijs 1866) het eenige, dat ons baten kan! — en met dat van *Lerminier*, *Philosophie du Droit*, 13de ed., bl. 451—452.

3) Vgl. daaromtrent: *de Politieke Gedragslijn onzer Volksvertegenwoordigers sedert* 1848, Deventer 1861, bl. 73—74.

dweeper met utopiën, maar een „rechtsgeleerde van den echten stempel [1]," grijs geworden in de praktijk des levens, gevoed met die echte klassieke rechtsbeginselen, waaraan zoovele jongeren vreemd zijn, en veeleer behoudend dan „geavanceerd". Welnu, wij hebben bij 't bewerken dezer proeve een losse greep gedaan uit de „oordeelvellingen" van den heer Godefroi, telkens als voor- en tegenstanders der partiëele herziening elkaar over haar beteekenis slag leverden, en ziehier de verrassende resultaten, waartoe wij bij dat onderzoek kwamen.

§ 12. Den 16 December 1850, te midden van het opgewekt leven van den dag, dat echter zoo dor en onvruchtbaar was voor ons privaatrecht, en toen reeds reikhalzend deed uitzien naar „minder grootsche" maar „bereikbare" plannen [2], sprak de heer Godefroi [3]:

„Ik ben in 't algemeen geen voorstander van partiëele herziening."

Toen de heer Godefroi den 9 November 1860 in een schitterende redevoering [4] 't ontwerp zijner rechterlijke organisatie verdedigde, verklaarde hij opnieuw [5]:

„Ik ben geen voorstander van partiëele herzieningen."

Ruim acht jaren later, den 19 Februari 1869, bij de behandeling der wetsvoordracht van den heer van Lilaar tot wijziging der

---

1) Mr. C. W. Opzoomer, *Het Burgerlijke Wetboek verklaard*, Amst. 1865, dl. I, bl. VIII.

2) „Er zijn," verklaarde mr. van der Linden, Thorbecke's trouwe vriend, „onder de vele punten, die verbetering behoeven, onderscheidene, die bij weinige artikelen kunnen worden afgedaan, waardoor men hier en daar ten minste een partiëele verbetering zou erlangen in de strafvordering en de rechtsbedeeling, zonder dat men daartoe nog een geheele herziening van de wetgeving zou behoeven, *maar alle verbeteringen zullen ophouden, wanneer men eens besluit, daarin niet te kunnen treden, voor er tot eene algeheele herziening wordt overgegaan.* MEN ZOU INTEGENDEEL DAGELIJKS MET DIE VERBETERINGEN MOETEN VOORTGAAN." (*Hand.*, Tweede Kamer, 1850—1851, bl. 296.)

3) *Hand.*, Tweede Kamer, 1850—1851, bl. 306.

4) Zie bl. 85 van dit geschrift.

5) *Hand.*, Tweede Kamer, 1860—1861, bl. 130.

artt. 884 en 957 B. W., drong het onderwerp zich wederom op den voorgrond. Den heer J. K. baron van Golstein had de partiëele herziening heftig doorgehaald [1]). De vastheid en zekerheid der wetgeving zouden daardoor te loor gaan, wij zouden daarmee in een „dradeloozen" doolhof geraken, enz. En wat deed nu de heer Godefroi? Juichte hij dat woord — immers, koren op zijn molen! — toe? Vatte hij met beide handen de gelegenheid aan, om zijn ouden wrok tegen de partiëele herziening te koelen? Niets minder. Hij spreekt aldus [2]):

„Ik moet ronduit bekennen, het bezwaar van den heer van Golstein op dit punt niet te begrijpen. Ik geloof dat hij, een veteraan op politiek gebied, meer dan iemand door de ondervinding moet overtuigd zijn van de *onmogelijkheid*, de *onbereikbaarheid* van *radicale* herzieningen. De laatste jaren althans hebben bewezen, dat wanneer wij verbeteringen in onze wetgeving willen brengen, *partiëele herziening het eenig rationeele middel is, om daartoe te geraken!*"

In de zitting van 4 Maart 1872, als de afschaffing der artt. 414—416 Code Pénal in de Tweede Kamer aan de orde komt [3]), drukt de heer Godefroi die meening niet minder onbewimpeld uit. Wat toch verklaart hij daar [4])?

„Ik ben in 't algemeen geen onvoorwaardelijk tegenstander van partiëele wijziging van wetten. Ik ben genezen van de illusiën, die ik mij vroeger wel-eens heb gemaakt omtrent de mogelijkheid van *radicale* herziening van wetten en vooral van wetboeken!"

Eindelijk, den 7 Mei 1874, zet de heer Godefroi, bij de be-

---

1) *Hand.*, Tweede Kamer, 1868—1869, bl. 850.

2) *Hand.*, Tweede Kamer, 1868—1869, bl. 853. Het geheele debat bij die gelegenheid (bl. 849—865, op bl. 94 van ons geschrift haalden wij ten onrechte bl. 249—265 aan) is voor ons onderwerp van belang.

3) Bl. 192 vlg. van ons geschrift.

4) *Hand.*, Tweede Kamer, 1871—1872, bl. 806.

handeling der wijzigingswet op de beperkte handlichting, de kroon op de bekeering, door de ruiterlijke verklaring [1])

„Ik ben een *groot* voorstander der partiëele herziening"!

§ 13. Voegt men bij dit veelbeteekenend voorbeeld de onveranderde overtuiging van een man als prof. de Bosch Kemper, die, in weerwil der stijgende toepassing, sinds meer dan dertig jaren het beginsel heeft gehuldigd [2]); de onverflauwde, zelfs steeds warmer verdediging door de hoogleeraren van Hall [3]), Fruin [4]), Asser [5]), Opzoomer [6]), Goudsmit [7]) en van Boneval Faure [8]), gesteund door mr. P. R. Feith [9]), mr. A. de Pinto [10]), mr. A. S. van Nierop [11]), mr. G. de Vries Az. [12]), enz., naast het schier eenparig votum der *Nederlandsche Juristenvereeniging* [13]), dan

1) *Hand.*, Tweede Kamer, 1873—1874, bl. 1450.

2) *Tijdgenoot*, dl. II (1842), bl. 164: „Zoo ooit pogingen mislukt zijn, dan zijn het die van onze wetgevende vergaderingen, om algemeene wetboeken te maken. Waar tot de wet zoovele individuëele krachten moeten tezamen werken, en waar de meerderheid in de vergaderingen meestal slechts door concessiën gewonnen kan worden, is het eerder te verwonderen, dat de wetboeken zoo goed zijn, dan dat zij zijn wat zij werkelijk zijn... Geene algeheele herziening, waarbij alles weder wordt omvergeworpen, maar verbetering van het gebrekkige, ontwikkeling van het goede!" — Cf. dl. III (1843), bl. 174 vlg.; voorts: *Hand.*, Tweede Kamer, 1868—1869, bl. 854.

3) *Regtsgeleerd Bijblad*, dl. 5, 1843, bl. 193 en 321.

4) *Oratio de Privati Juris Nostri Codicibus assidue corrigendis et supplendis.* Annales academici, 1865—1866, bl. 97 vlg.

5) *Eerste Ontwerp van een Ned. Wetb. v. Koophandel*, 1866, *Voorrede*, en *Wetgevings-Studiën*, 1871, I.

6) *Aant. op de Wet, houd. Alg. Bep.* (*Derde uitgave*), bl. 69 vlg.

7) *Aant. v. 't verh. in de rechtsg. sectie v. 't Prov. Utr. Gen.*, 1870, bl. 7—8.

8) *Nieuwe Bijdragen*, dl. 16, 1866, bl. 207 vlg.

9) *De Gids*, Sept. 1867, bl. 586 vlg.

10) *Weekbl. v. h. Regt*, no 359 (1843), no. 2736 (1865), en op tallooze andere plaatsen.

11) *Hand.*, Tweede Kamer, 1866—1867, bl. 60.

12) *Hand. der Ned. Juristenvereeniging*, 1870, I, bl. 80 vlg., II, bl. 42 *et passim.*

13) „In den regel behooren van tijd tot tijd door partiëele herzieningen in de wetboeken de veranderingen aangebracht te worden, die noodig zijn

blijft van het eerste deel der stelling niet veel over. Of gelooft men, dat al deze rechtsgeleerden de waarheid miskenden, en de parlementaire geschiedenis voor hen een gesloten boek was?

Wat overigens 't *fragmentarische* der partiëele herziening betreft, deze is altijd betrekkelijk. Van de keus en de behandeling der stof hangt zij onvoorwaardelijk af. Eigenlijk is ieder wetboek een fragment. Doch in dien zin is de tegenwerping zeker niet bedoeld. Welnu, indien men dan, om iets te noemen, uit het Burgerl. Wetboek het huwelijk, de voogdij, het erfrecht of de verjaring, uit het Wetb. v. K. het faillissement, uit dat van Strafrecht het overspel afzonderlijk regelt, gaat men daarbij zoo bijster fragmentarisch te werk? Niets belet, bij de partiëele wijziging in den regel dezen weg te volgen. Wijzigt men daarentegen slechts één of een paar artikelen in een materie, naarmate de behoefte daartoe dringt, dan wordt er niets vereischt dan dat men rechtsgeleerde zij, om de gevaren, aan dat fragmentarische verbonden, tot een minimum terug te brengen. Ik weet wel, dat juist hier de ergerlijkste zonden zijn gepleegd; doch men vergete niet, hoe onze wetten doorgaans waren voorbereid. Hier, niet in 't fragmentarische, schuilt de Achilles-pees.

§ 14. Een derde bezwaar is, dat de gedeeltelijke herziening zelfstandige deelen schept, buiten machte om elkander aan te vullen, even ongeschikt om elkander te verklaren.

Bij een bevredigende voorbereiding — ja, zelfs bij een middelmatige — verdwijnt dit bezwaar als sneeuw voor de zon. Raadpleeg maar weer de geschiedenis. Heeft de partiëele herziening, vooral sinds '69, in Nederland zelfstandige deelen geschapen, onmachtig elkander aan te vullen, even ongeschikt elkander te verklaren? Wie kan dat meenen? Voor zoover de onderwerpen met elkander in verband stonden, zeker *niet*. En voor

---

om: *a.* het recht in overeenstemming te houden met de veranderende betrekkingen en behoeften der samenleving, *b.* de erkende gebreken in de bestaande bepalingen te verbeteren, en *c.* de onduidelijkheden en ondubbelzinnigheden, die herhaaldelijk tot uiteenloopende beslissingen aanleiding gaven, door gewijzigde redactie weg te nemen." *Hand.* dl. I, bl. 108; dl. II, bl. 55.

zoover dit niet het geval was, eilieve, wie zal in 't onvereenigbare en onverwantschapte aanvulling en verklaring zoeken? Wie zal dit bv. doen tusschen de vrijwillige rechtsmacht van den kantonrechter en het voorrecht der commissionairs? Wie tusschen de regelen omtrent boedelscheiding en de afschaffing der doodstraf?

Men onderscheide wel, en offere niet aan een gril een stelsel op, zonder hetwelk dat der codificatie [1]) op den duur geen zegen ware, maar veeleer een duldeloos despotisme.

§ 15. Dat de vereischte „aanvulling en verklaring" bij 't ontwerpen, en vooral bij 't omwerken van een geheel wetboek, dikwijls hoogst-twijfelachtig zijn, bewijst menige bepaling. Ik vestig slechts de aandacht op de artt. 668 en 1198, in verband met art. 1424 B. W. Hier liet men bepaald de leidende gedachte los. Doet daartegen de strijd, waarop prof. Goudsmit wees, het afschaffen der woekerwet in 1857 bij 't onveranderd laten der bepaling van het B. W., waarbij de rente op rente verboden is [2]), niet minder af? Of dat laatste inderdaad in ons B. W. is bedoeld, mag twijfelachtig zijn: — dat daarentegen de opposition in art. 1424 op slordige vertaling, en dus alles behalve ophandhaving van den eenheidsregel berust, schijnt onbetwistbaar. In beide gevallen zouden de „aanvulling en verklaring" bestaan in 't opsporen der oorzaak en 't ontschuldigen van den misslag.

§ 16. Ook dat de overeenstemming in taal en stijl zou verloren gaan, is ver van juist. In 't algemeen zijn taal noch stijl onzer wetboeken een model. Beiden staan beneden de beschaafde spreek- en schrijftaal ten tijde van de samenstelling onzer wetboeken. Al die „dezelve's" en „hetzelve's," die stuitende gallicismen en barbarismen van allerlei aard, zijn vlekken, welke de nationale wetboeken evenzeer ontsieren als de kunstelooze bewerking de nationale munt. Men moge dat gebrek ontschuldigen, waar de beginselen, die gehuldigd werden, toejuiching verdienen: — niet

---

1) Vgl. daaromtrent de eigenaardige omschrijving van mr. D. van Eck, *Handel. der Ned. Juristenvereeniging*, 1870, dl. II, bl. 36—37.

2) *Aant. v. 't verh. in de rechtsg. sectie van 't Prov. Utr. Gen.*, 1870, bl. 8.

overal was dit laatste het geval, en wat bleef er, bij een slechten regel, over van 't ondraaglijk kleed, waarin hij stak? Niet op de *sierlijkheid* alleen heb ik hier het oog; zelfs niet op den rechtmatigen eisch, dat de wetstaal *eenvoudig* en *duidelijk*, *helder* en *ondubbelzinnig*, *bepaald* en *gemakkelijk* zij [1]): alleen op de slechte keus der kunsttermen leg ik voor een oogenblik den vinger, een keus, vaak gevolgd met voorbijzage van het er felijk recht, dat meer dan een in den mond des volks had verworven. Wie bv. herinnert zich niet den eindeloozen twist over de vraag, hoe wij 't best het Fransche hypothèque (C. C., b. III, t. XVIII, h. III) zouden vertolken? Siegenbeek stelde in zijn *Lijst van Woorden* voor: *verzetting*, Lulofs in zijn *Vluchtige Woorden*: *grondpand*, Nienhuis in zijn: *Handleiding*: *erfpand*, en de Nederlandsche wetgever? Hij koos, met Grotius [2]), het sierlijke... *onderzetting!* (B. W., b. II, t. 20). Toch bezaten onze voorouders in: *plecht* (of *plicht*) op vast goed en *schepenkamer* oneindig beeldrijker en karakteristieker termen, die met souvereine minachting over 't hoofd werden gezien.

---

1) Bentham (*Traités de législation*, ch. *du style des lois*), Parijsche ed., 1802, bl. 362 vlg., noemt als stijlgebreken: *proposition inentelligible*, *proposition équivoque*, *proposition trop étendue*, *proposition trop restreinte*. — „*Qu'ils daignent réfléchir!*" roept Bentham uit, „*sur les causes de l'incertitude et de l'obscurité des lois*, *ces beaux esprits en législation*, *qui croiraient déroger aux droits du genie en s'abaissant scrupuleusement au soin des mots*. *Tels mots*, *telle loi! Fait-on des lois autrement qu'avec des mots? Vie*, *liberté*, *propriété*, *honneur*, *tout ce que nous avons de plus précieux*, *depend du choix des mots!*" Vgl. (van denzelfden): *Vues générales d'un corps complet de législation*, ed. 1840, ch. XXXIII; Montesquieu, *Esprit des lois*, ed. 1869, b. XXIX, h. 16, bl. 532; J. J. Rousseau, *du Contrat Social* (*Petits chefs d'oeuvre*, ed. Garnier Frères), b. II, h. VII, bl. 266; Robert von Mohl, *Politik*, bl. 438 vlg., L. von Morgenstern, *Mensch*, *Volksleben und Staat*, Leipzig 1855, dl. I, bl. 279; Rousset, t. a. p., bl. 61, 99, vlg.; J. D. Meijer, t. a. p., bl. 191; mr. C. J. van Assen, *Themis XII*, bl. 104—157; *XIII*, bl. 566—609. Voorts: Vening Meinesz, t. a. p., bl. 135—138.

2) *Inleydige tot de Holl. Regtsgeleertheyt* (ik citeer uit de Delftsche ed. van 1656; de *betere*, door mr. Schorer bezorgd, is niet in mijn bezit), b. II, dl. 48, bl. 207 vlg.

Herziet men nu de geheele materie van zoo'n onderwerp dan belet niets (gelijk de wetgever van '43 ten aanzien der boedelscheiding deed) ook aan *taal* en *stijl* der wet de schaaf te leggen. Houdt men zich daarentegen slechts met een onderdeel bezig, dan handelt men wijs, door zich streng aan de oude terminologie te houden, de beteekenis van ieder woord en de overeenstemming in den zinbouw te bewaren, den *toon*, de *kleur* van 't geheel door geen nieuwe tinten te verbreken. Vooral voor 't gebruik van synoniemen zij men, uit *dit* oogpunt, op zijn hoede. Al klinkt de drukke herhaling van hetzelfde woord minder aangenaam, beter *dit* dan, bij een eleganter redactie, een verschil van opvatting, die der goê gemeente op tijd en geld komt te staan, en noodeloos den *Streit um's Recht* in 't leven aanblaast.

De taal der wet behoeft geen poëzie te zijn!

§ 17. Andere bedenkingen [1]) betreffen den *vorm*: het *intrekken* der oude en 't *vervangen* door nieuwe artikelen, gelijk tot dusver meest geschiedde, en dat dan ook, waar immer mogelijk, de doeltreffendste wijze van partiëele herziening uitmaakt [2]).

Men beweert: aan de *tusschengeschoven gedeelten* kan nimmer het karakter van latere wetten en de eigenschap worden ontzegd, om aan vroeger-uitgevaardigde, ofschoon verder in het wetboek geplaatste, te derogeeren. Deze opmerking is volmaakt juist, doch zij bewijst alleen, dat, bij de uitlegging en toepassing van het recht, de geschiedenis van de wording der wet evenzeer bij nieuwe bestanddeelen van de wetboeken als bij afzonderlijke wetten moet worden in het oog gehouden. Trouwens, zoo verstaan wij ook nu de beteekenis van sommige wetsbepalingen eerst dán met juistheid, als wij weten, hoe en wanneer zij in het Wetboek gekomen zijn. Is het niet het éénig middel,

---

1) Geopperd in het Kamerverslag betrekkelijk het wetsontwerp op de boedelscheiding. Zie bl. 43 van dit geschrift.

2) Vgl. de opmerkingen van mr. Coninck Lieſsting in de 1ste Juristenvergadering. *Hand.* 1870, dl. II, bl. 34.

om artt. 478 en 1053, Burg. Wetb., met elkander in overeenstemming te brengen [1])?

De gedeeltelijke vervanging van een gesloten wetboek, zegt men, zou *de beoefening des rechts*, zoo wat de uitlegging des rechts, als wat zijn geschiedenis betreft, ten uiterste bemoeilijken. Waarom? Zal niet integendeel de wet veel duidelijker en hare geschiedenis veel bepaalder worden, als men intrekt en in de plaats stelt, dan wanneer men bijvoegsels en aanhangsels maakt, en alzoo de moeilijke distinctiën van *derogatie* en *abrogatie* doet geboren worden? Of zou men verlangen, dat men bij nieuwe wetten wel bepaalde artikelen afschafte, en die als ware het uit het wetboek lichtte, maar daarvoor geen nieuwe in de plaats stelde? Dat zou toch een zonderling middel zijn, om de wetten als een *gesloten geheel* te bewaren. Men zou de bewaarplaats van een klep voorzien, waaruit de artikelen wel konden ontsnappen, maar die voor nieuwe bepalingen allen toegang afsloot. Men zou een *gesloten geheel* hebben, dat, juist door die afsluiting, bij gebrek aan toevoer van lucht en warmte, als eindelijk eens de grendels ontsloten werden, tot een zonderling-misvormde massa zou ingekrompen zijn.

De noodzakelijkheid om een *gelijk getal artikelen* terug te geven, meent men, veroorzaakt belemmering. Op zichzelf is dit volkomen juist, en ik zou er aan twijfelen, of men zich daartoe verbonden acht. Het is alleen *wenschelijk*, in zoover als daardoor de cijfers steeds dezelfde blijven, onder welke de nietveranderde artikelen aangehaald plegen te worden. Aan dezen *vorm* echter zal, zoo wij hopen, de zaak nooit worden opgeofferd, en niets belet, dat men verschillende bepalingen, door *a*, *b*, enz., onder één cijfer samentrekke, of desnoods tot een latere herziening een of meer nommers intrekke [2]).

§ 18. Wat houdt men dus, bij een ernstig onderzoek, van de bezwaren tegen de partiëele herziening over? Reeds het

1) Mr. J. van Hall, t. a. p., bl. 323.

2) Mr. J. van Hall, t. a. p., bl. 323. Vgl. deswegens het debat in de 1e Juristenvergadering. *Hand.* 1870, dl. II, bl. 40—41.

Romeinsche recht leerde 't ons [1]): »*Ea vero, quae ipsa sibi quaeque civitas constituit, saepe mutari solent.*" En zoo *bleef* het feitelijk tot *dezen* dag. Wij staan met ons beginsel dus op den bodem der geschiedenis. Gelijk het geestelijk en stoffelijk leven der volken in zijn verschillende uitingen onderscheiden phases en ontwikkelingstrappen doorloopt, zoo ook het recht, als een der belangrijkste scheppingen van den volksgeest.

Men loochene 't niet lichtvaardig [2])!

Waar de wetsbepalingen op schrift gebracht en in de wetboeken opgenomen zijn, en waar, gelijk bij ons, het gezag van het gewoonterecht uitdrukkelijk wordt opgeheven, daar *moet* uit den aard der zaak elke gaping aangevuld elke verkeerde wetsbepaling veranderd worden [3]). De geschreven wetgeving, welke tot verbetering van den rechtstoestand des volks en tot bevordering der rechtszekerheid is ingevoerd, zou, zonder dit voortdurend toezicht en die voortgezette ontwikkeling en verbetering, een dagelijks toenemend nadeel aan de rechtstoestanden des volks toebrengen, en alleen de zekerheid van het onrecht zou zich door 't verloop van tijd zien bevestigen [4]).

§ 19. Ad IIIum. Had het voorafgaand betoog de strekking, het beginsel der gedeeltelijke herziening tegen bezwaren te verdedigen, alvorens ik daartoe overging, merkte ik reeds op, dat naar mijn bescheiden meening het vraagstuk verkeerd werd gesteld, indien men het formuleerde als: *radicaal of partiëel?* „Geen van beiden!" zou het antwoord op *die* vraag moeten luiden. *Als regel* is partiëele herziening te verkiezen, doch die regel moet in dubbelen zin worden beperkt, eensdeels om (gelijk het tweede deel (B) van 't votum der *Juristenvereeniging* luidde): „de be-

---

1) § 11, I. *de jure natur.*; cf. 2 D. de const. princ. I, 4.

2) Gelijk dr. C. F. W. Gerstäcker, *Systematische Darstellung der Gesetzgebungskunst*, Frankfort 1837, op grond van een overdreven, eenzijdig doctrinarisme, II, bl. 123.

3) Men denke aan 't stelsel der *référés au Corps Législatif* door de (later herhaaldelijk gewijzigde) wet van 16 Aug. 1790 in Frankrijk ingevoerd.

4) Mr. J. van Hall, *Regtsgel. Bijbl.*, no. 13, van 25 Maart 1843, bl. 193.

staande herzieningswetten", in het wetboek over te nemen en daarmee tot één geheel samen te smelten, hetwelk als zoodanig door de wet aangenomen en afgekondigd wordt [1])", anderdeels om na verloop van tijd, als een aantal herzieningswetten op hetzelfde wetboek is gevallen, of wel als al de beginselen verouderd of versleten zijn, het wetboek in zijn geheel te herzien, en desvereischt ook vorm en indeeling door beteren te vervangen. Niet dikwerf zal dit noodig zijn; naar gelang men met meer stuurmanskunst van de partiëele herziening leert gebruikmaken, zelfs te zeldzamer. Doch 't geval kan en zal zich voordoen, en dan moet de regel de uitzondering niet hebben geëlimineerd [2]). Ik ben het in dit opzicht volkomen eens met prof. Asser [3]). Welke van de beide wegen bewandeld moet worden, hangt af van de *aanleiding* tot herziening, van de omstandigheden, waardoor verandering van 't bestaande noodzakelijk wordt. Een vaste bepaling kan daarvoor niet worden gegeven.

§ 20. Evenmin mag men voor de gevallen, waarin *geheele herziening* wenschelijk ware, een bepaald tijdstip stellen. De uitspraak, waartoe de staatsraad de Vries de eerste Juristenvergadering in dit opzicht wist te brengen, komt mij bedenkelijk voor; 't gevoelen van den heer van Eck daarentegen volkomen gegrond [4]). Men moet zoo iets niet binden aan een bepaald tijdstip, maar alleen vragen naar de behoeften der maatschappij. „Zoodanige bepaling van herziening op een bepaald tijdstip

---

1) *Hand.*, 1870, dl. I, bl. 108, dl. II, bl. 56.

2) Een voorbeeld van „verwarring", die alleen door radicale herziening weg te nemen was, bieden de 112 novellen, welke in den tijd van 3 jaren op 't Beiersch strafwetboek van '13 (Feuerbachs meesterwerk!) verschenen. Hier was een *nieuw* wetboek mislukt, en de stortvloed van aanvullingen en verbeteringen niet te keeren geweest. Ook in Engeland is de verwarring op enkele punten onafzienbaar; vroeger, alvorens Robert Peel door zijn *consolidationsacts* althans eenige orde in den chaos had gebracht, nog erger. Wat kan in zoodanig geval gedeeltelijke herziening uitrichten? Hier *moet* men wel *alles* hervormen. Vgl. Rehberg, *Ueber den Code Napoleon*, bl. 27.

3) *Herziening der Wetboeken*, *Wetgeving-studiën*, I, bl. 8.

4) *Hand.*, 1870, dl. II, bl. 39.

levert," gelijk die geachte volksvertegenwoordiger de gedachte uitsprak, „bovendien in de praktijk weinig gevolg op." Men vindt bv. in de Grwt artikelen, inhoudende, dat tal van onderwerpen op bepaalde tijdstippen moet worden geregeld en herzien. Dikwerf echter is daaraan niet voldaan. Die herziening op *bepaalde* tijdstippen is derhalve een „verkeerd denkbeeld," *niet* het middel om tot een goede codificatie te komen.

§ 21. Alleen de *behoefte* — doch deze ook *altijd!* — zij richtsnoer van den wetgevenden herzieningsarbeid. Vermits echter die behoefte zich niet naar bepaalde tijdstippen regelt, maar nu eens vroeger intreedt dan weer langer zwijgt, bewerkt men door een tijdsbepaling *te veel* en *te weinig*. En nu wane men niet, dat, als er geen grond tot verandering mocht bestaan, bij 't intreden van den bepaalden termijn eenvoudig niets zal geschieden. De uiterlijke aanleiding zal licht bemoeiingen uitlokken. Valsche schaamte, ijdelheid, betweterij zullen zich doen gelden; zij, aan wie de taak der herziening is opgedragen, zullen vreezen, door stilzwijgende goedkeuring van 't bestaande, den schijn van plichtverzuim en onbekwaamheid op zich te laden. Hoe minder behoefte er dan evenwel aan wijziging bestaat, des te nadeeliger voor de samenleving zal alles zijn, wat er wordt ondernomen [1]).

Wij mogen hier niet nalaten op te merken, dat ons bezwaar *het minst* treft de algemeene herziening, waarvoor de *Nederlandsche Juristenvereeniging* zich den 9 Sept. 1870 verklaarde. Deze toch is van louter-formeelen aard, en ofschoon het beoogde doel wellicht beter en met minder omslag en kosten ware te bereiken, door van tijd tot tijd, om de 5 of 10 jaren, een officiëele *lijst* te publiceeren, bevattende de wetten, die inmiddels *afgeschaft* zijn, en den staat der nog bestaande, met vermelding der ondergane veranderingen, erlangt men, volgens het denkbeeld van den heer de Vries, ten minste op „*bepaalde tijdstippen*" (een vrij rekbare term!) offi-

---

1) Vgl. J. Kitka, *Ueber das Verfahren bei Abfassung von Gesetzbücher*, Brünn, 1838, bl. 155; Robert von Mohl, *Politik*, bl. 450.

cieele editiën van de wetboeken, naar wij hopen eenigszins *beter* gecorrigeerd dan die van '38. En — voor de *eerste* malen althans! — zou dit nog zoo kwaad niet zijn. De misslag, waartegen wij vooral wilden waarschuwen, was de algemeene herziening van den *inhoud* op geregelde tijden [1]), een leer, die bv. onvoorwaardelijk wordt gehuldigd door den onlangs te Amsterdam gekozen volksvertegenwoordiger mr. S. A. Vening Meinesz [2]).

---

1) „Even als zulks thans reeds is aangenomen ten opzichte van verordeningen der gemeenten." (*Geschiedenis der Staatsrecht. Bep.*, enz., bl. 157). Alsof 't beginsel van art. 178 der Gemeentewet niet in een gansch anderen gedachtenkring thuis hoorde!

2) Den 8 Juni 1875.

HOOFDSTUK II.

VOORBEREIDING DER WET

§ 1. Intusschen: al zijn wij 't ééns geworden over het beginsel, dat den wetgever dient te leiden, wat baat ons de kennis daarvan, indien het niet wordt toegepast? Als niet, met dien regel tot richtsnoer, voortdurend de leemten en gebreken in de wetgeving worden opgespoord en aan de wetgevende macht ter verbetering voorgedragen? Het nasporen van het kwaad is zeker in de *eerste* plaats noodzakelijk, doch onmiddellijk daarop dringt de eisch, dat het kwaad worde uitgerocid; het huldigen van het goede is wel een loffelijk werk; doch de phrase alleen is kracht- en machteloos. Er moet gehandeld worden. Dát is noodig! En niet onverwacht, als onder den indruk van een electrieken schok, om straks weer neer te ploffen, maar aanhoudend, assidue, met datzelfde stalen geduld, waarmee Bulwer's *Zanoni* zijn eeuwige cijfers trok.

§ 2. Dat die veelomvattende roeping — 't beramen van middelen om *la querelle du droit contre la loi* te beslechten [1])! — niet aan den minister van justitie kan verblijven, toont de teleurstellende ondervinding. En — ik wil 't gevraagd hebben — was iets anders mogelijk? Hoe voor dezen grootwaardigheidsbekleeder steeds een man te vinden, die van alle markten thuis is? Die van elk onderdeel der wetgeving een spe-

1 Victor Hugo, *le Droit et la Loi* (introduction du livre *Actes et Paroles*), Parijs 1875, bl. 1.

ciale studie heeft gemaakt, en, naast de zorg voor de justitie des lands, tevens het oog houdt op de tallooze eischen van het openbaar leven [1])? 't Zou een kolossale illusie zijn, daarop te rekenen. Dikwerf bepaalt niet zoozeer de bekwaamheid als wel de politieke invloed, de beteekenis als staatsman, de keus van den minister van justitie. Vandaar, dat de eerste aanleg der wetsontwerpen, die over alles beslist, meestal, ook al wisselen de raadslieden der kroon, door dezelfde handen gaat; door die van ijverige, bekwame beambten; maar desniettemin van beambten, wier werk, onder de gunstigste omstandigheden, steeds den stempel der „*besitzlosen Intelligenz*", der *bureaucratie* zal dragen, en niet frisch, maar scholastisch, niet *uit* het leven *voor* het leven bestemd, maar volgens pasklare praecepten netjes en zindelijk ineengepleisterd, om het volksleven angstvallig op te vangen onder den domper van spitsvondige theoriën — vaak hersenschimmen, vreemd aan de werkelijkheid, schuw van natuurlijke beweging.

Het gevolg daarvan is, dat tegenover een enkele goede wet, ontleend aan den eigen studiekring des ministers, en dikwerf juist dáárom niet noodzakelijk, tallooze mislukte proeven het leven zien, als de minister nl. een voortvarend, welgezind man is; of niets dan onvoldane *beloften*, als een minister niet van drukte houdt, en, in de overtuiging, dat het toch maar zelden tot de behandeling van een voorstel komt, in „overweging" en „voorbereiding"

---

1) „Regius minister, innumeris negotiis obrutus, legum emendandarum initium facere non potest... Foret, si nihil praeterea ei agendum esset, hoc ipsum munus totius hominis, et vix hominis unius. Proponere mutationem necessariam, defendere scriptis, explicare oratione et commendare Ordinibus nec parvi laboris est, nec exigui temporis. Verum... si Regius minister... satis otii haberet ut legum emendationi animum intenderet, tamen ab illo id nec iure postulari nec humaniter expectari poterat. Requiritur in illo eloquentia vel certe diserta oratio, qua animos regere possit; requiritur gubernandae reipublicae peritia, sed usus forensis, scientia iuris, consuetudo quotidiana civium, peregrinorum, mercatorum requiruntur in illo, qui leges emendaturus sit!" Prof. Fruin, *Annales Academici* t. a. p., bl. 113. Vgl. *Tijdgenoot*, dl. II, bl. 168; Thorbecke, *Aant. op de Grondwet*, bl. 177.

den dag afwacht, waarop hij op zijn beurt het parlementaire schimmenrijk zal intreden.

Deze bezwaren tegen den minister van justitie als wetgever wegen echter niet zoo zwaar als een ander, waartoe wij thans komen. Wij wenschen — 't behoeft tenauwernood betoog! — niets te kort te doen aan de geestelijke hoedanigheden onzer volksvertegenwoordigers; wij gelooven plichtmatig, dat de meesten knappe, onpartijdige mannen zijn, die 't belang van 't gansche Nederlandsche volk behartigen, en geenszins dat van een enkele staatspartij. Maar de klacht is toch dikwerf gehoord, en niet altijd in den mond van onbevoegden of bevooroordeelden, dat 't partijbelang lang *niet zonder invloed* op de stemmingen in de beide Kamers bleef, en dat die minister steeds de meeste kans heeft zijn voorstellen er „door te halen," wiens partij in de meerderheid, en die zelf een *persona grata* is. *Praesunt fere apud nos rebus illi*, zegt prof. Fruin, *quorum tum maxime partibus favetur; ii legem rogaturi antea computare fere possunt suffragia illorum, qui earundem partium sunt; reliqui saepe adversantur* [1]). Op deze wijze nochtans *moet* de loop der zaken wel gestremd worden, en komt niets goeds tot stand.

§ 3. Derhalve: — de minister van justitie niet [2]). Tot hiertoe bestaat onder hen, die hervorming willen, nog een bevredigende overeenstemming. Doch deze maakt terstond voor een ware Babylonische spraakverwarring plaats, waar men vraagt: *wie dan? Wie* zal voortaan belast worden met den taak, die gij voor den minister van justitie te drukkend acht?

De stoutste en excentriekste van allen, Jeremias Bentham, stelt hier voor, de wetten uit te besteden [3]), of, indien men dát niet aandurft, althans een afzonderlijken „wetgevingsminister" te benoemen [4]).

---

1) *Annales Academici*, t. a. p., bl. 113.

2) Welk een kolossale taak den minister van justitie bovendien nog overblijft, toont Robert von Mohl aan, t. a. p., bl. 482—492.

3) *Codification Proposal* (*Works*, dl. V, bl. 546 vlg.)

4) *Constitutional Code* (*Works*, dl. IX, bl. 428 vlg.) Vgl. Robert von Mohl, t. a. p., bl. 485. Met dat denkbeeld zou ook prof. Fruin zich ten deele kunnen vereenigen. *Annales Academici*, t. a. p., bl. 114.

Een ander, Filangieri [1]), komt op den inval, een wetgevingscensuur aan te prijzen, in den trant der Atheensche thesmotheten, welke hij belast wil zien met de souvereine zorg, dat de wetten niet verouderen en over 't algemeen aan den beschavingsgraad des volks beantwoorden.

Dat zijn natuurlijk meteoren. De ernstige voorstellen echter, die elkaar, met kans op goeden uitslag, de zege betwisten, zijn:

1° de instelling eener permanente wetgevingscommissie [2]).

2° „ „ van een samenstel van wisselende wetgevingscommissiën;

3° de opdracht der voorbereiding aan den Raad van State [4]).

§ 4. Het spreekt van zelf, dat ik, door dit drietal voorop te zetten, niet wensch te veroordeelen het stelsel, waaraan de *Nelandsche Juristenvereeniging*, op 't advies van den staatsraad de

1) *La scienza della leggislatione*, Nap. 1780.

2) E. Schrader, *die praetorischen Edicte der Römer auf unsere Verhältnisse übertragen Civ. Abh.*, Weim. 1815; dl. I, bl. 72 vlg.; Prof. Opzoomer, *Aanteekeningen op de wet, houdende Algemeene Bepalingen*, bl. 70; prof. Fruin, t. a. p., bl. 114, J. F. Tellkampf, *Ueber Verbesserung des Rechtszustandes*, Berlijn 1835, bl. 63 vlg. ('t gebrek van T's systeem is, dat hij zijn wetgevingscommissie, evenals von Gönner, *Ueber Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, Erlangen 1815, bl. 278 vlg., te zelfstandig wil doen beslissen); *Tijdgenoot*, dl. IV, bl. 166. Minder gunstig schijnt prof. van Boneval Faure over zulk een permanente staatscommissie te denken, *Nieuwe Bijdragen*, 1866, bl. 284; Thorbecke, *Aant. op de Grondwet*, I, bl. 178 vlg.

3) Scheurlen, *Abfassung von Gesetzbüchern*, Tübingen 1834, bl. 115 vlg.; Kitka, t. a. p., bl. 1 vlg.; Robert von Mohl, t. a. p., 492—501.

4) Het voorstel der 9 mannen van 9 Dec. 1844 (*Handelingen over de voorstellen tot Grondwetsherziening* in 1845, 's Hage bij Belinfante, bl. 13 en 36; C. J. van Bell, *de Raad van State*, Leyden 1854, bl. 77; *de Tijdgenoot* dl. I, bl. 273, dl. II, 213, dl. III, 274, 337, 353, dl. V, bl. 273, 372 vlg. (Op andere plaatsen combineert *de Tijdgenoot* met de instelling van den Raad van State als afzonderlijk wetgevingscollege de afschaffing van het ministerie van justitie en de vervanging van dien minister door den procureur-generaal bij den Hoogen Raad, dl. III, bl. 337 en 353); prof. Asser, *Voorrede*, t. a. p., bl. XXI vlg; *Herziening onzer Wetboeken*, t. a. p., bl. 21 vlg; *Hand. der Ned. Juristenvereeniging*, 1870, dl. II, bl. 60 vlg.; prof. Quack, *Aant. van 't verhandelde in de rechtsg. sectie van 't Prov. Utr. Gen.*, 1870, bl. 14.

Vries, de voorkeur schonk [1]). Dit hulpmiddel echter berust op *particulier initiatief*; 't is een poging tot wetsverbetering *ex privata auctoritate*, die wel een zedelijken, zelfs een machtigzedelijken invloed kan oefenen, en regeering en volksvertegenwoordiging beiden tot spoorslag kan strekken, doch waarvan geen dadelijk resultaat te verwachten is, als *niet* voortgesproten uit „ambtelijke positie", en den staat dus nimmer bindend tot tusschenkomst. Aan den anderen kant moge men der *Nederlandsche Juristenvereeniging* erkentelijk zijn voor haar bereidverklaring, men kan haar moeilijk den *eisch* stellen, haar taak stipt en ordelijk te vervullen, men kan moeilijk die onophoudelijke contrôle houden op haar arbeid, waaraan bv. de commissie tot 't ontwerpen van een nationaal strafwetboek blootstond, en die tegenover een bezoldigd regeeringsorgaan, mits in *courtoise* vormen, niet ongeoorloofd is.

Dat het denkbeeld van uitbesteding der wetten niet ernstig kan ter sprake komen, ligt voor de hand. Bentham voorspelt daarvan niet alleen gouden bergen voor de wetgeving, maar tevens een uitnemende vorming van jonge rechtsgeleerden voor den staatsdienst. Wat er van dit laatste zij, zullen wij niet onderzoeken [2]). Maar *dit* is zeker, dat de ideé, wat de hoofdzaak betreft, slechts verwarring en oponthoud zou opleveren. Vooreerst toch zou men de bontste mengeling van voorstellen verkrijgen, indien men, naar Benthams denkbeeld, de „prijsvraag" slechts in 't algemeen, d. i. wat het *onderwerp* betreft, uitschreef, zonder bepaling van beginsel, omvang, enz.; bv: 't ontwerpen van een strafwetboek, een wetboek van burgerlijke rechtsvordering, een pandwet. De verschillende

1) C: „De *Juristenvereeniging* drage aan een commissie uit haar midden op, voortdurend het oog gevestigd te houden op de werking onzer wetboeken, te overwegen, op welke punten het dringendst behoefte aan verbetering zich gevoelen doet, in hoofdtrekken aan te wijzen, waarin die verbeteringen moeten bestaan, en die onderwerpen in de bijeenkomsten der vereeniging in beraadslaging te brengen." Deze commissie heeft de bevoegdheid, personen, die niet tot de *Juristenvereeniging* behooren, tot medewerking aan haar taak uit te noodigen. *Hand.*, 1870, dl. I, bl. 109, jo. 97 vlg; II, bl. 56—77.

2) Robert von Mohl, t. a. p., bl. 492.

antwoorden zouden van onvereenigbare grondslagen uitgaan, de meest-afwijkende methodes bevatten, tot lijnrecht-tegenovergestelde resultaten leiden. In haar verscheidenheid zouden ze allicht onvergelijkbaar zijn; nog lichter ware 't, dat bij den een de grondgedachte juist, doch de uitvoering onbruikbaar, bij den ander een slechte gedachte met bekwaamheid uitgevoerd ware. Welk plan nu te kiezen? En wat te doen, als ook de beoordeelaars, zonder gemeenschappelijke overtuiging, hun subjectieve opvatting volgen, en de een aan *dit*, de ander aan *dat* ontwerp de voorkeur schenkt, zonder dat van een betrekkelijke meerderheid blijkt?

Wilde men daarentegen, om aan deze moeilijkheden te ontsnappen, bij het uitschrijven de „wetgevende gedachte" nader bepalen, het doel, dat te bereiken valt, de geoorloofde en te vermijden middelen aanwijzen, dit zou natuurlijk slechts mogelijk zijn na een grondige bewerking en na 't vaststellen der geheele taak. Doch daarmee ware 't voornaamste deel van 't werk reeds voltooid, en de uitgifte aan derden tot nadere bewerking zou te minder doel treffen, daar deze nooit tot een zoo bevredigenden uitslag kan leiden als eigen arbeid.

Aangenomen overigens, dat langs dezen weg een over 't geheel goed ontwerp, met een model-hoofdstuk, zou zijn te verkrijgen, dan toch — daar het huldigen van *al* het voorgestelde moeilijk denkbaar is — ontstaat weer het alternatief, òf het werk terugtegeven tot voltooiing, zonder aanduiding der niet-geslaagde of althans niet-bevredigende bestanddeelen en richting, of daarentegen de noodige veranderingen op te geven en de opneming als voorwaarde te stellen. In 't eerste geval zou ten slotte een arbeid worden geleverd, die op geen toestemming kan hopen, en bij de noodzakelijke *verwerping* waarvan moeite en tijd nutteloos besteed waren. In 't omgekeerde geval zou 't gezag, dat de prijsvraag uitschreef, even gemakkelijk en met oneindig grooter zekerheid het werk zelf kunnen leveren.

Kortom, Bentham's vaak geprezen, ja, bewonderd denkbeeld berust op de miskenning van den invloed, dien *particulieren* op de zorg voor de wetgeving kunnen en mogen uitoefenen, eensdeels door, als „sterrewachten, als observatoria", op ge-

breken uit te zien, ze aan te wijzen en bijdragen tot verbetering te leveren, anderdeels door *kritiek* der voordrachten, welke de regeeringslichamen ontwerpen. De organen van den staatswil kunnen de leiding der openbare aangelegenheden niet uit de hand geven, zonder totale verwarring of stilstand te veroorzaken [1]).

§ 5. Evenmin schijnt het creëeren van een afzonderlijken wetgevingsminister toejuiching te verdienen. Wenscht men dien, gelijk prof. Fruin [2]), louter het presidium der wetgevingscommissie op te dragen, dan zou die werkkring gevoegelijk kunnen worden toevertrouwd, 't zij aan een der commissieleden, 't zij aan den minister van justitie. Het presidium alleen toch rooft niet veel tijd. Geen nieuw element behoeft daarvoor in den ministerraad te worden gebracht. Moet die „wetbewaarder" daarentegen — zooals Bentham wil [3]) — een soort van dwarskijker zijn, die al zijn collegas in 't oog houdt, en angstvallig bespiedt, waar in de wetgeving iets hapert, dan onderstelt men niet slechts de mogelijkheid voor één persoon, om dat alles na te gaan, maar bovendien een talent en een inzicht, een kennis en een activiteit, die men bij uitzondering wel-eens aantreft; die bij Bentham zelf wellicht uitmuntend vereenigd waren, maar wier vereischte de samenstelling onzer kortstondige kabinetten nog meer zou bemoeilijken dan tot heden. Of wel — zou de minister voor de wetgeving een soort van „bovenpartijdige" moeten zijn, bestemd om de periodieke, steeds pijnlijker en langduriger ministeriëele crisissen te overleven — na elken brand, als de Phoenix, onverteerd uit de asch te herrijzen? De lantaarn van Diogenes zou een vreemde constructie moeten hebben, om dien wondermensch te ontdekken!

§ 6. Omtrent het derde plan kunnen wij nog korter zijn. Filangieri-zelf behandelt zijn „wetgevings-censuur" zoo vluchtig, zoo nevelachtig, zoo ten eenemale in 't voorbijgaan, dat men zich

---

1) Vgl. Robert von Mohl, t. a. p., bl. 492, noot 2.

2) *Annales Academici*, t. a. p., bl. 114.

3) *Codification Proposal*, *Works*, dl. IV, bl. 546; in stijgende mate (eindelijk met de bevoegdheid zelfs tot *wijziging* van reeds vastgestelde wetten!): *Constitutional Code*, t. a. p., dl. IX, bl. 428 vlg.

onwillekeurig afvraagt, of hij daaraan wel waarde hechtte. Hoe het zij, aan 't Italië van zijn dagen moge de oude herinnering hebben toegelachen, in 't vertegenwoordigend stelsel is voor dergelijke censuur evenmin plaats als voor den praetor der Romeinen en den uitnemenden invloed, dien deze op het recht zijns volks wist uit te oefenen [1]).

§ 7. De voorkeur schijnt dus toe te komen aan een wetgevingscommissie [2]), een kring van rechtsgeleerden en practici, die wel niet altijd de grondgedachten zoo streng zullen weten vast te houden als een enkel man, doch ook, door de herhaalde beraadslagingen, behoed zullen worden voor de misslagen en vooroordeelen, waarvoor gene lichter vatbaar is; die, beter dan een enkele, 't onlogische zullen wegnemen, de leemten aanvullen, en de onderscheiden deelen van het rechtssysteem gelijkmatig beheerschen; die elkaar onderling tot ijver en voortvarendheid zullen aanprikkelen, en evenmin de zenuwachtige gejaagdheid zullen vertoonen van den minister, aan den tuimelgeest der partijen blootgesteld, als de fabriekmatige techniek van met tallooze andere bezigheden overladen regeeringsbeambten.

Niet speciale en tijdelijke wetgevingcommissiën echter zou ik verkieslijk achten [3]). 't Is waar, ondenkbaar is het niet,

---

1) Vgl. prof. Goudsmit, *Aant.*, t. a. p., 1870, bl. 9.

2) Scheurlen, *Ueber die Abfassung von Gesetzbüchern*, bl. 115 vlg.

3) Vgl. 't met 110 tegen 19 stemmen *verworpen* amendement van den heer mr. A. Polak in dien geest., *Hand. der Ned. Juristenvereeniging*, 1870, dl. II, bl. 93—111. Daartegen mr. G. de Vries Az., t. a. p., bl. 105—106. Men kan inderdaad niet verwachten, dat menschen, plotseling uit hun dagelijksche bezigheden gerukt, in den korten tijd, gedurende welken dergelijke commissiën uit den aard der zaak werkzaam zijn, de gelegenheid zullen hebben, zich voor te bereiden, om ongeordende bouwstoffen grondig te onderzoeken en op haar juiste waarde te schatten; om al die inlichtingen te erlangen, welke zij behoeven. „Bovendien bestaat er een noodzakelijk verband tusschen alle deelen der wetgeving, zoodat eenheid in 't geheel noodzakelijk is. Hoe zal men deze kunnen bewaren bij 't zelfstandig werken van speciale commissiën?"

Als exceptioneel middel, doch ook alleen als zoodanig, b. v. bij technische aangelegenheden, welke met de overige wetgeving in minder direct verband

dat in een „permanente overheid" van lieverlee onverschilligheid, dralen en sleur zich openbaren. 't Regelmatig vervullen van een bepaalde taak biedt ongetwijfeld groote voordeelen, doch — zal men aanvoeren — zij kan ook afstompen, en den geestesarbeid tot een handwerk verlagen. Dit is echter, als het zich in een college nestelt, te erger, omdat de gewoonten van zulk een college, zoowel ten goede als ten kwade, slechts moeilijk veranderen. 't Gevolg zal zijn, meent men, dat de wetgevingscommissie òf zeer slechte òf volstrekt geen wetsontwerpen zal opstellen. Of wel 't verwijt zal haar treffen, indien zij de handen niet in den schoot laat rusten, dat zij verouderde opvattingen huldigt, door wetenschap en leven reeds lang prijsgegeven. Meestal zal zij bestaan uit bejaarde mannen, 't zij omdat deze eerst op hoogen leeftijd werden benoemd, 't zij omdat zij van lieverlee in hun ambt vergrijsden. Nu zijn de kalmte, de ervaring en 't overleg van den ouderdom zeker groote deugden voor den wetgever, doch niet minder noodzakelijk is het, dat hij op de hoogte der wetenschap sta, bekend met de nieuwe gedachten en behoeften zijns volks. Slechts zelden echter hebben oude lieden nog de lust en beweeglijkheid van geest tot onafgebroken vooruitgang. Veeleer zijn zij geneigd, 't geen zij in hun krachtvolle jaren d a c h t e n en w i l d e n, te beschouwen als het eenig-juiste, en neer te zien op 't geen door jongeren wordt gepraesteerd. De wet echter is niet bestemd voor 't verleden, maar voor het tegenwoordige en de toekomst [1]).

§ 8. Tegenover deze gebreken nochtans, waaraan een enkele

---

staan, zal men tijdelijke en speciale commissiën niet kunnen missen; maar als algemeene maatregel kunnen zij in de toepassing niet wenschelijk zijn. Vening Meinesz, t. a. p., bl. 130; *Tijdgenoot*, III, bl. 176; Thorbecke, *Aant.* I, bl. 178; Vivien, *Etudes Administratives*, Parijs 1845, bl. 271.

Slechts enkele malen zijn ten onzent, na '38, zulke speciale commissiën benoemd: tot reorganisatie van 't hooger onderwijs; tot 't onderzoek der wetten van Franschen oorsprong; tot 't regelen van hypotheekrecht en notariaat; voor de calamiteuse polders, en eindelijk tot 't ontwerpen van een strafwetboek. Wij hopen van harte, dat het *laatste* ontwerp niet deele in het lot zijner voorgangers!

1) Robert von Mohl, t. a. p., bl. 496 vlg.

permanente commissie *kan*, maar niet *behoeft* mank te gaan, en over 't algemeen ook werkelijk niet mank gaat, staan groote verdiensten. In de eerste plaats: gelijkvormigheid van behandeling bij de onderscheiden wetgevende verrichtingen, een soort van wetgevingspolitiek, die slechts langzaam en moeilijk wordt verkregen. Daardoor zullen de wetten, haar vorm en taal hetzelfde karakter, dezelfde type behouden, hetgeen natuurlijk het recht verstand daarvan vergemakkelijkt en de mogelijkheid van controversen vermindert. Vervolgens zal de langere, herhaalde oefening hier, even als bij alle menschelijke bezigheden, tot een grootere handigheid, een betere techniek, een snellere uitwerking leiden, en een tijdsparende praktijk zich in de behandeling, zoowel van 't geheel als van de bijzonderheden, vormen. 't Ligt voor de hand dat, waar men verschillende commissiën, 't zij te gelijk, 't zij achtereenvolgens, aan 't werk zet, bij elke nieuwe wet zal worden beraadslaagd over prealabele quaestiën, de wijze van behandeling, enz., en dat, gelijk in de afdeelingen der Tweede Kamer, met 't bespreken van 't vóór en tegen veel tijd verloren gaat. Bij een permanente commissie daarentegen wordt deze strijd slechts éénns gevoerd en is dan voor altijd beslist. Daarenboven — en dit is niet van geringe beteekenis — zal zulk een college een beter overzicht erlangen van 't geen in de wetgeving is beoogd, tot stand gebracht en nog te verrichten valt, terwijl de grootere ervaring ten aanzien der moeilijkheden, die bij den wetgevenden arbeid in zijn verschillende stadiën plegen voor te komen, niet dan gunstig kan werken [1]).

Alles intusschen komt bij dergelijke staatslichamen aan op de wijze harer samenstelling, de bekwaamheid der leden en de juiste keus der vertegenwoordigde studievakken [2]). Van meer ondergeschikt

---

1) Geib, *die Reform des Rechtlebens*, bl. 175.

2) „Een dergelijke commissie moet uit specialiteiten bestaan. Geldt het bv. het Wetboek van Strafrecht, zij zal moeten zijn samengesteld uit criminalisten, voor bankzaken, het handelsrecht, enz., zullen handelsmannen noodig zijn. Kan men nu al die elementen in die ééne permanente commissie verwachten? Mannen van verschillende richting op ieder gebied daarin op te nemen, is niet wel denkbaar." 't Is mr. A. Polak, die dit argument tegen de permanente

belang, doch niet van gewicht ontbloot, is de verdeeling van den arbeid, de vraag, of de bewerking aan een enkel lid dan wel aan meerderen behoort te worden opgedragen, en in hoeverre 't nuttig en noodig kan heeten, de leden van alle overige werkzaamheden los te maken [1]).

§ 9. Is hiermee het vraagstuk bepaald? Neen. Ons rest nog even te verwijlen bij twee ernstige schaduwzijden, die der perma-

---

commissie ontwikkelt. (*Hand. der N. J. V.*, 1870, dl. II, bl. 109). Ons echter komt het niet bijster beslissend voor. De heer Polak gaat uit van de onderstelling, dat er altijd een heel *nieuw* wetboek, een *nieuwe* wet moet worden gemaakt. Doch dit zal slechts een enkele maal 't geval zijn, en daartoe kan men den specialist der commissie zeer goed andere specialiteiten op zijn gebied toevoegen. Doch is dit werk volbracht, dan vervalt ook de omvangrijke taak, en begint die andere, waarmee de wetgevingscommissie zich doorgaans zal hebben bezig te houden: het nauwkeurig gadeslaan der wetgeving, in verband met de maatschappelijke verschijnselen, het overwegen en ontwerpen van wijzigingen tot snoeiing, aanvulling of verbetering. Daartoe is één specialiteit (en niet eens uit *elk* onderdeel van 't recht!) in de commissie ruim voldoende. De leden zijn rechtsgeleerden, en 't bijzonder vak van den een zal dus geen *terra incognita* voor den ander wezen. Mannen van „verschillende richting" daarentegen worden voor den arbeid niet vereischt. *Hun* aanwezigheid in de commissie zou door de herhaalde gedachtenwisseling en de onderlinge tegenwerking op den duur zelfs belemmerend werken op de afdoening van zaken — een eisch, die toch voorop moet blijven staan, waar men, juist met het oog daarop, den tot dusver gevolgden weg wil verlaten.

1) Vgl. deswegens: Scheurlen, t. a. p., bl. 113; Robert von Mohl, t. a. p., bl. 498 vlg.; von Gönner, t. a. p., bl. 278 vlg; Kitka, *Ueber das Verfahren bei Abfassung von Gezetzbüchern*, bl. 6 vlg. Een wonderlijke inval was het, dat in der tijd de Russische regeering beroemde *buitenlandsche* rechtsgeleerden (b. v. Thibaut) tot leden der wetgevingscommissie benoemde. Wat konden dezulken goeds tot stand brengen in een hun volkomen onbekenden rechtstoestand en een even onbekend land? Bentham echter gaat nog verder. Met opzet wil hij slechts aan een vreemdeling de bewerking der wetten opgedragen zien, niet alleen wijl deze vrij is van slechte plaatseselijke invloeden, maar tevens omdat de voortreffelijkheid van den arbeid minder afhangt van de kennis der feitelijke omstandigheden dan van juiste algemeene grondbeginselen. (*Codification Proposal*, bl. 560 vlg.) Vgl. Robert von Mohl, t. a. p., bl. 499, noot 1.

nente wetgevingscommissie aankleven, en moeilijk uit den weg te ruimen schijnen: de aanzienlijke staatsuitgaven [1]), welke haar samenstelling veroorzaakt, en 't onttrekken van zoovele rijkbegaafde mannen aan 't maatschappelijk leven, waarin ze op andere wijze allicht grooter nut zouden stichten en krachtiger optreden dan bij hun „afzondering" in een besloten kring met eenzijdig program. Een onafgebroken uitwerking van nieuwe wetten is inderdaad even onnoodig als onwenschelijk: een vaste wetgevingscommissie zal alzoo (gelijk menig rechtscollege te platten lande!) soms langen tijd slechts weinig-beteekenende bezigheden vinden — in *ons* stelsel meest van onderzoekenden, voorbereidenden aard [2]). Is nu het lidmaatschap der commissie blijvend, dan zal ook de bezoldiging, daaraan verbonden, niet gering kunnen zijn, en al is er geen werk voorhanden, natuurlijk moeten doorloopen. Dit nu is niet alleen op zichzelf verkeerd, maar het kan oòk tot het misbruik voeren, dat bij de benoeming niet gelet wordt op de grootste bekwaamheid, maar op de begeerte om een gunsteling of veteraan in de gelegenheid te stellen, met weinig arbeid een voortreflijk inkomen te erlangen [3]).

§ 10. Beide euvelen worden vermeden, en het nut, dat een vaste wetgevingscommissie kan stichten, volmaakt bereikt, wanneer men, zonder „een vijfde wiel" aan den wetgevenden wagen te hechten, aan den Raad van State den voorbereidenden

1) In 1848, 1856, 1857, 1858 en 1861 werd dit argument herhaaldelijk in de Tweede Kamer geopperd. 't Scherpst door den heer van Bosse, bij de behandeling der wet op den Raad van State, den 25 Oct. 1861. (*Hand.*, Tweede Kamer, 1861—1862, bl. 50.)

2) 't Gevaar overigens, dat de commissie, bij gebrek aan ernstige bezigheid, lijden zou aan een herzienings*manie* (argument van mr. A. Polak, *Hand. der N.-J.-V.*, 1870, dl. II. bl. 109); dat zij zich tot taak zou stellen, in de nietigste gevallen over te gaan tot herziening der wetten, is bij een goede organisatie en instructie niet denkbaar. In den regel zal men tot leden der commissie wel geen winderige, oppervlakkige wereldhervormers kiezen, op niets anders peinzend dan op omverhaling van 't bestaande. Het tegenovergesteld gevaar is bij een vast college zelfs dreigender.

3) Robert von Mohl, t. a. p., bl. 497.

wetgevingsarbeid opdraagt. Niet slechts in *Frankrijk* heeft die regeling aan de wetten haar klassieken vorm gegeven, zij zou, indien zij ten onzent mogelijk ware, ook daar zonder grootere kosten en omslag een heilzamen keer brengen in de verouderde routine. De Raad van State zou zich als wetgevingscommissie voortdurend op de hoogte hebben te houden van de leemten, die bij de toepassing der wetboeken blijken. Hij zou zijn aandacht hebben te vestigen op de wetgevingen van het buitenland en de daarin aangebrachte verbeteringen. Hij zou het stelsel van *enquête* niet verwaarloozen [1]), wanneer, bij eenig ingewikkeld punt, voorlichting van deskundigen wenschelijk mocht schijnen [2]). Bij de keus der te regelen onderwerpen zou hij een vast stelsel volgen; waken tegen 't misbruiken van den nationalen tijd door 't behandelen van beuzelarijen; de door de maatschappelijke behoeften geëischte verbeteringen weten te onderscheiden van de door vitzucht ingegeven aanmerkingen van theoristen en kamergeleerden; zich steeds levendig de werking der wetten voor oogen stellen; geen gevaar loopen, bepalingen voor te dragen, die voor geen toepassing vatbaar zijn, en zich niet door machtspreuken laten verleiden tot het afkeuren van billijke, weldoordachte voorschriften [3]).

Ook de hoogleeraar Bluntschli [4]) is dat gevoelen toegedaan. Ook hij wenscht het „Vorberathen und Begutachten" toevertrouwd te zien aan den Raad van State. Van de ministers moge de

---

1) Over 't nut van veelzijdige getuigen-verhooren bij enquête verwijs ik naar May, *Law of Parliament*, ed. van '44, bl. 236 vlg. Trouwens, onze enquête-wet (van 5 Aug. 1850, *Stbl.* no. 45, art. 4 vlg.) heeft daarmee rekening gehouden, en niet minder de praktijk. Een doorslaand bewijs daarvan leveren de proces-verbalen der jongste enquête-commissie betrekkelijk de koopvaardijvloot.

2) Prof. Asser, *Herziening onzer Wetboeken*, t. a. p., bl. 22. In dit opzicht zal de Raad van State zich zeker op een ander standpunt plaatsen dan de ambtenaren aan het departement van justitie, merkt genoemde schr. op, die, wel-eens door al te grooten ijver geprikkeld, alles *alleen* wenschen te doen, terwijl ook een minister wel-eens boos wordt als belanghebbenden zich veroorloven, op een wetsvoordracht aanmerkingen te maken.

3) Ibidem, bl. 23.

4) *Allg. Staatsrecht*, dl. II, bl. 158.

impulsie uitgaan; zij mogen de richting aanduiden, den arbeid leiden, doch tot kalme, grondige overweging zijn niet geschikt de ministers, voortgestuwd en overstelpt door de opwindende eischen der politiek en van den actieven dienst. Daartoe behoort een lichaam te worden gekozen, waarin ernstig onderzoek, de meest-omvattende zaakkennis, een heldere blik op wetgeving en overlevering, inzicht in de behoeften des staats en een veilige, aan 't partijgewoel ontrukte levensstelling vereenigd zijn. De volksvertegenwoordiging is evenmin in staat als geroepen, om deze taak te vervullen; den ministers ontbreekt daartoe de kalmte, *en een afzonderlijk daartoe bestemd college van deskundigen* (dat tot voorbereiding, wel is waar, groote diensten kan bewijzen) *aan inzicht van den samenhang met de overige betrekkingen en gewoonten van den staat* [1]). Ook is het goed, dat de — vaak toch slechts voorbijgaande — ministers in den vasten Staatsraad een slagboom vinden, die minder aangenaam moge zijn voor de willekeur, maar voor de welvaart van den duurzamen staat een niet te verwerpen waarborg oplevert [2]).

§ 11. Op tweeërlei gronden wordt het voorstel, om den Raad van State op deze wijze een belangrijker rol te doen spelen, bestreden.

---

1) Rauter wijst er in Mittermaiers *Zeitschrift* (XIV, bl. 209) op, dat dit zorgvuldige, „stille" onderzoek door ervaren deskundigen en staatslieden, vooral in de oudere staten van Europa, waar recht en beschaving zoo moeilijk in alle opzichten zijn te overzien, met den dag onontbeerlijker wordt.

2) Bij zóódanige opvatting — en ik geloof, dat zij de juiste is — blijft er weinig over van de vrees van mr. A. A. de Pinto (*Hand. der N. J. V.*, 1870, dl. II, bl. 69), dat de leden van den Raad van State de ambtenaren van den minister zouden worden. De artt. 26, 30 en 31 der wet van '61 toonen ten overvloede, dat van ondergeschiktheid geen sprake kan zijn. Er wordt op voet van volkomen integriteit gehandeld. Bij de beraadslagingen in de Kamer was dan ook eer van een te krachtig en onafhankelijk optreden van den Raad van State dan van het omgekeerde sprake (Vgl. *Hand.*, Tweede Kamer, 1861—1862, bl. 112—114.) Ter laatster plaatse waarschuwde zelfs de heer van Bosse: „Aan een Raad van State die, om het zoo uit te drukken, vooruit wil, wordt hier [door het initiatief in zake wetgeving] een zeer krachtig wapen in handen geven, om vooruit te komen, om zich te verheffen tot de vierde macht in den staat!"

De eerste is ontleend aan art. 72 der Grondwet, luidende:

1ste lid: „De koning brengt ter overweging bij den Raad van State alle voorstellen, door hem aan de Staten-Generaal te doen, of door deze aan hem gedaan, alsmede alle maatregelen van inwendig bestuur van den staat en zijne koloniën en bezittingen in andere werelddeelen..."

3de lid: „De koning neemt wijders de gedachten van den Raad van State in over alle zaken van algemeen of bijzonder belang, waar hij zulks noodig oordeelt."

In de laatste zinsnee, zegt men, is geen sprake van wetsvoorstellen, waarover 't eerste lid in 't bijzonder handelt. De opdracht aan den Raad van State (om de wetten voor te bereiden) schijnt dus volkomen ongrondwettig [1]).

De tweede grond berust op verschillende bepalingen der wet van 21 Dec. 1861, *Stbl.* no. 129, tot regeling der samenstelling en bevoegdheid van den Raad van State: 't voorschrift, dat het advies van den Raad altijd *in pleno* moet worden uitgebracht, de periodieke afwisseling der leden in de afdeelingen, 't gering aantal leden der afdeeling justitie 't in 't *geheim* werken van den Raad, buiten dadelijke aanraking met de bedrijvige wereld, enz. [2]).

Zijn deze bezwaren onoplosbaar? Beletten zij principiëel, dat de Raad van State geroepen worde tot een arbeid, die dáár o. i. meer en beter thuis behoort dan elders?

Het derde en laatste hoofdstuk der tweede afdeeling zal gewijd zijn aan de behandeling dezer vragen.

---

1) Mr. A. A. de Pinto, in de vergadering der *Nederl. Juristenvereeniging* op 8 Sept. 1870, *Hand.*, dl. II, bl. 68.

Een ander argument, aan de Grwt ontleend, behandelen wij op bl. 334 vlg.

2) Mr. G. de Vries Az., *Prae-advies*, enz., *Hand. der Nederl. Juristenvereeniging*, 1870, dl. I, bl. 94 vlg.

HOOFDSTUK III.

DE RAAD VAN STATE.

§ 1. Het hooge staatslichaam, dat in ons vaderland sinds de XVIde eeuw bekend was onder den naam van Raad van State, had in aard noch samenstelling een sterk-sprekenden familietrek gemeen met dien van 't volk, waar het staats- en administratiefrecht een „voorwerp" van zoo aanhoudende studie en omwerking uitmaken [1]), ik bedoel het Fransche [2]). Terwijl men den *Conseil*

1) In tegenstelling tot de trotsche onbeweeglijkheid in Groot-Brittanje. Van daar de „fijne scherts" der Engelsche schrijvers betreffende zekeren boekverkooper op het vasteland, die, toen hem de laatste uitgaaf der Grwt werd gevraagd, ten antwoord gaf, dat hij zich vast had voorgenomen, nimmer *periodieke werken* te verkoopen. Vgl. mr. P. F. Hubrecht, *de Grondwet*, Rotterdam, 1863, bl. III.

2) Vgl. mr C. J. van Bell, *de Raad van State*, Leyden 1854, bl. 1 vlg.; Quarles van Ufford, *Diss. hist.-pol. de Concilio Status Franc.-Neerl.*, Leyden 1844, bl. 2 vlg.; Vivien, *Etudes Administratives*, Parijs 1859 (3de ed.), dl. I, bl. 91 vlg.; Leferrière, *Cours du droit public*, Parijs 1860 (5de ed.), dl. I, bl. 153 vlg.; Dufour, *Droit Administratif*, Parijs 1854 (2de ed.), dl. II, bl. 194 vlg., Cormenin, *Droit Administratif*, Parijs 1840 (5de ed.), dl. I, bl. 3 vlg. (Voor de kritiek, Pistoye, *du Conseil d'Etat*, Parijs 1845). Voorts: Malchus, *Verwaltungs-politik*, dl. I, bl. 77 vlg.; Robert von Mohl, t. a. p., bl. 501 vlg., en *Geschichte und Literatur der Staatsw.*, dl. III, bl. 245 vlg.; Bluntschli, *Allg. Staatsrecht*, München 1857 (2de ed.), dl. II, bl. 159 vlg.; Vening Meinesz, t. a. p., bl. 74 vlg.; *Tijdgenoot*, dl. I, bl. 274, dl. II, bl. 215, dl. III, bl. 338.

Het wetsontwerp, dat de graaf de Chambrun in de zitting der Assemblée

d'Etat [1]) daar te lande, zij 't al met gewijzigde attributen, steeds als het geëerbiedigd middelpunt beschouwde, waar in de eerste plaats de *wetten* werden voorbereid en bearbeid, was de Raad van State ten onzent, ten tijde der Republick, meer een lichaam van uitvoering, een regeeringscollege van slinkend gezag, met 't beleid der oorlogsaangelegenheden, der staats-finantiën en — min of meer — met dat der buitenlandsche zaken belast [2]), terwijl hij na '13, ten eenemale gewijzigd, louter een adviseerende stem uit te brengen [3]) en op legislatief gebied niets zelfstandigs te verrichten had.

Dat de Raad van State behoorlijk is „geëtiliseerd," kan dus moeilijk worden beweerd. 't Was, of men sinds 't herstel van ons volksbestaan stelselmatig vermeed, hem eenig gewicht bij te zetten [4]); of de oude naijver en argwaan, dien de aanwezigheid der Engelsche raden onzen staatslieden had ingeboezemd, onbewust, nog eeuwen na Leicester's vertrek voortduurden. Waaraan dit toe te schrijven is, valt moeilijk uit te maken. Had misschien de bepaling uit van Hogendorp's schets (art. 32, 1ste al.): „De souvereine Vorst pleegt *alle* de daden van de Souvereine waardigheid *in den Raad van Staten*," aanstoot gegeven? Waren 's konings raadslieden niet geneigd, bij den zwaren arbeid, dien

---

Nationale van 25 Juli 1873 indiende (*Procès-verbal* dier zitting, nr. 1952), bepaalde in art. 19 § 5: „*Le Conseil d'Etat est chargé de préparer les projets de lois et les règlements d'administration publique*," enz.

1) Napoleons „*idée en délibération*," in tegenstelling tot de ministers, zijn „*idée en exécution*." Las Cases, *Mem. de St.-Hélène*, dl. I, bl. 343. Vgl. Bluntschli, t. a. p., bl. 161.

2) Van Slingeland, *Staatk. Geschriften*, dl. III, c. 3—10; van Bell, t. a. p., bl. 38—52, vooral bl. 49; mr. T. M. C. Asser, *Het Bestuur der Buitenl. Betrekkingen*, 34—35.

3) Zelfs ten aanzien der „geschillen van bestuur", bedoeld in art. 13, al. 2, art. 23, 35—42 der wet van '61. Vgl. de mem. van beantw. der regeering, *Bijl.* Tweede Kamer, 1860—1861, bl. 988.

4) Een enkele maal werden leden van den Staatsraad tot meer actieven dienst geroepen. Zoo b. v. in 1841, toen de staatsraden Borret en de Jonge de wet tot vermeerdering van 't getal prov. gerechtshoven in de Tweede Kamer verdedigden.

zij met de Staten-Generaal te volbrengen hadden, behalve met de „staatscommissie van redactie der Nederlandsche wetgeving," die toch hoofdzakelijk reeds tot den kring der beslissenden behoorde, ook den Raad van State nog te betrekken [1]? Vreesde men den invloed van den Raad, dien men nu en dan wel andere belangrijke werkzaamheden opdroeg, maar zoo stil en in 't geheim, dat de instructiën, welke dien werkkring regelden [2], eerst ten jare 1843, buiten de regeering om, werden openbaar gemaakt [3]?

---

1) De prov. instructie van 6 April 1814, in verband tot de eenige dagen later gevolgde benoeming eener commissie, schijnt voor die opvatting te pleiten.

2) 1° 't Relatief tot het besluit van Z. K. H. van den 6den April 1814, no. 2 (provisionele instructie, 21 artt); 2° 't kon. besluit van 7 Juli 1829 (9 artt.)

Volgens de eerste werden alle stukken, aan de overweging van den R. v. S. onderworpen, in handen van twee zijner leden gesteld, door onderlinge overeenkomst benoemd, met last om 't voorstel nauwkeurig te onderzoeken (art. 6), en bevoegd om bij de ambtenaren, aan het hoofd van „eenig vak van bestuur" geplaatst, en bij andere administratieve en regeeringscolleges informatiën in te winnen (art. 7). Deze leden moesten zoodra mogelijk 't rapport van hun onderzoek met een „concept-advys" aan den R. v. S. indienen (art. 8).

't Bleek duidelijk, dat deze organisatie onvoldoende was. Vandaar het plan, in 1823 ontworpen, om den R. v. S. „*à l'instar de la France*" in sectiën te verdeelen, en wel 1° *voor binnenl. bestuur, militie en schutterijen;* 2° *finantiën;* 3° *justitie;* 4° *krijgswezen te land en ter zee.* (Mr. Quarles van Ufford, t. a. p., bl. 218, vlg.) Hoezeer door den koning goedgekeurd, kwam deze regeling nooit in werking.

't Besluit van '29 omschreef meer bepaald den werkkring van den R. v. S. De *bevoegdheid* om informatiën in te winnen, werd *verplichting* (artt. 5 en 6); art. 8 beval dat, tot bevordering der meest-mogelijke „eenheid en samenhang in alle takken van bestuur," de wetsontwerpen beschouwd zouden worden „uit het oogpunt der *raadzaamheid, volledigheid en doelmatigheid,*" en van hun overeenstemming met de bepalingen der Grwt en met andere bestaande wetten en verordeningen. — Overigens bestond er nog een kon. besluit van 9 Dec. 1843, *Stbl.* no. 61, „omtrent het doen deelnemen aan de deliberatiën van den Raad van State van buitengewone staatsraden, te benoemen uit de hier te lande aanwezige hooge ambtenaren uit Oost- en West-Indië." (*Bijl.*, Tweede Kamer, 1860—1861, bl. 988.)

3) *Tijdgenoot*, III, bl. 707—711. Vgl. de Bosch Kemper, *Handl. tot de Kennis v. h. Ned. Staatsregt*, bl. 133.

Er zou voor dit laatste wel iets bij te brengen zijn. Doch alles bepaalt zich natuurlijk tot *gissingen*.

§ 2. Nochtans kan het geen bevreemding wekken, dat dit lichaam, waarvan men weinig meer zag en hoorde dan de stereotype vermelding van 't „gehoord" aan het hoofd der „wetten en bevelen" [1]), maar zwakke sympathie vond. Van daar dan ook dat, in '48, art. 71 der Grwt, bepalende, dat er „een Raad van State is", levendigen strijd uitlokte. Zoowel in 't voorloopig als in 't algemeen en nader verslag [2]) der commissie van rapporteurs werd door „vele leden" met kracht op de opheffing van den Raad aangedrongen. „Sommige leden" wilden de instelling van dat college *facultatief* maken, en „overlaten aan de gewone wet [3])." Ja, zelfs de regeering bleek niet op 't behoud van den Raad gesteld. Van warme verdediging was zelfs zoo weinig sprake, dat zij, in strijd met 't verslag der commissie, bij besluit van 17 Maart 1848 benoemd tot voordracht van een volledig ontwerp van Grondwetsherziening, waarbij de Raad van State als een „onmisbare steun" voor 't gouvernement was aangeprezen [4]), opmerkte: „De regeering deelt den twijfel, welke bij de Kamers is gerezen, of dit lichaam wel een volstrekte noodzakelijkheid is [5])"!

§ 3. Gelukkig behaalde deze meening *niet* de overwinning. De Raad van State [6]) werd behouden; doch eerst dertien jaren later

1) Art. 73 der Grwt van '15, art. 72 van die van '40 en '48.

2) *Hand.*, 1848, I, bl. 440 vlg.; 459; 599; 633.

3) Verschillende leden drongen eveneens bij de beraadslagingen op de opheffing aan. *Hand.*, 1848, II, bl. 7, 19, 126, 288, 636, enz. Ook in de Dubbele Kamer, *Hand.*. 1848, III, bl. 123, 202, 322, 374, enz.

4) *Hand.*, 1848, I, bl. 211.

5) *Hand.*, 1848, I, bl. 524—525.

6) In de staatsregelingen van 23 April 1798 en 16 Oct. 1801 *niet* opgenomen; in die van 26 April 1805 (art. 44), in de constitutioneele wetten, vergezellende 't tractaat van 26 Mei 1806 (art. 7); in de constitutie van 7 Aug. 1806 (art. 29); in de grondwetten van '14 (art. 32), '15 (art. 71) en 40 (art. 72) wèl. Overigens was in 't decreet van 9 Juli 1810, waarbij ons land bij 't Fransche keizerrijk werd ingelijfd (in art. 3) bepaald, dat wij *zes députés au Conseil d'Etat* zouden hebben, ofschoon er, volgens v. Bell (t. a. p., bl. 61) slechts *twee* in hebben zitting gehad.

uitvoering gegeven aan 't grondwettelijk voorschrift, en de „samenstelling en bevoegdheid van den R. v. S." (onder den minister Godefroi) geregeld bij de wet.

Datgene wat, volgens de Bosch Kemper [1]), *inzonderheid* behoorde te worden opgedragen aan den Raad van State, nl. „het verzamelen van bouwstoffen uit de ondervinding voor verbeteringen in de wetgeving" en „het uitwerken van wetsvoordrachten" vond men onder de „bevoegdheid en de werkzaamheden [2])" wel niet uitdrukkelijk vermeld.

Doch ook niet *uitgesloten*.

Gaat men, in verband met de „voordrachten" van art. 25, de geschiedenis der wet na, dan blijkt veeleer het tegendeel.

Maar, voert men ons hier tegemoet, zulk een bevoegdheid kàn de organieke wet niet hebben opgedragen; dat zou in strijd zijn met de Grondwet.

Het bewijs voor die stelling is nooit geleverd.

§ 4. Reeds in de memorie van toelichting, welke 't herzieningsontwerp van 9 Dec. 1844 vergezelde, vond men, op art. 68 (even als dat der Commissie van '48 bijna gelijkluidend met ons art. 72 [3]), de aanteekening, dat de wet den Raad van State moest inrichten, behalve als regeeringsraad van de kroon, en van ieder ministeriëel departement in 't bijzonder, tot „*gewone* werkplaats, waarin de wetten en besluiten worden opgesteld" [4]).

Blijkbaar was de opdracht dier taak in 't oog der negen mannen dus niet ongrondwettig.

De ontwerper der wet van 21 Dec. 1861, *Stbl.* no. 129, re-

Blijkens het decreet van Lodewijk Napoleon, dd. 1 Juli 1806, moesten alle wetten bij den R. v. S. worden „voorbereid en overwogen." (*Verz. van wetten voor het Koningrijk Holland*, dl. I, bl. 62.)

1) *Handl.*, bl. 134.

2) Tweede hoofdstuk der wet van '61. (De bevoegdheden worden in de artt. 20—26, 1ste afd., opgesomd.)

3) In plaats van „en van zijne koloniën en bezittingen", stond in al. 1: „en van deszelfs bezittingen."

4) *Handelingen over de voorstellen tot Grondwetsherziening in* 1845 ('s Hage bij Gebr. Belinfante), bl. 13, 36.

gelende de bevoegdheid en samenstelling van den Raad van State, dacht er eveneens over.

In de memorie van toelichting tot zijn wetsontwerp lezen we (§ 5): „Het denkbeeld, uitgedrukt in art. 24 van het ontwerp van $18^{55}/_{56}$ [1]) en in art. 26 van het ontwerp van $18^{57}/_{58}$, om aan den Raad op te dragen medewerking tot het ontwerpen van wetten en van algemeene maatregelen van inwendig bestuur, reeds in 't ontwerp van $18^{59}/_{60}$ verlaten, is ook aan dit wetsvoorstel vreemd gebleven.

„De regeering deelt *niet* in het gevoelen, dat die opdracht niet met de Grwt zou zijn overeen te brengen. Art. 71 der Grwt laat den gewonen wetgever volkomen vrij. Hij is alleen gebonden in zooverre tot die bevoegdheid moet worden gebracht hetgeen uit de 1ste en 3de zinsnede van art. 72 voortvloeit [2])".

Bij 't debat (op 31 October 1861) werd die verklaring nog nadrukkelijker herhaald.

Het gold de strekking van art. 25 [3]) der wet, waarop wij straks terugkomen. Welke is de bedoeling van dat artikel? vroeg de minister. „Geen andere dan *dat de Raad van State het oog zal houden op den gang der wetgeving, gebreken en leemten aan de regeering zal aanwijzen, zelfs, indien hij dat noodig acht, voorstellen aan de regeering zal doen omtrent onderwerpen van wetgeving, die nog geen regeling erlangd hebben, of betere regeling eischen.* Hij wordt van die taak niet zoo afgetrokken als de ministers door gestadige beslommeringen van dagelijkschen arbeid."

Welnu — had men opgemerkt — als dat zoo is, dan is uw artikel ongrondwettig; want de Grondwet wil, dat de Raad van State omtrent alle wetten en maatregelen van inwendig bestuur advies

1) Sinds — van '56 tot '61 — waren er *vier* ontwerpen ingediend. Dat van Godefroi was het *vijfde*.

2) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1860—1861, bl. 843.

3) Dat art. luidt: „De Raad is bevoegd, aan Ons voordrachten te doen omtrent onderwerpen van wetgeving en bestuur, waaromtrent hij het doen van voorstellen aan de Staten-Generaal, of het uitvaardigen van maatregelen van inwendig bestuur wenschelijk acht."

uitbrenge, en hoe zou de koning van den Raad een onzijdig advies ontvangen over een voorstel, door den Raad zelf gedaan [1])?

„Ik antwoord" — sprak de minister — „dat de Raad in dit geval zijn advies reeds à priori zal hebben gegeven. Bovendien is 't bezwaar ongegrond. Want òf de regeering vereenigt zich met het voorstel, en dan vervalt het bezwaar, òf zij vereenigt zich daarmee niet, en dan zal de voordracht blijven liggen, of de Raad zal over de bedenkingen gehoord, en door wrijving van gedachten een resultaat verkregen worden... Ik zou het zeer betreuren," voegde de minister er bij, „indien uit de wet een bepaling wegviel, die, in verband met art. 26 [2]), ten doel heeft om, zonder van den Raad van State te maken een werkplaats voor *alle* onderwerpen van wetgeving, dat college niettemin een nuttig en werkzaam aandeel te doen nemen aan den legislatieven arbeid [3])."

§ 5. De hh. van Golstein [4]), van Lijnden [5]) en van Bosse [6]) ontleenden aan de Grondwet nog een tweede argument, ten betooge, dat de opdracht van art. 25 inconstitutioneel was. Immers, zeiden zij, art. 72 der Grwt, dat de bevoegdheden van den Raad van State optelt, spreekt niet van dit recht van initiatief; ergo heeft zij hem dit — trouwens niet passend bij 's Raads *lijdelijk*, adviseerend karakter — ook niet willen verleenen.

Wat is er van dien strijd? luidde 't antwoord der regeering [7]). De gevoerde redeneering komt hierop neer, dat art. 72 Grwt is de eenige, uitsluitende grondslag voor de regeling der bevoegd-

---

1) Zoo redeneerde de heer van Lijnden, *Hand.*, Tweede Kamer, 1861—1862, bl. 113.

2) „De afdeelingen van den Raad dienen de hoofden der ministeriëele departementen in zaken van bestuur of wetgeving, desgevraagd, van voorlichting."

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 124[1].

4) *Hand.*, t. a. p., bl. 112 en 113.
5) *Hand.*, t. a. p., bl. 113.
6) *Hand.*, t. a. p., bl. 115.
} Ook de heer mr. A. A. de Pinto doelde op dit argument in de eerste Juristenvergadering, *Hand.*, 1870, dl. II, bl. 68.

7) *Hand.*, t. a. p., bl. 124[1].

heid van den Raad van State. Daartegenover echter staat art. 71, in de Grwt opgenomen, om den gewonen rechter vrijheid te geven bij het regelen dier bevoegdheid. Alleen dat de beginselen van art. 72 bewaard blijven is daarbij voorwaarde. Dáaraan kan de gewone wetgever niet derogeeren. Overigens is hij volkomen vrij. Elke nieuwe bevoegdheid, die met zijn roeping overeenkomt, kan hij den Raad van State dus geven. Anders zou de opdracht aan de wet om de zaak te regelen, in art. 71, niets beteekenen. Het *lijdelijk* karakter, dat de Grondwet den Raad van State geeft, is evenmin een bezwaar. Ten aanzien der bevoegdheid, in art. 72 geregeld, moge dit waar zijn, op 't gebied van die, buiten dat art. geplaatst, behoeft het *geen* voorwaarde te wezen. Evenmin het voordragen echter als 't ontwerpen van wetten of maatregelen van inwendig bestuur doet den Raad zijn *adviseerend* karakter verliezen.

Art. 25, dat een ongrondwettig voorschrift zou bevatten, werd na deze verdediging met 36 tegen 22 stemmen aangenomen. Tot de voorstemmers behoorden Thorbecke, Dullert, Betz, Olivier en van Reenen [1]).

Is er dus van ongrondwettigheid geen sprake, even onjuist zou het zijn, te beweren, dat bij de tegenwoordige regeling het voorbereiden en ontwerpen der wet niet tot den werkkring van den Raad van State kan worden gebracht.

Het straks-bedoelde art. 25 opent daartoe de ongezochte gelegenheid [2]) Doch reeds de artt. 13 en 26 doen dit in hun onderling verband. „Wellicht kunnen er gevallen bestaan," sprak de regeering, „waarin... opdracht aan een afdeeling van het ontwerpen van een wet of wettelijke verordening zonder gevaar zou kunnen plaats vinden... Geen der middelen.... waardoor van de inrichting van den Raad tot het hierbedoelde oogmerk partij kan worden getrokken, wordt door het wetsontwerp uitgesloten [3])."

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 114.

2) Ook mr. A. Polak vestigde daarop de aandacht in de eerste Juristenvergadering. *Hand.*, 1870, dl. II, bl. 92.

3) Mem. van toel., § 5, *Bijl.*, t. a. p., bl. 844.

§ 6. Niet de *onbevoegdheid* van den Raad van State wordt dan ook door de tegenstanders bepleit, maar de *ongeschiktheid*. En wel uit driederlei hoofde [1]).

De Raad van State, heeft men verzekerd, is niet verdeeld in kamers, waarvan de eene over deze, de andere over gene onderwerpen wordt gehoord, maar het advies aan den koning moet altijd door de vergadering van den ganschen Raad worden uitgebracht. Vandaar, dat geen der leden zich bij uitsluiting aan één vak kan wijden, maar allen hunne studiën tot alle onderwerpen der staatshuishouding in meerdere of mindere mate moeten uitstrekken. De rechtsgeleerden, die telkens over alle onderwerpen van binnenlandsch bestuur, over het belastingstelsel, over de geldmiddelen van den staat, over de gewichtigste koloniale belangen, ja van tijd tot tijd zelfs over krijgszaken hunne stem moeten uitbrengen, zijn niet in de gunstigste positie, om van de burgerlijke-, handels- en strafwetgeving een diepe studie te maken, gezwegen nog van de eigenaardige studie, die de rechtspraak in geschillen van bestuur van eenigen van hen vordert.

Daarenboven is het stelsel van periodieke afwisseling der leden in de afdeelingen een groote hinderpaal. Daardoor toch kunnen in de afdeeling van justitie mannen ingedeeld worden, die een groot deel van hun leven van de studie der burgerlijke of strafwetgeving geen hoofdzaak hebben gemaakt, terwijl zij, die boven anderen in een vaste commissie van wetgeving zouden worden gewenscht, na een zestal jaren uit hun afdeeling moeten worden verwijderd, zonder dat het zeker is, dat zij daar binnen betrekkelijk korten tijd in kunnen terugkeeren. Van leden eener vaste commissie van wetgeving zou men ook niet mogen vergen, dat zij telkens, na zes jaren in die commissie van wetgeving geweest te zijn, de volgende zes jaren van een ander deel der staathuishouding het hoofddoel hunner studiën maken.

Hoe is die periodieke afwisseling der leden evenwel in de wet gekomen? De regeering wilde ze niet [2]). Zij verzette er zich zelfs

1) Mr. G. de Vries Az., *Prae-advies*, t. a. p., bl. 94 vlg.
2) *Bijl.*, t. a. p., 1860—1861, bl. 885.

levendig tegen [1]). De Kamer daarentegen wel [2]). Vooral de heer Olivier drong met nadruk daarop aan [3]), en de tegenwoordige 3de al. van art. 13 is dan ook *zijn* werk. Het amendement, dat aldus luidde, werd met 36 tegen 25 stemmen aangenomen. Volgens den heer O. behoorden de leden van den Raad geen *specialiteiten* te zijn, maar mannen van *algemeene* kennis. „Ik maak mij niet bevreesd," sprak hij, „dat, wanneer de minister bij een quaestie van onderwijs een man met de koloniën of met oorlogzaken of met de finantiën bekend, vindt, hij daardoor slechter raad zal krijgen, want ik geloof, dat de minister van dien kolonialen man, van dien oorlogsman en van dien financier, als zij reeds lang in den raad zitting en de andere afdeelingen doorloopen hebben, zich dus met de bij deze behandelde onderwerpen bekend hebben kunnen maken, misschien een beter advies, en van een minder eenzijdig standpunt uitgaande, zal krijgen dan van den z. g. onderwijslieden."

Ook prof. Quack merkte op [4]), dat z. i. wisseling van de sectiën op den duur niet nadeelig zou werken op het initiatief, dat dit college nemen kan in zaken van wetgeving. Reeds nu, merkte hij (in 1870) op, „hebben al de leden de onderscheiden afdeelingen doorloopen, terwijl er bovendien ook vergaderingen *in pleno* zijn [5])."

§ 7. Men zou echter een stap verder kunnen gaan.

Art. 32 schrijft voor, dat elk advies van den Raad wordt gegeven door minstens 9 leden. Welnu, men make gebruik van de 3de al. van art. 13, en bepale bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur (art. 46), dat de afdeeling *wetgeving* of *justitie* is samengesteld, uit 5 gewone staatsraden (evenals de afdeeling van al. 2,

---

1) *Hand.*, t. a. p., bl. 124.

2) *Hand.*, t. a. p., bl. 84.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 85.

4) Naar aanleiding van vraag III, door prof. Goudsmit in de rechtsg. sectie van 't *P. U. G.* gesteld: „Kan de Raad van State niet meer doen voor een herziening, die de wet in harmonie houdt met de behoeften?" *Aant.*, t. a. p., bl. 7.

5) *Aant.*, t. a. p., bl. 14.

art. 13), en voorts uit 4 der 15 staatsraden in buitengewonen dienst, die, blijkens art. 4, kunnen worden benoemd. Daardoor erlangt men vanzelf de specialiteiten, die men wenscht, zonder dat deze, als niet onmiddellijk behoorende tot de 15 staatslieden in gewonen dienst (art. 1), zouden *behoeven* te worden afgewisseld. Stelt men den tijd der aftreding voor deze afdeeling bovendien ruim, op 10 of 15 jaren ('t geen de wet niet verbiedt), dan zou dit bezwaar wel zijn op te lossen, en blijft er tevens weinig over van dat tegen 't „uitbrengen van elk advies *in pleno*" geopperd.

Niets echter zou er zich tegen verzetten, den *plicht* (*niet* de *bevoegdheid*) tot *voorbereiding* en *uitwerking* der wetten, evenals de geschillen van bestuur, aan een blijvende afdeeling op te dragen. Een kleine toevoeging tot art. 13 ware daartoe voldoende.

Daarmee vervalt een tweede bezwaar, dat nl. een 3tal leden te gering zou zijn voor een vaste commissie van wetgeving. Of vermeerdering van 't getal leden dezer afdeeling zonder gelijktijdige vermeerdering van 't aantal leden van den *Raad* „nog-al bezwaar zou ontmoeten [1])", is twijfelachtig [2]). In elk geval ware, met het oog op art. 4, een proef te nemen.

§ 8. In de derde plaats oppert men 't bezwaar, dat de Raad van State werkt in 't geheim, dat hij leeft buiten dadelijke aanraking met de bedrijvige wereld.

Zal de commissie, zegt men, die het oog gevestigd houdt op de veranderende denkbeelden, opvattingen van zaken, gebruiken en behoeften, en die de wijzigingen ontwerpt, geschikt om de wetgeving in overeenstemming daarmede te houden, aan hare roeping voldoen, dan moeten de leden zich bewegen te midden van het werkzame leven des volks, in onophoudelijke aanraking zijn met hen, die het meeste belang bij een goede wetgeving hebben, in levendige wisseling van denkbeelden blijven met alle deskundigen.

Onder het volle licht der openbaarheid worde de behoefte aan herziening der wetgeving besproken, en over de wijze om verbetering van het gebrekkige voor te bereiden beraadslaagd [3]).

---

1) Mr. G. de Vries Az., *Prae-advies*, t. a. p., bl. 96.

2) Vgl. *Hand.*, Tweede Kamer, t. a. p., bl. 82 en 124[2].

3) *Prae-advies*, t. a. p., bl. 96.

Volkomen juist! Maar er is geen enkele reden denkbaar, waarom de Raad van State niet in 't openbaar zou werken, en zich niet alle licht [1]) zou verschaffen, dat hij noodzakelijk acht. Vroeger moge dit bezwaar hebben gedrukt, toen de werkzaamheden van den Raad achter een geheimzinnigen sluier werden verborgen, dit is thans niet meer 't geval. De wet van '61 wil als regel openbaarheid. Uit de discussiën is dit zonneklaar gebleken [2]). Art. 44 omschrijft de verplichte geheimhouding, alleen dan bestaande, als zij van 's konings wege wordt opgelegd, of als de meerderheid der leden daartoe besluit. Over de geschillen van bestuur beraadslaagt de afdeeling, tot die taak geroepen, met gesloten deuren (art. 39). Waar staat dit echter voor de overige afdeelingen geschreven?

§ 9. De inlichtingen, die de Raad wenscht in te winnen, worden verkregen volgens de bepalingen van art. 31. Dat is zeker een omslachtige, belemmerende wijze van werken, en wenschelijk ware 't, dat ook aan den Raad van State, ten behoeve der wetgeving, het recht van enquête werd verleend. Daartoe behoefde men niet *alle* bevoegdheden, die de Tweede Kamer in dit opzicht bezit, aan den Raad te schenken. Doch enkelen moeten hem worden toegekend zonder tusschenkomst van de hoofden der betrokken departementen. Anders *blijft* het de mijl op zeven.

Dit punt is een der lastigste van de geheele zaak. Menigmalen is 't gebleken, dat de Kamer op haar recht van enquête zeer fier en naijverig is, en bezwaarlijk zal ze er toe besluiten, het met den Raad van State, die, gelijk wij weten, juist niet tot haar idealen behoort, te deelen [3]). Men zou dus voor 's hands moeten roeien met de riemen, die men heeft, en vertrouwen, dat de leden der afdeeling wetgeving (of justitie) een open oog zouden hebben voor de literatuur, ook de buitenlandsche, en voor de jurisprudentie, inzonder-

---

1) „Licht is in de politische wereld zoowel als in de natuur een noodzakelijk levenselement." Thorbecke, *Aant.* I, bl. 180; *Over plaatselijke begrooting*, bl. 113.

2) Men vergelijke de opmerkingen van den heer van Bosse. *Hand.*, t. a. p., bl. 114.

3) *Bijl.*, 1860—1861, bl. 885.

heid die van den Hoogen Raad, beiden, naast eigen ervaring, de beste bronnen van waarneming. Bovendien moesten de hoofden der ministeriëele departementen den Raad voortdurend op de hoogte houden van de grieven en bezwaren, welke te hunner kennis komen, en kunnen zij door een vlijtige studie der *Bijlagen* en *Handelingen* veel leeren doen en — laten [1])!

De verhouding van den minister van justitie tot de wetgevingsafdeeling van den Staatsraad zou zonder veel moeite kunnen worden geregeld. De minister, die verantwoordelijk is voor de voordrachten, van zijn departement uitgegaan, zal steeds de leiding van den arbeid moeten behouden. De vraag, welke onderwerpen bij nieuwe wetten moeten worden geregeld, zal, hetzij op voordracht der afdeeling, hetzij op eigen initiatief, door den minister worden beantwoord. De grondslagen van 't ontwerp zullen, in overleg met de afdeeling, door den minister worden vastgesteld. Het ontwerp zelf zal alvorens bij de Kamer te worden ingediend, door den minister onderzocht worden. Desniettemin zal, bij deze regeling, de afwisseling van ministers minder schadelijk zijn voor de geregelde voortzetting van het werk der wetgeving, dan wanneer de voorbereiding aan de ambtenaren van het departement is toevertrouwd [2]).

§ 10. Reeds in de tegenwoordige omstandigheden dus zou de Raad van State, althans een zijner afdeelingen, als wetgevingscommissie, niet tusschen de kroon en de volksvertegenwoordiging, maar naast de kroon kunnen plaats nemen. Voor de geringe wijzigingen echter, vereischt om rechtstreeks te erlangen, wat men anders langs zijwegen, door kunstmiddeltjes, zou bereiken, zal wel niemand terugdeinzen.

Noch de grondwettige bedenkingen, noch die, aan de wet van 21 Dec. 1861, *Stbl.* no. 129, ontleend, schijnen van dien aard, dat zij de toepassing van het denkbeeld verijdelen. Slechts „één ding" is noodig: het vormen van een „ijsbrekende" openbare meening. Staat deze eenmaal zoo onwrikbaar vast als de overtuiging, dat

---

1) Vgl. prof. Asser, *Voorrede tot het Wetb. v. Kooph.* (ontw. v. 1809), bl. XXI vlg.

2) *Wetgeving-studiën*, t. a. p., bl. 22 vlg.

het tot heden geliefkoosd sukkeldrafje in 't belang van ons volksbestaan moet worden opgegeven, dan volgt het overige van zelf.

§ 11. De voorzieningen, die met deze hervorming gepaard zouden moeten gaan, vallen in 't oog. Dat de in den Raad van State ontworpen wetten door den redacteur of de redacteuren, onder 's ministers toezicht, in de Tweede Kamer zouden kunnen worden verdedigd, acht ik, met 't oog op de antecedenten, zeker [1]), al geven velen de voorkeur aan het stelsel van zelfstandige rapporteurs [2]), waarmee de Tweede Kamer ongelukkig maar geen vrede heeft. Het recht van discussie te besnoeien, gelijk onlangs eenige Kamerleden hebben voorgesteld, komt mij voor, een bedenkelijk expediënt te zijn. Hoe lastig het valle, men moet vertrouwen op de toenemende zelfbeperking en zelfbeheersching bij de leden der Wetgevende Macht. Overigens heeft de Tweede Kamer, bij de belangrijke wijzigingen, die zij eenige jaren geleden in haar reglement bracht [3]), den regel, dat de onafgedane wetsontwerpen met het sluiten der zitting vervallen [4]), afgeschaft.

Tijd en moeite worden daardoor uitgespaard.

Jammer is het, dat ons Parlement zich niet vereenigde met punt G [5])

---

1) Vgl. 't debat over punt E, in de eerste Juristenvergadering. (*Hand.*, t. a. p., II, bl. 78—120.)

2) Dat was het stelsel van 't amendement van Nierop op litt. E., in bedoelde vergadering met 83 tegen 53 st. aangenomen. (*Hand.* t. a. p., bl. 120.)

3) Zie Bijlage.

4) Punt F van 't prae-advies de Vries, *Hand.* t a. p., dl. I, bl. 109, bij acclamatie den 9 Sept. 1870 in de eerste Juristenvergadering aangenomen. (*Hand.*, t. a. p., dl. II, bl. 31.)

5) *Hand.*, t. a. p., dl. I, bl. 109—110.

Zij verwierp bij de jongste hervorming van haar reglement van orde met 35 tegen 25 st. het nieuw-voorgesteld art. 87, luidende:

„Wanneer in een voorstel wijzigingen zijn aangenomen, kan de Kamer de eindstemming over het voorstel in zijn geheel tot een volgende vergadering uitstellen.

„Vóór deze eindstemming kan alleen de samenhang der aangenomen deelen van het voorstel nader in overweging worden genomen." (*Hand.*, Tweede Kamer 1871—1872, bl. 969.)

van 't prae-advies des staatsraads de Vries:

„Het is te wenschen, dat na afloop der stemming over de afzonderlijke artikelen van elk wetsontwerp, strekkende tot geheele of gedeeltelijke herziening van een der wetboeken, het wetsontwerp door de Tweede Kamer gesteld worde in handen van een commissie uit haar midden, ten einde, in overleg met den minister, te onderzoeken of het, naar aanleiding van de daarin bij de beraadslaging gebrachte wijzigingen, nog eenige verbetering behoeft, en zoo ja, daartoe de noodige voorstellen aan de beslissing van de Kamer te onderwerpen, alvorens tot de eindstemming over het geheele ontwerp worde overgegaan."

Thans blijft het mogelijk, dat in wetsontwerpen van eenigszins grooteren omvang, door den stroom van amendementen en subamendementen [1]), zelfs in de *principes dirigeants*, misslagen sluipen, die nieuwe wetten tot wijziging vorderen. Bij ontdekking van dergelijke antinomiën door het onervaren publiek, dat onbekend is met de gevaren, aan de parlementaire beraadslaging verknocht, zou de wet, dat symbool van vrijheid, vrede, orde en maatschappelijk geluk, onverdiend in discrediet kunnen geraken.

Onderwerpt de Tweede Kamer dus wellicht, vóór de behandeling van 't nieuwe Wetboek van Strafrecht, haar reglement van orde opnieuw aan een herziening, dan moge 't votum der *Nederlandsche Juristenvereeniging* haar bewegen, het alleszins juiste denkbeeld, waarvan het uitgaat [2]), „in ernstige overweging te nemen."

---

1) Vgl. Rousset, t. a. p., bl. 55.

2) In *ons* stelsel zou het wetsontwerp natuurlijk aan den Raad van State behooren te worden gerenvoyeerd.

BIJLAGE.

HERZIENING VAN HET REGLEMENT VAN ORDE DER TWEEDE KAMER VAN DE STATEN-GENERAAL.

Bij missieve van 29 Nov. 1864 hadden de hh. van Bosse, Dullert, Godefroi en van Heukelom bij de Tweede Kamer een voorstel ingediend tot herziening van het reglement van orde 1).

Het hoofddoel van dit voorstel was: „spoediger afdoening van de werkzaamheden der Kamer te bevorderen, verbetering te brengen in de inrichting der verslagen en in de uitoefening van het recht van amendement 2)." Men wenschte dit te bereiken door: I. steeds een *lid* der commissiën als rapporteur te doen fungeeren, en niet meer (gelijk in den regel) *de griffier*; II. de onafgedane wetsvoorstellen niet langer te doen vervallen bij 't sluiten der zitting 3); III. vereenvoudiging en bespoediging der schriftelijke behandeling van een voorstel, vooral door 't doen wegvallen, waar dit mogelijk zou zijn, van de memoriën van beantwoording der regeering; IV. verbetering van de inrichting der verslagen, door een nieuwe regeling van de betrekking der commissie van rapporteurs èn tot haar verslag èn tot de openbare beraadslaging. Voor-

1) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1864—1865, *voorstel*, bl. 689—690; *mem. van toel.*, bl. 690—694.

De commissie van reglementsherziening, benoemd in de zitting van 29 Sept. 1864, en die haar verslag uitbracht dd. 15 Oct. daaraanvolgende (*Bijl.*, t. a. p., bl. 256), had alleen tot mandaat, voorstellen te doen tot zoodanige wijzigingen, als 't gevolg moesten zijn der *vermeerdering* van 't aantal leden, die uit de wet van 22 April 1864 (*Stbl.* no. 34) was voortgevloeid.

2) *Bijl.*, t. a. p., bl. 691.

3) Vgl. gedrukte stukken 1856—1857, no. CXXIII, 1857—1858, no. XXIX, en *Bijbl.* 1857—1858, bl. 37—41.

waardelijke terugkeer tot het „vroeger mislukte" stelsel der zelfstandige rapporteurs 1)."

Nadat een in de zitting van 7 Dec. 1864 2) benoemde commissie van rapporteurs, dd. 3 Juni 1865 3), een ongunstig verslag had uitgebracht 4), bleef de zaak rusten.

Den 11 Oct. 1869 werd besloten, een nieuwe commissie te benoemen, belast met bedoelde herziening. De afdeelingen kozen daartoe de hh. Begram, van der Linden, Bichon van IJsselmonde, van Eck en Heemskerk Az.

Reeds in de zitting van 4 Oct. 1870 bracht deze commissie een verslag uit, met toegevoegd concept-reglement 5).

Tot invoering der zelfstandige rapporteurs durfde deze commissie niet overgaan. Zij sloeg een middelweg voor. Zij wilde bij ieder wetsontwerp één afdeelingsonderzoek en één verslag, naast mondeling en schriftelijk overleg met de regeering; meerdere invloed der commissie van rapporteurs; 't niet-vervallen der ingediende ontwerpen bij 't einde der zitting, enz. 6).

De door de Kamer benoemde commissie van rapporteurs 7) bracht haar verslag uit den 29 April 1871 8); dat der herzieningscommissie volgde (*zonder* datum) spoedig 9), doch het zittingsjaar verstreek, en, nadat den 22 Sept. 1871 't besluit tot hervatting der werkzaamheden was genomen, kwam het eindverslag der Kamercommissie den 17 Nov. 1871, vergezeld van een concept-reglement, zooals

---

1) Gedrukte stukken, 1851—1852, LXXVI, no. 1.

2) *Hand.*, Tweede Kamer, 1864—1865, bl. 307. Tot deze commissie behoorde de heer Kappeyne van de Coppello.

3) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1352—1356.

4) Bovenal omdat het voorstel „ontwijfelbaar" de strekking had, het stelsel der „zelfstandige rapporteurs" te doen herleven — een stelsel, dat ten ernstigste werd afgekeurd.

5) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1870—1871, bl. 385—389 en 389—398.

6) Vgl. de artikelen van mr. M. H. Godefroi, *Herziening van het Regl. van Orde der Tweede Kamer*, in 't *Alg. Handelsblad* van 6—11 Febr. 1871.

Van de 5 punten, wier wenschelijkheid hij daarin voornamelijk bepleitte, 1o niet langer de griffier maar een commissielid rapporteur, 2o het openen der vergadering op 't reglementaire uur; 3o een 2jarige Indische begrooting; 4o het stelsel van zelfstandige rapporteurs, en 5o beter overleg met de regeering, verloor hij 3o en 4o met vlag en wimpel.

7) De hh. Heemskerk Bz., van Kerkwijk, Storm, Tak en Jonckbloet.

8) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1658—1667.

9) *Bijl.*, t. a. p., bl. 1845—1856.

zij het, *bij wijze van proefneming*, voorstelde 1). Die proef, waarop door den heer Storm van 's-Gravesande zeer werd aangedrongen, viel echter niet in den smaak der Kamer. Met 36 tegen 30 stemmen verwierp zij 't voorstel 2).

Thans volgde van 14—18 Maart de discussie over 't concept-reglement der herzieningscommissie 3), dat op den laatsten datum in zijn geheel (151 artt. groot) met 33 tegen 29 stemmen werd *aangenomen*.

---

1) *Bijl.*, Tweede Kamer, 1871—1872, bl. 745—764. Een nota van verbeteringen op bl. 895. Amendementen der hh. Godefroi c. s., en van Houten c. s. op bl. 1367—1369.

2) Beraadslagingen, *Hand.*, Tweede Kamer, 1871—1872, bl. 629—632.

3) *Hand.*, t. a. p., bl. 914—986.

DRUKFEILEN.

Op	bl.	25,	noot	3,	regel	13	v.	o.	*staat:*	Prof. de Wall,	*lees:* de Wal.
„	„	25,	„	4	„	3	„	„	„	mr. A. J. Zubii,	„ Zubli.
„	„	81,	„	2	„	3	„	„	„	mr. G. A. Focker,	„ Fokker.
„	„	94,			„	20	„	b.	„	29 Februari,	„ 20 Februari.
„	„	94,	„	4	„	3	„	o.	„	bl. 249—265,	„ bl. 849—865
„	„	205,			„	5	„	„	„	8 en 9 Aug.,	„ 8 en 9 Sept.

STELLINGEN.

I.

Huschke dwaalt, wanneer hij (Gaius, *Beitr. z. Krit. u. z. Verst. seiner Inst.*, p. 87) zegt: „*Es ist wohl zu bemerken, dass das Gesetz (Furia) nicht ipso iure die Verpflichtung der Sponsoren und Fidepromissoren aufs Ganze aufhob.*"

II.

§ 3 I. de inoff. test. (2, 18) is in strijd met § 6 eodem.

III.

Voor de studie van 't Romeinsche recht is het te betreuren, dat bij het onderwijs moderne handboeken het leerboek van Justinianus vervangen.

IV.

De schoonmoeder wordt, door te hertrouwen, *niet* ontheven van de verplichting tot 't onderhouden harer aangehuwde kinderen.

V.

Staan regentessen aan het hoofd van een gesticht, dan gelden de gewone regelen omtrent de voogdij.

VI.

De bepaling van art. 342 B. W., waarbij het onderzoek naar het vaderschap is uitgesloten, is onzedelijk, onrechtvaardig en een gevaar voor de maatschappij.

VII.

Het beginsel omtrent solidariteit, in art. 1318 B. W. gehuldigd, verdient de voorkeur boven het stelsel van het Allg. Deutsche Handelsgesetzbuch (art. 280).

VIII.

Zonder bijstand van haar man mag een gehuwde vrouw zich geen civiele partij stellen in een strafgeding.

IX.

Een huwelijk, aangegaan in strijd met art. 138 B. W., is niet van rechtswege nietig, en kan ook niet worden nietig verklaard.

X.

Indien art. 1649 B. W. al niet volkomen overtollig is, behoort het in elk geval niet thuis in den VIIden tit. van het IIIde boek.

XI.

De bepaling van art. 1367, 2de lid, B. W., moet worden uitgestrekt tot al degenen, „aan wie de wet het aangaan van zekere overeenkomsten verboden heeft". (art 1366, 3°, B. W.)

XII.

De man, op grond van art. 505 B. W. onder de curateele zijner vrouw geplaatst, verliest de maritale macht.

XIII.

De bepaling aan art. 116 Wetb. van Burg. Rechtsv. is *strictissimae interpretationis.*

XIV.

Invoering van rechtbanken van koophandel, waarbij het leeken-element geroepen wordt tot beslissing van handelsgeschillen, is, met het oog op de eischen eener goede rechtsbedeeling, niet wenschelijk.

XV.

Voor de toekomst der Nederlandsche scheepvaart zijn de resultaten der commissie van enquête, benoemd in de zitting der Tweede Kamer van 4 Maart 1874, van overwegend gewicht. Zij verdienen de aandacht als grondslagen eener gezonde nationale handelspolitiek.

XVI.

De belangen van koophandel, nijverheid en openbare werken vorderen, ook ten onzent, de oprichting van een afzonderlijk departement van algemeen bestuur.

XVII.

Bij de codificatie van 't internationaal wisselrecht verdienen de Duitsche beginselen als grondslag te worden aangenomen.

XVIII.

Ook tegenover den behoudenvaren-assuradeur geldt het in art. 717 W. v. K. omschreven geval als totaal verlies van 't schip.

XIX.

Niet in strijd met art. 254 W. v. K. is de renuntiatie aan art. 251, gelijk die in onze polissen is opgenomen.

XX.

Noodzakelijk ware 't, op een Europeesch congres regelen vast te stellen tot „internationale executie" der vonnissen, in de staten der contracteerende partijen over en weer gewezen.

XXI.

De Nederlandschen wetsbepalingen op de makelaardij zijn allergebrekkigst. Alleen door 't beginsel van vrijheid zal 't beroep van makelaar zijn juiste waarde en beteekenis erlangen.

XXII.

De privileges, den makelaar in zeeassurantiën bij artt. 684 en 685 W. v. K. toegekend, kunnen *in iure constituendo* niet worden onthouden aan den commissionair.

XXIII.

Terecht heeft de handel art. 747 W. v. K. steeds beschouwd als een doode letter, en daaraan, met name op de assurantiepolissen, in den regel gerenuntiëerd.

XXIV.

Bij faillissement van den eigenaar van een zeeschip zijn alle, ook niet speciaal door de wet genoemde schulden, die het schip betreffen, als bv. de schuld, wegens de door aanvaring van dat schip aan een ander schip veroorzaakte schade, op het schip bevoorrecht boven de overige schulden des eigenaars.

XXV.

De regelen omtrent het gewone verzet tegen een vonnis bij verstek zijn niet toepasselijk bij verzet tegen faillietverklaring.

XXVI.

Uit de beteekening van een vonnis vloeit nog geen berusting voort.

XXVII.

Een cassatie-zaak is bij den Hoogen Raad in staat van wijzen, zoodra de beide memoriën gedeponeerd zijn, niet eerst als ter terechtzitting de bij de wet niet bekende, maar door de practicale usance ingevoerde conclusiën genomen zijn.

XXVIII.

De eed, in art. 190 W. v. B. R. bedoeld, is niet voorgeschreven op straffe van nietigheid.

XXIX.

Het erlangen van admissie tot kosteloos procedeeren ontslaat den vreemdeling niet van de verplichting, zekerheid te stellen voor de kosten.

XXX.

't Vervaardigen van valsche getuigschriften door particulieren levert, volgens den Code Pénal, noch misdaad, noch wanbedrijf, noch politie-overtreding op.

XXXI.

Onjuist is de beslissing van den Hoogen Raad (bij arresten van 16 Januari 1867 en 17 Augustus 1870, *Weekbl. v. h. Regt*, no. 2881 en 3246), dat art. 9 der wet van 29 Juni 1854 (*Stbl.* no. 102) niet van toepassing zou zijn op de misdaden van valsche munt en muntschennis, gelijk ze nader zijn geregeld bij de wet van 24 April 1836 (*Stbl.* no. 13.)

XXXII.

Hij die een vrouw, ondanks haar wil, op den openbaren weg omhelst, valt *niet* in de termen van art. 330 Code Pénal.

XXXIII.

Uit een veroordeeling in den vreemde, gevolgd door een misdrijf in Nederland, spruit geene recidive voort.

XXXIV.

Onze gebrekkige wettelijke bewijstheorie is alleen voor verbetering vatbaar door omgieting in een vrije, logische bewijsleer.

XXXV.

Het gebruik dat, op 't requisitoir van 't O. M., de minister van finantiën den postdirecteur machtigt tot uitlevering van brieven aan verdachten, is in strijd met de Grondwet.

XXXVI.

Tusschen de artt. 5 R. O. en 31 W. v. Strafv. bestaat geen strijd.

XXXVII.

Wenschelijk ware het, dat de getuigen reeds in den aanvang der voorloopige instructie werden beëedigd.

XXXVIII.

Door den rechter-commissaris aanblijvend en niet tijdelijk te benoemen, zou de instructie van strafzaken winnen in ernst en degelijkheid.

XXXIX.

De ondervraging der getuigen, uitsluitend door tusschenkomst van den president, is af te keuren.

XL.

't Is niet overeenkomstig de moderne beginselen van strafrecht, aan het O. M. ten aanzien van den beschuldigde meerdere rechten te verleenen dan aan de verdediging.

XLI.

Het beginsel, in art. 250 Wetb. van Strafvord. gehuldigd, wordt door de opvatting van het O. M. feitelijk buiten werking gesteld.

XLII.

De bepaling van art. 231 W. v. Strafv. is overtollig.

XLIII.

Voorloopig ontslag onder borgtocht is een in Nederland van ouds erkend rechtsinstituut.

XLIV.

Voorloopige instructie in strafzaken worde alleen dan verplichtend gesteld, indien zij òf door 't O. M., òf door den beklaagde wordt verlangd.

XLV.

Een jury in strafzaken is voor volken van Germaansche oorsprong de beste waarborg voor een trouwe, onpartijdige justitie.

XLVI.

„Die het ontwerp vormen, op eenmaal alles te verbeteren, stooten dikwerf alles omver." (Mr. J. M. Kemper, *Over de lotgevallen van onzen leeftijd*, 8 Febr. 1816.)

XLVII.

De beginselen van het Nederlandsch staatsrecht eischen, dat de ministers, alvorens hun ambt te aanvaarden, in handen des konings den eed afleggen.

XLVIII.

De artt. 56 en 57 van de Grondwet, die het recht van vrede en oorlog opdragen aan de kroon, verdienen afkeuring.

XLIX.

Niet de burgemeester (art. 66 der wet van 29 Juni 1851, *Stbl.* no. 85), maar een uit het midden van den gemeenteraad gekozen lid behoorde 't voorzitterschap van dat lichaam te bekleeden.

L.

Het bestaan der Eerste Kamer van de Staten-Generaal te verdedigen, op grond dat dit staatslichaam, als waarborg tegen overijling en hartstocht, tusschen den troon en de Tweede Kamer is geplaatst, strijdt met het wezen onzer Constitutie.

LI.

Behartigenswaard zijn nog heden de woorden van mr. Floris Adriaan van Hall: „Zonder eerbiediging van de rechten der maatschappij en der bijzondere personen is er geen burgerlijke en maatschappelijke vrijheid in 't algemeen, is er geen duurzame vrijheid van de drukpers denkbaar." (Ministeriëele circulaire van 9 April 1842, no. 87, *Stbl.* no. 112.)

LII.

Met het oog op een welgeordende administratie, is de rijksadvocatie als bezoldigd staatsambt zeer wel te ontberen.

LIII.

De wet van 25 Jan. 1817 (*Stbl.* no. 5) is niet van toepassing op de uitgave en 't verspreiden eener in de kerk gehouden leerrede, waarvan tot dusver geen afdruk bestond.

LIV.

De goederen in de doode hand behoorden om de 30 jaren aan een klimmend successierecht te worden onderworpen.

LV.

Goedkeuring verdient het voorstel van Gessner (*le droit des neutres sur mer*, bl. 381), om in tijd van oorlog, bij 't aanhouden en opbrengen van een onzijdig vaartuig, de rechtmatigheid der aanhouding ter beslissing op te dragen aan een *tribunal international.*

LVI.

De toetreding der Nederlandsche regeering tot het tractaat van Parijs, dd. 30 Maart 1856, in verband met de declaratie van 16 April 1856, waarbij in art. 1 de kaapvaart werd afgeschaft, was geheel in overeenstemming met de beginselen, voorlang reeds in Nederland verkondigd door mr. F. E. Berg van Middelburgh.

LVII.

Vredebonden en vredecongressen zijn krachtige middelen, om den oorlog allengs te doen vervangen door internationale arbitrage.

LVIII.

Het leerstuk der concurrentie, gelijk de Manchesterschool het predikt, berust, even als dat van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, op een verwerpelijk utiliteitsbeginsel.

LIX.

Ten nadeele der economische wetenschap, zijn de bedenkingen der socialisten tegen de dogmata der „streng-liberale" staathuishoudkunde steeds met onverdiende hooghartigheid bejegend.

LX.

Het verbreken van het arbeidscontract met straffen te bedreigen verdient geen toejuiching.

LXI.

De wet van 19 Sept. 1874, *Stbl.* no. 130, is een eerste stap op den goeden weg. Niet halverwege echter mag men daarop stilstaan. Ook in huis en op het veld dienen 't kind (en de vrouw) „tegen overmatigen arbeid en verwaarloozing" beschermd te worden.

LXII.

Het woord, door Marinus des Amorie van der Hoeven uitgesproken op het Tweede Congres over 't Armwezen te Amsterdam: „In vereenigingen, voortkomend uit den boezem van den arbeidenden stand, zie ik de kiem eener betere toekomst, de hervorming der maatschappij," blijft, ook heden nog, leidende gedachte der sociale quaestie.

Elke andere oplossing jaagt een hersenschim na.

LXIII.

Zal de studie der staathuishoudkunde vruchten afwerpen voor het leven, dan ga ze uit van strenge schifting tusschen *wetenschap* en *kunst*, onverschillig of haar beoefening wortele in ethisch-historischen, dan wel in positief-dogmatischen bodem.